AZAR NAFISI

CITIND *LOLITA* ÎN TEHERAN

memorii despre cărți

Timp de doi ani, în fiecare dimineață de joi, în Republica Islamică Iran, o inspirată și curajoasă profesoară, pe nume Azar Nafisi, aduna în secret șapte dintre cele mai devotate studente ale sale, pentru a citi operele interzise ale clasicilor occidentali. În vreme ce milițienii de la Garda Revoluționară organizau la întâmplare raiduri în Teheran, fundamentaliștii puneau stăpânire pe universități și un cenzor orb înăbușea exprimarea artistică, fetele din casa lui Azar Nafisi riscau scoțându-și vălurile și cufundându-se în lumea creată de Jane Austen, F. Scott Fitzgerald, Henry James și Vladimir Nabokov. În aceste extraordinare memorii, viețile fetelor se împletesc cu poveștile pe care acestea le citesc.

Citind Lolita *în Teheran* este o remarcabilă explorare a curajului și optimismului în fața tiraniei și o celebrare a puterii eliberatoare a literaturii.

ISBN 978-973-103-574-1

AZAR NAFISI

CITIND LOLITA ÎN TEHERAN

virtual-project.eu

În memoria mamei mele, Nehzat Nafisi
Pentru tatăl meu, Ahmad Nafisi
Şi familiei mele: Bijan, Negar şi Dara Naderi

Cui îi vom spune ce s-a întâmplat pe Pământ, pentru cine vom aşeza pretutindeni Oglinzi uriaşe în nădejdea că se vor umple, şi aşa vor rămâne?

Czeslaw Milosz,
Annalena

NOTA AUTOAREI

Unele aspecte ale personajelor şi ale evenimentelor din această carte au fost schimbate mai cu seama pentru a-i proteja pe cei implicaţi, nu doar de ochii cenzurii, ci şi de cei care citesc asemenea istorisiri pentru a descoperi despre cine şi despre ce este vorba, şi care-şi maschează propria goliciune dând la iveală secretele altora.

Faptele din aceasta carte sunt adevărate, în măsura în care memoria este încă şi mai adevărată, dar m-am străduit să-mi protejez prietenii şi studenţii, dându-le nume noi şi deghizându-i poate faţă de ei înşişi, schimbând mereu faţetele vieţii lor, astfel încât secretele lor să rămână în siguranţă.

Partea I

LOLITA

1

În toamna anului 1995, după ce mi-am dat demisia din ultimul post de profesor universitar, m-am hotărât să-mi fac o plăcere şi să-mi împlinesc un vis. Am ales şapte dintre studentele mele cele mai bune şi le-am invitat la mine acasă în fiecare joi dimineaţă, să discutăm despre literatură. Toate cele alese erau fete, pentru că ar fi fost prea riscant să predau unei clase mixte chiar şi în intimitatea propriului cămin, chiar dacă vorbeam doar despre nevinovate opere de ficţiune. Un student mai insistent, cu toate că fusese iniţial exclus din grup, a cerut, fără să îl pot face să renunţe, dreptul de a participa la aceste întâlniri. Aşa că Nima citea toate romanele propuse şi venea separat, în anumite zile, să discutăm pe marginea textelor.

De multe ori îmi întrebam studentele, amintindu-le cartea scriitoarei Muriel Spark, *Domnişoara Brodie în floarea vârstei:* „Care dintre voi mă va trăda în final?“ Şi asta doar pentru că am o natură pesimistă şi eram sigură că, dintre ele, cel puţin una se va întoarce împotriva mea. Nassrin mi-a replicat cu maliţie: „Nu ne-ai spus oare că analizând lucrurile până la capăt ne trădăm chiar şi pe noi, că suntem propriii noştri detractori, jucând rolul lui Iuda împotriva Mântuitorului?” Manna a subliniat că eu nu eram Miss Brodie, şi că ele, ei bine, ele erau cine erau. Mi-a reamintit de un sfat pe care îmi plăcea adeseori să-l repet: „Să nu cumva, sub nicio formă, să minimalizaţi o operă de ficţiune, încercând să o transformaţi într-o copie la indigo a vieţii reale; ceea ce căutăm într-o ficţiune nu este atât realitatea, cât momentul de epifanie al adevărului”. Dar, dacă ar fi

fost, într-adevăr, să-mi încalc propriile recomandări şi să aleg o operă de ficţiune în care să transpară cel mai bine vieţile noastre în Republica Islamică Iran, aceasta nu ar fi fost *The Prime of Miss Brodie* şi nici măcar *1984,* ci *Invitaţie la eşafod* a lui Nabokov sau, mai degrabă, *Lolita.*

La câţiva ani după ce ne-am început seminarele de joia dimineaţă, în ultima mea seară în Teheran, câteva studente şi nişte prieteni au venit să-şi ia la revedere şi să mă ajute la împachetat. Când am golit casa de tot şi de toate, când obiectele s-au făcut nevăzute şi culorile din jur s-au topit în opt valize cenuşii, precum duhurile călătoare în lămpile lor, eu şi fetele ne-am aşezat în dreptul peretelui gol al sufrageriei şi am făcut două fotografii.

Am acum în faţă aceste două fotografii. În prima se văd şapte femei, stând în faţa unui perete alb şi gol. Toate sunt, după legea locului, acoperite din cap până-n picioare, îmbrăcate în robe negre şi cu basmale, nu li se văd decât ovalul feţei şi mâinile.

În a doua fotografie, acelaşi grup, aceeaşi poziţie, în faţa aceluiaşi perete. Doar că şi-au scos veşmintele negre. Stropi de culoare le separă acum pe una de cealaltă. Se disting astfel între ele prin culoarea şi linia hainelor, prin nuanţa şi lungimea părului; nici măcar cele două care şi-au păstrat basmalele pe cap nu mai arată la fel.

În dreapta sus a celei de-a doua fotografii este poeta noastră, Manna, într-un tricou alb şi blugi. Reuşea să facă poezie din lucrurile pe lângă care ceilalţi treceau fără să le vadă. Fotografia nu redă nici pe departe apa adâncă şi opacă a ochilor negri ai Mannei, semnul distinctiv al naturii ei introvertite.

Lângă Manna este Mahshid, a cărei basma neagră face notă discordantă cu trăsăturile ei delicate şi cu surâsul rezervat. Mahshid avea multe calităţi, dar cu totul deosebit era aerul acela delicat şi distins, aşa că i-am zis toate „my lady“. Nassrin obişnuia să spună că, numind-o aşa, reuşeam mai degrabă să adăugăm o nouă dimensiune noţiunii de „lady“, decât să o definim pe Mahshid.

„Sensibilă şi delicată cum e, ca un porţelan fin, mi-a spus Yassi odată, dă impresia că se poate crăpa oricând. De aceea pare gingaşă celor care nu o cunosc prea bine; dar vai de acela care îndrăzneşte să o supere. Cât despre mine, a continuat Yassi cu naturaleţe, sunt ca plasticul de odinioară; nu păţesc nimic, orice mi-ai face.“

Yassi este cea mai tânără din grup: singura în galben, stă aplecată înainte şi râde în hohote. Obişnuiam s-o tachinăm, numind-o comediana noastră. Yassi era timidă din naştere, dar existau unele lucruri care o scoteau dintr-ale ei într-atât, încât o făceau să-şi piardă orice inhibiţie. Pe un ton blând, făcea haz de toţi şi de toate, chiar şi de ea însăşi.

Eu sunt cea îmbrăcată în maro, de lângă Yassi, cu braţul în jurul umerilor ei. Chiar în spatele meu, într-un tricou roz, cu părul lung şi blond, este Azin, cea mai înaltă dintre ele. Râde şi ea, ca noi toate, de altfel. zâmbetele lui Azin nu arătau a zâmbete, ci mai degrabă a preludii ale unei ilarităţi nervoase, de nestăvilit. Răspândea astfel o lumină aparte, chiar şi atunci când povestea ultimele incidente avute cu soţul ei. Întotdeauna revoltată şi spunând veşnic tot ce gândea, Azin aprecia din plin valoarea şocului produs de acţiunile şi de comentariile ei şi de multe ori se confrunta făţiş cu Mahshid şi cu Manna. O porecliseră Sălbatica.

Pe partea cealaltă se află Mitra, probabil cea mai calmă din grup. Precum pastelurile ei, părea să se estompeze într-un registru de culoare mai palidă. Frumuseţea-i naturală fusese salvată din banal de două gropiţe minunate, pe care ştia că le putea folosi, şi nu ezita s-o facă, manipulând la nevoie pe oricine, pentru a-şi atinge scopul.

Sanaz, cea care, sub presiunea constantă a familiei şi a societăţii, oscila între dorinţa-i de independenţa şi nevoia de a obţine aprobarea celor din jur, se ţine strâns de braţul Mitrei. Râdem cu toatele.

Nima, soţul Mannei, singurul meu critic literar adevărat – numai de-ar fi avut suficientă perseverenţă să termine de scris strălucitele eseuri pe care le începuse – este partenerul nostru invizibil, fotograful.

Şi mai era cineva: Nassrin nu apare în aceste fotografii. Cu toate acestea, povestea mea ar fi incompletă fără cei care nu au putut să rămână sau nu au rămas cu noi până la sfârşit. Absenţa lor persista, ca o durere acută, fără nicio aparentă sursă fizică. Aşa este Teheranul pentru mine: absenţele-i sunt mai reale decât prezenţele.

Când încerc sa o privesc cu ochii minţii pe Nassrin, imaginea mi-e neclară. Parca mişcata din cadru, oarecum distantă. Am scotocii prin toate fotografiile pe care le-am făcut cu studenţii de-a lungul timpului şi Nassrin apare în multe dintre ele, întotdeauna ascunsă după ceva sau după cineva – după o altă persoană, după un copac… Într-una din poze, sunt cu opt studenţi în curticica din faţa facultăţii, scena predilectă a atâtor fotografii de adio, făcute la sfârşit de an. Se vede în fundal o salcie umbroasă. Râdem cu toţii, iar dintr-un colţ, din spatele celui mai înalt student, apare Nassrin, ca un intrus într-o scenă unde nu fusese poftit să intre. În altă fotografie, abia îi pot zări faţa în spaţiul mic, în formă de V, dintre umerii fetelor din faţa ei: pare cu gândul în altă parte; se încruntă, ca şi cum nu s-ar şti fotografiată.

Cum aş putea-o descrie pe Nassrin? I-am spus, într-un moment de inspiraţie, „pisica din Cheshire“, pentru că apare şi dispare, mereu pe neaşteptate, în momente-cheie din viaţa mea. Adevărul este că nu o pot descrie: ea însăşi este propria sa definiţie. Se poate spune numai că Nassrin e Nassrin şi-atât.

Pe ploaie sau pe vreme bună, timp de aproape doi ani, cam în fiecare joi, de fiecare dată când veneau, nu puteam să-mi revin din şocul provocat de momentul în care le vedeam scoţându-şi vălul obligatoriu, apoi veşmintele negre şi izbucnind, de-a dreptul, în culori. Când intrau în încăperea destinată cursului, îşi scoteau mai mult decât robele şi basmalele. Treptat, fiecare câştiga un plus de contur şi de formă, devenind ele însele, entităţi unice, inimitabile. Lumea noastră din acea încăpere, cu ferestrele spre Elburz, munţii mei iubiţi, ne-a devenit sanctuar şi univers circumscris, unde râdeam de realitatea feţelor

timide cu basmale negre, din oraşul ce ni se întindea la picioare.

Tema discuţiei era, mai mereu, relaţia dintre ficţiune şi realitate. Citeam literatură persană clasică, cum ar fi poveştile Şeherezadei, doamna literaturii noastre de ficţiune – de la *O mie şi una de nopţi,* la operele clasicilor occidentali: *Mândrie şi prejudecată, Doamna Bovary, Daisy Miller, Iarna decanului* şi, bineînţeles, *Lolita.* Scriind toate aceste titluri de cărţi, amintirile mi se desprind şi se învârtejesc cu vântul de-afară, să umple de nelinişte pacea acestei zile de toamnă, în altă încăpere, într-o altă ţară.

Aici şi acum, în acea altă lume, care de-atâtea ori se strecura pe nevăzute în conversaţiile noastre, stau şi rememorez imaginea mea şi a studentelor mele, a fetelor mele, cum ajunsesem să le spun, citind *Lolita* într-o dezolantă încăpere însorită din Teheran. Dar, pentru a împrumuta cuvintele lui Humbert, poetul-criminal din *Lolita,* am nevoie de tine, cititorule, pentru că noi nu vom putea nicicând exista în realitate, dacă tu nu-ţi imaginezi cum eram noi. Împotriva tiraniei timpului şi a politicii, imaginează-ţi că eram aşa cum noi însene nu îndrăzneam să ne imaginăm a fi: în cele mai secrete, mai intime momente ale noastre, în împrejurările de viaţă de o banalitate extraordinară, ascultând muzică, îndrăgostindu-ne, coborând pe străzile umbroase sau citind *Lolita* în Teheran. Şi mai apoi, lasă-ţi gândul să zboare şi, purtat de el, vezi cum ar fi ca toate aceste lucruri să ne fie confiscate, furate, îngropate undeva, departe de noi.

Dacă scriu despre Nabokov astăzi, o fac pentru a sărbători lecturile noastre din Nabokov de la Teheran, în pofida tuturor greutăţilor întâmpinate. Dintre toate romanele lui, îl aleg pe cel pe care l-am predat ultimul şi de care mă leagă multe amintiri. Despre *Lolita* vreau să scriu, dar acum, în acest moment, nu pot sa scriu despre roman, fără a scrie despre Teheran. Şi-atunci, aceasta este povestea *Lolitei* în Teheran, despre cum Lolita i-a dat o altă culoare şi despre cum Teheranul a ajutat romanul lui

Nabokov să se redefinească, transformând-o pe *Lolita* lui în această nouă *Lolita,* în *Lolita* noastră.

2

Aşa am ajuns să ne strângem în livingul casei mele, într-o joi de început de septembrie, pentru prima întâlnire. Iată-le apărând încă o dată. Întâi se aude soneria, o pauză, şi-apoi uşa de la intrare închizându-se. Aud paşii urcând scara în spirală, trecând prin faţa apartamentului mamei, mă îndrept către uşa de la intrare şi zăresc un crâmpei de cer prin fereastra din lateral. Fiecare dintre fete, de îndată ce trece pragul, îşi scoate roba şi basmaua, şi îşi aranjează părul înainte de a intra în încăpere. Numai că acum nu a mai rămas nicio încăpere acolo, doar vidul angoasant al amintirilor mele.

Mai mult decât orice alt loc din casă, livingul reprezenta cel mai bine viaţa mea nomadă, împrumutată de peste tot. Piese de mobilier discordante, aparţinând unor timpuri şi locuri diferite, erau aşezate toate laolaltă, fie din raţiuni financiare, fie datorită gustului meu eclectic. În mod ciudat, aceste ingrediente decorative, oarecum nepotrivite, creau o simetrie care lipsea celorlalte încăperi ale apartamentului, mobilate cu mult mai multă atenţie pentru detalii.

Mama înnebunea ori de câte ori vedea tablourile sprijinite de pereţi sau vazele cu flori pe podea şi ferestrele fără perdele: m-am încăpăţânat să le las aşa, până când, într-un târziu, ceilalţi mi-au reamintit că trăiam într-o ţară islamică, unde ferestrele trebuiau neapărat acoperite, şi m-am conformat. „Uneori mă îndoiesc că ai fi a mea, se lamenta ea. Nu te-am învăţat să fii ordonata şi organizată?” O spunea pe un ton serios, dar a tot repetat acelaşi lucru de atâtea ori de-a lungul anilor, că devenise de-acum aproape laitmotiv, un ritual de alint. „*Azi* – aşa îmi ziceau toţi *—Azi,* spunea ea, de-acum eşti o doamnă în toată firea, comportă-te ca atare.“ Era ceva în tonul ei care mă făcea să mă simt mereu tânără şi fragilă şi încăpăţânată, şi în acelaşi timp,

acum, când îi aud vocea în memorie, ştiu că nu m-am ridicat niciodată la nivelul aşteptărilor ei. N-am devenit niciodată doamna pe care ea a încercat să mă facă să-mi doresc să devin.

Acea încăpere, căreia pe-atunci nu-i dădeam mare atenţie, şi-a câştigat un statut diferit acum, când îşi ocupă locul preţios în rândul amintirilor mele. Era o încăpere spaţioasă, fără mult mobilier şi decoraţii. Într-un colţ se afla şemineul, creaţia deosebită a soţului meu, Bijan; la perete – canapeluţa de două locuri, peste care aşezam o cuvertură de dantelă. O aveam de demult, de la mama. Cu faţa spre fereastră erau canapeaua mare, de culoarea piersicii, două fotolii asortate şi o masă mare, pătrată, din fier forjat, cu blatul de sticla.

Locul meu era, de fiecare dată, în fotoliul aşezat cu spatele la fereastra care dădea spre aleea largă, înfundată, numită Azar. Dincolo de fereastră se zărea fostul Spital American, cândva micuţ şi exclusivist, acum o clădire zgomotoasă şi aglomerată, cu facilităţi medicale pentru răniţi şi invalizi veterani de război. În weekenduri — joia şi vinerea, în Iran – mica străduţă era invadata de vizitatorii bolnavilor internaţi, care se purtau de parcă ar fi venit la un picnic la iarbă verde, cu copii şi sendvişuri. Curtea din faţa casei vecinului, mândria şi bucuria lui, era ţinta predilectă a asaltului acestora, în special vara, când dădeau iama în trandafirii pe care el îi îngrijea cu sfinţenie. Auzeam copiii ţipând, plângând şi râzând, şi-n plus, mamele lor strigau şi ele, amestecându-şi vocile cu ale lor, chemându-şi plozii pe nume şi ameninţându-i cu pedepse. Uneori, un copil sau altul suna la uşă şi-apoi fugea, repetând din când în când, la mici intervale de timp, această operaţiune, supărătoare pentru noi, dar care lui i se părea, probabil, un joc incitant şi de-a dreptul periculos.

Din apartamentul nostru de la etajul doi – mama stătea la primul şi fratele meu la al treilea, apartamentul acela fiind mai mereu gol, de când plecase în Anglia – se vedeau ramurile de sus ale unui copac bătrân, cu coroana stufoasă,

şi-n depărtare, dincolo de clădiri, se zăreau Munţii Elburz. Strada, spitalul, vizitatorii erau ca şi cum n-ar fi fost: le simţeam doar vag prezenţa, un murmur surd ce se ridica, precum un abur, de sub noi.

Nu s-ar fi putut vedea munţii mei dragi din locul unde stăteam de obicei dacă pe peretele opus al sufrageriei n-ar fi atârnat o oglinda veche, ovală, primită de la tata, în care se răsfrângea imaginea piscurilor lor înzăpezite – chiar şi vara – şi vedeam culorile schimbându-se, odată cu anotimpurile. Aceasta imagine cenzurată îmi intensifica impresia că zgomotele nu veneau din stradă, ci din vreun cotlon îndepărtat, dintr-un loc al cărui murmur de nestins era unica noastră legătură cu realitatea, pe care refuzam, măcar preţ de câteva ore, să o acceptam.

Acea încăpere devenise pentru noi toate un teritoriu al transgresiunii. În ce tărâm minunat se transformase! Aşezate în jurul măsuţei joase, încărcate de buchete de flori, ne perindam, într-un dute-vino neobosit, prin toate romanele citite. Privind acum în urmă, la acele vremuri, nu încetez să mă minunez de cât de mult am putut învăţa fără să băgăm de seamă. Eram, ca să-l citez pe Nabokov, în pragul unui nou experiment: deveneam martorii preschimbării unei vieţi obişnuite: privită prin ochiul magic al ficţiunii, se transforma, ca prin minune, dintr-o pietricică neînsemnată într-o nestemată nepreţuită.

3

Şase dimineaţa: prima zi de curs. Mă trezisem devreme. Prea agitată ca să pot mânca, am pus cafeaua pe foc şi am intrat la duş. Apa îmi mângâia gâtul, spatele, picioarele şi mă simţeam în acelaşi timp prinzând rădăcini şi uşoară ca un fulg. Pentru prima dată, după atâţia ani, aveam o presimţire lipsită de orice urmă de nefast: nu mai era nevoie să trec prin tortura ritualurilor zilnice, ca atunci când

predam la universitate – vestimentaţia obligatorie, felul în care se aşteptau să mă comport, gesturile pe care trebuia să-mi amintesc să le controlez. Pregătirea pentru acest curs avea să fie diferită.

Viaţa în Republica Islamică era la fel de capricioasă şi de imprevizibilă ca şi luna aprilie, când, după scurte perioade însorite, urmează, din senin, ploi şi furtuni. Regimul politic trecuse printr-un ciclu caracterizat de o oarecare toleranţă, urmat de o înăsprire a restricţiilor: după o perioadă de calm relativ şi de aşa-zisă liberalizare, s-a ivit, din nou, un timp al încercărilor. Universităţile deveniseră ţinta atacurilor puriştilor culturali, care erau foarte ocupaţi cu impunerea unor pachete de reguli stricte, mergând până-ntr-acolo încât segregau bărbaţii şi femeile pe clase şi îi pedepseau pe profesorii care nu se supuneau.

Se spunea că Universitatea Allameh Tabatabai, unde predam din 1987, era cea mai liberală universitate iraniană. Se zvonea că cineva din Departamentul de Studii Universitare al Ministerului Educaţiei ar fi întrebat retoric odată dacă cei de la Universitatea Allameh se credeau în Elveţia. *Elveţia* devenise o sintagmă ce desemna laxismul, permisivitatea occidentală: orice program sau acţiune proclamată neislamică era reprobată ulterior, reamintindu-se sarcastic că Iranul nu era, în niciun caz, Elveţia.

Cea mai mare presiune se exercita asupra studenţilor. Mă simţeam neajutorată auzind câte mai pătimeau. Studentele erau sancţionate dacă alergau pe scări sau întârziau la ore, pentru că râdeau pe culoare sau pur şi simplu pentru că vorbeau cu persoane de sex opus. Într-o zi, Sanaz s-a năpustit în sala de curs, spre sfârşitul orei, plângând. Printre lacrimi şi suspine, ne-a explicat că întârziase deoarece gardiana de la intrare, găsindu-i în geantă un fard de obraz, încercase să o trimită acasă cu o mustrare scrisă.

Mi-am pus de multe ori întrebarea: de ce n-am mai continuat să predau, de ce m-am oprit aşa brusc, dintr-odată? Să fi fost de vină continua degradare a vieţii universitare? Indiferenţa crescândă a profesorilor rămaşi la

catedră faţă de studenţi? Lupta zilnică cu regulile şi cu restricţiile? Cine ştie…

Amintirea reacţiei oficialilor de la universitate la vederea demisiei mele mi-a aşezat un zâmbet larg pe faţă, în timp ce buretele aspru, trecut viguros peste tot corpul, mă înviora. Hărţuiala fără încetare şi îngrădirea tuturor privilegiilor legate de postul de profesor justificau pe deplin acest demers: monitorizau toţi vizitatorii, îmi controlau acţiunile, refuzau până şi titularizarea mea pe acel post. M-au înfuriat şi mai tare când s-au arătat scandalizaţi de gestul făcut, refuzându-mi demisia. Studenţii au ameninţat că vor boicota orele de curs şi-am aflat mai târziu că s-au şi ţinut de cuvânt, în ciuda tuturor represaliilor. Cu toate că, la început, nu-i credeam în stare să facă aşa ceva, gestul lor mi-a oferit o oarecare satisfacţie întârziată. Toată lumea credea că voi ceda şi că, într-un final, mă voi întoarce la ore. N-a fost să fie aşa. Abia după doi ani mi-a fost acceptată demisia. Îmi amintesc că un prieten mi-a spus atunci: „Tu nu le poţi pătrunde mentalitatea. Nu îţi vor accepta demisia pentru că ei nu cred că *tu* ai avea dreptul să renunţi. Numai *ei* sunt cei care pot decide cât timp poţi preda, cât timp poţi rămâne şi când poţi pleca”. Mai mult decât orice, acest caracter arbitrar îmi devenise de nesuportat.

„Şi acum ce-ai să faci? m-au întrebat toţi. Ai să stai acasă?“

„Ei bine, le spuneam, aş mai putea scrie o carte.“ Adevărul este că nu prea aveam planuri concrete, definitiv conturate. Abia îmi reveneam după reacţia pe care o provocase publicarea cărţii pe care o scrisesem despre Nabokov şi ideile ce-mi treceau vag prin minte, ca nişte vapori, nu mă ajutau să îmi dau seama cum s-ar putea contura noua mea carte. Aş fi putut să mă mai delectez o vreme studiind clasicii persani, dar un plan mai vechi, un proiect pe care îl cultivam de ani de zile, nu-mi dădea pace. Multă vreme visasem să organizez un curs deosebit, unul care să-mi dea libertatea ce-mi fusese refuzată la facultate,

pe când predam în Republica Islamică Iran. Îmi doream să pot preda unui grup restrâns de studenţi pasionaţi de studiul literaturii, studenţi care nu fuseseră aleşi de către guvern, după alte criterii decât vocaţia, şi care nu aleseseră să studieze literatură engleză numai pentru că nu fuseseră acceptaţi la alte specialităţi sau pentru că aveau senzaţia că o licenţă în literatură engleză ar da bine într-un curriculum vitae.

Nu era uşor să predai în Republica Islamică Iran. La fel ca şi în cazul altor profesii liberale, eram subjugaţi de politic şi supuşi unor reguli total arbitrare. Mai mereu, bucuria de a preda era adumbrită de diversiuni şi de consideraţii impuse cu forţa de către regim. Cât de bine îţi puteai face meseria de profesor, când principala grijă a oficialilor de la universitate nu era, nici pe departe, calitatea actului de predare în sine, cum s-ar fi cuvenit, ci mai degrabă culoarea rujului studentelor sau potenţialul subversiv al unei singure şuviţe de păr răzleţe? Te puteai concentra să-ţi faci datoria cum trebuie, când ceea ce îi preocupa pe cei din facultate era cum se poate şterge cuvântul „vin“ din povestirile lui Hemingway sau cum să elimine din programa şcolară romanele lui Bronte, pentru că autoarea părea să aibă o atitudine prea îngăduitoare în privinţa adulterului?

Mi-am amintit de o prietenă pictoriţă, care îşi începuse cariera zugrăvind scene din viaţă, în principal încăperi pustii, case abandonate şi fotografii cu personaje feminine, care acum nu mai făceau trebuinţă nimănui. Treptat, opera ei a devenit din ce în ce mai abstractă, iar la ultima ei expoziţie, picturile erau doar explozii de culori rebele, aşa cum sunt cele două din livingul meu: pete întunecate, cu o ploaie de picăţele albastre. Am întrebat-o atunci despre saltul acesta de la realismul modem anterior la pictura abstracta. „Realitatea a devenit atât de intolerabilă, mi-a spus ea, şi aşa deşartă, că nu mai pot picta decât culorile viselor mele.”

Culorile viselor mele, mi-am repetat din nou, ieşind din duş, pe gresia rece. Îmi plăcea ideea asta. Câţi oameni au

ocazia să picteze culorile viselor lor? Înfăşurata în halatul de baie, cu două măsuri mai mare, mă simţeam înviorată, după îmbrăţişarea liniştită a apei. M-am dus în picioarele goale până în bucătărie, mi-am turnat cafea în cana cu căpşune roşii, preferata mea, şi m-am aşezat, furată de gânduri, pe divanul din hol.

Acest curs era, într-adevăr, *culoarea viselor mele.* Implica o retragere activă dintr-o realitate devenită de-acum ostilă. Îmi doream foarte tare să reuşesc să-mi păstrez jovialitatea şi optimismul. Mă măcina că nu ştiam cum voi duce la bun sfârşit acest proiect. „Eşti conştientă, mi-a spus un prieten, că eşti din ce în ce mai retrasă în propria-ţi carapace, iar acum, când ţi-ai întrerupt legăturile cu universitatea, contactul tău cu lumea înconjurătoare se va rezuma la această unică încăpere? Încotro te vei îndrepta de acum încolo?“ m-a întrebat el. Să te retragi în propriile-ţi visuri poate fi periculos, mă gândeam intrând în dormitor ca să mă schimb; asta învăţasem eu, demult, de la visătorii nebuni ai lui Nabokov, de la Kinbote şi Humbert.

În selectarea studenţilor de la curs nu am luat în consideraţie trecutul lor ideologic sau religios. Am considerat, după o vreme, această decizie drept cea mai mare realizare a cursului: un grup atât de eterogen, format din persoane cu educaţii sociale şi religioase atât de diferite, uneori chiar contradictorii, a reuşit să rămână loial scopurilor şi idealurilor sale iniţiale.

Unul dintre motivele pentru care am ales aceste fete, în mod special, a fost amalgamul de fragilitate şi de curaj pe care am simţit că îl degajă. Erau întruchiparea conceptului de paria, nu aparţineau nici unui grup sau secte în mod deliberat. Am admirat abilitatea lor de a supravieţui, nu în ciuda, ci într-un fel tocmai datorită vieţilor lor solitare. „Am putea numi cursul «spaţiul nostru» a sugerat Manna, aşa cum Virginia Woolf şi-a denumit romanul *Camera mea.“*

Am petrecut mai mult timp decât de obicei alegându-mi hainele pentru dimineaţa aceea, încercând mai multe variante, până când, într-un târziu, m-am oprit la o bluză cu

dungi roşii şi la o pereche de pantaloni de velur negru. M-am machiat cu grijă şi m-am rujat cu roşu aprins. În timp ce îmi închideam cerceii mici, de aur, m-am panicat dintr-odată... Ce-ar fi fost să nu-mi iasă aşa cum îmi doream sau ce-ar fi fost să mă trezesc că nu apare niciuna dintre ele la curs?

Nu, nu face asta! mi-am spus. Alungă-ţi temerile, măcar pentru următoarele cinci sau şase ore. Te rog, te rog, m-am implorat pe mine însămi, în timp ce îmi puneam pantofii şi intram în bucătărie.

4

Pusesem ceaiul pe foc când s-a auzit soneria de la intrare. Eram atât de cufundata în propriile gânduri, încât nu am auzit din prima. I-am deschis bucuroasă lui Mahshid. „Credeam că nu eşti acasă, mi-a spus, întinzându-mi un buchet de narcise albe şi galbene.“ În timp ce îşi scotea *chador*[1]*-ul* negru, i-am spus: „Nu-i niciun bărbat în toată casa – poţi să-ţi scoţi şi vălul“. A ezitat un pic înainte să îşi desfăşoare basmaua lungă şi neagră[2]. Mahshid şi Yassi respectau cu stricteţe regulile vălului, doar că, în ultima vreme, Yassi îşi purta basmaua cu mai multa nonşalanţă. Şi-o înnoda lejer în dreptul gâtului, lăsând să se întrevadă de sub ea părul castaniu-închis, despărţit neglijent pe mijloc. Mahshid îşi purta părul strâns şi ascuns sub văl cu meticulozitate, iar bretonul scurt îi dădea un aer oarecum demodat, care mi se părea mai degrabă european decât tradiţional iranian. Îmbrăcase o jachetă albastru-închis

1 Rochie lungă şi larga, de culoare închisă, de obicei negru sau bleumarin, purtata de femeile musulmane în Republica Islamică Iran, precum şi în alte ţări arabe (unde se practică extremismul religios), deasupra hainelor, atunci când ies pe strada sau acasă, atunci când sunt în compania unor persoane de sex opus, care nu fac parte din familia imediată.

2 Vălul sau basmaua, care completează *chador-ul,* acoperă în întregime parul şi fruntea, lăsând să se vadă ovalul feţei doar de la sprâncene până la bărbie.

peste tricoul alb, cu un fluture mare, galben, brodat pe partea dreaptă. Am arătat către fluture: porţi asta în onoarea lui Nabokov?

Nu-mi mai amintesc când a apărut Mahshid prima dată ia cursurile mele de la universitate. Într-un fel, părea să fi fost dintotdeauna acolo. Tatăl ei, musulman devotat, era un susţinător fervent al Revoluţiei Islamice. Ea purtase basma chiar înainte de revoluţie, iar în jurnal obişnuia să descrie dimineţile petrecute solitar, pe vremea când frecventa un colegiu de fete, în mare vogă pe atunci, unde era neglijată şi ignorată de colegele ei – ce ironie – tocmai din cauza modului ei, pe atunci ciudat, de a se îmbrăca. După revoluţie, a fost aruncată în închisoare timp de cinci ani din pricina afiliaţiei cu o organizaţie religioasă disidentă şi i s-a interzis să-şi continue educaţia doi ani după ce a fost eliberată.

Mi-o imaginez în zilele de dinaintea revoluţiei, cutreierând de nenumărate ori, în dimineţile însorite, străzile care urcau spre colegiu. O văd mergând singură, cu capul în pământ. Atunci, ca şi acum, nu se bucura de strălucirea zilei care o învăluia. Şi spun „atunci ca şi acum“ pentru că revoluţia, care a impus basmaua şi celorlalte fete, nu a scăpat-o pe Mahshid de singurătatea ei. Înainte de revoluţie, se putea mândri, într-un fel, cu izolarea ei, pentru că, pe vremea aceea, arbora basmaua ca pe o dovadă a credinţei. Decizia ei de-atunci era un act de voinţă. Când revoluţia le-a forţat pe celelalte să poarte vălul, gestul ei a devenit lipsit de sens. Mahshid este, pot spune, decenţa întruchipată: graţioasă şi demnă. Are pielea de culoarea lunii, ochii migdalaţi şi părul negru ca smoala. Poartă culori pastelate şi vorbeşte încet. Educaţia ei pioasă ar fi trebuit să o protejeze în oarecare măsură, dar nu a fost să fie aşa. Nu mi-o pot imagina nicicum în închisoare.

În toţi anii de când o cunosc pe Mahshid, arareori am auzit-o pomenind ceva despre experienţele triste din închisoare. Într-una din zile, la curs, în timp ce discutam despre teroare şi coşmarurile zilnice pe care suntem nevoiţi

să le trăim, ne-a povestit cum amintirile din închisoare o bântuie adeseori şi nu a găsit încă o modalitate de a le uita, de a le îndepărta, povestind despre ele. Dar, a adăugat ea, viaţa de zi cu zi de-acum nu se poate mândri cu mai puţine orori decât cele întâlnite între zidurile unei închisori.

Am întrebat-o pe Mahshid dacă vrea ceai. Ca-ntotdeauna, plină de consideraţie pentru cei din jur, a refuzat, spunând că preferă să le aştepte şi pe celelalte şi şi-a cerut scuze pentru că venise prea devreme. „Pot să ajut cu ceva?“ m-a întrebat. „Nu, simte-te ca acasă“, i-am spus, intrând în bucătărie în căutarea unei vaze pentru florile primite. Între timp, s-a auzit din nou soneria de la intrare.

„Mă duc eu“, s-a oferit Mahshid. Apoi am auzit râsete: Manna şi Yassi ajunseseră în acelaşi timp.

Manna a intrat în bucătărie cu un mic buchet de trandafiri. „Este de la Nima – mi-a spus. Vrea să te facă să-ţi para rău că l-ai exclus din grup. M-a prevenit că-ţi va picheta casa cu un buchet de trandafiri, arborat ca pe un drapel, pe întreaga durată a orelor de curs, în semn de protest.” Radia: câteva scântei i se aprinseseră în ochi în timp ce vorbea, pentru ca foarte curând după aceea sa se stingă.

Am întrebat-o atunci pe Manna, în timp ce aranjam dulciurile pe o tavă, daca vedea cuvintele poemelor ei în culori. Nabokov scria în autobiografia sa că el şi mama lui vedeau literele alfabetului în culori, i-am explicat. El spunea despre sine însuşi că este un scriitor al imaginilor vii, picturale.

Revoluţia islamică mi-a înăsprit gustul pentru culori, a spus Manna trecându-şi degetele prin frunzele şi petalele de trandafiri, desprinse şi răvăşite pe masă. Aş vrea sa pot purta culori extravagante, cum ar fi roz bombon sau roşu sângeriu. Sunt prea lacomă de culoare ca să le pot vizualiza alese cu grijă, meticulos, pentru fiecare cuvânt al unei poezii. Manna era una dintre persoanele care, dacă ar fi avut de ales, ar fi dorit să experimenteze extazul, nu neapărat fericirea simpla. „Vino aici, vreau să-ţi arăt ceva, i-

am zis, conducând-o spre dormitor. Când eram mică, eram obsedata de culorile locurilor şi ale lucrurilor despre care îmi povestea tatăl meu la ora de culcare. Voiam să ştiu, de exemplu, ce culoare avea rochia Şeherezadei sau cuvertura ei de pat, culoarea duhului şi a lămpii magice a lui Aladdin, iar odată l-am întrebat chiar şi care era culoarea paradisului despre care îmi tot vorbea. Mi-a spus că putea fi orice culoare aş fi vrut eu să fie. Explicaţia asta nu mi s-a părut niciodată de-ajuns. Într-o zi, pe când aveam musafiri, îmi mâncam supa în sufragerie şi mi-au căzut ochii pe o pictură de pe peretele opus din sufragerie, şi în acel moment am recunoscut, cu certitudine, culoarea paradisului meu. Acesta este tabloul“, i-am spus Mannei cu mândrie, arătându-i o mică pânză în ulei, cu o ramă veche, din lemn masiv: un peisaj de un verde luxuriant, frunze catifelate şi păsări, două mere roşii şi o pară aurie, plus un petic de cer albastru.

„Paradisul meu este albastru ca apa unei piscine! a zis Manna, dintr-odată, fără să-şi poată dezlipi ochii de la tablou. Am locuit într-o grădină mare, care aparţinuse bunicilor mei, a continuat, întorcându-se, în sfârşit, spre mine. Îţi mai aminteşti de vechile grădini persane, cu pomi fructiferi, piersici, meri, cireşi şi cu nelipsitele sălcii plângătoare? Amintirile mele cele mai frumoase sunt cele legate de o piscină uriaşă, de formă neregulată. Am fost campioana de înot a şcolii noastre, un lucru de care tata era foarte mândru. La un an după revoluţie, tata a făcut infarct, a murit şi ulterior guvernul ne-a confiscat casa şi grădina şi ne-au mutat într-un apartament. Nu am mai înotat de atunci. Visul meu a rămas pe fundul acelei piscine: mă cufund mereu în el, să pot scoate la lumină, din apa uitării, ceva din amintirea tatălui meu, a copilăriei” – mi-a destăinuit, în timp ce intram în living, pentru că începuse, din nou, să sune la uşă.

Azim şi Mitra au ajuns în acelaşi timp. Azim îşi dădea jos *chador*-ul negru, asemănător unui kimono – *chador*-ul în stil japonez era în mare vogă – lăsând să se vadă o bluză albă,

ţărănească, care de-abia îi acoperea umerii, şi cerceii mari de aur şi rujul roz. Aducea orhidee galbene – de la Mitra şi de la mine, mi-a spus, cu vocea ei languroasă.

Următoarea sosită a fost Nassrin. Aducea cu ea două cutii de nuga: „Cadouri de la Isfahan“, zise. Se îmbrăcase în uniforma ei obişnuită – *chador* şi văl bleumarin, cu pantofi negri fără toc. Când o văzusem ultima dată la cursuri, îmi amintesc că purta un *chador* negru uriaş, care lăsa să i se vadă doar puţin din ovalul feţei şi mâinile neliniştite, care, atunci când nu scriau sau nu mâzgăleau ceva, se aflau într-o continuă agitaţie, ca şi când ar fi încercat să scape din strâmtoarea pânzei negre şi groase a *chador*-ului. De foarte curând şi-l schimbase cu rochii lungi, fără formă, de culoare bleumarin, negru sau maro-închis, accesorizate cu basmale groase, care îi ascundeau părul cu grijă şi îi conturau faţa mică şi palidă. Avea pielea atât de transparentă, încât îi zăreai liniile albăstrui ale capilarelor, sprâncenele groase, genele lungi, ochii căprui jucăuşi, nasul mic, drept şi o gura aprigă: o miniatură neterminată a unui artist, chemat undeva, departe de şevalet, în mare grabă, lăsând faţa, meticulos desenată până atunci, prizonieră într-o mare pată de culoare întunecată.

De-afară, s-a auzit dintr-odată un teribil scârţâit de cauciucuri şi de frâne. M-am uitat pe fereastră: tocmai parcase un Renault mic şi vechi, de culoare deschisă. Conducea un tânăr cu ochelari de soare ultimul răcnet, cu braţul odihnindu-se pe geamul maşinii şi cu aerul nonşalant al celor care conduc de obicei un Porsche. Spunea ceva femeii de lângă el, fără să se sinchisească să-şi întoarcă privirea. S-a răsucit spre dreapta după ce ea coborâse, doar ca să trântească furios portiera. În timp ce ea se îndrepta liniştit spre uşa noastră, el şi-a scos capul pe geam şi i-a strigat câteva insulte, cărora ea a preferat să nu răspundă. Maşina îi aparţinea lui Sanaz: o cumpărase cu banii economisiţi din salariu.

M-am întors în încăpere, roşind pentru ea. Acela trebuie să fi fost fratele ei cel nesuferit, mi-am spus. Câteva

secunde mai târziu i-am auzit paşii pe scări, a sunat la uşă şi i-am deschis. Arăta de parcă abia scăpase de vreun tâlhar, dar de îndată ce a dat cu ochii de mine, şi-a reluat mina şi zâmbetul obişnuit şi m-a întrebat într-un suflet: „Sper că n-am întârziat prea mult?“

Pe-atunci, în viaţa lui Sanaz existau doi bărbaţi importanţi, care o dominau. Primul îi era frate. Avea nouăsprezece ani şi încă nu terminase liceul. Era preferatul părinţilor, care, după două fete, dintre care una se stinsese din viaţă la trei ani, se consideraseră binecuvântaţi de naşterea fiului lor. Era alintat şi unica obsesie a vieţii lui era Sanaz. Îşi dovedea bărbăţia spionând-o, ascultându-i convorbirile telefonice, plimbându-se cu maşina ei şi supraveghindu-i toate mişcările. Părinţii încercaseră s-o liniştească şi o rugaseră, ca soră mai mare, să fie răbdătoare şi înţelegătoare şi să-şi folosească instinctele materne pentru a-l ajuta să treacă cu bine peste această perioadă dificilă a vieţii lui.

Celălalt era iubitul ei din copilărie, un băiat pe care îl cunoştea de când avea unsprezece ani. Părinţii lor erau prieteni buni şi familiile lor îşi petreceau mai toate vacanţele împreună. Sanaz şi Ali păreau să se fi iubit dintotdeauna. Părinţii îi încurajau şi spuneau că sunt predestinaţi. În urmă cu şase ani, când Ali plecase în Anglia, mama lui începuse să o numească pe Sanaz mireasa lui. Şi-au scris, şi-au trimis poze şi, de curând, când numărul pretendenţilor lui Sanaz a crescut considerabil, au început discuţii despre o eventuala logodna în Turcia, unde iranienii nu aveau nevoie de viză de intrare. Evenimentul mult aşteptat putea avea loc în oricare din zilele următoare, ceea ce îi provoca lui Sanaz o stare de frică şi de emoţie tulburătoare.

Nu o mai văzusem pe Sanaz fără uniformă. Am rămas în prag, mută de uimire, privind transformarea: îşi scosese roba şi basmaua şi rămăsese într-un tricou portocaliu, blugi strâmţi şi cizme maro. Părul lucios, castaniu-închis, lung şi bogat, revărsat pe umeri şi încadrându-i faţa, era

schimbarea cea mai dramatică din înfăţişarea ei. Din când în când, avea obiceiul de a-şi scutura capul dintr-o parte într-alta, apoi îşi trecea degetele prin păr, parcă pentru a se asigura că cea mai de preţ comoară a ei se află la locul cuvenit. Radia acum şi trăsăturile feţei căpătaseră mai multă căldură – basmaua neagră, pe care o purta în public, îi înăsprea în mod evident trăsăturile.

„Îmi pare rău că am întârziat un pic, spuse cu răsuflarea tăiată, trecându-şi degetele prin păr. Fratele meu a insistat să mă aducă, dar nu s-a învrednicit să se trezească la timp. De obicei nu se trezeşte înainte de zece, dar de data asta era mult prea curios să vadă unde mă duc. Se gândea, ştii, că poate am vreo întâlnire sau vreun aranjament secret."

„Îmi făceam griji că poate unele dintre voi îşi creează neplăceri acasă participând la cursul acesta, le-am zis, invitându-le să se aşeze în jurul mesei din sufragerie. Sper ca părinţii şi soţii voştri să nu aibă obiecţii în ceea ce priveşte întâlnirile noastre."

Nassrin, care se fâţâia prin încăpere, cercetând tablourile de parcă le vedea pentru prima dată, s-a oprit ca şi când ar fi luat o pauză şi spuse cu nonşalanţă că pomenise ceva tatălui ei, ca să-i testeze reacţia, iar acesta se opusese vehement.

„Şi cum l-ai convins până la urmă să te lase?" am întrebat. „L-am minţit", a răspuns. „L-ai minţit?" „Ce altceva poţi să-i faci unei persoane cu comportament dictatorial, care nu-şi lasă fata, la vârsta asta, să participe la un curs de literatură, unde vin numai fete? Şi-apoi, nu este acesta felul în care răspundem regimului? Putem spune Gardienilor Revoluţiei adevărul? Nu. Îi minţim. Ne ascundem antenele satelit, le spunem că nu avem nici cărţi interzise, nici alcool în case. Chiar şi venerabilul meu tată îi minte, când e vorba de siguranţa familiei lui", zise Nassrin sfidătoare.

„Ce fac dacă mă sună să mă întrebe de tine?" am întrebat-o, mai mult ca să o tachinez. „N-o să te sune. I-am furnizat un alibi sclipitor. I-am zis că eu şi Mahshid ne-am oferit să ajutăm voluntar la traducerea unor texte islamice

în limba engleză.“ „Şi te-a crezut?“ „Păi, ce motive ar avea să se îndoiască? Nu l-am mai minţit niciodată până acum şi i-am spus doar ceea ce voia el să creadă. Iar în Mahshid are încredere oarbă.”

„Aşadar, dacă mă sună, să-l mint?“ am insistat. „Cum vrei, mi-a răspuns Nassrin, după o scurtă pauză, cu ochii plecaţi, frământându-şi mâinile. Crezi că ar trebui să-i spui? De-acum puteam distinge o nota de disperare în vocea ei. Îţi creez neplăceri?”

Nassrin se comporta totdeauna cu atâta siguranţă, încât uneori uitam că sub aparenţa asta de duritate îşi ascundea de fapt vulnerabilitatea. „Bineînţeles că nu te voi da de gol, Nassrin, i-am zis cu blândeţe. Aşa cum ai spus, eşti fată mare, ştii tu bine ce ai de făcut.”

M-am aşezat, ca de obicei, în fotoliul meu din faţa oglinzii, unde munţii se reflectau nemişcaţi. E ciudat să priveşti într-o oglindă şi să nu vezi propriul chip, ci o imagine atât de îndepărtata. După o oarecare ezitare, Mahshid s-a aşezat pe scaunul din dreapta mea. Manna şi Azin au ales canapeaua, una într-un capăt, cealaltă într-altul, instinctiv. Sanaz şi Mitra, pe canapeaua mică, de două locuri, stăteau nas în nas, râdeau şi şuşoteau încontinuu.

Între timp au intrat Yassi şi Nassrin, căutând un loc unde să se aşeze. Azin i-a făcut semn cu mâna lui Yassi spre locul liber de lângă ea, de pe canapea. Yassi a şovăit un pic, apoi s-a strecurat între cele două. S-a instalat comod, lăfăindu-se în mijloc, lăsând doar o palmă de loc celorlalte două fete, care străjuiau parcă, cu siluetele lor drepte şi rigide, marginile canapelei. Fără robă, părea cam dolofană, ca un copil mic. Nassrin s-a dus să caute alături un scaun. „Vino, încapi aici între noi”, îi spuse Manna. „Nu, mulţumesc, prefer scaunele cu spătarul drept.” Când a revenit în încăpere, şi-a pus scaunul între canapea şi Mahshid.

Acest aranjament s-a păstrat cu sfinţenie până la sfârşit. A devenit reprezentativ pentru graniţele emoţionale şi relaţiile lor interpersonale. Aşa a început primul nostru curs.

5

„Upsilamba“, am auzit-o exclamând pe Yassi, când am intrat cu tava cu ceai în sufragerie. Îi plăceau jocurile de cuvinte. Odată ne-a spus că obsesia ei pentru cuvinte era aproape patologică. „De îndată ce învăţ un cuvânt nou, trebuie să-l folosesc, spunea, e ca şi când o persoana şi-ar cumpăra o rochie de seară şi care este atât de nerăbdătoare s-o îmbrace, încât până se iveşte oportunitatea o poartă la prânz sau la cinematograf.”

Daţi-mi voie să mă opresc puţin şi să reiau evenimentele care au premers exclamaţiei lui Yassi. Era prima noastră oră de curs. Toate fuseserăm emoţionate şi stângace. Eram obişnuite să ne întâlnim în public, cu precădere în sălile de curs sau în amfiteatre. Cu fiecare dintre fete aveam o relaţie strânsă, dar în afară de Nassrin şi de Mahshid, care erau foarte apropiate, şi a relaţiei de oarecare prietenie dintre Mitra şi Sanaz, celelalte abia daca se cunoşteau, iar în condiţii obişnuite nu cred că ar fi existat posibilitatea să se împrietenească între ele. Intimitatea colectiva le provoca disconfort.

Am detaliat tuturor scopul fiecărui curs: să citim şi să discutăm opere literare. Fiecare dintre ele urma să ţină un jurnal, în care să noteze zilnic reacţiile proprii la romanele citite, precum şi modul în care aceste opere de ficţiune şi discuţiile de pe marginea lor le influenţează experienţele personale şi viaţa sociala. Le-am explicat, de asemenea, că le-am ales pe ele în mod special şi nu pe altele pentru că erau toate pasionate de literatură. Le-am mai spus că am ales cărţile ce urmau a fi studiate după criteriul credinţei autorilor lor în puterea aproape magică a literaturii şi le-am reamintit povestea lui Nabokov, care, la nouăsprezece ani, în timpul Revoluţiei Ruse, refuzase să se lase distras de şuieratul gloanţelor. Continua să-şi scrie poemele solitare, în timp ce se trăgea din toate părţile şi vedea luptele sângeroase de la fereastră. „Să vedem, le-am spus, dacă şaptezeci de ani mai târziu, credinţa noastră dezinteresată

ne va putea recompensa, transformând realitatea apăsătoare şi sumbră, creată de o altă revoluţie, în altceva.”

Am început cursul cu *O mie şi una de nopţi,* povestea arhicunoscută a regelui înşelat de soţie, pornit să omoare fecioare nevinovate pentru a pedepsi necredinţa reginei şi a cărui mână criminală a fost, în sfârşit, oprită de măiestria de povestitoare a Şeherezadei. Am formulat întrebări generale pe marginea cărora trebuiau să reflecteze, mai ales despre cum aceste capodopere ale imaginaţiei umane ne puteau ajuta să evadăm din capcana condiţiei de femeie. Nu căutam nici scheme, nici soluţii facile; speram să găsim o legătură, cât de firavă ar fi fost aceasta, între perspectivele largi oferite de romanele citite şi spaţiul care ne închidea vieţile între ziduri prea strâmte. Îmi amintesc că le citeam fetelor afirmaţia lui Nabokov, potrivit căreia „cititorii erau născuţi liberi şi trebuiau să rămână liberi“.

Ce mă intriga cel mai mult în povestea-cadru a celor *O mie şi una de nopţi* erau cele trei tipuri de femei prezentate de ea – toate victime ale deciziilor unui rege iraţional. Înainte ca Şeherezada să intre în scenă, femeile se împărţeau în două categorii: cele care trădau şi erau ucise (regina) şi cele care erau ucise înainte să poată trăda (fecioarele). Acestea din urmă, ale căror voci – spre deosebire de Şeherezada – nu se aud în poveste, sunt cele mai ignorate şi nedreptăţite de critică. Tăcerea lor este, în schimb, plină de semnificaţie. Renunţă de bunăvoie, fără a protesta, la virginitate şi la viaţă. De fapt, ele nici nu prea par să existe, pentru că nu lasă niciun fel de urmă în anonimatul morţii lor. Infidelitatea reginei nu ştirbeşte în niciun fel autoritatea absolută a regelui; doar îl dezechilibrează. Ambele categorii înfăţişate – regina şi fecioarele – acceptă tacit autoritatea regelui, între hotarele tărâmului său şi acceptându-i legile arbitrare.

Şeherezada întrerupe ciclul violenţelor, alegând reguli diferite pentru confruntarea finală. Îşi construieşte propriul teritoriu, propriul univers, nu prin forţă fizică, aşa cum face

regele, ci prin puterea imaginaţiei şi a reflecţiei. Asta-i dă curajul de a-şi risca viaţa şi o separa de restul personajelor din poveste.

Ediţia celor *O mie şi una de nopţi* pe care o foloseam noi era în şase volume. Am fost destul de norocoasă s-o cumpăr înainte de a fi interzisă şi mai apoi vândută pe piaţa neagră, la sume exorbitante. Le-am împărţit fetelor cărţile şi le-am cerut ca până la următoarea întâlnire să clasifice povestirile din fiecare volum, ţinând cont de tipologia femeii din rolul principal. După ce am anunţat tema, le-am rugat să spună fiecare, pe rând, de ce au ales să-şi petreacă dimineţile de joi aici, discutând Dickens şi Jane Austen. Răspunsurile le erau reci şi forţate, aşa că am propus o pauză cu choux-á-la creme şi ceai, ca să sparg gheaţa.

Astfel, ajungem la momentul intrării mele în living, cu opt pahare de ceai pe tava de argint, neşlefuită şi veche. Să faci şi să serveşti ceaiul este o adevărată artă în Iran, un ritual estetic repetat de câteva ori pe zi. Servim ceaiul în pahare de sticlă transparentă, mici şi zvelte; cele mai populare sunt numite „cu talie subţire”: au marginea şi baza largi, iar la mijloc sunt gâtuite. Culoarea şi aroma ceaiului arată priceperea celui care îl prepară.

Am păşit în living cu opt pahare „cu talie subţire”, pline cu licoarea aromata, de culoarea mierii, ce tremura seducător. În acest moment am auzit-o pe Yassi strigând triumfător: „Upsilamba!” A aruncat cuvântul spre mine ca pe o minge, iar eu l-am prins de îndată cu gândul.

Upsilamba! — şi mă duse gândul la primăvara lui 1994, când patru dintre fete şi Nima asistau la cursul pe care îl predam despre romanul secolului XX. Cartea preferată a grupului era *Invitaţie la eşafod* a lui Nabokov. În roman, Nabokov alege să-l deosebească prin originalitate de cei din jur pe Cincinnatus C., eroul lui imaginativ şi singuratic, într-o societate în care uniformitatea reprezenta nu numai norma, ci şi legea. Încă de copil, ne spune Nabokov, acesta era fascinat de prospeţimea şi frumuseţea limbajului, în vreme ce ceilalţi copii „se înţelegeau de la primul cuvânt,

din moment ce ei nu aveau cuvinte care să se termine într-un chip neaşteptat, cum ar fi de exemplu într-o literă arhaică, în *upsilamba,* devenind o pasăre sau o catapultă, cu consecinţe uimitoare”.

Nimeni din clasă nu s-a deranjat să întrebe ce însemna acel cuvânt. Nimeni, vreau să spun, dintre studenţii înscrişi pentru acel curs, pentru că în audienţă se găseau mereu studenţi de-ai mei, care terminaseră de mult şi care veneau pur şi simplu să asiste la ore. De multe ori, ei erau cei mai interesaţi şi munceau mai mult decât studenţii obişnuiţi, care alegeau cursul meu pentru că aveau nevoie de credite. Aşa s-a ajuns ca, într-o zi, cei care asistaseră la curs – inclusiv Nassrin, Manna, Nima, Mahshid şi Yassi – să se adune la mine în birou pentru a discuta despre asta şi despre alte întrebări pe care le aveau.

Am hotărât atunci să jucăm un joc împreună, la curs, ca să le testez curiozitatea. La examenul parţial, una dintre întrebări a fost următoarea: „Explicaţi semnificaţia cuvântului *upsilamba* în contextul *Invitaţiei la eşafod.* Ce înseamnă cuvântul şi cum se leagă acesta de tema principală a romanului?” În afară de patru sau cinci studenţi, nimeni nu avea habar ce ar putea însemna aceasta. Am continuat să repet întrebarea, de câte ori mă vedeam cu ei în decursul semestrului.

Adevărul era că *upsilamba* reprezenta una dintre creaţiile trăsnite ale lui Nabokov, posibil inventată lipind literei *epsilon,* a douăzecea literă a alfabetului grecesc, litera *lambda,* cea de-a unsprezecea. Aşa că, în acea primă zi a cursului nostru privat, ne-am dat frâu liber imaginaţiei şi am pornit să inventăm noi sensuri pentru cuvânt.

Le-am spus atunci că mie *upsilamba* îmi sugera imposibila bucurie a unui salt suspendat. Yassi, care părea extrem de încântată, fără vreun motiv aparent, strigă din colţul ei că *upsilamba* i se părea numele unui dans – cum ai spune „Hai, iubitule, să dansăm *Upsilamba!“* Le-am propus atunci ca fiecare să se gândească, pentru următoarea întâlnire, la ce le sugerează cuvântul şi să scrie fiecare o

frază sau două despre asta.

Mannei, *upsilamba* îi amintea de un peşte mic, argintiu, sărind în sus şi-n jos în apa unui lac luminat de lună. Nima a adăugat, între paranteze: „Aşa, ca să nu mă uiţi, chiar dacă nu m-ai primit la cursul tău – *Upsilamba* şi ţie!“ Pentru Azin era un sunet, o melodie. Mahshid a descris imaginea a trei fete, sărind coarda şi strigând *Upsilamba!* la fiecare săritură. Pentru Sanaz, cuvântul era numele magic secret al unui băieţel african. Mitra nu era sigură de ce cuvântul îi evoca paradoxal un suspin minunat. Iar pentru Nassrin, era cuvântul magic care deschidea peştera secretă, plină de comori.

Upsilamba a devenit în timp parte a unui bagaj de cuvinte speciale pentru noi şi, spre finalul cursului, aproape că devenise un limbaj secret, numai al nostru, cu totul aparte, care se îmbogăţea pe zi ce trece. Cuvântul devenise un simbol, un semn al acelei vagi senzaţii de bucurie, al furnicăturii pe şira spinării despre care vorbea Nabokov, senzaţie pe care spunea că o anticipează la cititorii lui în faţa unei opere de ficţiune. Era o senzaţie care îi separa pe cititorii „buni“, spunea tot el, de cei „obişnuiţi”. *Upsilamba* devenise, de asemenea, cuvântul-cod care deschidea peştera secretă a amintirilor.

6

În prefaţa la ediţia englezească a *Invitaţiei la eşafod* (1959), Nabokov reaminteşte cititorilor că romanul său nu oferă *tout pour tous*[3]. Nimic de genul acesta. „Este, spune el, o vioară în vid.“ Şi, cu toate acestea, afirmă în continuare, „ştiu… câţiva cititori care vor sări în sus, ciufulindu-şi părul“. Ei bine, sigur că da. Versiunea originală, ne spune Nabokov, a fost publicată în foileton, în 1935. Aproape şase decenii mai târziu, într-o lume necunoscută şi de necunoscut lui Nabokov, într-un living uitat de lume, cu

3 Totul pentru toţi (în limba franceză, În original)

ferestre ce dau spre munţi cu crestele albe, voi sta mărturie vie a existenţei cititorilor lui neobişnuiţi, pierduţi în nebunia ciufulirii părului.

Invitaţie la eşafod începe cu anunţul că fragilul său erou, Cincinnatus C., a fost condamnat la moarte pentru „turpitudine gnostică”: într-o lume unde toţi cetăţenii trebuiau să fie transparenţi, el era opac. Principala caracteristică a acestei lumi este arbitrarietatea; condamnatul la moarte are unicul privilegiu de a şti când va muri, însă călăii îi ascund până şi asta, transformând fiecare zi într-una a posibilei execuţii. Pe măsură ce se desfăşoară povestea, cititorul descoperă cu nelinişte crescândă textura artificială a acestui loc straniu. Luna din fereastră era falsă; la fel şi păianjenul din colţ, care, conform convenţiei, ar trebui să fie tovarăşul fidel al prizonierului. Directorul închisorii, temnicerul şi avocatul apărării sunt unul şi acelaşi şi îşi schimbă tot timpul rolurile. Cel mai important personaj, călăul, îi este prezentat prima oară prizonierului nostru drept M’sieur Pierre, colegul lui de celulă. Călăul şi condamnatul la moarte trebuie să înveţe să se iubească şi să colaboreze în procesul execuţiei, care va fi sărbătorită printr-o petrecere ţipătoare. În această lume pusă-n scenă de Nabokov, singura fereastră a lui Cincinnatus spre un alt univers este scrisul.

Lumea romanului este una a ritualurilor goale. Fiecare acţiune este vidă de substanţă şi de semnificaţie; până şi moartea devine un spectacol, pentru care cetăţenii onorabili îşi cumpără bilete de intrare. Numai prin aceste ritualuri fără de conţinut brutalitatea devine posibilă. Într-un alt roman al lui Nabokov, *Adevărata viaţă a lui Sebastian Knight,* fratele lui Sebastian descoperă, în biblioteca fratelui său răposat, două fotografii care păreau oarecum neobişnuite: un copil drăguţ, cu părul cârlionţat, jucându-se cu un câine, şi un chinez, care tocmai este decapitat. Cele două ipostaze ne arată relaţia apropiată dintre banalitate şi brutalitate. Nabokov avea un termen rusesc special pentru asta: *poshlust.*

Poshlust, explică Nabokov, „este nu numai gunoiul evident, ci, în principal, falsul important, frumosul fals, inteligentul fals, atractivul fals“. Da, sunt multe exemple din viaţa de zi cu zi, de la discursurile dulcege ale politicienilor până la proclamaţiile unor scriitori către puii de găină. Puii de găină? Ştiţi, cei pe care vânzătorii ambulanţi îi vând prin pieţe în zilele noastre – dacă aţi locui în Teheran, i-aţi recunoaşte cu siguranţă. Cei pe care îi cufundă în vopsele – roz ţipător, roşu strălucitor sau albastru turcoaz – ca să-i facă mai atractivi. Sau ca florile de plastic, gladiolele acelea artificiale, roz şi albastre, expuse la poarta universităţii, la înmormântări şi la serbări deopotrivă.

Ceea ce Nabokov creează pentru noi în *Invitaţie la eşafod* nu este durerea şi tortura fizică reală a unui regim totalitar, ci mai degrabă coşmarul faptului de a trăi într-o atmosferă de continuă teroare. Cincinnatus C. Este fragil, pasiv, este un erou fără a şti sau a conştientiza acest lucru: se lupta cu instinctele sale, iar scrisul este mijlocul lui de evadare. Este un erou, tocmai pentru că refuză să fie asemenea celorlalţi.

Spre deosebire de celelalte romane utopice, aici forţele răului nu sunt omnipotente; Nabokov ne arată şi fragilitatea acestora. Sunt ridicole şi pot fi învinse, iar asta nu diminuează tragedia – senzaţia de pustiire. *Invitaţie la eşafod* este scrisă din perspectiva victimei, care vede în cele din urmă absurda falsitate a prigonitorilor lui, şi care trebuie să se retragă în sine însuşi pentru a supravieţui tragediei.

Aceia dintre noi care trăiam în Republica Islamică Iran înţelegeam perfect şi tragedia, şi absurditatea cruzimii la care eram supuşi. Trebuia să facem haz de necaz ca să supravieţuim. Şi-am recunoscut instinctiv *poshlust*-ul lui Nabokov, nu numai în ceilalţi, ci şi în noi. Acesta era motivul pentru care arta şi literatura deveniseră esenţiale pentru vieţile noastre: nu erau un lux, ci o necesitate. Ce a reuşit Nabokov să surprindă era însăşi textura vieţii într-o societate totalitară, unde te trezeşti complet singur într-o

lume iluzorie, plină de false promisiuni, unde nu mai poţi distinge mântuitorul de călău.

O legătură aparte s-a format atunci între noi şi Nabokov, în ciuda dificultăţii prozei sale. Era deja mai mult decât o identificare cu temele lui. Romanele lui sunt clădite în jurul unor trape invizibile, capcane care aşteaptă în orice clipă să se deschidă, surprinzând cititorul. Sunt pline, până la refuz, de neîncrederea pe care o numim realitate cotidiana şi de sentimentul acut a ceea ce înseamnă neprevăzutul şi fragilitatea realităţii.

Era ceva, în scrierile, ca şi în viaţa lui, care ne stârnea instinctiv empatia, oferindu-ne o libertate fără limite, atunci când ne fuseseră anulate toate opţiunile. Cred că asta m-a făcut să creez, într-un final, cursul. Principala mea legătură cu lumea exterioară fusese universitatea, iar acum, când am tăiat şi această punte, acolo, pe marginea vidului, puteam inventa vioara ori să fiu devorată de acesta.

7

Cele doua fotografii ar trebui aşezate una lângă cealaltă. Ambele înfăţişează „fragila irealitate” – ca să-l citez pe Nabokov – a existenţei noastre în Republica Islamică Iran. Una o anulează pe cealaltă, dar, în acelaşi timp, una este incompletă fără cealaltă. Stând în picioare, în veşmintele noastre negre şi cu basma pe cap, părem, în prima fotografie, fantasme plăsmuite de visul altcuiva. În cea de-a doua, suntem aşa cum ne putea desena numai imaginaţia, în niciuna nu ne regăsim complet.

Cea de-a doua fotografie aparţine lumii care pulsa doar în livingul casei mele. Afară, sub fereastra care cadra înşelător munţii şi copacul din faţa casei, se întindea cealaltă lume, unde vrăjitoarele cele rele şi furiile aşteptau să ne transforme în creaturile învăluite de neguri ale primei fotografii.

Singurul mod prin care se poate explica această stare de autonegare şi de paradoxal infern, este o anecdotă: ca şi

celelalte de acelaşi fel, provoacă ficţiunea să devină propria ei metaforă.

Prin 1994, şeful cenzurii cinematografiei din Iran era orb. Sau aproape orb. Unul dintre prietenii mei scenarişti îmi povestea cum îl vedea mereu aşezat pe ultimul loc al sălii de cinema, cu ochelari negri, cu ramă groasă, care păreau să ascundă mai mult decât să dezvăluie. Venea cu un asistent, care îi explica îndeaproape ceea ce se întâmpla pe ecran, iar el îi indica părţile care trebuiau tăiate.

După 1994, cenzorul a devenit directorul noului canal de televiziune. Acolo şi-a desăvârşit metodele de lucru şi a început să pretindă scenariştilor să-i aducă materialul brut pe casete audio; prelucrarea sau dramatizarea acestora era interzisă. Îşi făcea o idee despre scenarii pe baza acestor casete şi hotăra ce rămâne şi ce nu. Mai interesant, oricum, este faptul că succesorul său, care nu era (cel puţin din punct de vedere fizic) orb, a continuat să urmeze, cu consecvenţă, acelaşi sistem.

Lumea noastră de sub conducerea mullahului[4] prindea contur prin lentilele fără culoare ale cenzorului orb. Şi nu numai realitatea, ci şi ficţiunea surprindea nuanţele aceleiaşi palete de culori, într-o lume în care cenzorul devenise rivalul poetului în rearanjarea şi transformarea realităţii. Acolo, simultan, ne inventam pe noi înşine şi deveneam fragmente ale imaginaţiei altcuiva.

Trăiam în mijlocul unei culturi ce respingea orice merit operei literare, considerată importantă numai în măsura în care servea sau deservea ceva mai urgent, după cum se pare – ideologia. Aceasta era ţara unde toate gesturile, până şi cele mai intime, erau interpretate politic. Culoarea basmalei mele sau nuanţa cravatei tatălui meu deveniseră simboluri ale decadenţei occidentale şi ale tendinţelor imperialiste. Dacă nu purtai barbă, dacă dădeai mâna cu persoane de sex opus, dacă aplaudai sau fluierai la întruniri publice erai catalogat drept recalcitrant, iar aceste manifestări puteau fi interpretate ca parte a unui complot

4 Lider religios musulman (n.tr.)

organizat de imperialişti pentru a distruge cultura noastră strămoşească.

Cu câţiva ani în urmă, o parte din membrii parlamentului iranian înfiinţaseră un comitet de investigaţie pentru examinarea conţinutului materialelor difuzate de postul naţional de televiziune. Acest comitet a redactat un lung document prin care condamna difuzarea lui *Billy Budd* pe motiv ca, spuneau ei, povestea promova homosexualitatea. În mod ironic, televiziunea iraniană alesese serialul tocmai pentru că nu existau prea multe personaje feminine. Versiunea animată a filmului *Ocolul pământului în 80 de zile* a fost şi ea interzisă, pentru că leul, personajul principal, era britanic şi pentru că filmul se termina în oraşul-bastion al imperialismului, la Londra.

Cursul nostru începea să se înfiripe în acest context, în încercarea vădită de a scăpa de ochiul vigilent al cenzorului orb, măcar câteva ore pe săptămână. Acolo, în living, am descoperit că şi noi eram fiinţe umane pline de viaţă şi că indiferent de cât de represive se arătau măsurile de constrângere, indiferent de cât eram de speriate şi de intimidate, puteam scăpa, ca Lolita, creându-ne o mică oază de libertate. Şi la fel ca şi ea, valorificam orice ocazie de a ne afişa nesupunerea: lăsam o şuviţa de păr să ni se vadă din basma, adăugam doar o mică pată de culoare uniformităţii terne a veşmintelor, ne lăsam unghiile să crească, ne îndrăgosteam şi ascultam muzică interzisă.

O ficţionalitate absurdă ne conducea vieţile. Încercam să trăim în spaţiile deschise de crăpăturile create între living – coconul nostru protector – şi lumea din afară, cea a cenzorului, lume populată de vrăjitoare şi de fiinţe ale întunericului. Care dintre aceste două lumi era cea reală, căreia dintre ele îi aparţineam cu adevărat? Nici noi nu mai ştiam răspunsurile la aceste întrebări. Cine ştie, poate pentru a afla adevărul trebuia să facem ceea ce am şi făcut: să încercăm să îmbinăm cu imaginaţie cele două lumi şi, între timp, să ne formăm propria identitate şi viziune.

8

Cum aş putea descrie această lume diferită, din afara camerei? Nu am altă soluţie decât să apelez, încă o dată, la imaginaţie. Hai să spunem că una dintre fete, Sanaz, de exemplu, pleacă de la mine şi că o urmărim de aici, până la destinaţia finală. Îşi ia rămas-bun de la toate, îşi pune veşmântul negru şi basmaua, legând-o bine în jurul gâtului, peste cerceii mari de aur. Şuviţele rebele de păr şi le ascunde cu grijă, îşi pune notiţele în geantă, şi-o arunca peste umăr şi iese în hol. Se mai opreşte un moment în capul scărilor, ca să-şi pună mănuşile negre şi subţiri, de dantelă, să nu i se vadă oja de pe unghii. O urmărim în josul scărilor şi apoi pe stradă. Putem lesne băga de seamă cum mersul şi gesturile i s-au schimbat dintr-odată. Este înspre binele ei să nu fie observată, văzută sau auzită. Nu merge dreaptă, ci cu capul plecat, şi nu priveşte trecătorii. Merge repede, hotărât. Străzile din Teheran şi din alte oraşe iraniene sunt patrulate de miliţie, în maşini Toyota albe, femei şi bărbaţi înarmaţi, uneori însoţiţi şi de un microbuz. Sunt numiţi „Sângele Domnului”. Patrulează străzile ca să fie siguri că femei ca Sanaz îşi poartă cum trebuie vălul, că nu sunt fardate şi că nu se afişează în public cu bărbaţi care nu le sunt tată, frate sau soţ.

Sanaz trece mai departe pe lângă ziduri pe care sunt scrise sloganuri, citate din Khomeini şi un grup numit Partidul lui Dumnezeu: BĂRBAŢII CARE POARTĂ CRAVATE SUNT LACHEI AMERICANI. VEŞMÂNTUL ESTE PROTECŢIA FEMEII. Lângă sloganuri se află un desen în cărbune care înfăţişează o femeie: chipul fără trăsături clare îi este încadrat de un *chador*[5] negru. SORA MEA, PĂZEŞTE-ŢI VĂLUL. FRATELE MEU, PĂZEŞTE-ŢI OCHII.

Dacă se urcă în autobuz, Sanaz nu se poate aşeza oriunde. Trebuie să se urce pe uşa din spate şi să se aşeze pe scaunele din spate, rezervate femeilor. În taxiuri, însă,

5 O bucată de ţesătura lungă, care se pune pe cap şi acoperă întreg corpul, purtata de femeile musulmane, (n. Red.)

care luau de obicei chiar şi cinci pasageri, femeile şi bărbaţii se înghesuiau ca sardinele, şi umbla vorba că atât în maşini, cât şi în microbuze, după cum mi se plângeau studentele, puteai avea surpriza de a fi hărţuită de bărboşi care păreau oameni cu frica lui Dumnezeu.

Şi-apoi, v-aţi putea desigur întreba, cam care ar fi gândurile lui Sanaz plimbându-se prin Teheran? Cât de mult o frământă ce se întâmplă în jur? Cel mai probabil, încearcă să-şi desprindă mintea de ceea ce o înconjoară. Poate se gândeşte la fratele ei sau la logodnicul de departe, sau, cine ştie, la ziua când se vor întâlni în Turcia. Oare compară realitatea socială prezentă cu cea a generaţiilor anterioare? Invidiază oare femeile de vârsta mamei ei pentru că puteau hoinări în voie pe străzile oraşului, că se puteau bucura de compania sexului opus, că se puteau înscrie în Poliţie, deveni piloţi, sau că trăiau supunându-se unor legi, printre cele mai progresiste din lume, privind libertatea femeilor? Se simte oare umilită de noile reglementări legislative sau de faptul că, după revoluţie, vârsta căsătoriei a fost coborâtă de la optsprezece la nouă ani, că adulterul şi prostituţia se pedepsesc din nou cu moartea prin lapidare?

În decursul a două decenii, străzile au devenit zonă de conflict, iar femeile tinere care nu se supuneau regulilor erau ridicate de pe străzi cu maşini de poliţie, aruncate în închisoare, biciuite, amendate, forţate să spele toalete şi umilite, şi care, de îndată ce erau eliberate, se întorceau să facă aceleaşi lucruri ca înainte. Este oare Sanaz conştientă de puterea ei? Îşi dă ea oare seama cât poate *fi* de periculoasă, dacă orice gest de nesupunere din partea ei reprezintă o ameninţare a ordinii şi a liniştii publice? Îşi dă ea oare seama cât de vulnerabili sunt cei de la Gărzile Revoluţionare care, după optsprezece ani de patrulare pe străzile Teheranului, trebuie să îndure încă nesupunerea femeilor tinere ca ea sau din altă generaţie, mergând, vorbind, arătându-şi din când în când câte o şuviţă de păr, doar pentru a le reaminti că nu s-au convertit?

Ajunşi de-acum acasă la Sanaz, o vom lăsa pe treptele

din faţa casei, gata să se confrunte cu fratele ei de dincolo de uşă, şi gândind cu toată inima la iubitul de departe.

Aceste fete, fetele mele, duceau toate o viaţă dublă: una reală şi una plăsmuită. Proveneau din medii sociale foarte diferite, iar noul regim instaurat la putere dorea să transforme istoriile şi identităţile personale ale tuturor în mase amorfe, neînsemnate. De aici şi nevoia de a evada în realitatea plăsmuită. Nu se puteau nicicum desprinde de eticheta de femei musulmane impusă de regim.

Indiferent cine eram – şi nici nu era aşa de important cărei credinţe religioase i-am fi aparţinut, dacă doream să purtăm vălul sau nu, dacă urmam cu stricteţe ritualurile religioase impuse sau nu –, devenisem plăsmuiri ale visului altcuiva. Un ayatollah sever, ce se autoproclamase rege-filosof, venise la putere să ne conducă ţara. Venise în numele trecutului, spunea el, un trecut ce-i fusese furat. Şi acum îşi dorea să ne recreeze pe noi după chipul şi asemănarea acelui trecut iluzoriu. Ne aducea oare vreo consolare sau doream să ne amintim faptul că el ne făcuse ceea ce îi îngăduisem noi să ne facă?

9

Este uimitor cum, atunci când ţi se anulează toate posibilităţile, cea mai mărunta deschidere ţi se pare o mare libertate. Ne simţeam, când eram împreuna, libere aproape la modul absolut: acest sentiment plutea în aerul dimineţilor de joi. Aveam un suport de curs, selectasem cărţile pe care urma să le citim împreună, dar eram şi dispusă să mă las purtată de val, nerăbdătoare sa las vioara să umple vidul şi să-l transforme cu muzica ei în altceva.

De multe ori mă frământa un gând: oare le-am ales eu pentru curs, sau m-au ales ele pe mine? Sigur că am avut anumite criterii de selecţie când le-am invitat să participe, dar, în acelaşi timp, ele păreau a fi creat cursul, care, printr-o invizibilă influenţă, m-ar fi îndemnat să pun laolaltă

grupul din livingul meu.

Să o luăm, de exemplu, pe cea mai tânără dintre ele, pe Yassi. Iat-o, în prima fotografie, cu acea privire tristă şi gânditoare, cu capul înclinat într-o parte, parcă nesigură de ce atitudine să adopte. Poarta o basma subţire, cu gri şi alb, legată lejer – un minim respect pentru religiozitatea strictă a familiei sale. Era studentă în anul întâi când s-a înscris la cursul pe care îl predam celor de anul IV, ultimul meu an la universitate, şi se simţea intimidata de studenţii mai mari: credea că, datorita vârstei, erau binecuvântaţi nu numai cu o mai bună cunoaştere a limbii engleze, ci şi cu o mai mare înţelepciune. Asta o făcea să fie mai mereu nesigură şi şovăielnică.

Aproape la o lună după ce hotărâsem să plec de la Universitatea Allameh Tabatabai, stăteam cu Yassi în faţa porţii verzi ce străjuia intrarea în universitate. Ciudat e că tot ce-mi mai amintesc acum cu exactitate despre universitate este doar poarta verde. Am trecut pe sub ea de două ori pe zi, în zilele lucrătoare, timp de ani de zile, dar tot n-aş putea s-o descriu cum trebuie. În amintirea mea, poarta de fier capătă un soi de elasticitate şi se transforma într-o uşă magică, fără piloni de susţinere, care păzeşte teritoriul universităţii. Îmi amintesc bine, în schimb, vecinătăţile. Dădea spre o stradă care părea să ducă direct spre munţi. De cealaltă parte se afla o mică grădina, care aparţinea Facultăţii de Persană şi Limbi şi Literaturi Străine, plină de trandafiri şi de alte flori din zonă, cultivate în jurul unei fântâni ornamentale, crăpate din loc în loc, cu o statuie spartă în mijlocul său lipsit de apă.

Amintirea porţii verzi i-o datorez lui Yassi, pentru că a pomenit-o într-una dintre poezii. Un poem numit *Ce mici sunt lucrurile care-mi plac.* În el, descrie obiectele îndrăgite – un ghiozdan portocaliu, jacheta ei multicoloră, o bicicletă ca a vărului ei – şi spune, de asemenea, cât de mult îi place să intre în universitate pe poarta verde. Poarta apare în poezia ei, ca şi în altele, scrise de-a lungul timpului, ca o intrare magică într-o lume mirifică şi interzisă, plină de

lucruri obişnuite ce-i fuseseră răpite în viaţa de zi cu zi.

Poarta verde nu se deschidea însă nici pentru ea, nici pentru celelalte fete: alături, exista o mică deschizătură în gard, deasupra căreia flutura o perdea. Atrăgea atenţia tocmai pentru că nu avea ce căuta acolo, căscându-se cu autoritatea arogantă a unui intrus. Prin această deschizătură treceau toate studentele, inclusiv fetele mele, pentru a fi inspectate. Yassi a povestit, după mult timp, ce se petrecea în respectiva încăpere, la inspecţie: „Prima dată verificau dacă eram îmbrăcată corespunzător – culoarea hainelor, lungimea uniformei, grosimea basmalei, forma pantofilor, obiectele pe care le aveam în geantă, cele mai vagi urme de machiaj, dimensiunea inelelor şi gradul lor de atractivitate – toate acestea erau controlate înainte de a intra în campusul universităţii, unde studiau şi bărbaţi. Iar lor, poarta principală, cu imensele portaluri, embleme şi steaguri, le era larg deschisă”.

Mica deschizătură din gard era o sursă inepuizabilă de poveşti despre frustrări, umilinţe şi păreri de rău: era menită să le transforme pe fete în entităţi terne, aproape invizibile, dar reuşea, dimpotrivă, să le aducă în centrul atenţiei, obiect al curiozităţii celorlalţi.

Închipuiţi-v-o pe Yassi, stând cu mine în faţa porţii verzi, râzând pe înfundate, lipite una de cealaltă. Povestea despre profesorul care preda moralitate islamică şi tehnica traducerii. O personalitate de mucava, spunea ea. Numai trei luni după moartea soţiei, se căsătorise cu sora mai mică a acesteia, pentru că – şi aici Yassi şi-a coborât vocea – *un bărbat are nevoile lui.*

Apoi vocea şi-a luat un ton serios şi a început să descrie cea mai recenta prelegere a lui despre diferenţa dintre islamism şi creştinism. Se transformase, pentru o clipă, în omul mărunt, cu faţă de clătită, de la catedră, cu cretă roz într-o mână şi albă în cealaltă. Pe o parte a tablei scrisese, cu litere mari, albe, de tipar: FATA MUSULMANĂ, şi-apoi trăsese o linie verticală pe mijloc. Pe partea cealaltă, cu litere mari, roz, scrise FATA CREŞTINĂ. I-a întrebat apoi pe

toţi dacă ştiau diferenţa dintre cele două categorii. Una era fecioară, le-a anunţat el într-un târziu, albă şi pură, care se păstrează numai şi numai pentru bărbatul ei. Puterea ei venea din modestie. Cealaltă, ei bine, nu se puteau spune multe despre ea, atâta doar: că nu era fecioară. Spre surprinderea lui Yassi, cele două fete din banca din spate, amândouă militante active ale Asociaţiei Studenţilor Musulmani, au început să chicotească, şuşotind. *Nu e de mirare că din ce în ce mai mulţi musulmani se convertesc la creştinism.*

Stăteam în mijlocul drumului, râzând – unul dintre puţinele momente când am văzut surâsul obişnuit al lui Yassi, timid, cu colţul gurii uşor ridicat, apoi dispărând şi lăsând loc unei grimase ironice. Nu i se poate vedea râsul în fotografii. E aşezată de obicei la distanţa de celelalte, ca şi cum s-ar fi depărtat de ele în mod voit, arătând că, în pofida vârstei fragede, îşi cunoştea foarte bine locul.

Toate fetele îmi povesteau astfel de lucruri în fiecare zi. Ne distram pe seama întâmplărilor hazlii, mai apoi ne simţeam furioase şi triste. Cu toate acestea, nu pridideam să le repovestim la toate petrecerile sau la o cafea cu prietenii, la coada de la pâine, sau în taxiuri. Era ca şi cum, repovestindu-le, puteam dobândi controlul asupra lor; foloseam un ton intenţionat peiorativ, iar gesturile şi chiar râsul nostru isteric păreau să reducă strânsoarea cu care ne era prinsă viaţa în chingi.

În intimitatea însorită a întâlnirii noastre, am invitat-o pe Yassi la o îngheţată. Ne-am dus într-o mică prăvălie, unde, faţă în faţă cu două *café glacés,* ne-am schimbat dispoziţia. Am devenit, dacă nu sobre, cel puţin serioase. Yassi provenea dintr-o familie religioasă, care suferise din greu în timpul revoluţiei. Ei credeau că Republica Islamica era mai degrabă o trădare a Islamului, decât o manifestare a acestuia. La începuturi, mama şi mătuşa ei se înscriseseră într-o mişcare progresistă a unui grup de femei musulmane, care, atunci când guvernul a început să se întoarcă împotriva suporterilor săi iniţiali, a fost forţat să intre în

ilegalitate. Mama lui Yassi şi mătuşa se ascunseseră o vreme destul de lungă. Mătuşa avea patru fete, toate mai mari ca Yassi. Într-un fel sau altul, ele sprijineau diferite organizaţii din opoziţie, foarte populare în rândul tinerilor iranieni religioşi. În afară de una dintre ele, femeile fuseseră arestate, torturate şi aruncate în închisori. Când au fost eliberate, toate s-au măritat în decurs de un an. S-au măritat la întâmplare, ca şi când şi-ar fi negat eul rebel din trecut. Yassi se bucura că reuşiseră să iasă cu bine din puşcărie, dar regreta că nu se putuseră elibera din lanţurile mariajului tradiţional. Mie mi se părea că de fapt Yassi era rebelul familiei. Nu se alăturase nici unei grupări politice sau religioase. Ca adolescentă, s-a răzvrătit împotriva tradiţiei şi, în ciuda împotrivirii cu care s-a confruntat, n-a renunţat la pasiunea ei pentru muzică. La ea în casă era interzis să asculţi orice fel de altă muzică, în afara celei religioase, dar ea şi-a impus voinţa. Era micuţa Cenuşăreasă, care trăia în umbra unui castel inaccesibil, îndrăgostită de un prinţ nevăzut, care într-o bună zi avea să-i audă muzica.

Revolta ei nu s-a oprit aici: nu s-a măritat cu peţitorul potrivit, venit la momentul potrivit, ci, în schimb, a insistat să-şi părăsească oraşul natal, Shiraz, pentru a studia la universitate, în Teheran. Acum locuia o parte din timp cu sora şi cumnatul ei, o parte în casa unui unchi cu convingeri religioase extremiste. Universitatea, cu standardele ei academice mediocre, cu moralitatea îndoielnică şi, limitările ideologice, a fost o mare dezamăgire pentru ea. Se simţea singură: acasă la ea se bucurase de un mediu familial afectuos.

Pierderea acestei călduri afective i-a adus multe nopţi albe în Teheran. Îi era dor de părinţi şi de familie şi se simţea vinovată pentru durerea pe care le-o pricinuise plecând. Mai târziu, am descoperit ca acest sentiment de vinovăţie îi dădea ore lungi de migrenă, care o răpuneau. Ce altceva ar fi putut face? Nu credea în politică, nu voia să se mărite, dar era curioasă în ceea ce priveşte dragostea.

În ziua aceea, aşezată de cealaltă parte a mesei, jucându-se cu linguriţa, mi-a explicat de ce credea ea că toate evenimentele unei vieţi normale se transformaseră în mici acte de revoltă şi de nesupunere politică, pentru ea şi alţi tineri ca ea. Toată viaţa ei fusese păzită. Nu fusese niciodată scăpată din ochi; nu avusese niciodată un colţişor al ei, unde să gândească în voie, să simtă, să viseze, să scrie. Nu o lăsaseră niciodată să se întâlnească neînsoţită cu tineri de vârsta ei. Familia nu numai că o instruise cum să se comporte în preajma bărbaţilor – dar păreau să creadă că îi pot impune cum şi ce ar trebui să simtă în privinţa lor. „Ceea ce pare natural unei persoane ca tine, spunea ea, este ciudat şi neobişnuit pentru mine.“

Va putea ea oare vreodată să-şi trăiască propria viaţă, ca mine, să facă plimbări lungi, de mână cu bărbatul iubit, să aibă poate şi un câine? Nu ştia. Era ca şi vălul acela, pe care îl purta şi care nu mai însemna de mult nimic pentru ea, dar fără de care ar fi fost pierdută. Îl purtase dintotdeauna. Dorea să-l poarte sau nu? Nu ştia. Îmi amintesc mişcarea pe care a făcut-o, spunând asta – o fluturare a mâinii prin faţa ochilor, ca şi cum ar fi vrut să alunge o muscă invizibilă. Spunea că nu-şi poate închipui o Yassi fără văl. Oare cum ar arăta? I-ar afecta mersul sau mişcarea braţelor? Ar atrage privirea celorlalţi? Ar deveni mai deşteaptă sau mai proastă? Acestea-i erau obsesiile, alături de romanele ei preferate de Jane Austen, Nabokov şi Flaubert.

A spus din nou că ea nu se va mărita niciodată, nicicând. Spunea că pentru ea bărbatul există numai în cărţi, că ea şi-ar petrece tot restul vieţii cu Mr. Darcy – şi, chiar şi-n cărţi, puţini erau bărbaţii potriviţi pentru ea. Ce era rău în asta? Voia să meargă şi ea în America, la fel ca unchii ei şi ca mine. Mama şi mătuşile nu au lăsat-o să plece, dar unchii ei îi acordaseră o şansă. Putea oare să învingă toate aceste obstacole şi să plece în America? Ar fi vrut sfatul meu în această privinţă. Toate ar fi vrut. Dar ce puteam eu să-i ofer, ei, care îşi dorea mult mai mult de la viaţă decât îi

fusese dat să aibă?

În realitate, nu puteam să-i ofer mai nimic, aşa că i-am povestit despre lumea lui Nabokov, despre „cealaltă lume“. Am întrebat dacă observase cum, în majoritatea romanelor lui Nabokov – *Invitaţie la eşafod, Bend Sinister, Ada sau ardoarea, Pnin* – plutea mereu o umbră a unei alte lumi, la care se putea ajunge numai prin intermediul ficţiunii. Aceasta lume este cea care nu-i lasă pe eroii şi eroinele lui să se cufunde în cea mai cumplită disperare, cea care le devine refugiu, într-o viaţă ce se dovedeşte de cele mai multe ori brutală.

Uite, *Lolita,* de exemplu. Povestea unei fete de doisprezece ani, care n-avea unde să se ducă. Humbert a încercat să o transforme într-o fantezie, iubirea lui moartă, şi a distrus-o. Adevărul disperat al poveştii Lolitei *nu* este cel al violului unei fete de doisprezece ani de către un bătrân lasciv, ci al *confiscării vieţii unui individ de către un altul.* Nu ştim ce ar fi devenit Lolita dacă Humbert nu ar fi pus mâna pe ea. Cu toate astea, romanul, opera finită, este plin de speranţă, o apărare nu numai a frumuseţii, ci şi a vieţii, a vieţii simple, de zi cu zi, a tuturor plăcerilor ei obişnuite care Lolitei, ca şi lui Yassi, îi fuseseră refuzate.

Cu încălzirea făcută şi dintr-odată plină de inspiraţie, am adăugat că de fapt Nabokov se răzbunase pe cei care ne solipsizau[6] şi pe noi: pe ayatollahul Khomeini, pe ultimul peţitor al lui Yassi, şi, de ce nu, chiar şi pe profesorul cu faţă de clătită. Toţi aceştia au încercat să-i forţeze pe ceilalţi să se înghesuie în tiparele create de ei, după visele şi dorinţele proprii, iar Nabokov, portretizându-l pe Humbert, i-a expus pe toţi cei care tind să-şi însuşească şi să îngrădească vieţile altora. Ea, Yassi, avea atâta potenţial, putea deveni orice visa să devină – o soţie bună, profesoară sau poetă. Important era să ştie ce vrea.

I-am istorisit apoi una dintre povestirile lui Nabokov care-mi plăcea în mod deosebit, *Camera obscură.* Iniţial,

6 *Solipsizer,* în original; autoarea creează verbul *to solipsize* de la *solipsism,* teoria filosofica potrivit căreia doar sinele propriu există sau poate fi dovedit că există, (n. Red.)

intenţionase s-o numească *Omul din subterană.* Este vorba despre un critic şi scriitor talentat, ale cărui mari iubiri sunt ficţiunea şi filmul. După revoluţie, tot ceea ce iubise el fusese interzis, aruncat în subterană. Aşa că a hotărât să nu mai scrie nimic, să înceteze a-şi mai câştiga existenţa, atâta timp cât comuniştii aveau să fie la putere. Abia dacă mai ieşea din micul său apartament. Uneori a fost cât pe ce să moară de foame, iar dacă nu s-ar fi găsit prieteni şi studenţi devotaţi şi ceva bani rămaşi de la părinţi, ar fi murit cu siguranţă de foame.

I-am descris apartamentul în detaliu. Era simplu, gol şi alb – izbitor de alb: pereţii, gresia, chiar şi dulapurile de la bucătărie. Singurul obiect de decor era un tablou mare pe peretele, de altfel gol, opus uşii de la intrare. Tabloul reprezenta copaci, umbre de textură groasă, verde pe verde. Nu exista nicio lumină, cu toate acestea copacii erau luminaţi, ca şi când ar fi reflectat o luminozitate care nu venea de la soare, ci dinlăuntrul lor.

Mobilierul din sufrageria magicianului era format dintr-o canapea maro, o măsuţă şi două scaune asortate. Un balansoar părea izolat în spaţiul dintre sufragerie şi locul pentru masă. Micul covor, cadou de la o iubire pierdută şi deja uitată, era aruncat în faţa balansoarului. În această cameră, pe acea canapea, îşi primea omul din subterană cei câţiva vizitatori selectaţi cu grijă. Erau regizori şi scenarişti celebri, pictori, scriitori, critici, foşti studenţi şi prieteni. Toţi veneau să-i ceară sfaturi despre filmele lor, despre cărţi şi iubire; voiau să ştie cum să facă să treacă peste reguli, cum să înşele vigilenţa cenzorului sau cum să-şi continue poveştile clandestine de dragoste. El le plănuia activităţile şi viaţa. Petrecea ore în şir vorbind despre faţetele unei singure idei, sau în sala de montaj, lucrând la un film. Îşi sfătuia prietenii cum să se împace cu iubitele. Altora le spunea că, dacă vor să scrie mai bine, trebuie să se îndrăgostească. Citea aproape toate publicaţiile apărute pe teritoriul Uniunii Sovietice şi cumva era tot timpul la curent cu ce se petrecea şi peste hotare, de la cele mai

bune cărţi scrise, până la filme.

Mulţi ar fi vrut să facă parte din regatul lui ascuns, dar puţini erau cei care treceau de testul lui secret. El făcea regulile şi accepta sau refuza pe cineva după bunul său plac. Pentru sfaturile lui, le cerea în schimb prietenilor să nu-i pomenească niciodată numele în public. Erau mulţi cei pe care îi tăiase de pe listă din cauză că nu-i respectaseră rugămintea. Îmi amintesc una dintre replicile lui: „Vreau să fiu uitat; nu sunt membru al acestui club“.

Expresia feţei lui Yassi m-a încurajat să-mi modelez şi să-mi inventez mai departe povestea. Îmi amintea de mine, în copilărie, când tatăl meu venea la căpătâiul patului, seara târziu şi uneori dimineaţa devreme, înainte să plece la lucru, să-mi depene poveşti. Când era furios pe ceva ce făcusem, când voia ca eu să fac ceva anume sau când voia să mă liniştească, transforma detalii banale, ale vieţii de zi cu zi, într-o poveste care mă copleşea cu emoţiile şi cu grozăvia ei.

Ceea ce nu i-am spus lui Yassi în acea zi era că magicianul lui Nabokov, omul care era mai periculos pentru Stat decât o întreagă armată de rebeli, nu exista – sau, cel puţin, nu exista în ficţiune. Era cât se poate de real şi trăia la mai puţin de cincisprezece minute distanţă de locul unde noi ne amestecam cafeaua în pahare înalte, cu linguriţele cu coadă lunga.

Aşa am invitat-o pe Yassi să participe la curs.

10

V-am rugat să vă imaginaţi grupul nostru citind *Lolita* în Teheran: un roman despre un bărbat care, pentru a poseda şi a captiva o fată de doisprezece ani, pricinuieşte în mod indirect moartea mamei ei, Charlotte, şi o ţine pe mica sa amantă prinsă în capcană vreme de doi ani. Sunteţi îngroziţi? De *ce Lolita?* De *ce Lolita* în Teheran?

Vreau să subliniez, încă o dată, că noi *nu* suntem Lolita, că ayatollahul *nu* este Humbert şi că această republica *nu*

este ceea *ce* Humbert numea principatul lui de la malul mării. *Lolita* nu este o critică a Republicii Islamice, ci una îndreptată împotriva esenţei oricăror perspective totalitariste.

Haideţi să ne întoarcem la fragmentul unde Humbert ajunge la tabăra de vară unde se afla Lolita, pentru a o lua, imediat după moartea mamei despre care ea nu ştie nimic încă. Această scenă este preludiul a doi ani de captivitate, timp în care neştiutoarea Lolita peregrinează de la un motel la altul cu al ei iubit-gardian:

> Lasă-mă să-mi amintesc acea scenă în toate amănuntele ei triviale: hoaşca de Holmes scriind o chitanţă, scărpinându-se în cap, trăgând de sertarul de la birou, punându-mi nişte mărunt în palma-mi nerăbdătoare, apoi întinzând o bancnotă peste şi spunând cu un zâmbet „... şi încă cinci!“; poze de fetiţe; nişte molii sau fluturi încă vii, zbătându-se prinse în bolduri pe un perete („studiul naturii“); diploma înrămată a dieteticianului taberei; mâinile mele tremurânde; o fişă completată de eficienta Holmes despre comportamentul lui Dolly Haze pe luna iulie („satisfăcător spre bine, înoată şi vâsleşte cu plăcere”); freamătul copacilor şi ciripitul păsărilor, şi inima ce bătea să-mi sară din piept... Stăteam cu spatele spre uşa deschisă, şi-am simţit cum mi se urcă sângele-n cap când i-am auzit respiraţia şi vocea, venind din spatele meu.

Cu toate că nu este una dintre scenele cele mai spectaculoase din *Lolita,* ea demonstrează talentul lui Nabokov şi cred că se află în centrul romanului. Nabokov spune la un moment dat despre sine că este scriitor-pictor, şi această scena ne oferă un bun indiciu despre ceea ce a vrut să spună în afirmaţia sa. Descrierea este impregnată de tensiunea dintre ceea ce se petrecuse anterior (descoperirea de către Charlotte a trădării lui Humbert şi confruntarea lor, care a condus la accidentul fatal) şi certitudinea că alte lucruri mai teribile urmau să se

petreacă. Prin juxtapunerea de obiecte neînsemnate (o diplomă înrămată, pozele unor fetiţe), activităţi obişnuite („satisfăcător spre bine, înoată şi vâsleşte cu plăcere“) cu sentimente şi stări emoţionale personale („palma mea nerăbdătoare”, „inima ce bătea să-mi sară din piept”), Nabokov prefigurează teribilele fapte ale lui Humbert şi viitorul vitregit al Lolitei.

Elementele obişnuite ale acestei scene aparent descriptive sunt destabilizate de emoţii, dezvăluind secretul vinovăţiei lui Humbert. De acum încolo, şovăiala şi tremurul lui Humbert vor colora fiecare nuanţă a naraţiunii, impunând emoţie peisajului, timpului şi întâmplării, oricât de marginal în chip aparent sau de neînsemnat ar fi părut acesta. Vi se pare şi vouă, ca şi fetelor mele, că răul izvorât din acţiunile şi din emoţiile lui Humbert este cu atât mai terifiant cu cât el pozează în soţ şi tată vitreg normal, într-o fiinţă umană normală?

Apoi apare fluturele – sau este un fluture de noapte? Inabilitatea lui Humbert de a distinge între cele două, indiferenţa lui, implică o neglijenţă morală şi în alte privinţe. Această indiferenţă oarbă este ecoul atitudinii lui crude faţă de fiul decedat al lui Charlotte şi faţă de plânsetele Lolitei din timpul nopţii. Cei care ne spun că Lolita nu era decât o mică scorpie, care a primit la sfârşit doar ce-a meritat, ar trebui să-şi amintească aceste plânsete ale ei, noapte de noapte, în braţele violatorului şi gardianului ei, pentru că, vedeţi voi, aşa cum ne aminteşte Humbert, cu un amestec de uşurare şi de patos, „ea nu avea unde să se ducă în altă parte“.

Asta ne-a venit în minte discutând la curs confiscarea de către Humbert a vieţii Lolitei. Primul lucru care ne-a şocat citind *Lolita* – de fapt apărea chiar pe prima pagină – era felul cum ne era prezentată Lolita, ca o creaţie a lui Humbert. O zărim numai în treacăt. „Ce am posedat nebuneşte, ne informează el, nu era ea, ci propria mea creaţie, Lolita fanteziei mele – poate mai reală decât Lolita… fără voinţă, lipsită de conştiinţă – într-adevăr fără o

viaţă a ei proprie.” Humbert o fixează astfel pe Lolita, pentru prima dată, punându-i un nume ce devine ecoul dorinţelor lui. Acolo, chiar pe prima pagină, schiţează diferite nume de alint pentru ea, în funcţie de ocazie: Lo, Lola, iar în braţele lui, mereu Lolita. Ne oferă, de asemenea, informaţii despre numele ei „real”, Dolores, care în spaniola înseamnă durere.

Pentru a o reinventa, Humbert trebuie să o ia pe Lolita din propria realitate şi să-i înlocuiască povestea vieţii cu povestea lui, transformând-o pe Lolita în reîncarnarea iubirii lui neîmpărtăşite din tinereţe, o tânără frumoasă, pierdută în trecut, Annabel Leigh. Nu o cunoaştem pe Lolita în mod direct, ci doar prin Humbert, nu prin prisma trecutului ei, ci prin acela, real sau imaginar, al naratorului-molestator. Acest lucru a fost numit de unii critici, chiar şi de Nima, studentul meu, solipsizarea Lolitei de către Humbert.

Cu toate acestea, ea are un trecut. În ciuda încercării lui Humbert de-a o vitregi de propria poveste, trecutul ei ni se oferă cu toate acestea, în străfulgerări. Arta lui Nabokov face ca aceste străfulgerări vitregite să fie cu mult mai acute, prezentate în contrast cu obsesiile covârşitoare ale lui Humbert în privinţa propriului trecut. Lolita are un trecut tragic, prin moartea tatălui şi a fratelui ei de doi ani. Acum îi moare şi mama. Ca şi pentru studenţii mei, trecutul ei nu apare ca o pierdere, ci mai degrabă ca o lipsă, şi, ca şi ei, Lolita devine plăsmuirea visului altcuiva.

La un moment dat, adevărul despre trecutul Iranului a devenit la fel de imaterial pentru cei. Care i l-au potrivit astfel ca şi adevărul Lolitei pentru Humbert. A devenit imaterial în acelaşi fel în care adevărul Lolitei, dorinţele şi viaţa ei, trebuie să-şi fi pierdut culoarea în faţa unicei obsesii a lui Humbert, aceea de a transforma o copilă rebelă, de numai doisprezece ani, în amanta lui.

Când mă gândesc la Lolita, îmi vine în minte acel fluture, încă viu, fixat de perete cu un bold. Fluturele nu este un simbol evident, dar ne sugerează faptul că Humbert o fixează pe Lolita în acelaşi fel în care acel fluture este

ţintuit; o vrea numai pe ea, o fiinţă umană care trăieşte şi respiră; îşi doreşte ca ea să renunţe la viaţa proprie pentru viaţa nemişcată oferită de el. Imaginea Lolitei este de-acum şi pentru totdeauna asociată în minţile cititorilor cu cea a temnicerului ei. Lolita, de una singură, nu are înţeles; ea prinde viaţa numai prin gratiile închisorii ei.

Iată cum am citit *Lolita.* Pe măsură ce citeam şi reciteam, discutând *Lolita* la acest curs, conversaţiile noastre erau colorate de durerile şi de bucuriile tainice ale studenţilor mei. Ca petele de lacrimi pe o scrisoare, aceste incursiuni în evenimentele tainice şi personale au umbrit toate discuţiile noastre despre Nabokov. Şi am început să mă gândesc din ce în ce mai mult la acel fluture; ceea ce ne-a legat atât de mult a fost această intimitate perversă dintre victimă şi temnicer.

11

Am folosit carnete mari de însemnări pentru notiţele de la curs. Paginile acestora erau aproape toate goale, cu excepţia zilelor de joi şi a câtorva însemnări de vineri, sâmbătă şi duminică. Când am plecat din Iran, carnetele erau prea grele ca să le pot lua cu mine, aşa că am rupt numai paginile relevante – le am acum sub ochi: pagini rupte, cicatrici ale acelor carnete de neuitat. Există câteva însemnări ilizibile şi referinţe pe care nu le mai pot descifra, dar notiţele din primele luni de zile sunt ordonate şi îngrijit întocmite. Se referă, în marea lor majoritate, la idei pe care le-am adunat în urma discuţiilor purtate în grup.

În primele săptămâni, am citit şi am discutat, într-un mod organizat, aproape formal, cărţile pe care le-am stabilit de la începutul cursului. Le-am pregătit şi un chestionar, primit de la o prietenă psiholog, de la programul ei de studii de gen, menit să mă ajute să le descifrez puţin personalităţile. Au răspuns cu conştiinciozitate întrebărilor – Ce crezi despre mama ta? Numeşte şase personalităţi în viaţă, pe care le apreciezi, şi şase pe care, dimpotrivă, le deteşti.

Care sunt cele mai potrivite două cuvinte pe care le-ai folosi pentru a te descrie pe tine însăţi? Răspunsurile la aceste întrebări plictisitoare erau, bineînţeles, plictisitoare; au scris doar ceea ce s-ar fi aşteptat toată lumea să audă de la ele. Îmi amintesc că Manna a încercat, totuşi, să personalizeze oarecum răspunsurile. La întrebarea „Care este imaginea ta despre tine?“ – a scris „Nu sunt pregătită încă pentru a răspunde la această întrebare". Aşa era – nu erau gata, nu erau pregătite, nu încă.

De la bun început am luat notiţe, ca pentru un experiment ştiinţific oarecare. La numai o lună, prin noiembrie, scriam: „Mitra: unele femei spun că sunt predestinate pentru a avea copii, de parcă asta li s-ar părea un blestem”. Am adăugat: „Unele dintre fete sunt mai radicale decât mine în ceea ce priveşte resentimentele faţă de bărbaţi. Toate vor să fie independente. Cred că nu pot găsi un bărbat care să le fie egal. Au senzaţia că ele au crescut şi că s-au maturizat, iar bărbaţii din viaţa lor – nu, pentru că nu s-au obosit să gândească”. 23 noiembrie: „Manna: Mi-e frică de mine, nimic din ceea ce fac sau din ceea ce am nu se aseamănă cu ceea ce văd în jur. Ceilalţi mă sperie. Mă sperii de mine”. De la prima la ultima, observ că niciuna dintre fete nu are o imagine clar conturată despre sine; se văd doar prin ochii celor din jur, pe care, în mod ironic, îi dispreţuiesc. Subliniasem aici cuvintele *dragoste de sine* şi *încredere în forțele proprii.*

Au început să-şi deschidă sufletele doar atunci când am început să discutăm liber despre operele citite. Romanele ofereau o metodă de evadare din cotidian, la modul ca ne puteam minuna de frumuseţea şi de perfecţiunea textelor, uitând de poveştile despre decani, despre universităţi şi de patrulele de pe străzi. Era o anume inocenţă în modul în care citeam aceste cărţi; lectura se făcea în afara istoriei şi a aşteptărilor personale: gândiţi-vă la Alice în Ţara Minunilor alergând după Iepurele Alb şi sărind în hăul necunoscut. Această inocenţă ne-a fost răsplătită însutit: nu cred că fără de ea am fi putut să ne înţelegem şovăirile. În

chip straniu, romanele în care evadam ne-au ajutat, în final, să punem sub semnul întrebării realitatea înconjurătoare, care ne lăsase de atâtea ori neajutorate şi fără de grai.

Spre deosebire de generaţia scriitorilor şi intelectualilor cu care crescusem şi din care făceam acum parte, această nouă generaţie, căreia îi aparţineau fetele mele, nu era interesată de ideologii sau de poziţii politice. Aveau o curiozitate autentică pentru operele interzise sau exilate ale marilor scriitori şi o sete uriaşă de a citi tot ce era condamnat la obscuritate, atât de regimul politic, cât şi de intelectualii revoluţionari. Purtătorii canonului erau acum, pentru cei tineri, James, Nabokov, Woolf, Bellow, Austen şi Joyce – nume adulate, emisari ai acelei lumi interzise, pe care noi urma s-o transformăm în ceva mult mai pur şi mai minunat, decât îi fusese ei vreodată dat să fie.

Într-un fel, dorinţa de frumos, impulsul instinctiv de a te lupta cu „forma greşită a lucrurilor”, ca să-l citez pe Vadim, naratorul ultimului roman al lui Nabokov, *Atenţie la arlechin!,* i-a împins pe mulţi dinspre polii politici diferiţi spre ceea ce numim, în mod general, cultură. Acesta era un domeniu în care ideologia politică ocupa un rol relativ redus.

Îmi plăcea să cred că aceasta nerăbdare era semnul că plutea ceva în aerul din Teheran, ceva poate nu chiar ca o primăvară, ci doar ca o briză, o aură care promitea că totuşi primăvara putea fi pe drum. Asta mă încuraja, citind o carte ca *Lolita* în Teheran. Acum, când scriu despre drumul lor în căutarea frumosului, în ciuda tuturor temerilor lor în faţa unui viitor fără slujbe, lipsit de siguranţă, şi a unui prezent fragil şi neloial, regăsesc cu bucurie acest spirit în scrisorile foştilor mei studenţi.

12

Mă întreb dacă vă puteţi imagina cum eram noi: aşezate în jurul mesei de fier forjat şi sticlă, într-o zi noroasă, obişnuită, de noiembrie; galbenul şi arămiul frunzelor

reflectate în oglinda din sufragerie erau învăluite în pâclă. Doar eu şi alte două fete aveam exemplare ale *Lolitei* în poală. Celelalte, doar copii xerox. Aceste cărţi nu erau lesne de procurat – nu se găseau în librării. Mai întâi, cenzorii au interzis majoritatea romanelor, apoi guvernul le-a retras din vânzare: majoritatea librăriilor de carte străină au fost închise sau au fost nevoite să se bazeze pe stocurile de dinainte de revoluţie. Mai puteai găsi câte un exemplar la vreun anticariat sau uneori pe la târgurile internaţionale de carte din Teheran. O carte ca *Lolita* era greu de procurat, în special varianta aceea cu adnotări, pe care fetele voiau s-o aibă. Am sfârşit prin a fotocopia toate cele trei sute de pagini ale volumului, pentru cele care nu reuşiseră să o găsească. În timpul pauzei, serveam ceai şi prăjiturele. Nu-mi amintesc cine le cumpărase atunci, pentru că în fiecare săptămână dulciurile erau aduse de altcineva.

13

„Păpuşică“, „mic monstru”, „coruptă”, „superficială”, „obrăznicătură” – cam aşa vorbea critica despre Lolita. În comparaţie cu aceşti termeni, apelativele cu care Humbert se adresa Lolitei şi maniei ei par aproape blânde. Şi-apoi mai sunt alţii – ca Lionel Trilling, fără îndoială – care văd povestea ca pe o simplă aventură amoroasă; alţii condamnă *Lolita,* considerând că Nabokov a transformat violul unei fete de doisprezece ani într-un experiment estetic.

N-am fost de acord la curs cu niciuna dintre aceste interpretări, în mod unanim (şi sunt mândră să spun asta) am fost de acord cu Vera Nabokov şi am luat partea Lolitei.

> Lolita este discutată de ziare din toate unghiurile posibile, mai puţin unul: acela al frumuseţii şi al patosului ei, scria Vera Nabokov, în jurnalul ei. Criticii preferă să se uite la simbolurile morale, la justificări, condamnări, sau la explicaţii ale stării lui HH… îmi

doresc să fi remarcat cineva descrierea delicată a neajutorării copilei, patetica ei dependenţă de monstruosul HH, curajul ei dezarmant, care a culminat cu mariajul meschin, dar în esenţă pur şi sănătos, şi scrisoarea, şi câinele ei. Şi apoi, expresia teribilă a feţei Lolitei atunci când a aflat că HH îi înşelase aşteptările, când îi refuzase până şi acea mică plăcere promisă. Toţi omit faptul că această „nesuferită obrăznicătură mică" este până la urmă bună la suflet şi că nu s-ar fi redresat, aşa cum a făcut-o, după ce fusese atât de greu lovită, şi nu s-ar mai fi mulţumit cu o viaţă decentă alături de sărmanul Dick, dacă n-ar fi fost astfel.

Naraţiunea lui Humbert este confesivă, atât în sensul obişnuit al termenului, cât şi datorită faptului că-şi scrie, la propriu, din închisoare, confesiunea, aşteptând sentinţa tribunalului pentru asasinarea dramaturgului Claire Quilty, cu care Lolita fugise ca să scape de el şi pe care îl părăsise după ce refuzase să ia parte la crudele sale jocuri sexuale. Humbert ne apare în dublă ipostază, narator şi seducător, nu numai al Lolitei, ci şi al nostru, al cititorilor săi, adresându-ni-se pe tot parcursul romanului cu: „Doamnelor şi domnilor juraţi" (uneori cu „înaripaţi domni juraţi"). Pe măsură ce se deapănă povestea, o altă crimă, cu implicaţii mai profunde, este dezvăluită: răpirea şi violul Lolitei (şi veţi observa că în timp ce scenele cu Lolita sunt scrise cu pasiune şi delicateţe, moartea doamnei Quilty este prezentată ca o farsă). Proza lui Humbert, care uneori deviază spre un neruşinat exces de amănunte, este menită să seducă cititorul elevat, care ar putea fi cucerit, pe negândite, de o atât de erudită gimnastică a minţii. Lolita aparţine acelei categorii de victime lipsite de apărare, care nu au niciodată şansa de a-şi spune povestea. În felul acesta devine de două ori victimă: nu numai viaţa, ci şi povestea vieţii îi sunt furate. Ne tot spuneam pe-atunci că suntem prezente la acest curs tocmai pentru a nu deveni victimele acestei din urmă crime.

Lolita şi mama ei sunt condamnate înainte ca noi să le

cunoaştem: casa Haze, după cum o numeşte Humbert, mai mult cenuşie decât albă, este „acel gen de casă unde ştii că vei găsi, în loc de duş, un furtun de cauciuc prins de cadă“. Când ajungem în holul de la intrare (străjuit de clopoţei la uşă şi de „opera de artă preferată a clasei de mijloc diletante, *L'Arlesienne* de Van Gogh“), avem deja pe buze un surâs ironic, batjocoritor. Ne uităm spre casa scărilor şi auzim „vocea de contralto” a doamnei Haze, înainte ca Charlotte („o versiune nereuşită a lui Marlene Dietrich”) să coboare. Propoziţie cu propoziţie, cuvânt cu cuvânt, Humbert o desfiinţează pe Charlotte, chiar de când începe s-o descrie: „Era genul de femeie ale cărei cuvinte alese trădau apartenenţa la un club de carte sau de bridge, sau oricare altă convenienţă moartă, dar care nu-i oglindeau nicidecum sufletul”.

Biata femeie, n-a avut nicio şansă; şi nici pe parcurs impresia despre ea nu ţi se îmbunătăţeşte, când faci cunoştinţă cu superficialitatea, cu sentimentele, gelozia şi pasiunea ei pentru Humbert, dublate de răutăţile faţă de Lolita. Prin limbajul lui ales („poţi avea oricând încredere în stilul elegant al unui criminal"), Humbert îndreaptă atenţia cititorului spre banalităţi şi spre micile cruzimi ale consumismului american, creând astfel un soi de empatie şi de complicitate cu cititorul, care este încurajat să perceapă ca de la sine înţeleasă seducerea lipsită de orice scrupul a unei văduve singuratice şi ulterioara căsătorie cu aceasta, pentru a-i seduce până la urmă fiica.

Arta lui Nabokov rezidă în abilitatea de a ne face să simpatizăm cu victimele lui Humbert – cel puţin cu cele două soţii ale lui, Valeria şi Charlotte – fără a fi de acord, în schimb, cu ele. Condamnăm actele de cruzime ale lui Humbert împotriva acestora, în timp ce subscriem părerii lui în ceea ce priveşte banalitatea acestora. Avem aici o primă lecţie de democraţie: toţi indivizii, oricât ar lăsa de dorit atitudinea lor, au dreptul la viaţă, la libertate şi la căutarea fericirii. În *Invitaţie la eşafod,* personajele negative ale lui Nabokov sunt conducători totalitari vulgari şi brutali,

care încearcă să posede şi să controleze minţile pline de imaginaţie din jur; în *Lolita,* dimpotrivă, personajul negativ este cel plin de imaginaţie. Cititorul nu se poate înşela niciodată în privinţa lui Monsieur Pierre, dar cum îl va judeca oare pe Monsieur Humbert?

Humbert se foloseşte de întregul său arsenal de talent şi viclenie pentru a-l pregăti pe cititor să-i fie martor la desfăşurarea unei odioase crime: prima sa încercare de a o poseda pe Lolita. Ne pregăteşte pentru scena seducerii totale cu aceeaşi imaculată precizie cu care prepară şi drogul Lolitei, pentru ca apoi să profite de trupul ei inert. Încearcă să ne câştige de partea lui, plasându-ne în aceeaşi categorie cu el: aceea a criticilor ardenţi ai culturii consumiste. O descrie pe Lolita ca pe o vulpiţă vulgară – o numeşte „o fetiţă dezgustătoare şi convenţională". „Şi nu este nici pe departe copila fragilă din romanele feminine."

Asemenea celor mai buni avocaţi ai apărării, care impresionează prin retorică şi fac apel la înalte valori morale, Humbert se exonerează implicându-şi victima – o metodă cu care, de-altfel, eram obişnuiţi în Republica Islamică Iran. („Nu suntem împotriva cinemaului", declara ayatollahul Khomeini, în timp ce acoliţii săi dădeau foc sălilor de proiecţie, „suntem împotriva prostituţiei!") Adresându-se „frigidelor doamne din juriu", Humbert ne informează, pe un ton asemănător: „Vă voi spune ceva foarte ciudat: ea m-a sedus pe mine... Nicio urmă de modestie – se confesează în continuare – n-am observat în comportamentul acestei frumoase tinere, prost-crescute, pentru care educaţia modernă, obiceiurile juvenile, destrăbălarea din tabără şi aşa mai departe au condus la cea mai josnică depravare. Ea consideră actul despuierii ca parte a unei lumi furtive a tinerilor, necunoscută celorlalţi".

Până acum, se pare că Humbert criminalul, cu ajutorul lui Humbert poetul, a reuşit să o seducă pe Lolita, dar şi să-l seducă pe cititor. Cu toate acestea el eşuează pe ambele fronturi. În cazul Lolitei, nu ajunge, de fapt, să o posede de bunăvoie, ceea ce face ca de fiecare dată actul sexual să

devină mai crud şi mai violent; îi scapă printre degete. Iar pe cititori nu reuşeşte să-i cucerească deplin, sau cel puţin nu pe toţi. Încă o dată, în mod ironic, abilitatea sa ca poet şi meşteşugul frazei sale elaborate îi deconspiră adevăratul chip.

Vedeţi, aşadar, cum proza lui Nabokov întinde capcane cititorului nesuspicios: credibilitatea fiecăreia dintre aserţiunile lui Humbert este în mod simultan o provocare, dar şi o demascare, ambele declanşate de adevărul disimulat, dezvăluit prin descriere.

O altă Lolita ni se dezvăluie astfel – cea care se ridică deasupra caricaturii micuţei ipocrite, insensibile şi vulgare zugrăvite de Humbert, cu toate că putea fi uneori şi aşa – o fată singură şi rănită, căreia i s-a furat copilăria, rămasă fără părinţi şi fără adăpost. Câteodată, tot el ne dezvăluie, indirect, caracterul vulnerabil şi solitar al Lolitei. Dacă ar fi fost să fi putut zugrăvi el pereţii de la Vânătorii Fermecaţi, motelul unde a violat-o pentru prima dată pe Lolita, ne spune Humbert, ar fi pictat un lac, un copac în flăcări şi în final ar mai fi adăugat „o vâlvătaie de opal dizolvându-se într-o apă murmurândă, un ultim şopot, o tuşă finală, roşu purpuriu, roz aprins, un suspin, o copilă crispată de durere”. (Copilă, vă rog să vă reamintiţi, doamnelor şi domnilor juraţi, cu toate că această copilă, dacă ar fi trăit în Republica Islamică Iran, ar fi fost socotită destul de mare pentru a se căsători cu bărbaţi mult mai în vârstă decât Humbert.)

Pe măsură ce se ţese povestea, lista nemulţumirilor lui Humbert creşte. O numeşte „târfă iubită şi ticăloasă” şi vorbeşte despre „tinerii ei craci obsceni”, în timp ce descoperim la ce se referea, de fapt: Lolita i se aşeza în poală, scobindu-se în nas, absorbită de „rubrica de divertisment a vreunui ziar, indiferentă la extazul meu, ca şi cum s-ar fi aşezat oriunde, pe un pantof, pe o păpuşă sau pe mânerul unei rachete de tenis“. Bineînţeles că toţi criminalii şi opresorii deţin lungi liste de nemulţumiri legate de victimele lor, dar nu toţi pot fi atât de elocvenţi ca

Humbert.

Şi nici măcar nu era tot timpul un amant tandru: cea mai mică tentativă a ei de a-şi manifesta independenţa îl face să izbucnească în cea mai neagră furie: „I-am tras un teribil dos de palmă, care i-a nimerit pometul fierbinte şi tare al obrazului. Şi-apoi părerea de rău, dureroasa dulceaţă a uimirii şi a suspinelor, dragostea cerşind iertare, deznădejdea reconcilierii senzuale. În noaptea de catifea, la motelul Mirana, am sărutat talpa gălbuie a picioarelor ei cu degete lungi, m-am jertfit... dar toate au fost în van. Eram amândoi blestemaţi. Curând, aveam să intru într-un nou ciclu al persecuţiilor".

Nimic nu este mai impresionant decât totala neajutorare a Lolitei. Chiar în prima lor dimineaţă, după dureroasa (pentru Lo, punând în scenă un spectacol al curajului) şi extatica (pentru el) experienţă sexuală, i-a cerut nişte bani să-şi sune mama. „Nu înţeleg, de ce nu pot s-o sun pe mama când am chef?" „Pentru că, răspunse Humbert, maică-ta e moartă." În acea noapte, la hotel, Lo şi Humbert au avut camere separate, dar „în toiul nopţii, a venit la mine şi ne-am împăcat. Vedeţi, nu avea unde să se ducă în altă parte".

Bineînţeles, acesta era miezul problemei: nu avea unde să se ducă, şi timp de doi ani, dintr-un motel sordid într-altul, în casa lui sau chiar la şcoală, o forţează să i se supună. O izolează de copiii de vârsta ei, veghează să nu aibă niciun prieten sau iubit, o sperie ca să păstreze secretul, îi promite bani pentru sex, apoi se răzgândeşte şi nu-i mai dă nimic după aceea. Înainte ca cititorul să-şi facă o părere despre Humbert sau despre cenzorul nostru orb, trebuie să-i amintesc că, la un moment dat, primul se adresează audienţei cu „Cititorule! *Bruder*[7]*!"* – aluzie la un vers celebru din Baudelaire, în prefaţa la volumul lui de poeme *Les Fleurs du Mal*[8]*:* Hypocrite lecteur, – mon

7 Frate (în limba germană, în original)

8 „Florile Răului" (în limba franceză, în original)

semblable, – mon frere!"[9]

14

Întinzându-se după o prăjitură, Mitra ne-a spus că o deranja de ceva vreme un gând. De ce istorii ca *Lolita* sau *Madame Bovary* – poveşti atât de triste, atât de tragice – ne fac fericiţi? Nu este oare un păcat să simţi plăcere citind despre lucruri atât de teribile? Ne-am simţi oare la fel dacă am citi despre ele într-un ziar sau dacă ni s-ar întâmpla chiar nouă? Şi-atunci, dacă am scrie noi despre viaţa de aici, din Republica Islamică Iran, cititorii noştri ar trebui să se simtă, la rândul lor, fericiţi?

În acea noapte, ca în multe altele, de altfel, am adormit cu gândul la discuţiile de la curs. Simţeam că nu o lămurisem îndeajuns pe Mitra, că nu-i răspunsesem tocmai bine la întrebări, şi mă bătea gândul să-mi sun magicianul şi să-i povestesc discuţiile pe care le avusesem cu fetele. Era una dintre acele nopţi în care nu mă ţineau trează coşmarurile sau anxietăţile, ci ceva extraordinar de interesant. De cele mai multe ori nu puteam dormi din cauza premoniţiilor nefaste care mă bântuiau: mi-era teamă că o să cadă casa peste noi sau că o să sune telefonul să anunţe că s-a întâmplat ceva vreunuia dintre prieteni sau vreunei rude. Aveam uneori senzaţia că, stând trează, puteam alunga cumva nenorocirea şi că ororile la care mă tot gândeam ar fi putut deveni realitate, dacă m-aş fi cufundat într-un somn adânc.

Îmi amintesc că aceste temeri nocturne au început pe când eram studentă în anul doi la o şcoală oribilă din Elveţia, după ce am fost chemată în timpul orei de istorie, predată de un foarte sever profesor american, la biroul directorului: aflaseră de la radio că tatăl meu, cel mai tânăr primar din istoria Teheranului, fusese arestat. Cu trei săptămâni înainte doar ce îi apăruse fotografia în *Paris*

9 Cititorule ipocrit, – semenul meu, – fratele meu!“ (în limba franceza, în original)

Match, alături de generalul de Gaulle. Nici şahul, niciun alt demnitar – erau numai Tata şi Generalul. Ca şi restul familiei mele, tata era un snob, intrat în politică, dar dispreţuind politicienii şi sfidându-i la fiecare pas. Era insolent cu superiorii, era popular, nu ezita să spună ce gândeşte şi se afla şi în relaţii foarte bune cu jurnaliştii şi cu presa. Scria poezie şi credea cu putere că adevărata lui vocaţie era scrisul. Am aflat mai târziu că Generalul îl plăcuse pe tata în mod deosebit, după ce auzise discursul său de bun venit, la adresa lui, ţinut în limba franceză, plin de referinţe la mari scriitori francezi, precum Chateaubriand şi Victor Hugo. De Gaulle a hotărât atunci să-l recompenseze cu Legiunea de Onoare. Toate acestea n-au fost bine văzute şi nici prea bine primite de cei din elita iraniană, care aveau deja resentimente împotriva lui din ca atitudinii de nesupunere făţişă de care dăduse dovadă. Deveniseră de-acum şi mai invidioşi din pricina atenţiei deosebite care i se arăta, aşa, din senin.

O compensaţie minoră pentru vestea proastă primită a fost că nu mai trebuia să rămân la şcoala elveţiană. De Crăciun, în acelaşi an, am plecat acasă condusă la aeroport de o escortă speciala. Nu am perceput realitatea încarcerării tatălui meu decât atunci când am aterizat pe aeroportul din Teheran şi el nu era acolo, ca să mă aştepte, ca de obicei. Timp de patru ani, cât a fost închis „temporar” în celula lui – biblioteca închisorii, uşă-n uşă cu morga –, ni se spunea fie că va fi omorât, fie că îl vor elibera cât de curând. A fost, într-un târziu, achitat de toate acuzaţiile, mai puţin de una: nesupunerea. Asta mi-a rămas în minte pentru tot restul vieţii: nesupunerea, devenită, după aceea, un adevărat mod de viaţă pentru mine. Mult mai târziu, când am citit fraza lui Nabokov – „curiozitatea este insubordonare în forma sa cea mai pură“ –, mi-am reamintit verdictul împotriva tatălui meu.

Nu mi-am revenit niciodată din şocul acelui moment, când m-au scos din siguranţa orei de istorie a domnului Holmes – aşa cred că îl chema pe profesor – şi mi s-a spus

că tata, primarul, este la închisoare. Mai târziu, Revoluţia Islamică mi-a luat şi ultimul strop de siguranţă pe care reuşisem să-l recapăt după eliberarea tatălui meu din puşcărie.

La câteva luni de la începutul cursului, eu şi fetele am constatat că aveam aproape toate acelaşi coşmar, într-o formă oarecare sau alta, în care ori uitam să ne punem vălul, ori pur şi simplu nu-l puneam, în orice caz, în toate visele alergam, fugeam undeva. Într-unul din vise, cred că al meu, nu puteam fugi: eram pironită locului, chiar în faţa uşii de la intrare. Nu mă puteam întoarce, şi nici nu puteam deschide uşa, ca să intru în casă. Singura dintre noi care spunea că nu avea coşmarul cu vălul era Nassrin. „M-am temut dintotdeauna că va trebui să mint. Ştii cum se spune: să fii cinstit cu tine însuţi şi toate astea. Cred cu tărie în asta“, zise strângând din umeri. „Dar m-am mai dat pe brazdă”, a adăugat, după o vreme.

Mai târziu, Nima mi-a spus că fiul unui prieten de-al lui şi-a trezit îngrozit într-o noapte părinţii, pentru că avea un „vis ilegal”. Visa că se afla pe malul mării, cu un grup de bărbaţi şi de femei, care se sărutau, iar el nu ştia ce să facă. Şi-o ţinea întruna aşa, spunându-le despre visele lui ilegale.

În *Invitaţie la eşafod,* pe zidul celulei închisorii lui Cincinnatus C., care era decorată ca un hotel de mâna a treia, erau înscrise instrucţiuni pentru prizonieri. Precum „Umilinţa prizonierului este mândria închisorii”. Regula numărul şase, cea pe care este clădit romanul, sună aşa: „Este de dorit ca deţinutul să nu viseze deloc, iar dacă totuşi o face, ar trebui imediat să-şi suprime visele nocturne al căror context ar putea fi incompatibil cu condiţia şi cu statutul de prizonier, cum ar fi: peisajele pline de splendoare, ieşirile cu prietenii, cina în familie, la fel ca şi acte sexuale cu persoane care în viaţa reală şi în stare de veghe nu s-ar apropia de deţinut nici pe departe, ceea ce l-ar face să fie considerat, în faţa legii, vinovat de viol”.

În timpul zilei era mai bine. Mă simţeam curajoasă. Le răspundeam arogant Gardienilor Revoluţiei, mă certam cu

ei, nu mă temeam să îi urmez la Comitetele Revoluţionare. Nu aveam timp să mă gândesc la toate rudele şi la toţi prietenii morţi, sau la felul norocos în care scăpam noi, ca prin urechile acului. Plăteam în schimb, pentru asta, în timpul nopţilor, întotdeauna după ce mă întorceam acasă. Ce se va întâmpla acum? Cine va mai fi omorât? Când vor mai veni? Îmi interiorizasem această frică, aşa că nu conştientizam întotdeauna ce se întâmpla, dar aveam insomnii; mă fâţâiam prin casă şi apoi citeam, până adormeam, cu ochelarii pe nas, de cele mai multe ori cu cartea în mână. Odată cu frica vin şi minciunile şi justificările care, indiferent cât de convingătoare, ne scad stima de sine, aşa cum, în chip dureros, Nassrin tocmai ne amintise.

M-au salvat o sumedenie de lucruri: familia şi un cerc restrâns de prieteni, gândurile, cărţile pe care le discutam cu prietenul meu clandestin, pe când ne plimbam după-amiaza. Îşi făcea probleme la fiecare pas – dacă vom fi opriţi, ce explicaţie le vom da? Nu eram căsătoriţi, nu eram nici frate şi soră... Îşi făcea griji pentru mine şi pentru familia mea, şi de fiecare dată, cu cât el se îngrijora mai tare, cu atât deveneam eu mai îndrăzneaţă, lăsând să-mi alunece basmaua şi râzând în hohote. Nu puteam face mare lucru în privinţa „lor“, dar puteam să mă înfurii pe el sau pe soţul meu, pe toţi bărbaţii din viaţa mea, care erau atât de precauţi şi care se îngrijorau „pentru binele meu“.

După prima noastră discuţie despre *Lolita,* nu puteam adormi, tot cu gândul la întrebarea Mitrei. Oare de ce ne umpleau de atâta bucurie *Lolita* sau *Doamna Bovary?* Era ceva în neregulă cu aceste romane sau cu noi? Erau oare Flaubert şi Nabokov nişte brute lipsite de sentimente? Până joia următoare mi-am pus gândurile în ordine şi abia aşteptam să le împărtăşesc şi lor, la curs, punctul meu de vedere.

Nabokov era de părere că fiecare roman e un basm, le-am spus. Iar eu sunt întru totul de acord. În primul rând, daţi-mi voie să va reamintesc că basmele sunt pline de

vrăjitoare care devorează copii, mame vitrege care îşi otrăvesc frumoasele fiice şi taţi slabi de înger care îşi lasă copiii în pădure. Magia vine, în cele din urmă, din puterea binelui, acea forţă care ne spune să nu ne lăsăm pradă limitelor şi restricţiilor impuse de McFate, cum îl numeşte Nabokov.

Fiecare basm ne oferă puterea de a ne depăşi limitele, aşa că, într-un fel, acesta ne oferă libertatea pe care realitatea ne-o refuză, în toate marile opere de ficţiune, indiferent de realitatea sumbră pe care o înfăţişează, este surprinsă afirmarea vieţii, împotriva caracterului ei trecător, ca o sfidare esenţială. Această afirmare prinde contur prin modul în care autorul preia controlul asupra realităţii, repovestind-o în felul său şi creând astfel o nouă lume. Fiecare mare operă de artă, aş spune cu emfază, este o sărbătoare, un act de nesupunere împotriva trădărilor, a ororilor şi a infidelităţilor vieţii. Perfecţiunea şi frumuseţea formei se revoltă împotriva urâţeniei şi a sărăciei subiectului. De aceea îndrăgim romanul *Doamna Bovary* şi plângem pentru Emma, de aceea citim cu aviditate *Lolita,* pe măsură ce ni se rupe sufletul pentru mica, vulgara, poetica şi neascultătoarea noastră eroină orfană.

15

Manna şi Yassi veniseră mai devreme în ziua aceea. Nu ştiu cum am ajuns să vorbim despre celelalte fete de la curs, ce nume li s-ar potrivi mai bine şi le-am zis că, de exemplu, lui Nassrin îi spuneam Pisica din Cheshire, pentru că apărea şi dispărea când nici nu gândeai. La puţin timp după aceea, când au intrat Nassrin şi Mahshid, le-am spus despre ce tocmai vorbeam. Manna a adăugat: „Dacă ar trebui să o definesc pe Nassrin, i-aş spune contradicţie”. Asta, cine ştie pentru ce motiv, a scos-o din sărite pe Nassrin, care s-a întors spre Manna cu un ton aproape acuzator: „Tu eşti poeta, Mitra pictoriţa şi eu, eu ce sunt – o contradicţie în termeni?”

Era ceva adevăr în definiţia pe jumătate ironică a Mannei. Soarele şi norii de furtună care defineau infinitele toane şi temperamente ale lui Nassrin erau prea îngemănate, prea inseparabile. Toate fetele mă surprindeau, de nenumărate ori, într-un fel sau într-altul, dar ea mai mult decât toate la un loc.

Într-o zi, a rămas peste program, să mă ajute să pun ordine în cursuri şi în note pentru o conferinţă. Am vorbit fel de fel, verzi şi uscate, despre viaţa în universitate şi despre ipocrizia unora dintre funcţionari, oficiali şi activişti ai organizaţiilor musulmane. La fel de calm ca şi când ar fi aranjat foile de hârtie în dosarele albastre, a început să-mi povestească despre felul cum cel mai tânăr dintre unchii ei, un om de altfel pios, o violase pe când avea doar unsprezece ani. Nassrin îşi amintea cum unchiul obişnuia să spună că se păstra cast şi pur pentru viitoarea lui nevastă şi că, tocmai de aceea, refuza prietenia altor femei. *Cast şi pur,* repetă sarcastică. Unchiul obişnuia să o mediteze pe Nassrin – un copil agitat şi indisciplinat – de trei ori pe săptămână, în timpul anului şcolar. O ajuta la limba arabă şi uneori şi la matematică. În timpul lecţiilor, aşezaţi unul lângă altul la birou, îşi plimba mâinile pe picioarele ei, apoi pe tot corpul, în timp ce îi repeta conjugările din limba arabă.

Această zi reuşise să devină memorabilă în mai multe privinţe. La curs, discutam conceptul de personaj negativ în roman. Am arătat cum Humbert era personajul negativ, pentru că îi lipsea cu desăvârşire curiozitatea faţă de ceilalţi şi faţă de viaţa lor, chiar şi faţă de persoana pe care o iubea cel mai mult, Lolita. Humbert, ca majoritatea dictatorilor, era interesat numai de propria viziune asupra lumii. El îşi crease o Lolita aşa cum o dorise şi nu voia nici în ruptul capului să renunţe la acea imagine. Le-am reamintit că Humbert spusese că-şi dorea să oprească timpul şi să o ţină pe Lolita pentru totdeauna pe „o insulă a timpului oprit în loc“, sarcină atribuită de obicei zeilor şi poeţilor.

Încercam să le explic cum *Lolita* era cea mai complexă

dintre cărţile citite până atunci din Nabokov. La suprafaţă, desigur, *Lolita* e mai realistă, dar are şi capcane şi întorsături neaşteptate. Le-am arătat o mică reproducere, peste care am dat cu totul întâmplător, a tabloului *Vârsta Inocenţei,* de Joshua Reynolds. Discutam scena în care Humbert vine la şcoala Lolitei şi o găseşte pe aceasta în clasă. Tabloul lui Reynolds, înfăţişând o fetiţă îmbrăcată în alb, şatenă, cu părul revărsat în bucle, era agăţat deasupra tablei. Lolita stă în spatele altei nimfete, o blondă cu „gâtul gol, de porţelan alb transparent” şi „părul minunat platinat”. Humbert se aşază lângă Lolita, „chiar în spatele acelui gât şi acelui păr”, se descheie la palton şi, mituind-o, o forţează să-şi strecoare „mâna murdară de cerneală şi de cretă şi cu încheieturile degetelor roşii” sub bancă, pentru a-i satisface, ceea ce se numeşte, în limbaj comun, dorinţa.

Hai să ne oprim pentru o clipă la descrierea degetelor de şcolăriţă ale Lolitei. Inocenţa descrierii lor ascunde ceea ce este forţată să facă. Cuvintele „pline de cerneală şi de cretă şi cu încheieturile degetelor roşii” sunt de ajuns pentru a ne aduce lacrimi în colţul ochilor. A urmat o pauză…

Oare îmi imaginez că a urmat o pauză, după ce am discutat despre această scenă sau chiar aşa s-a întâmplat?

„Ce ne deranjează cel mai mult, bineînţeles – le-am spus – nu este neapărat teribila neajutorare a Lolitei, ci mai degrabă faptul că Humbert o lipseşte de copilărie.” Sanaz a deschis atunci copia xerox a romanului şi a început să ne citească: „Şi mi-am dat atunci seama, pe măsură ce genunchii mi se mişcau regulat, în sus şi-n jos, că nu ştiam mai nimic despre ceea ce se petrecea în capul drăguţei mele şi că era posibil ca în spatele îngrozitoarelor clişee juvenile să fie în ea o grădină şi un amurg, şi poarta unui palat – adorabile locuri cu lumină fugară, care, cu siguranţă, erau în mod absolut interzise mie, cu zdrenţele-mi jegoase şi cu mizerabilele mele convulsii…”

M-am făcut că nu observ atunci privirile pline de subînţeles pe care le-au schimbat între ele fetele.

„Mi-e greu – a spus într-un târziu Mahshid – să citesc

părţile unde sunt descrise sentimentele Lolitei. Tot ceea ce îşi doreşte ea este să fie o fată obişnuită. Vă amintiţi scena în care tatăl lui Avis vine să o ia de la şcoală şi Lolita observă felul în care grăsuţa se agaţă de gâtul lui? Tot ceea ce îşi doreşte este o viaţă normală."

„Este interesant – a zis Nassrin – că Nabokov, care complică de obicei lucrurile atât de mult, ne face să ne fie milă de pierderea celei mai convenţionale forme de viaţă."

„Crezi că Humbert se schimbă atunci când o vede la sfârşit – a întrerupt-o Yassi – înfrântă, însărcinată şi săracă?"

Trecuse de mult, pe neobservate, timpul să facem o pauză, preocupate cum eram de discuţiile noastre. Manna, pe care pasajul abia citit din carte o lăsase pe gânduri, a ridicat capul. „E ciudat că – spuse ea – unii critici tratează textul la fel cum Humbert o tratează pe Lolita: se văd numai pe ei înşişi şi numai ceea ce vor să vadă." S-a întors apoi spre mine şi a continuat: „Adică cenzura şi unii dintre criticii politici nu fac acelaşi lucru ciopârţind texte şi creându-le mai apoi, după propria imagine? Ceea ce a încercat să facă ayatollahul Khomeini cu vieţile noastre, transformându-ne, cum spuneai şi tu, în plăsmuiri ale imaginaţiei, s-a răsfrânt şi asupra ficţiunii. Uitaţi-vă la cazul lui Salman Rushdie."

Sanaz s-a întors spre ea, încă răsucindu-şi şuviţe de păr în jurul degetelor: „Mulţi cred că Rushdie a înfăţişat religia în mod distorsionat şi ireverenţios. Adică nu sunt împotriva a ceea ce scrie ca ficţiune, ci a caracterului său jignitor".

„Este oare posibil să scrii un roman reverenţios, care să fie şi bun? a intervenit Nassrin. Şi-apoi, convenţia cu cititorul este că nu realitatea este înfăţişată, ci o lume inventată. Trebuie să fie şi ceva exploziv în această lume, a adăugat ea, unde să putem fi şi ofensivi, pentru numele lui Dumnezeu!"

Sanaz a rămas un pic dezorientată de reacţia vehementă a lui Nassrin. Pe mai toată durata discuţiei, Nassrin mâzgălea întruna în caiet, furioasă, iar când a terminat ce-

avea de zis, şi-a reluat detaşată desenul.

„Problema cenzorilor este că nu sunt deloc maleabili.” Ne-am întors toate spre Yassi. A ridicat din umeri, a neputinţă, ca şi când nu ar fi rezistat tentaţiei de a ne spune ce-i trecea prin minte. „Vă amintiţi cum la TV au scos-o pe Ofelia din versiunea rusească a lui *Hamlet?”*

„Acesta ar fi un titlu bun pentru o disertaţie, le-am spus. *Jelind-o pe Ofelia”.* Încă din 1991, de când am început să călătoresc în străinătate pentru conferinţe, de obicei în Statele Unite şi în Anglia, fiecare subiect prindea în mintea mea forma unui posibil titlu pentru o prezentare sau pentru vreun referat.

„Orice este ofensiv pentru ei, a spus Manna. Este incorect fie politic, fie sexual.” Privind-o aşa cum era acum, cu părul tuns scurt, la modă, cu blugii şi cu tricoul ei albastru, mă gândeam cât de puţin i se potrivea să umble înfăşurată în ţesătura largă a *chador*-ului.

Mahshid, tăcută până atunci, s-a trezit parcă dintr-odată. „Eu am o problemă cu toate astea, ne-a spus. Tot vorbim despre faptul că ceea ce făcea Humbert era greşit – şi-ntr-adevăr, aşa şi este –, dar nu abordăm totuşi problema moralităţii. Unele lucruri *sunt* jignitoare pentru unii.” S-a oprit o clipă, uimită şi ea de propria vehemenţă. „Ce vreau să zic e că, de exemplu, părinţii mei sunt foarte religioşi – şi ce, e asta vreo crimă? a întrebat, privind spre mine. Şi-atunci nu au dreptul să se aştepte ca şi eu să fiu la fel ca ei? De ce l-aş condamna pe Humbert pentru faptele lui, dar nu şi pe fata din *Loitering with Intent*[10]*,* şi-apoi să spun că adulterul este în regulă? Astea sunt întrebări serioase şi devin şi mai şi atunci când le aplicăm propriilor noastre vieţi", a spus coborându-şi ochii în pământ, de parcă ar fi căutat răspunsuri în modelul din covor.

„Cred, i-a replicat Azin, că o femeie adulteră este mai bună decât una ipocrită.” Azin era foarte nervoasă în acea zi. Îşi adusese fiica, de numai trei ani, cu ea (grădiniţa era închisă în acea zi şi nu avea pe cine să lase cu ea) şi de-

10 1 Roman al scriitoarei britanice Muriel Spark (1981) (n. Red.)

abia o convinsesem pe micuţă să se desprindă de mama ei şi să se ducă în hol, să vadă desene animate cu Tahereh Khanoom, menajera noastră.

Mahshid s-a întors spre Azin şi i-a spus încetişor: „Nimeni nu a vorbit despre eventualitatea unei alegeri între adulter şi ipocrizie. Vorba e, avem vreun pic de moralitate? Nu cumva credem că merge orice, că nu avem niciun fel de responsabilitate faţă de ceilalţi şi urmărim numai satisfacerea propriilor nevoi?”

„Ei bine, aceasta este esenţa celor mai mari romane, a adăugat Manna, ca în *Doamna Bovary* sau în *Anna Karenina,* iar în Henry James la fel – întrebarea e dacă facem ceea ce trebuie sau ceea ce vrem să facem?”

„Şi ce dacă ne spunem că este bine să facem ceea ce ne dorim să facem şi nu ceea ce societatea sau vreo altă autoritate ne impun?” a spus Nassrin, de data asta fără să ridice ochii din caiet. Plutea ceva în aer, care n-avea nimic de-a face cu romanele pe care le citeam. Discuţia devenise profund personală şi fetele-şi dădeau seama că nu puteau rezolva dilemele proprii la fel de uşor cum o putuseră face în cazul Emmei Bovary sau al Lolitei.

Azin s-a aplecat puţin, cu cerceii mari de aur tremurând sub şuviţele grele de păr. „Trebuie să fim sincere cu noi înşine, ne-a zis. Asta cred că ar fi prima condiţie. Avem oare, ca femei, acelaşi drept ca bărbaţii de a ne bucura de sex? Câte dintre noi ar răspunde că da, avem acelaşi drept de a ne bucura de sex, şi dacă bărbaţii noştri nu ne satisfac, avem dreptul de a ne căuta satisfacţia în altă parte?” – a încercat ea să-şi spună punctul de vedere, cât mai simplu cu putinţă, dar nu a reuşit decât să ne surprindă în egală măsură pe toate.

Azin este cea mai înaltă dintre noi, cea cu părul blond şi cu pielea albă ca laptele. De multe ori îşi muşca buza şi se lansa în tirade despre dragoste, sex şi bărbaţi – ca un copil care aruncă o piatră mare în lac; nu numai pentru ca să împroaşte apa, ci ca să-i ude şi pe adulţii aşezaţi pe margine, ca să fie treaba bine făcută. Azin fusese măritată

de trei ori, cel mai recent cu un negustor arătos şi bogat, dintr-o familie din provincie, cu tradiţie în comerţ. L-am văzut pe soţul ei la multe din întâlnirile şi conferinţele mele, la care veneau de obicei toate fetele. Părea foarte mândru de ea, iar pe mine mă trata cu exagerată curtoazie. De fiecare dată, se asigura că mă simţeam confortabil; dacă nu era apă la pupitru, avea grijă ca problema să fie rezolvată imediat; dacă scaunele erau insuficiente, dădea ordine în stânga şi-n dreapta şi apăreau. Părea de fiecare dată gazda perfectă, care ne punea la dispoziţie, cu generozitate, atât spaţiul, cât şi timpul său, pentru că doar atât avea de oferit.

Eram sigură că atacul lui Azin era îndreptat în parte împotriva lui Mahshid, şi poate indirect către Manna. Neînţelegerile lor proveneau nu numai din diferenţele de mediu social din care proveneau. Ieşirile lui Azin, aparenta francheţe cu privire la viaţa personala şi la dorinţele ei le făceau pe Manna şi pe Mahshid, rezervate ca temperament, să nu se simtă în largul lor. Nu erau de acord cu ea şi Azin simţea asta. Toate încercările de a se împrieteni cu ele i-au fost respinse, ca fiind ipocrite.

Răspunsul lui Mahshid, de obicei, era tăcerea. Se retrăgea în sine şi refuza să umple vidul lăsat în urmă de întrebarea lui Azin. Tăcerea ei s-a transmis rapid şi celorlalte şi s-a spart numai când Yassi a început să chicotească. M-am gândit că acesta era momentul cel mai prielnic pentru o pauză şi m-am dus la bucătărie după tava cu ceai.

Când m-am întors, Yassi râdea din toată inima. Încercând să înveselească atmosfera, spunea: „Cum a putut Dumnezeu să fie atât de crud încât să creeze femeia musulmană cu atâta carne pe ea şi aşa de puţină atracţie sexuală?” S-a întors către Mahshid şi s-a uitat fix la ea, mimând oroarea. Mahshid a privit-o de sus, şi-a ridicat cu aer regal capul, a mijit ochii şi apoi i-a spus, cu un zâmbet larg pe faţă: „Nu este nevoie de atracţie sexuală”.

Yassi nu se dădea bătută cu una, cu două: „Hai, râzi, te rog, râzi, a implorat-o Mahshid. Dr. Nafisi, vă rog, spuneţi-i

să râdă“. Râsul lui Mahshid se pierduse însă în ilaritatea spumoasă a celorlalte.

Era linişte deplină când am aşezat tava cu ceai pe masă. Nassrin spuse dintr-odată: „Ştiu ce înseamnă să fii prins între tradiţie şi schimbare. Am fost mai toată viaţa în mijlocul acestei dileme“.

S-a aşezat pe marginea fotoliului lui Mahshid, în timp ce aceasta încerca din greu să soarbă din ceai şi să-şi ferească ceaşca de mâinile expresive ale lui Nassrin, care, mişcându-se în toate direcţiile, erau cât pe ce să i-o răstoarne, în câteva rânduri.

„Ştiu din experienţă, a continuat Nassrin. Mama provine dintr-o familie seculară, modernă şi bogată. Era singura fată la părinţi, mai avea doi fraţi, care, amândoi, îşi aleseseră cariere în diplomaţie. Bunicul era foarte liberal în gândire şi dorea ca ea să-şi continue educaţia la facultate. Aşa a trimis-o la Şcoala Americană.” „La Şcoala Americană?” a întrebat Sanaz, ca un ecou, trecându-şi visătoare mâna prin păr. „Da, în acele vremuri, când majoritatea fetelor nici măcar nu-şi terminau liceul, să nu mai vorbim de Şcoala Americană, mama vorbea engleza şi franceza.” Nassrin părea impresionată şi mândră de toate astea.

„Şi-apoi, ce credeţi că a făcut? S-a îndrăgostit de tata, profesorul ei. Nu se descurca la matematică şi la ştiinţele exacte, iar el o medita. E ironic – spuse Nassrin, cu mâna stângă din nou periculos de aproape de ceaşca lui Mahshid. Au crezut că tata, provenit dintr-un mediu ultrareligios, ar fi în perfectă siguranţă în preajma unei fete ca mama şi, oricum, cine ar fi crezut că o tânără modernă şi sofisticată ca ea ar fi fost interesată de un tânăr posac, care nu zâmbea prea des, nu o privea niciodată în ochi şi ale cărui surori şi mamă purtau toate *chador?* Dar s-a îndrăgostit de el, poate pentru că era diferit, poate pentru că i s-a părut mai romantic să poarte *chador*-ul pentru el şi să-i poarte de grijă, decât să meargă la facultate şi să devină doctor sau cine ştie ce altceva.

Mi-a spus că nu a regretat niciodată căsătoria cu tata,

niciodată, dar mereu vorbea cu drag despre Şcoala Americană, despre colegele ei de acolo sau din liceu, pe care nu le-a mai văzut niciodată după căsătorie. Şi m-a învăţat engleza. Când eram mică m-a învăţat alfabetul, apoi mi-a luat cărţi. N-am avut niciodată probleme cu engleza, datorita ei. Cum nu a avut nici sora mea, cu nouă ani mai mare. Ciudat pentru o femeie musulmană – ar fi trebuit să ne înveţe araba, şi ar fi făcut-o, poate, dacă ar fi învăţat-o vreodată. Sora mea s-a măritat cu cineva, între ghilimele – şi desenă nişte ghilimele mari în aer, cu ambele mâini – modem şi a plecat în Anglia. Îi vedem numai când vin acasă, în vacanţe.

Timpul pauzei trecuse de mult; povestea lui Nassrin ne captivase pe toate; chiar şi Mahshid şi Azin încheiaseră un armistiţiu temporar. Când Mahshid s-a întins să ia o gogoaşă cu vanilie, Azin i-a dat farfuria cu un surâs prietenos, care i-a smuls mulţumescul de rigoare.

„Mama i-a rămas mereu credincioasă tatei. Şi-a schimbat întreaga viaţă pentru el şi nu s-a plâns niciodată de asta, a continuat Nassrin. Singura concesie pe care el i-a făcut-o a fost să o lase să ne pregătească feluri de mâncare ciudate, delicatese franţuzeşti, cum le numea el – toate delicatesele erau pentru el franţuzeşti. Cu toate că eram crescute după regulile tatălui meu, familia mamei şi trecutul ei pluteau mereu ca o umbră deasupra capetelor noastre, dezvăluind şi un altfel de viaţă. Nu era doar faptul că mama nu a fost niciodată cu adevărat acceptată de familia lui, care o considera o snoabă şi o străină. Era atât de singură mama, foarte singură… Uneori îmi doresc să fi săvârşit adulter sau altceva de genul acesta.“

Mahshid a privit-o siderată şi Nassrin s-a ridicat atunci de pe scaunul ei, râzând: „Ei, bine, a zis, sau altceva de genul acesta“.

Povestea lui Nassrin şi confruntarea dintre Azin şi Mahshid ne-au îndepărtat prea mult dispoziţia ca să ne mai întoarcem la discuţia de dinainte. Ne-am lungit la vorbă despre orice altceva, despre ce mai era nou pe la

universitate, o bârfă sau două, până ne-am despărţit.

Când au plecat, fetele au lăsat în urmă aura problemelor şi a dilemelor nerezolvate. Eram extenuată. Am apelat la unicul mod pe care îl cunoşteam pentru a face faţa situaţiei: m-am îndreptat spre frigider, am scos îngheţata, am turnat cafea peste ea, am căutat zadarnic nişte nuci, pe care le-am înlocuit apoi cu migdale, le-am spart în dinţi şi le-am împrăştiat apoi deasupra.

Ştiam că revolta lui Azin era în parte defensivă; era modul ei de a înfrunta rezervele lui Mahshid şi ale Mannei. Mahshid credea că Azin dispreţuieşte tradiţia în care a fost crescută, basmalele ei groase, manierele-i de fată bătrână; habar nu avea cât de eficace îi puteau fi tăcerile. Micuţă şi graţioasă, cu broşele ei cu camee – pentru că purta, într-adevăr, broşe cu camee –, cu cerceii mici, bluzele bleu pal, cu nasturi încheiaţi până sus şi surâsurile ei abia mijite, Mahshid era un inamic redutabil. Ştiau oare ea şi Manna cât de mult o afectau şi o dezarmau pe Azin tăcerile încăpăţânate şi dezaprobarea lor imaculată?

În timpul uneia dintre confruntările lor din pauze, am auzit-o pe Mahshid spunându-i lui Azin: „Da, ai experienţele tale sexuale şi admiratori. Nu eşti o fată bătrână, ca mine. Da, fată bătrână – nu am un soţ bogat şi nici nu conduc maşina ca tine, dar asta nu-ţi dă dreptul, niciun drept, să nu mă respecţi”. Când Azin s-a revoltat: „Dar când, când nu m-am purtat respectuos cu tine? Ce ţi-am făcut?”, Mahshid s-a întors pe călcâie şi a lăsat-o acolo, cu gura căscată. Niciuna din intervenţiile mele din clasă sau individuale, cu fiecare în parte, nu au dat niciun rezultat. Singura lor concesie a fost să încerce să se abţină şi să-şi dea pace în timpul cursului. Nu foarte maleabile, ar spune Yassi despre ele.

16

Oare aşa sa fi început totul? În ziua în care eram aşezaţi la masa din sufrageria lui, muşcând cu lăcomie din sendvişurile cu caşcaval şi şuncă ce ne erau interzise şi pe

care le numeam, încântaţi, *croque monsieur?* La un moment dat trebuie că ne-am surprins unul pe celalalt cu aceeaşi expresie hămesită, de plăcere nealterată, pentru că am pufnit amândoi în râs, dintr-odată. Am ridicat paharul cu apă în cinstea lui şi i-am zis:,. Cine-ar fi crezut că o masă atât de simplă ni se va părea cândva un festin?" Iar el a replicat: „Trebuie să-i mulţumim Republicii Islamice pentru că ne-a făcut să redescoperim şi să preţuim toate aceste lucruri pe care odinioară nici nu le băgăm în seamă, considerându-le de drept ale noastre: acum, s-ar putea scrie o întreaga disertaţie despre plăcerea de a mânca un sendviş cu şuncă". „Oh, lucrurile pentru care ar trebui să-i fim recunoscători!" i-am spus, cu ironie. Şi cum aş putea uita zilele acelea, când alcătuiam lungi liste cu tot ce datoram Republicii Islamice: petrecerile noastre secrete, îngheţata mâncată pe strada, teama să te îndrăgosteşti, să te ţii de mâna, să te dai cu ruj, să râzi în public şi să citeşti *Lolita* în Teheran.

Ne întâlneam, din când în când, la colţul unui bulevard larg, străjuit de copaci stufoşi, care dădea spre munţi, pentru plimbările noastre de seară. Mă gândeam de multe ori ce ar crede Comitetul Revoluţionar despre întâlnirile acestea. Ar suspecta poate o conspiraţie politică, sau cine ştie, o întâlnire între îndrăgostiţi? Trăiam un sentiment ciudat şi încurajator, în acelaşi timp, ştiind că nu ar putea ghici nicicând adevăratul scop al întrevederilor noastre. Nu era minunată viaţa, când şi cele mai simple lucruri dobândeau complexitatea unei misiuni secrete deosebit de periculoase? Aveam mereu de schimbat câte ceva între noi: cărţi, articole, casete, cutii de ciocolată primite de el din Elveţia – pentru ca ciocolata era foarte scumpă, mai ales cea din Elveţia. Mi-aducea casete video cu filme rare, pe care le-am revăzut de nenumărate ori, cu copiii şi, mai târziu, cu studenţii mei: *O noapte la Operă, Casablanca, Piratul, Johnny Guitar.*

Magicianul meu zicea că poate spune multe despre un om doar privindu-i fotografia, mai ales din profil. După o

oarecare ezitare, i-am dus fotografiile fetelor mele, şi l-am aşteptat emoţionată să se pronunţe în privinţa lor. Le-a luat pe rând, fotografie cu fotografie, le-a privit puţin, din diferite unghiuri, spunând câteva vorbe despre fiecare. Voiam să se uite pe lucrările lor, pe ce au scris sau desenat, pentru că eram nerăbdătoare să-i cunosc părerea. Uitându-se la mine, cu zâmbetul ironic al unui părinte indulgent, mi-a spus: „Sunt cumsecade”. Cumsecade? Oameni cumsecade? Aş fi vrut să-mi spună că sunt geniale, nu doar cumsecade, cu toate că eram bucuroasă că-mi reconfirma şi calitatea lor umană. Două dintre ele, credea el, scriu bine. „Să le aduc cu mine data viitoare? Ai vrea să le cunoşti?" „Nu“, mi-a spus; doar pentru că încerca să se descotorosească de oameni, nu să-i adauge anturajului său.

17

Cincinnatus C., eroul din *Invitaţie la eşafod,* vorbeşte despre un „timp deosebit, rar întâlnit... pauza, hiatul, unde inima este uşoară ca un fulg... gândurile mi se strâng în jurul unui cordon ombilical invizibil, care leagă această lume evidentă, de o alta – despre care nu vreau să vorbesc încă.“ Eliberarea lui Cincinnatus de către temniceri depindea tocmai de descoperirea, în interiorul propriei fiinţe, a acestui cordon ombilical, care-l lega de o altă lume, pentru a putea scăpa în final de scena execuţiei, din lumea prefăcută şi falsă a călăilor săi.

În prefaţa la *Bend Sinister,* Nabokov descrie pe larg o legătură similară, cu o astfel de lume paralelă: un pudel îi apare lui Krug, eroul său, în diferite momente ale romanului – „o falie în lumea lui care îl conduce spre o alta, plină de blândeţe, strălucire şi frumuseţe”.

Cred că, într-un anumit fel, lecturile şi discuţiile de la curs deveneau momentul nostru de pauză, legătura noastră cu lumea „plină de blândeţe, strălucire şi frumuseţe”. Diferenţa era că noi trebuia să ne întoarcem acasă.

Într-o dimineaţă, în timpul pauzei, în timp ce ne delectam

cu cafeaua şi prăjiturelele noastre delicioase, Mitra a început să povestească despre cum se simţea ea când urca scările clădirii, în fiecare joi. Simţea, spunea ea, cum, cu fiecare treaptă, se desprinde de realitatea înconjurătoare, de celula întunecată şi îmbâcsită în care sălăşluia, pentru a ieşi la suprafaţă şi a trăi, pentru câteva ore, în aer liber şi soare. Apoi, când trecea timpul, se întorcea la loc, în celulă. Pe-atunci simţeam că afirmaţia ei era oarecum în defavoarea cursului; ca şi cum acesta ar fi putut garanta cumva, şi n-o făcea, aer liber şi soare dincolo de graniţele sale. Confesiunea Mitrei ne-a purtat spre o discuţie despre cât de multă nevoie aveam fiecare de această pauză, ca o desprindere de realitate, pentru a ne reîntoarce în viaţa reală cu forţe proaspete, gata să-i facem faţă. Cu toate acestea, ceea ce spusese Mitra îmi stăruia în gând: dar după pauză, ce urma? Indiferent dacă ne convenea sau nu, viaţa dincolo de această încăpere îşi cerea drepturile, fără nicio îndoială.

Această atmosferă de basm, la care făcea referire Mitra, era, desigur, cea care ne îndemnase pe toate opt să ne încredinţăm amintirile una alteia, confidenţele şi micile secrete ale vieţii. Această aură de afinitate magică a făcut posibilă calea spre o coexistenţă paşnică între Manna, Mahshid şi Azin, chiar şi numai pentru câteva ore, în fiecare joi. Ne ajuta să înfruntăm cu stoicism realitatea de dincolo de zidurile casei şi să ne răzbunăm, în felul nostru, pe cei care ne controlau vieţile. Preţ de câteva ore preţioase discutam liber despre dureri şi bucurii, despre nereuşite şi slăbiciuni; pentru acel timp suspendat în neant abdicam de bunăvoie de la responsabilităţile faţa de familie şi prieteni, faţă de Republica Islamică. Numeam ce ni se întâmplă cu propriile noastre cuvinte şi ne vedeam, pentru prima dată, aşa cum suntem de fapt.

Discuţiile despre *Doamna Bovary* depăşiseră cu mult timpul alocat. Se mai întâmplase şi alteori, dar de data asta nimeni nu se dădea plecat. Descrierea cinei, vântul din părul Emmei, chipul pe care îl priveşte înaintea morţii –

toate aceste detalii ne-au acaparat ore în şir. La început, cursul începea pe la ora nouă şi se termina la prânz, apoi s-a prelungit până după amiază. Le-am invitat atunci să mâncăm împreuna şi am sugerat să ne continuăm discuţia şi după masă. Cred că aşa s-a stabilit ritualul prânzurilor de joi. Îmi amintesc că aveam în frigider doar ouă şi roşii şi le-am făcut o omletă. După două săptămâni, aveam un ospăţ. Fiecare dintre ele gătise ceva special – miel cu orez, salată de cartofi, orez cu şofran şi un tort uriaş. Ni s-a alăturat şi restul familiei şi ne-am aşezat cu voie bună la masă. D*oamna Bovary* făcuse ce nu reuşiseră anii lungi de predat la universitate: crease o atmosferă de intimitate.

De-a lungul anilor petrecuţi împreună, mi-au intrat în casă, mi-au cunoscut familia, bucătăria, dormitorul, felul cum mă îmbrăcam, mergeam şi vorbeam acasă. În schimb, eu lor nu le-am călcat niciodată pragul, nu le-am cunoscut mama traumatizată, fratele delincvent sau sora timidă. N-aş fi putut localiza poveştile vieţii lor intime într-un context clar. Dar le cunoscusem îndeaproape pe toate, în spaţiul magic delimitat de pereţii acestui living. Veneau la mine acasă într-o stare de suspendare a sufletului dematerializat, aducând cu ele secrete, dureri şi daruri.

Treptat, viaţa mea şi familia au devenit parte din peisaj, perindându-se prin living în timpul pauzelor. Tahereh Khanoom venea uneori să ne povestească istorii din partea ei de oraş, cum îi plăcea să-i spună cartierului în care locuia. Într-o zi, Negar, fiica mea, s-a năpustit în încăpere, plângând în hohote. Printre lacrimi, îmi spunea că nu putea să plângă *acolo*, de faţă cu *ele.* Manna s-a dus la bucătărie şi s-a întors cu Tahereh Khanoom şi cu un pahar cu apă. Am luat-o în braţe pe Negar, încercând s-o liniştesc, i-am scos încet basmaua şi veşmântul: sub ele avea părul ud, năclăit de transpiraţie. Descheindu-i nasturii, am rugat-o să ne povestească ce se întâmplase.

În acea zi, la şcoală, în timpul orei, se năpustiseră în clasă directoarea şi profesorul de morală şi le ceruseră fetelor să-şi pună mâinile pe bancă. Le scoseseră apoi din

clasă, sub escorta, fără să li se ofere nicio explicaţie, le goliseră ghiozdanele şi le răscoliseră, sperând să găsească arme sau produse de contrabandă: casete, romane, brăţări ale prieteniei. Le percheziţionaseră pe toate, le controlaseră apoi unghiile. O elevă, o fată care venise cu un an înainte din Statele Unite, împreună cu familia, a fost dusă în biroul directorului, pentru că avea unghiile prea lungi. Acolo, directoarea însăşi îi tăiase unghiile atât de scurt, că îi dăduse sângele. Negar o văzuse apoi pe fată în curtea şcolii, îngrijindu-şi degetul rănit şi aşteptând să plece acasă. Profesorul de morală stătea lângă ea, oprindu-i pe ceilalţi copii să se apropie. Faptul că nu se putea apropia de colega ei, să o consoleze, însemnase pentru Negar mai mult decât trauma percheziţiei corporale de mai devreme. Spunea fără încetare: „Mamă, ea nu ştia care sunt regulile noastre, de-abia a venit din America – cum crezi că se simte când ne forţează să călcăm în picioare steagul american şi să strigăm în gura mare: Moarte Americii! Mă urăsc, mă urăsc”, a continuat ea, în braţele mele, în timp ce-o legănam şi-i ştergeam amestecul de lacrimi şi de sudoare de pe pielea catifelata.

Întâmplarea asta a deturnat bineînţeles cursul. Toate au început să povestească fel de fel de păţanii proprii şi să facă glume pe seama lor, ca să-i distragă lui Negar atenţia. Nassrin ne-a spus cum o dată a fost chemată la comitetul de disciplină, să-i controleze genele, care erau prea lungi şi o suspectau că foloseşte rimei. Asta nu-i nimic, a zis Manna, în comparaţie cu ceea ce se întâmplase unei alte prietene de la Universitatea Politehnică Amir Kabir. În timpul prânzului, câteva fete stăteau pe iarbă şi mâncau mere. Au fost apostrofate de gărzi pentru că muşcau prea seducător din măr! Încet, încet, Negar a început să râdă cu ele şi într-un final s-a dus cu Tahereh Khanoom la bucătărie, să-şi mănânce prânzul.

18

Imaginaţi-vă că vă plimbaţi pe o potecă. E primăvara timpurie, înainte de apus, pe la şase după-amiaza. Soarele şi-a pierdut din putere şi sunteţi singuri, învăluiţi de răcoarea serii. Apoi, dintr-odată, simţiţi pe braţul drept o picătură mare: plouă oare? Priviţi în sus. Cerul este înşelător de senin: numai câţiva nori, ici-colo. Câteva secunde mai târziu, încă o picătură. Apoi, dintr-odată, cu soarele încă deasupra orizontului, ploaia vă udă până la piele. Aşa mă inundă pe mine amintirile: brusc şi pe neaşteptate: cu hainele leoarcă, pe poteca însorită, doar cu reminiscenţa ploii, încă vie.

Spuneam că eram în acel loc pentru a ne proteja de realitatea înconjurătoare. Aceasta nu ne dădea pace, ca un copil plângăcios, care nu le lasă părinţilor istoviţi niciun moment de linişte. Ne-a creat şi ne-a conturat o intimitate, ca mai apoi să ne arunce într-o stare de neaşteptată complicitate. Relaţiile ne-au devenit extrem de personale, în multe direcţii. Nu numai că activităţile cele mai banale căpătau pentru noi o luminozitate nouă, prin prisma secretului pe care-l împărtăşeam, dar şi viaţa de zi cu zi ni s-a impregnat cu ficţiune. Ne-am dezvăluit una celeilalte aspecte ale intimităţii, de care nici nu bănuiam că există. Mă simţeam mai mereu ca şi cum ar fi trebuit să mă dezbrac în faţa unor necunoscuţi.

19

Acum câteva săptămâni, coborând cu maşina pe Bulevardul Memorial George Washington, depănam cu copiii amintiri despre Iran. Mă surprindea tonul lor înstrăinat cu care vorbeau despre propria ţară. Spuneau mereu: „Ei, cei de-acolo“. De-acolo de unde? De-acolo, unde aţi îngropat canarul mort, sub tufa de trandafiri sălbatici, cu bunicul? De-acolo, unde bunica vă aducea pe ascuns ciocolată, când noi nu vă dădeam voie s-o mâncaţi? Nu-şi

mai aminteau mare lucru. Unele amintiri îi întristau sau le deşteptau nostalgii; despre altele refuzau să-şi mai aducă aminte. Numele părinţilor mei, ale mătuşii şi unchiului lui Bijan, ale prietenilor apropiaţi, erau toate rostite ca nişte incantaţii magice, purtătoare de noroc şi bucurie.

Oare ce ne deşteptase toate aceste nostalgii? Poate CD-ul cu Doors, pe care obişnuiam să-l ascultăm şi-n Iran? Mi-l luaseră cadou de Ziua Mamei şi de-atunci îl ascultam în maşină. Vocea seducătoare a lui Jim Morrison se auzea din boxe *„I'd like to have another kiss...", se ră*sucea, se contorsiona şi vibra în maşină, în timp ce noi vorbeam şi râdeam împreună., She's *a twentieth-century fox", cânta* el... Unele amintiri îi plictiseau, unele îi stârneau, cum era cea când râdeau de mama lor, dansând şi cântând „C'mon bab*y light my fire..." îmi spuneau c*ă au uitat atâtea lucruri; că atâtea feţe se pierdeau în uitare. Când îi întrebam „Vă mai amintiţi despre una, despre alta?", de cele mai multe ori îmi spuneau ca nu. Acum Jim Morrison cânta o melodie a lui Brecht: „Oh, show me t*he way to the next whiskey bar", iar noi îl ac*ompaniam la refren *„Oh, don't ask why..." Înc*ă de pe vremea când încă locuiam în Iran, la fel ca şi ceilalţi copii de vârsta lor, nu se dădeau în vânt după muzica persană. Pentru ei, se identifica prea mult cu marşurile militare şi cântecele de propagandă – le făcea plăcere să asculte altfel de muzică. Am fost surprinsă să aflu că printre amintirile lor despre copilăria din Iran, legate de filme şi muzică, figurau grupul The Doors, Fraţii Marx şi Michael Jackson.

Păstrau, însă, cu uimitoare claritate, o amintire ale cărei detalii eu le uitasem şi pe care ei mă ajutau să o rememorez. Pe măsură ce imaginile pe care le păstram se suprapuneau cu vocile lor, întrerupându-se unul pe celalalt, adăugând detaliile, vocea lui Jim Morrison se pierdea undeva departe. Era Yassi, da, ea era, cu siguranţă, îşi aminteau de toate fetele de la curs, dar pe Yassi o ţineau minte în mod deosebit, pentru că ea devenise, la un moment dat, aproape un membru al familiei. Azin, Nima,

Manna, Mahshid şi Nassrin veneau mereu în vizită şi-mi răsfăţau copiii cu daruri, în ciuda faptului că eram împotriva unor astfel de gesturi. Familia accepta, cu toleranţă şi curiozitate, aceste intruse, ca pe încă una dintre excentricităţile mele.

Se întâmpla în vara lui 1996, pe când cei doi copii ai mei nu erau la şcoală. Era o dimineaţă de lenevire. Am lâncezit prin casă şi am pregătit mai târziu micul dejun. Yassi rămăsese peste noapte, aşa cum, de altfel, rămânea în ultimul timp. Dormea în camera de lângă living, unde iniţial avusesem de gând să-mi fac biroul, dar pentru că era tot timpul prea mult zgomot, îl mutasem jos, într-o cămăruţă de la subsol cu fereastra spre o mică grădină.

Era o cameră cu tot ce trebuie: un birou şi un laptop foarte vechi, nişte cărţi, lucrurile mele de iarnă, patul pe care dormea Yassi şi o veioză. Yassi petrecea ore întregi în acea cameră, cu lumina stinsă, din cauza durerilor ei de cap. Aproape de fiecare dată când venea de acasă, avea aceste migrene. În acea dimineaţă, îmi amintesc că radia de fericire. Aşa o revăd în amintire: în bucătărie sau pe hol, stând în picioare sau şezând. Mi-o închipui imitând vreun profesor ciudat şi-apoi cocoşându-se de râs.

În acea vară, ne-am petrecut multe zile împreună, prin casă, povestind. Cel mai mult ne plăcea să stăm în bucătărie şi în hol, iar eu eram încântată pentru că, spre deosebire de ceilalţi adulţi şi de copii, lui Yassi îi plăcea cum găteam. Îi plăceau aşa-zisele mele clătite americane, pâinea prăjită şi omletele mele inventate, cu roşii şi cu legume. Nici măcar o dată nu m-a privit, precum ceilalţi prieteni, cu acel surâs uşor indulgent, care parcă voia să spună „Când oare te vei învăţa minte? Cât vei mai continua să încerci?” Pregăteam ingrediente şi găteam, iar ea mă urmărea peste tot, sporovăind, mai mereu despre cursurile pe care le frecventa la universitate. Negar, care pe-atunci avea doar unsprezece ani, ni se alătura şi toate trei petreceam ore întregi pălăvrăgind vrute şi nevrute.

În ziua aceea, Yassi abordase unul dintre subiectele ei

preferate: rubedeniile. Avea cinci unchi şi trei mătuşi. Unul dintre unchi fusese ucis de Republica Islamică, iar ceilalţi trăiau în Statele Unite sau în Europa. Femeile erau temelia familiei, cele de care depindeau toţi. Munceau şi acasă şi în afara ei. Căsătoriile le fuseseră aranjate de mici, cu bărbaţi mult mai în vârstă decât ele şi, în afara uneia dintre surori – mama lui Yassi –, toate au trebuit să suporte soţi dificili, inferiori din punct de vedere intelectual, şi nu numai.

Viitorul îi surâdea lui Yassi doar prin prisma promisiunilor făcute de unchii ei. Erau ca Peter Pan, apăreau din când în când, descinzând din Tărâmul-de-Nicăieri. Când veneau ei, petrecerile se ţineau lanţ. Tot ceea ce spuneau unchii ei era încântător, la modul absolut. Văzuseră lucruri pe care nimeni altcineva nu le văzuse şi făcuseră lucruri pe care nimeni altcineva nu le făcuse. Şi-apoi se aplecau şi o mângâiau pe cap şi-i spuneau: „Tu, micuţo, ce-ai mai făcut?”

Era o dimineaţă liniştită şi senină. În rochia lungă de casă, ghemuită într-un fotoliu în living, o ascultam pe Yassi povestind despre un poem pe care i-l trimisese unul dintre unchi. Tahereh Khanoom era prin bucătărie. Prin uşa deschisa se auzeau zgomotele bucătăriei, apa curgând în chiuvetă, zdrăngănitul de oale, vocea ei vorbindu-le copiilor, care se jucau, râdeau şi se ciondăneau în holul de la intrare. Îmi mai amintesc narcisele albe şi galbene răspândite prin toată casa. În living, aşezasem vaze cu flori pe podea, sub tabloul care înfăţişa flori galbene în două vaze albastre, aşezate le fel, pe jos, ca şi ale mele.

Aşteptam cafeaua turcească, pe care o pregătea de obicei mama – îi ieşea o minune de cafea, dulce-amăruie, cremoasă, fabulos de aromată – scuza ei de a ne întrerupe de fiecare dată din poveşti. În timpul zilei o auzeam strigându-ne din uşa care făcea legătura între apartamente: „Tahereh, Tahereh…“ şi nu se oprea până când Tahereh sau eu nu îi răspundeam, de multe ori la unison. Când se lămurea că nu vrem cafea pleca dezamăgită şi apărea iar după vreo oră.

Acesta era modul mamei de a comunica, dintotdeauna. Curioasă să ştie ce se petrecea la mine joia dimineaţa, dar prea mândră ca să dea pur şi simplu buzna să vadă ce-i, folosea cafeaua ca pretext pentru a fi primită în sanctuarul nostru. Într-o dimineaţă, cu totul „întâmplător”, m-a strigat din bucătărie. „Musafirii tăi nu doresc şi ei o cafea?” a întrebat, cu ochii la feţele zâmbitoare ale fetelor, curioase şi ele să o vadă. Astfel s-a mai adăugat încă un ritual joilor noastre: ora cu cafeaua mamei. Foarte curând, ea şi fetele şi-au descoperit lucruri în comun şi-a început să se vadă separat, după curs, în funcţie de preferinţe.

De când mă ştiu, mama invita la cafea oameni necunoscuţi, într-o zi, de-abia am reuşit să alungăm de la uşă un zdrahon, la vreo treizeci de ani, care venise pentru că o doamnă îl invitase, cu câteva zile în urmă, să poftească la o cafea, când i se mai întâmpla să treacă prin zonă. Bodyguarzii de la spital erau „clienţii” ei fideli. Primele dăţi, stăteau la uşă, oarecum stânjeniţi, cu ceştile în mână; de-acum, la insistenţele ei, intrau în casă şi, şezând jenaţi pe marginea scaunelor, îi povesteau ultimele întâmplări de pe la spital. Aşa am ajuns să aflăm mai târziu detalii despre evenimentele ce urmau să se petreacă în chiar ziua aceea.

Eu şi Yassi stăteam amândouă şi ne aşteptam cafeaua, lenevind, când am auzit clopoţelul de la intrare sunând prelung, neobişnuit de tare, în liniştea străzii. Rememorând sunetul clopoţelului, aud şi târşâitul papucilor lui Tahereh Khanoom pe pardoseală, în drum spre uşă. Apoi, sunetul paşilor ei se pierdea, coborând cele câteva trepte din hol. S-a auzit apoi un schimb de cuvinte între ea şi un necunoscut.

S-a întors năucă. La uşă erau doi ofiţeri îmbrăcaţi în civil, ne-a explicat, de la Comitetul Revoluţionar. Voiau să percheziţioneze apartamentul unde locuia chiriaşul domnului colonel. Domnul colonel era unul dintre noii vecini. Mama prefera să-l ignore, din cauza manierelor şi obiceiurilor lui de parvenit. Distrusese o grădină frumoasă de lângă casă pentru a construi o clădire urâtă, cenuşie, cu

trei etaje. El locuia la etajul doi, fiica sa la cel de deasupra, iar la primul etaj stătea chiriaşul. Tahereh Khanoom spunea că „ei“ doreau să-l aresteze pe chiriaş, dar că nu puteau intra în casa acestuia. Voiau să treacă prin curtea noastră, să se caţăre pe gard şi să sară la vecin. Vorba lui Tahereh Khanoom: „La ce bun un comitet oficial, dacă nu puteau intra cu mandat şi trebuiau să dea buzna în casa oamenilor, prin curţile vecinilor? N-aveau nevoie de mandat ca să năvălească în casele oamenilor nevinovaţi, la orice oră din zi sau din noapte, cum de tocmai în faţa acestui ticălos se trezeau neputincioşi?” Cu toate divergenţele pe care le-am fi avut cu vecinul, nu puteam totuşi să-l dăm pe mâna Comitetului.

În timp ce Tahereh Khanoom ne povestea toate acestea, s-a auzit agitaţie în stradă. S-au auzit mai mulţi bărbaţi vorbind cu voce tare, apoi cineva fugind şi motorul unei maşini. Abia apucasem să criticăm Comitetul, că s-a şi auzit din nou soneria: de această dată, mult mai insistent. După câteva minute, Tahereh a intrat, însoţita de doi tineri îmbrăcaţi în costume kaki, cele purtate de obicei de Gărzile Revoluţionare. Ne-au explicat că nu mai trebuiau să escaladeze gardul pentru a intra la vecin, pentru că acesta sărise în curtea noastră: era înarmat şi se ascundea în gradină. Voiau să aibă acces la balconul de jos şi de la etajul trei, să-l ţină ocupat într-un schimb de focuri pe individ, timp în care ceilalţi încercau să-l captureze. Permisiunea noastră nu le era necesară, dar din respect pentru „mamele şi soţiile altora”, s-au gândit totuşi să ne-o ceară. Au dat de înţeles că suspectul lor era deosebit de periculos: un traficant de droguri, înarmat, cu mai multe crime deja la activ.

Alţi trei indivizi îi însoţeau, acum, pe cei doi intruşi la etaj. Sus, în colţul unei terase mari, aveam ascunsă o antenă satelit uriaşă, care era, desigur, interzisă. Eu şi Tahereh ne-am înţeles din priviri; trebuia să facem ceva. Mai târziu, ne minunam toate cum de nu ne preocupa deloc atunci siguranţa noastră personală, cu cinci bărbaţi înarmaţi în

casă, care se pregăteau să tragă în vecinul ascuns în grădină, înarmat şi el. Ca orice cetăţean iranian obişnuit, eram şi noi vinovate şi ascundeam ceva: eram îngrijorate că antena satelit va fi descoperită. Am hotărât ca Tahereh Khanoom, cu mai mult sânge rece decât mine şi cunoscându-le mai bine limba, să urce ea cu cei trei la etaj. Yassi urma să se ocupe de copii, în timp ce eu îi însoţeam pe primii doi pe terasa de la dormitorul care dădea spre grădină. În mijlocul nebuniei nu mă puteam abţine să nu mă gândesc: Ce peripeţie bună de povestit unchilor lui Yassi; puteam să pariez că nici ei n-ar fi putut opri toate astea!

Evenimentele acelei zile – cu toate că am încercat cu toţii să punem cap la cap, cât mai bine, toate detaliile – au rămas, totuşi, oarecum confuze în mintea noastră. După câte îmi amintesc, păream să mă fi aflat în toate locurile, în acelaşi timp. Ca duhul din lampa lui Aladdin, din desenele animate, eram concomitent în balcon, sub împuşcături, şi afară, ascultând ameninţările pe care i le aruncau oamenii din Comitet celui care se ascundea. Îi strigau cât îi ţinea gura că nu contează cu cine se asociase el dintre cei suspuşi şi pe protecţia cui credea el că poate conta, că se dăduse, în sfârşit, totul în vileag şi că de-acum era pierdut. Apoi eram, dintr-odată, sus – cu Tahereh Khanoom, care mă liniştea, spunându-mi că cei trei erau prea preocupaţi ca să mai observe şi antena satelit. Când totul s-a terminat, Tahereh mi-a spus că încercaseră să se folosească de ea, ca de un scut uman, spunându-i că ticălosul de afară pe ei i-ar împuşca, fără îndoială, dar că în ea n-ar îndrăzni să tragă.

În pauzele dintre împuşcături, cei din Garda Revoluţionară se simţeau datori să-mi interpreteze cum se cuvine evenimentele aflate în plină desfăşurare. Ţineau să sublinieze natura profund criminală a individului din fundul grădinii, care se ascundea sub salcia mea, în timp ce ei, în mod comic, ni se plângeau nouă – care îi consideram pe toţi deopotrivă de vinovaţi şi de ticăloşi şi nu ne doream decât să dispară, odată pentru totdeauna, cât mai repede, din

casa noastră – de zădărnicia misiunii lor, din moment ce vecinul nostru părea să aibă prieteni sus-puşi, care urmau să-l elibereze, imediat după capturare.

Centrul atenţiei se mutase deodată spre casa vecinului, de unde ieşiseră să se refugieze în stradă copiii şi bona. Una dintre ferestre fusese spulberată de un foc de armă. Fugarul se ascunsese o vreme în magazia de unelte din capătul grădinii lor, de lângă piscină, iar acum gardienii îl înconjuraseră din toate părţile. Şi-a aruncat pistolul în piscină – de ce făcuse asta, n-aş putea spune – şi întregul spectacol s-a mutat apoi în stradă. I-am luat pe cei doi băieţi ai vecinului în casă şi cu toţii, copiii – ai lui şi ai mei – Yassi şi cu mine am privit de la fereastră cum oamenii Comitetului îşi târau prizonierul afară şi cum îl înghesuiau într-o Toyota albă, de teren, în timp ce acesta ţipa tot timpul, ca din gură de şarpe, avertizându-şi soţia şi fiul să nu îi lase să intre în casă.

Am reuşit până la urmă să ne bem cafeaua în salonul mamei, strânşi grămadă, toţi cei ce participasem la evenimente – Yassi, Tahereh Khanoom, eu şi copiii – şi bodyguarzii de la spital, pentru a pune cap la cap poveştile şi variantele fiecăruia. Bodyguarzii ne-au adus bârfe despre chiriaşul domnului colonel. Era un om la vreo treizeci de ani. Aroganţa şi mitocănia de care dăduse dovadă îi atrăseseră ura personalului de la spital. Am mai aflat şi că, timp de şase săptămâni, strada noastră fusese sub observaţia stricta a membrilor Comitetului, care azi porniseră să execute atacul final.

Am fost toţi de acord că lupta fusese pusă în scenă doar de ochii lumii şi că ticălosul lucra, cu siguranţă, pentru cineva sus-pus. Numai aşa se explica, la vârsta lui, cum de îşi putea permite o chirie atât de scumpă, opiul şi maşina din garaj. Gărzilor de la spital li se spusese că omul era unul dintre teroriştii responsabili pentru câteva dintre asasinatele de la Paris, din ultimii zece ani. Predicţia comitetului nostru de investigaţii liber ales a fost că urma să fie, cu siguranţa, eliberat în cel mai scurt timp. Nu ne-am

înşelat în această privinţă, ba mai mult, atunci când s-a întors, chiriaşul s-a înfiinţat la noi la uşă, cu intenţia de a o convinge pe Tahereh Khanoom să depună o plângere împotriva membrilor Comitetului Revoluţionar, care dăduseră buzna la noi în casă, în mod cu totul abuziv, pentru a-l aresta pe el – lucru cu care, bineînţeles, n-am fost niciunul de acord.

În seara atacului, pe când eu şi soţul meu ne beam ceaiul pe terasă, copiii au hotărât să inspecteze în detaliu locul unde avusese loc ambuscada. Aşa au descoperit, ascunse în magazie, o jachetă de piele neagră şi un reportofon. Ca orice om cu frica legii, după ce am ascultat, din curiozitate, convorbirea aceea, aproape neinteligibilă, înregistrată pe bandă, despre nişte camioane, am predat „captura" autorităţilor, în ciuda protestelor vehemente ale copiilor.

Povestea acelei zile s-a transformat, în scurt timp, într-o reprezentaţie de toată frumuseţea, care s-a repetat de mai multe ori, începând din joia care a urmat evenimentelor mai sus pomenite. În timpul cursului şi în faţa unei audienţe nerăbdătoare şi cu zâmbetul până la urechi, Tahereh Khanoom şi copiii au interpretat (pentru a câta oară?) scena ambuscadei. Era foarte interesant de observat cât de neajutoraţi şi de lipsiţi de profesionalism fuseseră percepuţi a fi „ăia" – membrii Comitetului – de către copii, de către noi toţi. „Am văzut filme de acţiune mai bune", subliniase Yassi. Cu toate astea, nu era nicio consolare să aflăm că siguranţa vieţilor noastre era lăsată pe mâna unor astfel de indivizi.

În ciuda tuturor glumelor făcute pe seama ultimelor evenimente, nu ne-am mai simţit de atunci în siguranţă sub propriul nostru acoperiş şi pentru multă vreme tresăream ori de câte ori suna cineva la uşă.

De fapt, clopoţelul de la intrare devenise semnalul de alarmă venit din acea lume pe care noi încercam s-o transformăm într-o glumă. La numai două luni de la evenimente, ne-au sunat din nou la uşă membrii Comitetului: de data aceasta pentru a ne percheziţiona

casa şi a ne confisca antena satelit. Nu ne mai rămăsese nicio urmă de eroism: când au plecat, steagurile atârnau în bernă. Fiica mea, pe care tocmai o certasem pentru că se purta ca o răsfăţată, m-a întrebat cu reproş cum credeam că era cu putinţă ca eu să o înţeleg, când, la vârsta ei, nu fusesem niciodată pedepsită pentru că purtam şireturi colorate sau pentru că alergam prin curtea şcolii ori, pur şi simplu, pentru că lingeam o îngheţată în public?

Toate acestea au fost dezbătute, până în cel mai mic detaliu, în joia următoare, la curs. Din nou trasam paralele între vieţile noastre şi romanele citite: era oare surprinzător faptul că ne plăcea atât de mult *Invitaţie la eşafod?* Eram victimele naturii arbitrare a unui regim totalitar, infiltrat în mod constant în cele mai intime unghere ale vieţii noastre, care ne impunea fără încetare modelul său ficţional. Era aceasta adevărata conducere a Islamului? Ce amintiri le cream copiilor noştri? Asaltul perpetuu la care eram supuşi şi permanenta lipsă de bunăvoinţă erau lucrurile care mă speriau cel mai mult.

20

Câteva luni mai târziu, Manna şi Nima au venit să-mi ceară sfatul într-o privinţă. Aveau nişte bani puşi deoparte şi trebuiau să aleagă între a-şi cumpăra „unele (astfel numite de ei) lucruri necesare traiului” şi o antenă satelit. Aveau foarte puţini bani, iar pe aceştia îi strânseseră din meditaţii. După patru ani de căsătorie, încă nu-şi puteau permite să se mute singuri, ca de altfel multe alte cupluri de vârsta lor. Locuiau cu mama şi cu sora mai mică a Mannei. Nu-mi mai amintesc sfatul pe care l-au primit de la mine în ziua aceea, dar ştiu sigur ca la puţin timp după aceea şi-au cumpărat o antenă parabolică. Erau încântaţi de noua achiziţie şi zilnic îi auzeam vorbind despre alte şi alte filme clasice americane, pe care le urmăriseră pe furiş cu o noapte în urmă.

Antenele satelit erau la mare vogă în întreg Iranul. Şi nu

şi le doreau în mod special numai cei ca mine, sau oamenii cu educaţie, în mod special. Tahereh Khanoom ne spunea că în zonele cele mai sărace, familii religioase, ultraconservatoare obişnuiau să închirieze anumite programe de pe antena satelit vecinilor lor. Îmi amintesc cum, la vizita mea în Statele Unite din 1996, David Hasselhoff, starul din *Baywatch,* se lăuda de zor că serialul lui este cel mai popular din Iran.

Manna şi Nima nu mi-au fost niciodată, în mod oficial, studenţi. Atât Manna, cât şi Nima erau înscrişi la Masteratul de Literatură Engleză la Universitatea din Teheran. Îmi citiseră articolele şi auziseră despre cursurile mele de la nişte colegi şi într-o bună zi au apărut la curs. Mi-au cerut ulterior acordul de a participa la curs, iar de atunci au fost nelipsiţi de la toate cursurile de la facultate, de la conferinţe sau de la lecturile publice organizate. Stăteau de obicei în picioare, lângă uşă, totdeauna cu un zâmbet larg pe faţă. Simţeam cum zâmbetul lor mă încuraja cumva să continui să vorbesc despre Nabokov, despre Below şi despre Fielding, parcă dorind să-mi transmită că trebuia să fac asta în ciuda tuturor repercusiunilor.

S-au întâlnit pentru prima dată la Universitatea din Shiraz şi s-au îndrăgostit unul de celalalt mai ales din pricina pasiunii pe care o împărtăşeau pentru literatură şi datorită izolării de viaţa universitară în general. Manna mi-a explicat o dată cum afecţiunea lor se baza pe cuvinte, mai mult decât pe orice altceva. În timp ce îşi făceau curte, schimbau scrisori de dragoste şi îşi citeau poezii unul celuilalt. Se simţeau dependenţi de lumea de cuvinte pe care o ţesuseră în jurul lor, o lume conspirativă unde toate lucrurile ostile şi de necontrolat se domoleau şi prindeau un contur logic. Teza ei de licenţă era despre Virginia Woolf şi impresionişti, iar a lui despre Henry James.

Manna se entuziasma într-un chip foarte liniştit: fericirea părea să vină pentru ea de undeva din abisurile necunoscute ale fiinţei, îmi amintesc foarte clar prima zi când i-am văzut la curs: aveau feţele copiilor mei, când se

aliau ca să-mi facă o surpriză, o bucurie. La început, Nima era cel care vorbea mai tot timpul. Mergea lângă mine, iar Manna ne urma la câţiva paşi. El vorbea şi ne spunea poveşti fel de fel, iar Manna îşi iţea capul pe lângă el ca să-mi urmărească reacţia feţei. Foarte rar comenta şi ea câte ceva din proprie iniţiativă. Numai după câteva luni şi la insistenţele mele, mi-a arătat poeziile pe care le scria şi astfel am putut dialoga direct şi nu prin intermediul lui Nima.

Am hotărât să le dau nume care rimează, cu toate că, în realitate, ele au sonorităţi diferite. I-am văzut de atâtea ori împreună, împărtăşindu-mi aceleaşi gânduri şi sentimente, că pentru mine ei erau ca nişte fraţi care tocmai au descoperit ceva miraculos în grădina din spatele casei, o poartă către un tărâm magic. Iar eu eram zâna cea bună, nebuna căreia i se puteau confesa.

În timp ce reorganizam împreună biroul de acasă, punând cărţile una lângă cealaltă pe rafturi şi aranjând notele de curs în dosare, ei îmi povesteau ultimele întâmplări de la Universitatea din Teheran, unde avusesem catedra cu un an în urmă. Îi cunoşteam pe mulţi dintre protagoniştii povestirilor lor, inclusiv pe Profesorul X, care nutrea o ură sofisticata şi stăruitoare împotriva amândurora. El era unul dintre puținii profesori care nu demisionaseră sau nu fuseseră daţi afară de când plecasem eu din universitate. În acest timp, el hotărâse că nu i se acordă suficient respect. Pusese la punct o metodă specială de-a rezolva toate problemele complicate ale criticii literare: supunea la vot toate interpretările. Iar din moment ce votul se exprima prin ridicarea mâinii, dezbaterile tindeau să fie soluţionate mereu în favoarea opiniei lui.

Principalul dezacord pe care l-a avut cu Manna şi cu Nima a pornit de la o lucrare pe care Manna o scrisese despre Robert Frost. La următoarea oră de curs, profesorul i-a informat şi pe ceilalţi studenţi despre părerile lor divergente pe tema lucrării, le-a expus, apoi i-a rugat, după metoda bine-cunoscută, să voteze opinia care urma să primeze. Toţi

studenţii, mai puţin Manna, Nima şi încă unul, au votat în favoarea profesorului. După vot, profesorul s-a întors spre Nima şi l-a întrebat de ce se purtase ca un dezertor: era într-adevăr ipocrit sau, pur şi simplu, soţia reuşise să-i spele creierul? Cu cât îi interoga şi-i chestiona mai mult, cu atât se încăpăţânau şi ei mai tare. Când i-au adus cărţi scrise de proeminenţi critici literari care le susţineau argumentele, împotriva punctului său de vedere, l-au apucat furiile şi i-a dat afară de la curs.

Unul dintre studenţii lui se hotărâse să-şi scrie lucrarea de licenţă despre *Lolita.* Nu consultase nicio sursă bibliografică, nu citise Nabokov, dar teza lui reuşise sa îl fascineze de-a dreptul pe profesor, care avea ceva împotriva tinerelor fete care stricau vieţile intelectualilor. Acest student îşi propusese să scrie despre cum Lolita îl sedusese pe Humbert, „poetul intelectual”, şi-i ruinase viaţa. Profesorul X, într-o atitudine pansiv-intelectuală, l-a întrebat dacă avea idee sau auzise despre perversiunile sexuale ale lui Nabokov. Nima, cu un rictus dispreţuitor, îl imita pe profesor, cum dădea trist din cap, spunând că, în romane, ni se dezvăluie una după alta vieţi ale intelectualilor distruse de femei uşuratice. Manna jura că, în tot acest timp, profesorul îi arunca priviri ucigătoare, perorând pe marginea acestui subiect. Cu toate acestea şi împotriva părerii lui despre puştoaicele uşuratice ale lui Nabokov, când a fost să-şi „caute” o soţie, principala condiţie pe care aceasta trebuia s-o îndeplinească era să nu aibă mai mult de douăzeci şi trei de ani. Iar ce-a de-a doua soţie, recrutată la fel ca şi prima, era cel puţin cu două decenii mai tânără ca el.

21

Într-una din dimineţile de joi, căldura toridă de afara părea să pătrundă prin toţi porii casei, iar aerul condiţionat se străduia din greu să-i facă faţă. Şapte dintre noi pălăvrăgeam înainte de curs: vorbeam despre Sanaz, care

lipsise cu o dată înainte, fără să sune, fără să anunţe pe nimeni, şi despre care nu aveam nicio idee dacă va mai veni. Niciuna dintre noi, nici măcar Mitra, nu ştia nimic despre ea. Făceam speculaţii, gândindu-ne că poate fratele ei buclucaş îi pusese beţe în roate; acesta devenise de-acum, între noi, fetele, subiect tipic de conversaţie – îl vedeam ca pe unul dintre eroii negativi care din când în când îşi făcea apariţia şi printre noi.

„Nima îmi repetă mereu că noi, femeile, nu putem înţelege dificultăţile cu care se confruntă bărbaţii, ne spunea Manna, cu o doză de sarcasm în glas. Nici ei nu ştiu cum să se poarte. De cele mai multe ori se poartă ca nişte macho, tocmai pentru că se simt vulnerabili."

„Asta poate fi adevărat într-o oarecare măsură, am spus eu. Ideea e că, în orice relaţie, ai nevoie de doi parteneri, iar când încerci să faci jumătate din populaţie invizibilă, cealaltă jumătate are şi ea de suferit."

„Îţi poţi imagina genul de bărbat care s-ar simţi provocat, din punct de vedere sexual, numai la simpla vedere a uneia din şuviţele mele de păr? zise Nassrin. Unul care înnebuneşte dacă vede degetele de la picioare ale unei femei... Vai de mine! a continuat ea. Degetul meu de la picior e o armă letală!"

„Cred că femeile care se acoperă ajută şi încurajează regimul", a intervenit Azin cu un surâs rebel.

Mahshid, tăcută, fixa piciorul mesei de fier forjat.

„Şi cele care se definesc prin rujul lor roşu ţipător de pe buze şi prin flirturile cu profesorii, spuse Manna cu privirea de gheaţă, presupun că fac asta pentru o cauză dreaptă, nu?" Azin s-a înroşit, tăcută.

„Şi dacă organele genitale ale bărbaţilor ar fi mutilate, a sugerat Nassrin cu răceală, ca să li se diminueze apetitul sexual?" Tocmai citea cartea lui Nawal al-Sadawi despre brutalitatea folosita împotriva femeilor în societăţile musulmane. Sadawi, un medic, intra în detalii pentru a explica efectele îngrozitoare pe care le avea mutilarea genitală a fetiţelor, în scopul diminuării apetitului sexual.

„Traduc textul acesta pentru proiectul meu…“

„Proiectul cu traducerile?”

„Da, nu-ţi mai aminteşti? I-am spus tatei că traduc texte islamice în limba engleză, ca să o ajut pe Mahshid.”

„Dar credeam că asta este doar scuza de care te foloseşti pentru a putea veni aici”, i-am amintit.

„Aşa a şi fost, dar mi-am propus să fac totuşi aceste traduceri, cel puţin trei ore pe săptămână, uneori chiar mai mult, pentru minciunile suplimentare pe care le plănuiesc. Am ajuns la un fel de compromis cu conştiinţa mea”, a zis ea, cu un zâmbet.

„Trebuie să-ţi spun că nici ayatollahul însuşi nu era vreun novice în problemele sexuale, a continuat Nassrin. Am tradus din opera lui de căpătâi, *Principiile politice, Filosofice, sociale şi religioase ale ayatollahului Khomeini,* unde face câteva observaţii interesante.”

„Dar cartea asta a fost deja tradusă, a spus Manna, ce rost are…”

„Da, a răspuns Nassrin, părţi din ea au fost, într-adevăr, traduse, dar când au devenit subiectul glumelor pe la petrecerile din străinătate şi când cei de pe la ambasade au auzit că textele erau citite nu pentru edificarea personala a cititorului, ci pentru divertisment, aceste texte au devenit foarte greu de găsit. Unde mai pui că traducerea mea este extrem de exactă – e plină de referinţe şi de trimiteri la operele altor personalităţi. Ştiaţi că una dintre metodele de a vindeca apetitul sexual al unui bărbat ar fi sexul cu animale? Şi-apoi, mai avem problema relaţiilor sexuale cu puii de găină. Trebuie să răspundem, în acest context, la întrebarea dacă bărbatul care a făcut sex cu puiul poate mai apoi să-l mănânce. Conducătorul nostru iubit ne-a luminat cu răspunsul la aceasta dilemă: *Nu*, nu poate, nici el, nici vreo rudă apropiată, nici vecinul de alături, dar este perfect în regula să mănânce puiul în discuţie vecinul care locuieşte la două case distanţă. Oare crezi că tatăl meu ar prefera ca eu să petrec ore întregi citind astfel de texte sau mai degrabă Jane Austen ori Nabokov?" a adăugat ea cu

maliţie.

Nu eram deloc surprinse de erudiţia lui Nassrin în privinţa operelor ayatollahului Khomeini. Făcea referire la un text foarte cunoscut al acestuia, echivalentul disertaţiei sale – care se cerea a fi susţinută de toţi cei ce aspirau la rangul de ayatollah dorindu-se a fi un răspuns la întrebările şi dilemele discipolilor. Mulţi alţii, înaintea lui Khomeini, scriseseră aceleaşi lucruri într-un chip identic. Ce era mai supărător în toată istoria asta derivă din faptul că aceste texte erau luate în serios de oameni cu funcţii de înaltă răspundere, în ale căror mâini se presupunea că trebuie să ne lăsăm vieţile şi destinele ţării, spre a fi conduse şi protejate. În fiecare zi, pe postul naţional de televiziune şi la radio, aceşti gardieni ai moralei şi ai culturii transmiteau declaraţii şi aduceau în discuţie astfel de probleme, de parcă ar fi fost un subiect de contemplaţie, demn de a fi luat în consideraţie de către înţelepţi.

În timpul acestei erudite conversaţii, presărate cu hohotele de râs ale lui Azin şi cu mâhnirea crescânda a lui Mahshid, s-a auzit un scrâşnet de frâne în faţa casei: ajunsese Sanaz, precis. Urmară o pauză, o uşă trântită şi clopoţelul de la intrare: câteva clipe mai târziu, Sanaz intra în încăpere. Părea distrusă, cu privirea pierdută şi cu buzele tremurânde, gata să izbucnească în plâns. Îşi cerea, cu voce stinsă, iertare de întârziere şi îi părea rău că lipsise şi de la cursul trecut.

Am încercat s-o liniştesc, în timp ce Yassi s-a dus la bucătărie să-i aducă un ceai. Ţinea o cutie cu dulciuri în mână. Asta pentru ce-i, Sanaz? Era rândul meu săptămâna trecută, spuse ea cu sfială, aşa că am adus-o astăzi. I-am luat cutia din mână şi am lăsat-o să-şi desfacă veşmântul şi vălul. Avea părul legat strâns, la spate, cu un elastic. Era neobişnuit de palidă şi tristă.

În cele din urmă s-a aşezat pe locul ei, lângă Mitra, cu un pahar mare de apă în mână şi ceaiul neatins, în faţa ei, pe masă. Aşteptam toate cu nerăbdare să auzim ce avea de spus. Azin a încercat să destindă atmosfera cu o glumă.

„Credeam că ai plecat mai devreme în Turcia, pentru logodnă, şi că ai uitat să ne inviţi şi pe noi.“ Sanaz schiţă un zâmbet şi, în loc de răspuns, a luat o gură de apă. Părea că şi-ar fi dorit să spună totul şi să nu dezvăluie nimic, în acelaşi timp. Lacrimile i se simţeau în voce, înainte de a i se vedea în ochi.

Apoi a început să povestească: cu câteva zile în urmă, plecase pentru două zile, cu încă cinci prietene, într-o scurtă vacanţă la Marea Caspică. În prima zi, s-au dus în vizită la logodnicul uneia dintre ele, care locuia în vila alăturată. Sanaz repeta într-una că toate erau îmbrăcate cum se cuvine, în veşmânt şi cu basmale pe cap. Stăteau cu toţii în grădină, şase fete şi un băiat. Nu exista niciun strop de alcool în toată casa, nici casete ori CD-uri interzise. Sugera indirect că, dacă toate acestea s-ar fi aflat, într-adevăr, în casă, atunci ar fi meritat tratamentul aplicat ulterior de Gărzile Revoluţionare.

Dintr-odată, „ei“, paznicii moralei, au năvălit înarmaţi cu puşti, sărind peste zidurile joase ale grădinii. Susţineau că au primit un raport privind desfăşurarea unor activităţi ilegale şi că doreau să percheziţioneze zona. Negăsind nimic de reproşat, un membru al Gărzii a comentat pe un ton sarcastic că, *uitându-se aşa la ei, cu atitudinea lor occidentală… „Ce* este o atitudine occidentală?” a întrerupt-o Nassrin. Sanaz a privit-o cu un surâs. „Când îl văd data viitoare, o să-l întreb.” Adevărul era că percheziţia dăduse greş. Nu găsiseră nici alcool, nici casete ori CD-uri interzise, dar pentru că aveau mandatul, nu doreau să-l irosească. Aşa că i-au dus pe toţi la o închisoare specială, pentru infracţiuni împotriva moralităţii. Acolo, în ciuda tuturor protestelor, fetele au fost aruncate într-o încăpere mică şi întunecată, pe care au împărţit-o în prima noapte cu un drogat şi cu mai multe prostituate. De două, trei ori, noaptea, gardienii năvăleau în încăpere, urlau la cei ce îndrăzneau să aţipească şi îi înjurau de mama focului.

Au fost ţinute în acea încăpere patruzeci şi opt de ore. Cu toate că au cerut în repetate rânduri, nu li s-a permis să-şi

sune părinţii, în afara scurtelor drumuri la toaletă, desfăşurate la intervale de timp prestabilite, au mai părăsit camera doar de două ori – o dată pentru a merge la spital, unde o ginecologă le-a testat virginitatea, în prezenţa studenţilor ei, care au asistat la examinare. Nemulţumiţi de rezultatul testărilor efectuate, gardienii le-au dus apoi la o clinică privată, pentru o nouă examinare.

În a treia zi, îngrijoraţi că nu le găseau, părinţii au luat legătura cu portarul vilei unde locuiseră, care le spusese că era posibil ca ele să fi avut un accident de maşină. Au pornit de îndată în căutarea lor şi, într-un final, le-au găsit. Li s-a înscenat atunci un proces sumar, au fost obligate să semneze o declaraţie prin care recunoşteau că au păcătuit, deşi nu făcuseră absolut nimic rău, şi au fost condamnate la biciuire publică, douăzeci şi cinci de lovituri pentru fiecare.

Sanaz, care este foarte slabă, purta un tricou sub veşmânt. Din cauza asta, spuneau gardienii în glumă, pentru că mai poartă o haină pe dedesubt, urma să încaseze câteva bice în plus. Pentru ea, durerea fizică era incomparabil mai mică decât umilinţa testelor de virginitate la care fusese supusă sau cea a semnării unei declaraţii false. Într-un fel, durerea fizică devenise pentru ea un soi de satisfacţie perversă pe care o resimţea, percepută ca pe un fel de compensaţie pentru că se supusese umilinţelor anterioare.

Când au fost în sfârşit eliberate, Sanaz a trebuit să se confrunte cu un alt calvar: admonestările fratelui mai mic. La ce se aştepta oare? Cum au putut pleca, şase fete neascultătoare, fără sa aibă un bărbat care să le supravegheze? Când o să-l asculte şi pe el cineva, chiar dacă avea câţiva ani mai puţin decât descreierata de soră-sa, care ar fi trebuit oricum să fie de mult măritată? Părinţii lor, cu toate că erau alături de ea şi-i înţelegeau suferinţa, erau totuşi de acord şi cu el. Credeau şi ei că această călătorie nu fusese nici pe departe cea mai bună idee şi, cu toate că aveau încredere nelimitată în ea, totuşi condiţiile

de viaţă din ţară nu erau potrivite pentru asemenea incursiuni. „Şi-acum, după toate astea, tot eu sunt de vină?“, s-a revoltat ea. Aşa că era pedepsită: nu mai avea voie să-şi conducă singură maşina şi putea pleca de acasă numai însoţită de înţeleptul ei frate mai mic.

Nici până în ziua de azi nu mi-a ieşit povestea asta din cap. Continui s-o rememorez în detaliu, întorcându-mă în timp: zidul jos al grădinii, cele şase fete şi băiatul şezând pe verandă, probabil glumind şi râzând. Şi-apoi au apărut „ei“. Îmi amintesc acest incident de parcă mi s-ar fi întâmplat mie. Şi nu este singurul: multe poveşti ale prietenilor şi ale cunoscuţilor, despre care aceştia mi-au vorbit de-a lungul timpului sau mi-au scris din Iran, de când am plecat, au devenit, în chip cu totul straniu, parte a propriilor mele amintiri.

Poate că numai acum, de aici şi de la atâţia kilometri distanţă, sunt capabilă să vorbesc cu detaşare, deschis şi fără frică, despre aceste experienţe, să reuşesc să trec peste ele şi să le înţeleg, fără să simt acel teribil sentiment de neajutorare. În Iran, felul în care ne raportam la incidentele umilitoare şi brutale ale vieţii zilnice avea ceva din distanţa cu care primim lucrurile neplăcute care se petrec altora. Sau, ca pacienţii schizofrenici, încercam să ne ţinem deoparte de celălalt eu, în acelaşi timp intim şi străin.

22

În memoriile sale – *Vorbeşte, memorie* – Nabokov descrie o acuarelă care atârna deasupra patului său pe când era copil: un peisaj, imaginea unei cărări care se îngustează, pe măsură ce se afundă într-o pădure deasă. Mama îi povestise cum un băieţel se rătăcise în acea pictură de deasupra capului şi, de-atunci, micuţul Vladimir nu-şi dorea nimic mai mult decât să se piardă şi el, şi se ruga pentru asta în fiecare seară. Dacă vă puteţi imagina cum stăteam împreună în acea încăpere unde ţineam cursul, trebuie să întrezăriţi atunci şi dorinţa copleşitoare, uriaşă şi foarte

primejdioasă, pe care o simţeam, de a ne evapora pur şi simplu, ca şi micul Vladimir, pe cărarea care se afunda în imaginar. Cu cât ne izolam mai mult în sanctuar, cu atât ne înstrăinam mai mult de viaţa reală, de zi cu zi. Mergeam pe stradă şi mă întrebam: Este acesta poporul meu, este acesta oraşul meu, sunt eu cine sunt?

Nici Humbert, nici cenzorul orb nu-şi pot poseda vreodată cu adevărat victimele; tentativele le sunt dejucate, la fel ca fanteziile, la îndemână şi inaccesibile, în acelaşi timp. Indiferent de cât sunt de înfrânte, victimele nu pot fi forţate să se supună.

Toate aceste lucruri îmi treceau prin cap în dimineaţa acelei joi, uitându-mă peste jurnalele lăsate de fete, cu noile eseuri şi poeme. La începutul cursului, le rugasem pe toate să se descrie în câteva cuvinte. Atunci nu erau pregătite să răspundă acelei cerinţe, dar, de atunci, le rugam periodic să o facă. Acum, aşezată confortabil pe canapea, cu picioarele strânse sub mine, citeam ultimele lor răspunsuri.

Aveam în faţa ochilor paginile de la Sanaz, primite imediat după evenimentele de la malul mării şi povestea cu închisoarea. Era un desen simplu, în alb-negru, care înfăţişa o fată goală puşcă, al cărei trup alb era prins într-un balon negru. Este ghemuită, aproape în poziţie fetală, cu un genunchi la piept. Celălalt picior este întins la spate. Părul lung şi drept urmează conturul trupului, iar faţa nu i se vede. Balonul este ridicat în aer de o pasăre cu gheare negre, uriaşe. Ceea ce mi s-a părut mie interesant este un mic detaliu, în contrast cu evidenta imagine a fetei: balonul şi mâna fetei, care se întinde în afara lui şi se prinde de gheară. Nuditatea ei supusă este dependentă de gheară, şi ea se întinde spre aceasta.

Desenul lui Sanaz mi-a amintit imediat de afirmaţia celebră a lui Nabokov, din postfaţa romanului, cum că „prima pulsaţie firavă a Lolitei”[11] ar fi simţit-o în 1939 sau la începutul lui 1940, când a fost internat în spital, cu o

11 1 Op. Cit., p. 379 (n. Red.)

nevralgie intercostală. Îşi reaminteşte cum „pulsaţia originară a inspiraţiei a fost produsă oarecum de un foileton despre o maimuţă de la Jardin des Plantes, care, după câteva luni de insistenţe depuse de un om de ştiinţa, a produs primul desen realizat vreodată de un animal: sărmana creatură a schiţat gratiile cuştii unde stătea închisă”.[12]

Cele două imagini, una din roman, cealaltă din realitate, dezvăluie un adevăr cutremurător. Grozăvia lui depăşeşte violenţa actului comis. Merge dincolo de gratii, dezvăluind apropierea şi intimitatea victimei cu temnicerul. Atenţia noastră este focalizata, de fiecare dată, de punctul delicat în care prizonierul atinge bara, de contactul invizibil dintre came şi metalul rece.

Cele mai multe dintre fete se exprimau însă prin cuvinte. Manna se imagina pe sine trecând pe deasupra obiectelor concrete şi preluându-le forma, dar neconcretizându-se ea însăşi niciodată, precum ceaţa. Yassi se vedea ca o plăsmuire. Nassrin, într-unul dintre răspunsuri, mi-a dat definiţia cuvântului „paradox” din dicţionarul Oxford al limbii engleze.

Invariabil, în toate lucrările, ele se vedeau pe sine în contextul unei realităţi exterioare, care nu le lăsa a se defini cu claritate.

Manna a scris odată despre perechea de şosete roz pentru care fusese admonestată cu severitate de Asociaţia Studenţilor Musulmani. Când s-a plâns unuia dintre profesorii ei preferaţi despre incident, acesta a început s-o tachineze spunându-i că deja îl fermecase pe bărbatul ei, pe Nima, şi nu mai era nevoie de şosete roz ca să-l atragă în mreje.

Aceşti studenţi, ca mai toţi din generaţia lor, de altfel, erau diferiţi de cei din generaţia mea dintr-un punct de vedere fundamental. Noi ne plângeam de o pierdere, de un gol lăsat în viaţă de trecutul care ne fusese furat, care ne făcea să ne simţim exilaţi în propria noastră ţară. Dar în

12 *1 Idem,* p. 379 (n. Red.)

acelaşi timp, noi aveam un trecut pe care puteam să-l comparăm cu prezentul; aveam amintirile şi imaginea lucrurilor de care fuseserăm văduviţi. Fetele mele, în schimb, vorbeau de sărutări furate, filme pe care nu le văzuseră niciodată şi despre vântul pe care niciodată nu-l simţiseră pe piele. Această generaţie nu avea trecut. Amintirile lor erau dorinţe doar pe jumătate alcătuite, din ceva ce n-au avut niciodată. Era acea lipsă, acea tânjire permanentă spre ceva ce alţii considerau de la sine înţeles, spre banalul vieţii, care dădea cuvintelor lor o luminozitate specială, înrudită cu poezia.

Mă întreb acum, dacă m-aş întoarce spre oamenii din jurul meu, de aici, din această cafenea, din această ţară, alta decât Iranul, şi aş începe să le vorbesc despre viaţa în Teheran, oare cum ar reacţiona? Ar condamna oare tortura, execuţiile, actele de extremă agresivitate? Cred că da. Dar lucrurile mărunte, ca de exemplu dorinţa de a purta şosete roz, în viaţa de zi cu zi, le-ar considera ca atare?

Mi-am întrebat fetele dacă îşi mai aminteau scena dansului din *Invitaţie la eşafod:* temnicerul îl invită pe Cincinnatus la dans. Încep să valseze şi trec în hol. Într-un colţ se lovesc de un gardian: „Au descris un cerc în jurul lui şi apoi s-au strecurat înapoi spre celulă, iar acum Cincinnatus regreta că beţia îmbrăţişării prietenoase se sfârşise atât de repede“.

Această mişcare în cerc este cea mai importantă mişcare în roman. Atâta timp cât el acceptă lumea fictiva pe care gardienii i-o impun, Cincinnatus le va rămâne prizonier şi se va mişca în cercurile create de ei. Cea mai cumplită crimă comisă de minţile care conduc societăţi totalitariste este că îşi forţează cetăţenii (şi victimele) să le devină complici. Dansul cu propriul temnicer, participarea la propria execuţie – sunt acte de o brutalitate extremă. Toţi studenţii fuseseră martorii proceselor televizate, prezentate tuturor ca spectacole, şi deveneau părtaşii regimului de fiecare dată când coborau în stradă îmbrăcaţi după cum li se cerea să se îmbrace. Nu făceau parte din mulţimea care privea ca

prin vis execuţiile, dar nici nu aveau puterea de a protesta cumva împotriva acestora.

Singurul mod în care ai fi putut rupe cercul şi opri dansul cu temnicerul era doar să-ţi păstrezi individualitatea, acea calitate unică şi esenţială, care se sustrage unei descrieri amănunţite, dar care deosebeşte o fiinţă umană de o alta. Aşa s-a întâmplat ca, în lumea lor, ritualurile – ritualurile sterpe – să devină esenţiale. Nu era o mare diferenţă între gardienii noştri şi călăii lui Cincinnatus. Ne invadaseră şi nouă viaţa privată, încercând să ne modeleze fiecare gest, să ne forţeze să devenim ca ei, ceea ce în sine este o altă formă de execuţie.

La sfârşit, Cincinnatus este condus spre eşafod, îşi pune capul pe butuc, se pregăteşte de execuţie şi repetă cuvintele „prin mine însumi“, ca pe o incantaţie magică. Acest reper constant al unicităţii sale, tentativele lui de a scrie, de a se exprima altfel, de a căuta un limbaj diferit de cel impus de temniceri, îl salvează în ultima clipă, când, luându-şi capul în mâini, pleacă purtat spre voci care îl cheamă din cealaltă lume a lui, în timp ce eşafodul şi acea lume fictivă din jur, cu tot cu călău, se dezintegrează.

Partea a II-a

GATSBY

1

Cu rucsacul în spate, o geantă mare pe umăr şi împingând cu vârful piciorului un uriaş geamantan pe roţi, o tânără aştepta singură, pierdută în agitaţia de pe aeroportul din Teheran. Ştia că soţul şi tatăl ei trebuiau să apară de undeva din mulţime cu restul bagajelor. Stă în zona vămii, cu ochii în lacrimi, căutând cu disperare o faţă cunoscută, pe cineva de gâtul căruia să se agaţe şi să-i spună: „Oh, cât sunt de fericită să fiu din nou acasă. În sfârşit, de data asta – definitiv”. Dar nimeni, de jur împrejur, nu zâmbeşte. Zidurile aeroportului păreau să se fi dizolvat într-un spectacol străin, cu postere gigantice ale ayatollahului, uitându-se în jos, spre lume, cu reproş. Starea de spirit înconjurătoare se regăsea ca un ecou în sloganurile scrise cu negru şi roşu sângeriu: MOARTE AMERICII! JOS IMPERIALISMUL ŞI SIONISMUL! AMERICA ESTE INAMICUL PUBLIC NR. 1!

Stă acolo singură, cu emoţie, gata să izbucnească la cel mai mic semn, fără să-şi dea seama că *acasă* nu mai este ceea ce a lăsat ea în urmă acum şaptesprezece ani, când a plecat şi avea doar treisprezece ani. Încerc să nu o bag în seamă, să nu mă ciocnesc de ea, să trec neobservată. Se pare totuşi că nu pot să o evit.

Când am plecat de pe aeroportul din Teheran pentru prima dată, acesta era un loc magic, ospitalier; avea un restaurant care găzduia petreceri vineri seara şi o cafenea cu uşi mari de sticlă, care dădeau spre o terasă. Când eram mici, eu și fratele meu, ne uitam plini de uimire prin uşile acestea și număram avioanele care decolau, mâncându-ne îngheţata. La sosire există mereu un anume moment de epifanie, când, dintr-odată, o pătură de lumini se aprinde să ne spună bun venit şi că Teheranul aşteaptă gata pregătit

să ne primească. Timp de şaptesprezece ani am visat luminile astea, atât de primitoare şi de seducătoare. Visam să mă cufund în ele, să nu trebuiască să le mai părăsesc niciodată. În sfârşit, acest vis mi se îndeplinise. Eram acasă, dar atmosfera din aeroport nu era deloc primitoare. Totul era sumbru şi uşor ameninţător, la fel ca portretele încruntate ale ayatollahului Khomeini şi ale succesorului său oficial, ayatollahul Montazeri, care acopereau pereţii. Părea că o vrăjitoare rea trecuse pe acolo, în zbor, deasupra clădirilor, pe mătura ei, şi cât ai clipi din ochi măturase cafenelele, restaurantele, copiii şi femeile în rochii colorate pe care mi le aminteam. Acest sentiment mi-a fost confirmat de grăuntele de spaimă din privirea mamei şi a prietenilor care veniseră să ne ureze bun venit. La ieşirea din zona de vamă, un tânăr morocănos ne-a oprit: dorea să mă controleze. „Doar ce m-au controlat”, i-am reamintit. „Dar nu şi în bagajul de mână”, mi-a spus politicos. „Dar de ce? Doar aici sunt acasă“, aş fi vrut să-i spun, ca şi când asta mi-ar fi conferit în vreun fel protecţie împotriva suspiciunilor lui.

Trebuia să se asigure că nu am băuturi alcoolice în geantă. M-a dus într-un colţ. Bijan, soţul meu, mă privea speriat, neştiind de cine să se teamă mai mult, de tânărul morocănos, sau de atitudinea mea. Pe faţă i s-a aşternut atunci un zâmbet, care urma să-mi devină extrem de familiar: cinic, reconciliant, exprima complicitate. „Poţi contrazice un câine turbat?” m-a întrebat cineva după aceea.

Prima dată mi-au golit geanta: ruj, pixuri şi creioane, jurnalul şi portochelarii. Apoi au trecut la rucsac, din care au scos diploma, certificatul de căsătorie, cărţile – *Ada, Jews without money*[13], *Marele Gatsby... Gar*dianul le-a ridicat cu două degete, plin de dispreţ, de parcă ar fi atins rufe murdare. Dar nu mi le-a confiscat – nu atunci. Asta s-a întâmplat mai târziu.

---

13 1 *Evrei fără bani,* roman de Michael Gold (în limba engleză, în original)

2

În timpul primilor ani petrecuţi în străinătate – atunci când am fost în Anglia şi în Elveţia, şi mai apoi, mai târziu, când am trăit în America, am încercat să modelez acele locuri după conceptul meu de Iran. Regăseam elemente persane până şi în peisaj.

M-am transferat pentru o vreme la un colegiu din New Mexico pentru că îmi amintea tare mult de acasă. *Vedeţi voi, Frank şi Nancy, acest rău înconjurat de copaci, unduindu-se prin terenul arid, este Iranul. Ca Iranul, ca acasă.* Cele mai impresionante lucruri în Teheran, spuneam eu oricui era interesat să asculte, erau munţii şi clima sa uscată şi blândă, pomii şi florile care înmugureau şi înfloreau din solul arid, şi care părea să absoarbă toată lumina din soare.

Când tatăl meu a fost închis, m-am întors acasă şi m-au lăsat să rămân timp de un an. Mai târziu, dintr-un sentiment de nesiguranţă, am făcut greşeala de a mă căsători, puţin înainte de a împlini optsprezece ani, cu un bărbat a cărui calitate esenţială era că nu semăna deloc cu noi. Îmi oferea un mod de viaţă care, comparat cu al nostru, părea pragmatic şi lipsit de complicaţii; şi-apoi era foarte sigur pe el. Nu aprecia cărţile („problema ta şi a familiei tale este că trăiţi mai mult în cărţi decât în realitate”), era nebun de gelozie – gelozia era parte a imaginii pe care şi-o crease despre sine, ca bărbat cu un control deplin asupra proprietăţii şi destinului său îi plăcea succesul („Când voi avea propriul birou, scaunul meu va fi aşezat mai sus decât cel al vizitatorilor, în aşa fel încât să se simtă intimidaţi în prezenţa mea“) şi îl admira foarte mult pe Frank Sinatra. Din ziua în care am spus „da“, am ştiut că vom divorţa. Sentimentul de autodistrugere pe care îl încercam nu cunoştea limite, cum fără limite erau şi riscurile pe care eram gata sa mi le asum cu propria viaţa.

M-am mutat cu el în Norman, Oklahoma, unde urma un masterat în inginerie la Universitatea din Oklahoma, şi,

după şase luni, mă hotărâsem că voi divorţa de îndată ce tatăl meu va ieşi din închisoare. Asta a durat trei ani. A refuzat să divorţeze („O femeie intră în casa bărbatului ei în rochie de mireasă şi iese în giulgiu”). Mă subestimase. Îşi dorea o soţie care să ştie să se îmbrace, să-şi facă unghiile şi să meargă la coafor săptămânal. Eu îl sfidam cu fustele mele lungi şi cu blugii uzaţi, purtam părul lung şi mă aşezam pe pajiştea din campus, cu prietenii mei americani, în timp ce prietenii lui treceau pe stradă, privindu-ne condescendent.

Tatăl meu a fost de acord cu divorţul şi l-a ameninţat că-l dă în judecată pentru pensie alimentară, singura măsură de protecţie a femeii sub legea musulmană. Soţul meu a fost în final de acord, când am renunţat să-l dau în judecata şi am fost de acord să păstreze banii din contul comun, maşina şi covoarele. S-a întors acasă, iar eu am rămas în Norman, singurul student străin al facultăţii de engleză. Am întrerupt orice legătură cu comunitatea iraniană, în special cu bărbaţii, care îşi făceau fel de fel de iluzii legate de disponibilitatea unei tinere recent divorţate.

Acestea-mi sunt amintirile din Norman: pământul roşu şi licuricii, cântecele şi demonstraţiile, citind Melville, Poe, Lenin şi Mao Zedong sau Ovidiu şi Shakespeare în dimineţile calde de primăvară, cu un profesor preferat, conservator ca orientare politică, şi mai era unul cu care îmi petreceam multe după-amiezi citind şi cântând cântece revoluţionare. Seara, vedeam noile filme ale lui Bergman, Fellini, Godard şi Pasolini. Amintindu-mi acum acele zile, imagini şi sunete disparate se amestecă unele cu altele în memorie: tăcerile triste ale femeilor lui Bergman se topesc în acordurile de chitară ale lui David, profesorul:

Predicatori cu plete vin în fiecare seară
Să-ţi spună ce-i rău şi ce-i bine
Şi-apoi tu le ceri ceva de mâncare
Iar ei îţi răspund cu tonul dulceag:
Vei mânca, cu siguranţă, în cer, din belşug
Munceşte şi roagă-te, în fân odihneşte-te,

Plăcinte vei primi în cer, când vei muri,
Asta da, minciună!

Dimineţile participam la demonstraţii, luam cu asalt clădirea administraţiei, cântam pe pajiştea din faţa departamentului de engleză, numită South Oval, privind cum, din când în când, grevişti traversau gazonul şi se îndreptau spre clădirea din cărămidă roşie a bibliotecii. Mărşăluiam în timp ce studenţii suferinzi de la ROTC[14], în acele zile de protest împotriva războiului din Vietnam, încercau să ignore prezenţa noastră pe iarbă. Mai târziu, mă duceam la petreceri cu adevărata mea iubire, cel care mi l-a prezentat pe Nabokov, când mi-a dăruit *Ada,* pe a cărei primă pagină mi-a scris: *„Pentru Azar, Ada mea, Ted.“*

Familia mea a dispreţuit dintotdeauna politica, faţă de care vădea condescendenţă. Se mândreau cu faptul că, timp de opt sute de ani – *paisprezece generaţii,* cum îi plăcea mamei să sublinieze cu mândrie – cei din neamul Nafisi au fost renumiţi pentru contribuţiile aduse la dezvoltarea literaturii şi a ştiinţelor. Bărbaţilor li se spunea *hakims,* oameni de ştiinţă, eruditi, şi, mai târziu, în secolul acesta, femeile din familie au absolvit facultăţi şi au predat într-o vreme în care puţine femei îndrăzneau să plece de acasă. Când tatăl meu a devenit primarul Teheranului, în loc de sărbătoare, un sentiment de nelinişte s-a strecurat în casă. Unchii mai tineri, pe vremea aceea încă studenţi, au refuzat să-l mai recunoască pe tata ca frate mai mare. Mai apoi, când tata a căzut în dizgraţie, părinţii au reuşit să ne facă să ne simţim mai mândri de timpul pe care l-a petrecut acesta în închisoare, decât de anii în postul de primar.

Am aderat oarecum şovăielnic la mişcarea studenţească iraniană. Detenţia tatălui şi simpatiile vag naţionaliste ale familiei mele m-au orientat către politică, dar eram clar mai mult o rebelă decât un activist politic – cu toate că pe atunci nu se făcea o distincţie prea clară între cele două. Un avantaj era că bărbaţii din mişcare nu au încercat să mă hărţuiască ori să mă seducă. În loc de asta, organizau

14 1 Reserve Officer’s Training Corps

grupuri de studiu, unde se citeau şi se comentau *Originile familiei, proprietăţii private şi statului* de Engels şi *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte,* de Marx. În anii ’70, atmosfera – nu numai în Iran, dar şi printre studenţii europeni şi americani – era una revoluţionară. Era exemplul Cubei, şi-apoi mai era China, desigur. Atmosfera revoluţionar-romantică era contagioasă, iar studenţii iranieni erau în linia întâi: activi, chiar agresivi uneori; fuseseră aruncaţi în închisori pentru că ocupaseră Consulatul Iranian din San Francisco.

Grupul studenţilor de la Universitatea din Oklahoma aparţinea Confederaţiei Mondiale a Studenţilor Iranieni, care avea membri şi filiale în majoritatea oraşelor importante din Europa şi din Statele Unite. În Oklahoma, ei erau răspunzători pentru introducerea în campus a RSB-ului, ramura militară studenţească a Partidului Comunist Revoluţionar, şi a creării celui de-al treilea Comitet Mondial împotriva Imperialismului, format din studenţi cu orientări radicale, de diferite naţionalităţi. Confederaţia, alcătuită după modelul leninist al centralismului democratic, coordona cu mâna forte modul de viaţă şi activităţile sociale ale membrilor săi. Odată cu trecerea timpului şi pe măsură ce elemente militante şi marxiste au ajuns să domine grupul, tendinţele moderat-naţionaliste au fost izolate. Membrii organizaţiei afişau de obicei jachete şi bocanci în stilul lui Che Guevara; femeile îşi tundeau părul foarte scurt, nu se fardau şi purtau tunici ca ale lui Mao şi uniforme kaki.

A început atunci o perioadă nebună a vieţii mele, când încercam din răsputeri să-mi reconciliez cumva aspiraţiile revoluţionare cu modul de viaţa pe care mi-l doream. Nu m-am integrat niciodată complet în mişcare. În timpul întâlnirilor lungi, conflictuale, dintre facţiunile rivale, găseam un motiv oarecare să părăsesc încăperea; uneori mă închideam chiar în baie ca să mă eschivez. M-am încăpăţânat să port fustele mele lungi în afara întâlnirilor şi am refuzat să-mi tund părul. Nu am renunţat niciodată să

citesc şi să iubesc scriitorii „contrarevoluţionari” – T.S. Eliot, Austen, Plath, Nabokov, Fitzgerald – dar puteam să vorbesc cu pasiune la mitinguri; inspirată de fraze citite în romane şi în poeme, puteam să dau cuvintelor un iz revoluţionar. Dorul de ţară, care-mi ardea sufletul, se transforma în discursuri fierbinţi împotriva tiranilor de acasă şi a celor care-i susţineau din America şi, cu toate că mă simţeam înstrăinată de mişcarea propriu-zisă, căreia nu i-am aparţinut niciodată trup şi suflet, am găsit cadrul ideologic care să justifice această pasiune arzătoare, de nestăpânit.

Toamna lui 1977 a rămas memorabilă prin două evenimente: căsătoria mea în septembrie şi ultima şi cea mai dramatică vizită a şahului în Statele Unite, în noiembrie. Îl cunoscusem pe Bijan Naderi cu doi ani în urmă, la o întâlnire de la Universitatea Berkeley. Era conducătorul grupului pe care îl apreciam cel mai mult. M-am îndrăgostit de el din cele mai nepotrivite motive: nu pentru retorica sa revoluţionară, ci pentru că emana o încredere de sine şi în convingerile pe care le avea, care depăşeau cu mult isteria momentului. Era loial, se dăruia cu pasiune proiectelor pe care le avea, familiei, slujbei sau mişcării, dar loialitatea nu l-a orbit într-atât încât să nu observe direcţia greşită spre care avea să se îndrepte aceasta din urmă. L-am admirat atât pentru asta, cât şi pentru refuzul său de mai târziu de a se supune ordinelor revoluţionare.

Pe când participam la mai multe demonstraţii, strigând sloganuri împotriva implicării SUA în Iran, pe când discutam, până noaptea târziu, la mitingurile de protest, crezând că vorbim despre Iran, dar în realitate îngrijoraţi mai degrabă de ce se petrecea în China, conceptul de „acasă“ se lărgea considerabil. Era imaginea mea şi puteam oricând să o recreez în memorie, iar apoi să măsor lumea întreagă după chipul ei înceţoşat.

Existau discrepanţe, chiar paradoxuri esenţiale, în ideea mea de „acasă“. Era Iranul familiar pentru care simţeam nostalgie, locul unde trăiau părinţii şi prietenii mei şi nopţile

de vară de pe malul Mării Caspice. Şi-apoi, la fel de real devenea Iranul reconstruit, despre care vorbeam iar şi iar în timpul întrunirilor şi întâlnirilor periodice, neajungând la un consens în privinţa a ceea ce doreau de fapt masele în Iran. Aparent, pe măsură ce mişcarea devenea din ce în ce mai radicală în anii ’70, masele voiau să nu se mai servească alcool la petreceri, să nu se mai danseze sau să nu se mai asculte muzică „decadentă”: doar muzica folk sau revoluţionară părea să fie acceptată. Voiau ca fetele să poarte părul scurt sau să şi-l prindă în cozi. Doreau de asemenea să evităm aplecarea burgheză pentru studiu.

3

La vreo lună după ce am aterizat pe aeroportul din Teheran, aflându-mă pe holurile Departamentului de Engleză al Universităţii din Teheran, am dat nas în nas cu un tânăr cu păr ondulat, cu faţă prietenoasă, îmbrăcat într-un costum gri. Am aflat mai târziu că era şi el nou, de-abia întors din Statele Unite şi, ca şi mine, plin de entuziasm şi de idei noi. Secretara, radioasă şi angelică, în ciuda corpolenţei, mi-a zâmbit şi s-a strecurat pe uşa şefului de departament. S-a întors imediat şi mi-a făcut semn să intru. Intrând, m-am împiedicat de pragul dintre uşi, mi-am pierdut echilibrul şi nu mai aveam mult până să aterizez, la propriu, pe biroul directorului.

M-a întâmpinat cu un surâs amuzat şi m-a invitat să iau loc. Ultima dată când am intrat în acest birou, cu două săptămâni în urmă, mă întâlnisem cu un alt şef de departament, un domn înalt şi prietenos, care m-a tot întrebat despre rudele mele, academicieni şi scriitori renumiţi. Îi eram recunoscătoare pentru că încerca să mă facă să mă simt în largul meu, dar în acelaşi timp nu puteam să nu mă gândesc dacă nu cumva, pentru tot restul vieţii, urma să mă lupt cu umbrele proeminentei mele familii.

Acest nou director, dr. A, era diferit. Zâmbetul lui era

prietenos, dar nu intim; era mai degrabă apreciativ. M-a invitat la o petrecere pe care o dădea, la el acasă, în aceeaşi seară, dar cu toate acestea comportamentul lui era distant. Am vorbit despre literatură, nu despre rude. Am încercat atunci să-i explic ce mă făcuse să mă răzgândesc cu privire la subiectul disertaţiei mele. „Vedeţi, i-am spus, am vrut să fac un studiu comparativ al literaturii anilor douăzeci şi treizeci, proletari şi neproletari.“ Sigur, cel mai potrivit pentru anii douăzeci era Fitzgerald. I se părea şi lui la fel de evident ca şi mie acest lucru. Dar apoi m-am ciocnit de alegerea unui contrapunct – să-l fi ales pe Steinbeck pe Farrell sau pe Dos Passos? Credeţi că niciunul dintre ei nu se ridică la valoarea lui Fitzgerald, nu-i aşa? Ei bine, nu în sens literar. Aşa că, am ajuns să citesc proletari adevăraţi, al căror spirit fusese foarte bine redat de Mike Gold. Cine? Mike Gold: editorul celui mai popular cotidian literar radical, *New Masses.* Vă vine să credeţi sau nu, era cineva pe vremea lui. El a fost cel care a formulat pentru prima dată, în Statele Unite, conceptul de arta proletară. Chiar şi scriitori ca Hemingway ţineau cont de părerea lui – îl numea pe Hemingway „scriitorul gulerelor albe“ şi pe Thomton Wilder – un „Emily Post al culturii".

Ei bine, în cele din urmă, am renunţat la Fitzgerald. Eram curioasă în privinţa lui Gold şi cum de a preluat controlul – pentru că a reuşit să facă asta. În anii treizeci, oameni ca Fitzgerald erau îndepărtaţi de această nouă specie şi voiam să ştiu de ce. În plus, am fost şi eu printre revoluţionari; îmi doream să înţeleg pasiunea care îi purta şi-i însufleţea pe cei ca Mike Gold. Ai dorit pasiune, m-a întrebat el, şi ai trecut de la Fitzgerald la acest individ, Gold? Discuţia noastră a fost foarte interesantă şi am acceptat în final invitaţia lui la petrecerea din acea seară.

Domnul înalt şi prietenos cu care avusesem primul interviu, am aflat după aceea, se afla acum la închisoare. Nimeni nu ştia când va fi eliberat, nici dacă va mai fi pus vreodată în libertate. Mulţi profesori fuseseră expulzaţi şi mulţi alţii aveau să le urmeze. Aceasta era atmosfera în

primele zile de după revoluţie, când eu, inocentă şi cu sentimente total nepotrivite circumstanţelor, mi-am început cariera de profesor – cel mai tânăr şi mai nou membru al Catedrei de Engleză de la Facultatea de Persană, Limbi şi Literaturi Străine a Universităţii din Teheran. Dacă mi-ar fi fost oferită o slujbă similară la Oxford sau la Harvard, nu m-aş fi putut simţi niciodată mai onorată sau mai intimidată ca atunci.

Expresia de pe chipul dr. A, când m-am împiedicat de pragul dintre uşi, am mai întâlnit-o de atunci, de-a lungul timpului, pe chipul multora, foarte diferiţi de el. Era o privire plină de mirare, cu o urmă vagă de îngăduinţă. Un copil amuzant, părea să spună aceasta, care trebuie să fie călăuzit şi mustrat din când în când. Se înşelau însă; mai târziu, expresia lor avea să evolueze înspre frustrare, pentru că eu nu mă comportam aşa cum anticipaseră ei: devenisem un copil dificil, neascultător şi de nestăpânit.

4

Toate amintirile acelor ani sunt legate de Universitatea din Teheran: reprezenta centrul de neclintit al tuturor activităţilor politice şi sociale. Când citeam sau auzeam în Statele Unite despre tulburările din Iran, Universitatea din Teheran părea a fi scena celor mai importante bătălii. Toate grupările importante foloseau universitatea ca tribună.

De aceea n-a fost o surpriză pentru noi să aflăm că noul guvern islamist a ales ca universitatea să găzduiască rugăciunile săptămânale din fiecare vineri. Acest act a căpătat o şi mai mare însemnătate, pentru că studenţii musulmani, în special cei fanatici, chiar şi după revoluţie, reprezentau o minoritate faţă de numărul covârşitor al grupurilor studenţeşti seculare sau de stânga. Se părea că prin această decizie, facţiunea islamică îşi sublinia triumful asupra celorlalte grupări politice: la fel ca o armată victorioasă, care se poziţionează chiar în inima teritoriilor cucerite, în cele mai importante teritorii ocupate.

Săptămânal, cei mai renumiţi clerici musulmani urcau pe podium pentru a se adresa miilor de oameni prezenţi în campusul universităţii, bărbaţii de-o parte şi femeile de cealaltă. Urcau cu arma în mână şi declamau de acolo predica săptămânii, vorbind despre cele mai fierbinţi probleme politice ale zilei. Cu toate acestea, părea că însuşi teritoriul universităţii se revolta împotriva acestei ocupaţii.

Simţeam în acele zile că exista un război surd între diferite facţiuni politice şi că lupta se ducea mai ales în universitate. Nu ştiam pe-atunci că voi avea şi eu de purtat acolo propria bătălie. Privind în urmă, mă bucur că nu-mi conştientizam încă vulnerabilitatea: eram ca un emisar al unei ţări care nu exista, cu provizia mea de cărți și de visuri, venită să revendic acest teritoriu drept patria mea în mijlocul zvonurilor de trădare şi al schimbărilor din guvern, evenimente care acum sunt oarecum confuze şi atemporale în mintea mea, mă aşezam de câte ori aveam ocazia cu cărţile şi cu notiţele la-ndemână, încercând să-mi conturez cursul cum se cuvine. Am predat un seminar cuprinzător chiar în primul semestru, denumit Cercetare, în care ne concentram îndeosebi pe *Aventurile lui Huckleberry Finn,* şi un studiu despre ficţiunea secolului al douăzecilea.

Am încercat să fiu întru câtva echidistantă politic. Alături de *Marele Gatsby* predam şi lucrări ale lui Maxim Gorki şi Mike Gold. Îmi petreceam mai tot timpul prin librăriile înşirate de-a lungul străzii din faţa universităţii. Această stradă, rebotezată de curând Bulevardul Revoluţiei, era centrul vieţii editoriale şi a buchiniştilor din Teheran. Era o plăcere să treci dintr-un loc într-altul, să întâlneşti un vânzător sau un cumpărător ca şi tine, care să-ţi vorbească despre vreo bijuterie literară sau alta, sau să te uimească pomenind despre un scriitor englez obscur pe nume Henry Green.

În timpul acestor pregătiri ale mele, mă mai chemau pe la universitate pentru lucruri care n-aveau nimic de-a face cu programa sau cu studiul. Aproape săptămânal, uneori chiar zilnic, aveau loc întâlniri sau demonstraţii, care ne

atrăgeau ca un magnet, independent de voinţa noastră.

O amintire mă învăluie imperceptibil, senzual, ca o dorinţa fierbinte. Eram pe terasă, cu cafeaua într-o mână şi cu stiloul în cealaltă, lucrând la programa cursului, când am auzit telefonul sunând. Era vocea agitată şi grăbită a unei prietene. Voia să ştie dacă auzisem că ayatollahul Taleghani – cleric faimos şi controversat, figură reprezentativă a revoluţiei – murise. Era încă tânăr şi extrem de radical şi se iscaseră deja zvonuri că fusese omorât. Se anunţase organizarea unei procesiuni cu aceasta ocazie, având ca punct de plecare Universitatea din Teheran.

Nu-mi amintesc cât a trecut între telefonul primit şi momentul în care am ajuns la poarta universităţii. Traficul era blocat. Eu şi Bijan am coborât din taxi în apropiere şi ne-am continuat drumul pe jos. Nu ştiu de ce, nici cum, după o vreme, mersul ni s-a transformat în fugă, parcă mânaţi de o forţă invizibilă. O mare de oameni îndoliaţi se adunaseră de pe străzile din jur şi blocaseră accesul în universitate. Se vorbea despre conflicte izbucnite între membri ai grupării mujahedinilor, o facţiune religioasă radicală, care pretindea că reprezintă moştenirea spirituala şi politică a lui Taleghani şi cei din gruparea Hezbollah, Partidul lui Dumnezeu, compus în majoritate din fanatici, hotărâţi să instaureze legile lui Dumnezeu pe pământ. Conflictul a izbucnit pentru că nu căzuseră de acord care dintre ei urma să aibă onoarea de a purta catafalcul cu trupul neînsufleţit al lui Taleghani. Mulţi plângeau, se băteau cu pumnii în piept şi în cap şi strigau: „Azi este zi de doliu! Taleghani s-a dus în Rai!“

În următorii douăzeci de ani, aceste bocete speciale aveau să mai fie folosite şi pentru alţii, ca un simptom al simbiozei între fondatorii revoluţiei şi moarte. Atunci a fost prima dată când am experimentat plăcerea disperată, orgiastică a acestei forme de jale publică: era singurul loc în care oamenii se amestecau, atingeau trupuri şi împărtăşeau emoţii fără reţinere sau sentimentul vinovăţiei. Plutea în aer o frenezie sălbatică, cu iz sexual. Mai târziu,

când am văzut un slogan al lui Khomeini care spunea că Republica Islamică supravieţuieşte prin ceremoniile sale de îndoliere, am putut să-i confirm personal caracterul veridic.

Am întâlnit mulţi oameni în ziua aceea, care apăreau şi dispăreau, precum personajele din benzile desenate. Oare atunci am cunoscut-o pe Farideh? Aparţinea unui grup radical de stânga – fratele meu, care-i ştia pe unii dintre camarazii ei, mi-a prezentat-o, crezând că mă va putea ajuta să mă acomodez mai uşor. Am văzut-o pentru o clipă, ocupată, ca de obicei, gata să atace pe cineva sau ceva: am văzut-o şi-am pierdut-o din ochi în aceeaşi clipă.

Eram în mijlocul mulţimii, încercând să zăresc vreun cunoscut. Reuşeam de fiecare dată, la astfel de demonstraţii, să mă separ de cei cu care venisem. Acum mă pierdusem de soţul meu şi o vreme am încercat să-l găsesc. Marea de oameni venea spre mine în valuri de nestăvilit. Voci răsunau continuu din megafoane. Posterele cu Taleghani apăruseră precum ciupercile după ploaie: pe ziduri, pe uşile şi pe ferestrele librăriilor, chiar şi pe copaci. Strada largă din faţa universităţii părea să se dilate ca să ne cuprindă pe toţi şi pentru multă vreme m-am mişcat fără să simt, purtată de ritmul mulţimii. Într-un târziu m-am trezit bătând cu pumnii în trunchiul unui copac şi plângând, plângând, ca şi când murise omul cel mai drag inimii mele şi rămăsesem de-acum singură pe lume.

5

Înainte de începerea anului şcolar în septembrie 1979, mi-am petrecut mai tot timpul căutând cărţile de care aveam nevoie pentru curs. Într-o librărie, în timp ce frunzăream câteva copii *ale Marelui Gatsby* şi *Adio arme!,* proprietarul magazinului s-a apropiat de mine: „Dacă vă interesează astea, aţi face bine să le cumpăraţi acum“, mi-a zis, clătinându-şi capul cu tristeţe. L-am privit cu simpatie şi el mi-a explicat cu mândrie: „E prea mare cererea. N-au ce ne face, nu-i aşa?“

Şi-avea dreptate. La numai câteva luni, Fitzgerald şi Hemingway au devenit foarte greu de găsit. Cum nu putea scoate toate cărţile străine de pe piaţă, guvernul a închis treptat librăriile care le comercializau şi a blocat distribuţia de carte străină în Iran.

În noaptea de dinaintea primului curs am fost foarte agitată, ca un copil înaintea primei zile de şcoală. Mi-am ales hainele cu mare grijă şi-am aranjat cu migală bruma de cărţi pe care o aveam. Pe toate celelalte le lăsasem la cumnata mea din Statele Unite, împreună cu oglinda veche primită cadou de la tata. Plănuisem să le iau cu mine în Iran la următoarea călătorie, neştiind că nu mă voi mai întoarce acolo în următorii unsprezece ani. Când am ajuns, nu mai aveam ce lua: cumnata le dăduse în stânga şi-n dreapta.

În acea primă zi, m-am dus la universitate înarmată cu *Gatsby.* Era un exemplar frunzărit, obosit, cu marginile roase, cum erau de fapt mai toate cărţile la care ţineam. Se mai găsea încă *Huckleberry Finn* prin librării, aşa că aveam un exemplar nou-nouţ, cumpărat special pentru ei. Am luat cu mine şi *Ada,* chiar dacă nu era în programă; s-ar fi putut dovedi de folos, pentru orice eventualitate.

Universitatea fusese construita în timpul domniei şahului Reza, în anii treizeci. Clădirile principale din campus aveau tavanele foarte înalte şi intrarea străjuita de coloane groase, din ciment, înăuntru era mereu un pic frig iarna şi zăpuşeală vara. Probabil că amintirile sunt cele care conferă acelor locuri proporţii gargantueşti, pe care acestea nu le au în realitate, dar oricum clădirile opulente ale anilor treizeci aveau un aer straniu. Erau construite pentru mase largi de oameni: nu te puteai niciodată simţi acolo ca acasă.

În drum spre Catedra de Engleză, am observat că aşezau standuri de diferite mărimi în holul larg de unde pornea scara somptuoasă de la intrare. Erau cel puţin zece mese lungi, ticsite cu cărţi ce aparţineau unor grupuri de revoluţionari. Studenţii, strânşi în grupuri, vorbeau şi comentau textele, uneori în contradictoriu, gata în orice moment să-şi apere convingerile. Nu se distingea vreo

duşmănie între ei; cu toate acestea, o uşoară senzaţie de ameninţare plutea în aer.

Acelea erau zile de importanţă cruciala în istoria Iranului. Se ducea o adevărată bătălie, la toate nivelele, pentru a contura noua constituţie şi spiritul noului regim. Majoritatea oamenilor, printre care şi cei mai importanţi clerici, optau pentru o constituţie seculară. Grupuri puternice din opoziţie – atât seculare, cât şi religioase – se creau pentru a contesta tendinţele autocratice ale elitei conducătoare. Cele mai puternice grupuri din opoziţie erau Partidul Republican al Poporului Musulman condus de ayatollahul Shariatmadari şi Frontul Naţional Democratic, format din progresişti seculari, situaţi în fruntea mişcării pentru păstrarea drepturilor democratice, care pledau inclusiv pentru drepturile femeilor şi pentru libertatea presei. Erau extrem de populari la acea vreme: scoseseră în stradă aproape un milion de oameni, cu ocazia celei de-a douăsprezecea aniversări a morţii eroului naţional Mossadegh, la Ahamad Abad, satul unde acesta fusese înmormântat. Duceau o campanie de promovare în forţă a Adunării constituante. Închiderea ziarului *Ayandegan,* cea mai populară şi progresistă publicaţie a vremii, a declanşat o serie de mari demonstraţii, extrem de violente, în care manifestanţii fuseseră atacaţi de gărzi susţinute de guvern. În acele zile era normal să-i întâlneşti pe străzi pe aceşti caraghioşi, pe motociclete, cu pancarte şi cu steaguri negre fluturând, de multe ori cu câte un cleric musulman mergând în faţa lor, într-un Mercedes-Benz blindat. În ciuda acestor semne prevestitoare de nenorocire, Partidul Comunist Tudeh şi Organizaţia Marxistă Fedayin susţineau radicalii reacţionari împotriva celor pe care ei îi numeau liberali, şi continuau sa-l supună unor presiuni făţişe pe prim-ministrul Bazargan, pe care îl suspectau că ar fi fost filoamerican.

Opoziţia a fost întâmpinată cu o violenţă brutală. „Vi s-a mai oferit o şansă“ i-a prevenit Khomeini. După fiecare revoluţie, mii de elemente corupte sunt executate în public,

incinerate şi apoi povestea s-a terminat. Nu li se permite să publice ziare. Citând exemplul Revoluţiei din Octombrie şi faptul că statul încă avea presa sub control, spunea în continuare: „Vom interzice toate partidele, mai puţin unul, sau doar câteva, care se vor comporta cum trebuie… noi toţi am făcut greşeli. Am crezut că avem de-a face cu fiinţe umane. Este evident că nu e aşa. Avem de-a face cu animale. Nu-i vom mai tolera“.

Acum, când mă gândesc retrospectiv la cele petrecute în acei ani, mi se pare uimitor cât de acaparată eram de munca mea. Eram tot atât de îngrijorata de cum mă vor primi studenţii, pe cât eram de escaladarea evenimentelor din viaţa politică.

Primul curs l-am ţinut într-o sală lungă, cu ferestrele situate de-a lungul peretelui, pe-o parte. Încăperea era plină ochi când am intrat, dar de îndată ce m-am aşezat pe locul de la catedră, mi-a dispărut orice urmă de emoţie. Studenţii erau neobişnuit de tăcuţi. Aveam braţele pline de cărţi şi de copii xerox aduse pentru ei, un amestec atent studiat de texte revoluţionare, traduse în persana şi de altele, scrise de „elitişti“ ca Fitzgerald, Faulkner şi Woolf.

Cursul a mers bine, iar următoarele au mers şi mai uşor. Eram entuziasta, naivă şi idealistă, pur şi simplu îndrăgostită de cărţile mele. Eu şi dr. K, tânărul cu părul cârlionţat cu care am dat nas în nas în ziua interviului eram noii recruţi ai Catedrei de Engleză, care stârneau curiozitatea studenţilor, într-o vreme în care majoritatea lor se revoltau împotriva profesorilor, acuzându-i că ar fi „antirevoluţionari”, termen care acoperea o arie vastă de incriminări — orice de la colaboraţionism cu fostul regim, până la folosirea limbajului obscen în sala de curs.

În prima zi mi-am întrebat studenţii care credeau ei că era scopul ficţiunii şi de ce ar avea cineva nevoie să citească literatură de ficţiune. Era un mod neobişnuit de a începe un curs, dar am reuşit astfel să le captez atenţia. Le-am explicat că de-a lungul semestrului vom citi şi vom comenta texte literare ale unor autori diferiţi în principiu,

dar care aveau un lucru în comun: atitudinea subversivă. Unii, ca Gorki sau Gold, erau subversivi numai în scopurile lor politice; alţii, ca Fitzgerald şi Mark Twain, erau mai pregnant subversivi decât ceilalţi, chiar dacă păreau să nu fie. Le-am spus că vom mai reveni asupra termenului, pentru că eu îl înţelegeam ca fiind mai complex decât la prima vedere, şi le-am scris pe tablă citatul meu preferat din scrierile gânditorului german Theodor Adomo: „Cea mai înaltă formă de moralitate este a nu te simţi acasă în propria casă“. Le-am explicat că operele cele mai mari ale imaginaţiei erau menite să te facă să te simţi străin în propria casă. Ficţiunea de cea mai bună calitate ne forţa să punem sub semnul întrebării lucrurile pe care de obicei le luăm ca atare. Le-am spus studenţilor că aş fi vrut ca ei să urmărească în timpul lecturii modul în care aceste lucrări îi deconcertau, le dădeau o stare de nelinişte, îi făceau să privească lumea cu alţi ochi şi să o reevalueze, ca Alice în Ţara Minunilor.

Pe-atunci, studenţii şi cadrele didactice se diferenţiau primordial prin afilierile lor politice. Treptat, am reuşit să asociez numele cu faţa fiecăruia, să le înţeleg gesturile, prieteniile, rivalităţile şi apartenenţa la un anumit grup. E aproape înspăimântător cum apar aceste chipuri din neant, ca morţii care se întorc să rezolve cine ştie ce treabă încă neterminată.

Parcă-l văd pe domnul Bahri în rândul din mijloc, jucându-se cu creionul, cu capul plecat, scriind. Mă întreb dacă scrie ce spun eu sau doar se preface. Din când în când ridică privirea şi se uită la mine, de parcă ar încerca să rezolve un puzzle complicat, apoi se apleacă din nou şi continuă să scrie.

În al doilea rând de la fereastră, e un bărbat a cărui figură mi-o amintesc cu exactitate. Stă cu mâinile încrucişate pe piept, ascultă cu superioritate, atent la fiecare cuvânt; nu pentru ca vrea sau are nevoie să înveţe, ci din motive numai de el ştiute, a hotărât să nu piardă nimic din tot ce spun. Îl voi numi domnul Nyazi.

Studenţii cei mai radicali stau în spatele clasei, cu un surâs sardonic pe chip. Îmi amintesc mai ales un chip: al lui Mahtab. Stătea în bancă, foarte conştientă de propria persoană, privind direct spre tablă, dându-şi seama de cei care stăteau la stânga şi la dreapta. Avea pielea închisă la culoare, cu trăsături simple, care păreau a fi păstrat urmele copilăriei, şi ochi trişti, resemnaţi. Am aflat mai târziu că provenea din Abadan, un oraş petrolier din sudul Iranului.

Şi-apoi, desigur, mai erau Zarrin şi prietena ei Vida. Mi-au atras atenţia din prima zi, pentru că arătau atât de diferit, de parcă n-ar fi avut ce căuta acolo, la curs sau în campus, deopotrivă. Nu se încadrau în niciuna dintre categoriile în care puteau fi împărţiţi studenţii pe-atunci. Cei de stânga purtau mustaţa acoperindu-le buza de sus, pentru a se deosebi de musulmanii care lăsau un spaţiu între buza superioară şi mustaţa sau de alţii care purtau barbă. Femeile de stânga purtau veşminte kaki sau verde-închis – cămăşi largi, peste pantaloni lălâi – iar fetele musulmane, basmale sau *chador.* Între aceste două extreme, se situau studenţii apolitici, care erau în mod automat calificaţi drept monarhişti. Dar nici măcar monarhiştii nu se deosebeau de ceilalţi atât de mult ca Zarrin şi Vida.

Zarrin avea pielea foarte albă şi sensibilă, ochi de culoarea mierii topite şi păr şaten-deschis, pe care îl purta pieptănat după urechi. Ea şi Vida se aşezau în primul rând, în dreapta de tot, lângă uşă. Amândouă erau mereu zâmbitoare. Părea uşor nepoliticos din partea lor să se afle acolo, arătând aşa cum arătau, pastelate şi senine. Chiar şi eu, care renunţasem de-acum la orice pretenţii revoluţionare, eram surprinsă de felul în care arătau.

Vida era mai sobră, mai convenţională, dar cu Zarrin exista mereu pericolul de a-ţi pierde brusc controlul. Spre deosebire de ceilalţi, nu se dezvinovăţeau niciodată pentru atitudinea lor nonrevoluţionară, nici nu simţeau nevoia să se justifice în vreun fel. În acele zile, studenţii boicotau cursurile la cea mai mică provocare.

Aproape zilnic se iveau noi dezbateri, evenimente noi, iar

în mijlocul acestora, Zarrin şi prietena ei – mai mult deliberat decât din obligaţie – participau la toate cursurile, în permanenţă proaspete, ordonate şi imaculate.

Mi-amintesc că, într-o zi, studenţii mei de stânga boicotaseră cursul, ca protest faţă de asasinarea recentă a trei revoluţionari. Coborând scările, m-au ajuns din urmă. Le spusesem la cursul trecut că ar putea avea dificultăţi în procurarea cărţilor din bibliografie şi voiau să-mi spună că găsiseră librăria cu cel mai mare stoc de cărţi în limba engleză din Teheran şi că văzuseră acolo mai multe exemplare din *Marele Gatsby* şi din *Herzog.*

Citiseră deja *Gatsby.* Erau şi celelalte cărţi ale lui Fitzgerald asemenea acestora? Am coborât scările vorbind despre Fitzgerald, am trecut împreună pe lângă standurile din hol pline de literatură militantă de vânzare, apoi prin faţa celor strânşi în jurul locului unde erau înghesuite ziarele. Ne-am plimbat pe asfaltul fierbinte, ne-am aşezat apoi pe una din băncile de pe malul râului care curgea prin campus şi am vorbit ca nişte copii care îşi împărţeau mult doritele cireşe furate. Mă simţeam foarte tânără în compania lor, râzând şi vorbind. Apoi ne-am văzut fiecare de drumurile noastre. Nu ne-am apropiat niciodată mai mult de-atât.

6

„Criminalii nu ar trebui să fie judecaţi. Procesul unui criminal este împotriva drepturilor omului. Drepturile omului spun că ar fi trebuit să fie omorâţi din clipa în care a devenit cunoscut faptul că sunt criminali”, a proclamat ayatollahul Khomeini, răspunzând protestelor organizaţiilor umanitare internaţionale faţă de valul de execuţii care a urmat revoluţiei. „Ne critică pentru că executăm brute.” Starea de sărbătoare şi atmosfera de libertate ce au urmat răsturnării şahului au făcut repede loc unei premoniţii funeste şi fricii, pe măsură ce regimul continua să execute şi să asasineze „antirevoluţionari” şi o nouă formă de

justiţie paramilitară apărea pe străzi, formată din combatanţi organizaţi în bande teroriste.

NUME: Omid Gharib SEX: bărbătesc
DATA ARESTĂRII: 9 iunie 1980
LOCUL ARESTĂRII: Teheran
LOCUL DETENŢIEI: Teheran, închisoarea Qasr
ACUZAŢII: Occidentalizat, crescut într-o familie occidentalizată; a petrecut prea mult timp în Europa la studii; fumează ţigări Winston; afişează preferinţe politice de stânga.
SENTINŢĂ: trei ani de închisoare; condamnat la moarte
INFORMAŢII DIN PROCES: Acuzatul a fost judecat în spatele uşilor închise. A fost arestat după ce autorităţile au interceptat o scrisoare trimisă unui prieten din Franţa. A fost condamnat la trei ani de închisoare în 1980. Pe data de 2 februarie 1982, în timp ce Omid Gharib îşi ispăşea pedeapsa, părinţii au aflat că a fost executat. Circumstanţele morţii lui sunt necunoscute.
INFORMAŢII SUPLIMENTARE:
DATA EXECUŢIEI: 31 ianuarie 1982
LOCUL EXECUŢIEI: Teheran
SURSĂ: Ziarul *Amnesty International,* iulie 1982, volumul XII, numărul 7.

În acele zile, eram cu toţii trecători pe străzile aglomerate ale unei metropole, cu umerii lăsaţi, cufundaţi în propriile probleme. Mă distanţasem de unii dintre studenţi. În Statele Unite, când strigam „Moarte” unora sau altora, acele morţi păreau mai mult simbolice, mai abstracte, ca şi cum am fi fost încurajaţi de imposibilitatea sloganurilor noastre să insistăm şi mai mult asupra lor. Dar în Teheranul anului 1979, aceste sloganuri deveneau realitate cu o precizie macabră. Mă simţeam neajutorată: toate aceste vise şi sloganuri se materializau şi nu exista nicio scăpare.

Pe la mijlocul lui octombrie, la aproape trei săptămâni de la începerea cursurilor, păream să mă fi obişnuit cu ritmul inegal al zilelor de la universitate. Rareori se întâmpla ca o

zi de rutină să nu fie întreruptă de vreo moarte sau de vreun asasinat. Întâlniri şi mitinguri se organizau peste tot în universitate, cu diferite ocazii; aproape săptămânal, cursurile erau boicotate sau anulate fără vreun pretext anume. Singurul fel în care puteam găsi un rost şi un ritm vieţii mele era să-mi citesc în continuare cărţile şi văzându-mi de curs, care, în mod surprinzător, în mijlocul nebuniei ce se instalase în jur, era frecventat de majoritatea studenţilor.

Într-o zi blânda de octombrie, încercam să mă strecor printr-o mulţime care se înghesuia în faţa clădirii noastre, în jurul unei cunoscute profesoare de la Catedra de Istorie, cu orientări de stânga. Sub impulsul momentului, m-am oprit s-o ascult. Nu-mi amintesc în amănunt ceea ce spunea, dar unele cuvinte ale sale mi-au rămas întipărite în memorie, ascunse într-un ungher secret. Spunea mulţimii că, de dragul independenţei, ea era gata să poarte vălul. Era gata să poarte vălul pentru a lupta împotriva imperialismului american, să le arate lor… Ce să le arate?

Aveam o întâlnire cu un student, domnul Bahri, în sala de conferinţe a Catedrei de Engleza, şi am urcat scările în fugă. Relaţia noastră era strict formală – eram aşa de obişnuită să-l strig şi să mă gândesc la el cu numele de familie, că îi uitasem cu totul prenumele. Oricum, nu asta e important. Ce contează este că avea pielea foarte albă şi părul închis la culoare, ca îl învăluia o tăcere încăpăţânată chiar şi când vorbea, iar colţul gurii îi era ridicat invariabil într-un surâs strâmb. Zâmbetul acesta asimetric îi colora orice cuvânt, lăsând impresia că de fapt ceea ce nu spunea, ce ascundea cu încăpăţânare în spatele vorbelor, frustrându-şi auditoriul, îl plasa pe o poziţie superioara.

Domnul Bahri scrisese cea mai bună lucrare a unui student pe care am citit-o vreodată despre *Aventurile lui Huckleberry Finn,* şi din acea zi, pe toată perioada cât a rămas în Universitatea din Teheran, el a apărut, nu ştiu cum, lângă mine sau în spatele meu, pe la toate întrunirile agitate. A devenit la propriu umbra mea, întinzându-şi

asupra mea greutatea tăcerii zâmbetului său asimetric.

Dorea să mă informeze că îi plăcea cursul meu şi că „ei“ încuviinţau metodele mele de predare. Când le-am dat prima dată mai mult de citit, s-au gândit să boicoteze cursul, dar, după o reconsiderare ulterioară, au votat împotrivă. Venise să mă roage să adaug mai multe materiale cu caracter militant şi să includ în programă mai mulţi scriitori revoluţionari. Mi-amintesc, cu mare intensitate şi emoţie, că s-a iscat o discuţie foarte stimulativă despre implicaţiile cuvintelor „literatură”, „radical”, „burghez” şi „revoluţionar”, cu toate că n-am putut progresa substanţial, dincolo de simpla lor definire. Pe tot parcursul acestei conversaţii, am stat amândoi în picioare, la capătul unei mese lungi de consiliu, înconjurată de scaune goale.

La sfârşitul conversaţiei noastre, eram atât de entuziasmată, încât m-am îndreptat spre el, într-un gest de bunăvoinţă şi de prietenie. Tăcut, în mod voit, şi-a dus mâinile la spate, ca să evite până şi eventualitatea unei strângeri de mână. Am rămas înmărmurită, prea străină noilor practici revoluţionare, pentru a nu considera gestul lui drept unul nepotrivit. Am povestit apoi incidentul unei colege, care, cu un surâs ironic, mi-a amintit că niciun bărbat musulman nu poate şi nu are voie să atingă o femeie *namahram* – altă femeie decât soţia, mama sau sora lui. S-a întors neîncrezătoare spre mine şi mi-a spus: „Tu chiar n-ai ştiut?”

Experienţele mele din Iran, în special cele legate de activitatea de predare, au căpătat conturul acelei strângeri de mână neîmplinite şi aura acelei conversaţii exuberant-naive.

Imaginea studentului cu surâsul pieziş a rămas, strălucitoare şi opacă, în timp ce încăperea, pereţii, scaunele şi masa lungă de consiliu au fost acoperite de straturi şi straturi de ceea ce, de obicei, în operele de ficţiune, se numeşte praf.

7

Primele săptămâni de şcoală s-au scurs pline de şedinţe. Am avut şedinţe de catedră, şedinţe cu profesorii şi cu studenţii; ne-am dus la întruniri pentru susţinerea femeilor, a muncitorilor, a militanţilor kurzi sau a minorităţilor turkmene. În acele zile am legat prietenii şi am format alianţe cu şeful departamentului, cu Farideh şi cu alţi colegi de la departamentele de psihologie, germană şi lingvistică. Mergeam împreună la prânz la restaurantul nostru preferat, din apropierea campusului, unde schimbam veştile şi bancurile de ultimă oră. Deja degajarea noastră părea deplasată, dar nu ne lăsam înfrânţi atâta timp cât mai exista o speranţă.

Pe parcursul acestor întâlniri, petreceam mult timp făcând haz de unul dintre colegii noştri care se temea că-şi va pierde slujba: studenţii musulmani îl ameninţaseră că va fi dat afară din cauza limbajului „obscen“ folosit în timpul cursului. Adevărul era că omului îi plăcea să-şi facă griji în ceea ce-l priveşte. Tocmai divorţase şi trebuia să-şi întreţină soţia, casa şi piscina. Ne săturasem să-l auzim vorbind despre aceasta piscină, care era împlinirea tuturor visurilor sale. Până la urmă nu a fost exclus de la catedră. Ne-a supravieţuit tuturor, devenind treptat intolerant cu cei mai străluciţi studenţi, aşa cum aveam să descopăr ani mai târziu, când doi dintre aceştia – Nima şi Manna – au plătit scump preţul de a avea o altă părere decât a lui. Şi, din câte ştiu, predă acelaşi material studenţilor noi, an după an. Puţine lucruri s-au schimbat de atunci, atâta doar că şi-a luat o altă soţie, mult mai tânără decât el.

Între prânzuri, mergeam la Clubul de Film, care nu fusese încă închis, şi vedeam filmele lui Antonioni sau cu Mel Brooks, porneam în marş spre expoziţii şi tot mai credeam că grupul lui Khomeini nu va reuşi până la urmă şi că războiul nu se sfârşise încă.

Dr. A ne-a dus la o expoziţie de fotografie despre protestele şi demonstraţiile din timpul şahului. Mergea

înaintea noastră şi ne arăta câte una din primul an, zicând: „Arătaţi-mi şi mie, câţi mullahi vedeţi voi mărşăluind, arătaţi-mi câţi dintre fiii de căţea erau atunci pe străzi proclamând Republica Islamică?” Între timp se puneau la cale comploturi şi asasinate, unele dintre ele după modelul inovator al bombelor purtate de sinucigaşi. Politicienii seculari şi liberalii erau înlăturaţi, iar discursul ayatollahului Khomeini împotriva Marelui Satana şi ai agenţilor lui domestici devenea din ce în ce mai virulent.

E uimitor cum orice poate deveni o rutină. Viaţa de zi cu zi devenise neaşteptată, contraria orice formă de stabilitate, devenise greu de respirat până şi aerul, iar eu abia dacă observam toate acestea. După o vreme, până şi revoluţia căpătase un ritm propriu: violenţa, execuţiile, mărturisirea publică a unor crime nicicând comise, judecători vorbind senini despre amputarea mâinilor sau picioarelor celor prinşi furând sau asasinarea deţinuţilor politici pentru că nu mai erau suficiente locuri pentru ei în închisori. Într-o zi am rămas siderată în faţa televizorului de imaginea unei mame şi a fiului ei. Fiul aparţinea unei organizaţii marxiste. Mama lui îi spunea ca merită să moară pentru că trădase revoluţia şi credinţa, iar el era de acord cu ea. Stăteau amândoi pe ceva ce semăna cu o scenă goală, pe care se aflau numai scaunele. Stăteau faţă în faţă, discutând de parcă făceau planuri de nuntă. Numai că, între altele, căzuseră de acord că el se făcea vinovat de crime odioase şi că singurul mod de a le ispăşi şi de a salva onoarea familiei sale era să moară.

Dimineţile, cu *Aventurile lui Huckleberry Finn* la subraţ, îmi croiam drum pe aleile largi, acoperite cu frunze uscate care dădeau spre universitate. Pe măsură ce mă apropiam de campus, sloganurile de pe pereţi deveneau din ce în ce mai numeroase, iar mesajele lor – tot mai violente. Niciodată nu am văzut vreun protest împotriva crimelor: dimpotrivă, toate sloganurile cereau mai mult sânge. Eu, la fel ca alţii ca mine, îmi vedeam de treabă. Numai noaptea şi numai în jurnalul meu, coşmarurile şi disperarea

crescândă se revărsau în şuvoaie nestăvilite.

Când mă uit acum peste paginile jurnalului, scrise cu cerneală de culori diferite, într-un caiet cu copertele negre, de plastic, regăsesc o disperare care aparent nu afecta viaţa mea exterioară. Aici înregistram morţile, despre care abia pomeneam între noi, cu toate că ele dominau ziarele şi posturile de televiziune.

Într-o noapte, acasă, m-am dus la bucătărie după un pahar cu apă şi am văzut la televizor chipul vânăt şi mutilat al unui fost şef al mult temutului Minister al Securităţii Naţionale şi Informaţiilor, un general bine-cunoscut pentru cruzimea lui. Era unul dintre cei responsabili de învinuirea şi condamnarea tatălui meu. Trebuie să fi fost o reluare a mărturisirii lui, pentru că fusese ucis cu câteva luni în urmă. Încă îmi amintesc, când tata era în închisoare, de câte ori mama îi blestema pe el şi pe acoliţii lui. Şi iată-l acum, în haine civile, pledând pentru iertare în faţa unor judecători a căror rigidă brutalitate nici măcar el nu o putea măsura. Nu avea nicio urmă de umanitate în expresia feţei. Era ca şi când fusese silit să-şi nege propria identitate, şi la proces abdicase din rândul oamenilor. Am simţit, în mod straniu, o legătura între mine şi el, ca şi cum completa lui renunţare la demnitate mă micşora şi pe mine. De câte ori visasem să mă răzbun pe acest om? Oare aşa aveau să se împlinească visele unora?

Fiţuicile zilnice ale guvernului publicaseră pozele lui şi ale altora, după următorul val de execuţii. Aceleaşi fotografii fuseseră publicate şi în nişte pamflete ieftine, cu paginile îngălbenite, care erau vândute pe stradă, de vânzători ambulanţi, alături de altele, despre secretele sănătăţii şi frumuseţii. Am cumpărat şi eu unul dintre pamfletele otrăvitoare: voiam să-mi amintesc totul. Feţele lor, în ciuda grozăviei ultimelor clipe, fuseseră forţate parcă să-şi asume indiferenţa paşnică a morţii. Dar câtă neajutorare şi disperare oare ne-au inspirat nouă, supravieţuitorilor, acele chipuri, înfiorător de calme?

În ultimele luni şi ani, din când în când, eu şi Bijan

priveam şocaţi la televizor procesele vechilor noştri camarazi din SUA. Îşi denunţau acţiunile trecute, camarazii, chiar pe sine, declarându-se inamici ai Islamului. Ne uitam la aceste scene în tăcere. Bijan era mai calm decât mine, arareori arătând vreo emoţie. Se aşeza pe canapea, cu ochii lipiţi de ecranul televizorului, fără nicio mişcare, în timp ce eu mă fâţâiam dintr-un loc în altul, ba după un pahar cu apă, ba schimbându-mi locul. Simţeam nevoia să mă ţin de ceva şi-atunci mă apucam şi mai tare de braţele fotoliului. Când mă întorceam spre Bijan, îi întâlneam expresia placidă şi simţeam cum un resentiment puternic izvora înlăuntrul meu. Cum putea să fie atât de calm? O dată m-am aşezat pe covor, la picioarele lui. Nu cred că am mai simţit vreodată un sentiment de singurătate mai profund ca atunci. După câteva minute, şi-a aşezat mâna pe umărul meu. M-am întors spre el şi l-am întrebat: „Bijan, visai vreodată că aşa ceva ni se va întâmpla nouă?“ Mi-a răspuns: „Nu, nu mi-am închipuit, dar ar fi trebuit s-o fac“. După ce pusesem cu toţii umărul să o creăm, ne pricopsisem acum cu Republica Islamică. Dar într-un anumit fel avea dreptate. Fusese o foarte scurtă perioadă de timp, între plecarea şahului din 16 ianuarie 1979 şi revenirea lui Khomeini în Iran, pe 1 februarie, când unul dintre liderii naţionalişti, dr. Shahpour Bakhtiar devenise prim-ministru. Bakhtiar era probabil cel mai democratic şi mai vizionar dintre liderii opoziţiei de atunci, care, în loc să i se alieze, a luptat împotriva sa şi i s-a alăturat lui Khomeini. Imediat a desfiinţat poliţia secretă iraniana şi a eliberat deţinuţii politici. Înlăturându-l pe Bakhtiar şi ajutând la înlocuirea dinastiei Pahlavi cu un regim mult mai despotic şi mai reacţionar, atât poporul iranian, cât şi elitele intelectualităţii au săvârşit o gravă eroare de raţionament. Îmi amintesc că pe-atunci Bijan era singurul dintre noi care era de partea lui Bakhtiar, în timp ce toţi ceilalţi, inclusiv eu, eram pentru distrugerea rămăşiţelor trecutului, fără măcar să ne gândim o secundă la eventualele repercusiuni.

Într-o zi, deschizând ziarul de dimineaţă, am văzut

fotografiile lui Ali, Faramarz şi a altor prieteni din mişcarea studenţească. Am ştiut pe loc că fuseseră ucişi. Spre deosebire de cele ale generalilor, acestea nu erau poze făcute după execuţie. Erau poze vechi, de paşaport sau de carnete de student. În aceste fotografii inocente zâmbeau, pozând pentru aparat. Am rupt paginile şi le-am ascuns luni de zile în dulap, scoţându-le de acolo zilnic, pentru a privi acele feţe pe care le văzusem ultima dată într-o altă ţară, care-mi apărea acum numai în vis.

8

Domnul Bahri, iniţial rezervat şi reticent când trebuia sa vorbească la curs, după întâlnirea noastră a început să aibă remarci interesante. Vorbea rar, ca şi cum şi-ar fi formulat ideile pe măsură ce le exprima, făcând pauze între cuvinte şi propoziţii. Mi se părea uneori ca un copil care abia începe să meargă, testând solul şi descoperindu-şi un potenţial nebănuit. În acelaşi timp devenea din ce în ce mai implicat în politică. Devenise membru activ al grupului studenţesc susţinut de guvern – Asociaţia Studenţilor Musulmani – şi îl vedeam tot mai des pe culoare, discutând şi argumentând aprins diferite teme cu colegii. Mişcările îi deveniseră mai ferme, iar ochii vădeau scop şi hotărâre.

Pe măsură ce îl cunoşteam mai bine, am observat că nu era atât de arogant pe cât crezusem înainte. Sau poate că mă obişnuisem cu aroganţa lui specială, cea a unui tânăr rezervat şi timid prin natura sa, care dobândise un refugiu absolut numit Islam. Era înverşunarea lui, nou dobândita siguranţă, care îi dădea această aroganţă. Uneori era plin de delicateţe, iar când vorbea nu se uita direct la mine – nu numai pentru că un bărbat musulman nu avea voie să privească o femeie în ochi, ci şi pentru că era prea timid ca să o facă. Era un amestec de aroganţă şi de timiditate care îmi incita curiozitatea.

Când vorbeam despre ceva, parcă participam totdeauna la o conferinţă privată. Aproape mereu eram în dezacord şi

simţeam nevoia de a ne expune punctul de vedere, argumentându-l, pentru a ne convinge unul pe celalalt de justeţea poziţiei adoptate. Cu cât deveneam eu mai neimportantă, cu atât puterea lui creştea, iar încet şi aparent imperceptibil rolurile noastre s-au inversat. Nu era un agitator – nu declama discursuri pline de patos, – dar îşi croia drum cu încăpăţânare, cu răbdare şi cu abnegaţie. În momentul excluderii mele din universitate, el devenise conducătorul Asociaţiei Studenţilor Musulmani.

Când studenţii radicali boicotau cursurile, el era printre puţinii care apăreau la curs, dezaprobându-i în mod evident. În timpul acelor ore, vorbeam de obicei despre ce se mai petrecea prin universitate în ultima vreme sau despre recente evenimente politice ale zilei. Încerca, cu precauţie, să mă facă să înţeleg ce însemna Islamul politic, iar eu îi refuzam argumentele, tocmai pentru că respingeam din principiu ideea Islamului ca entitate politică. I-am vorbit despre bunica mea, care fusese cea mai devotata musulmană pe care o cunoscusem vreodată, „chiar mai mult decât dumneata, domnule Bahri, şi până şi ea evita politica. Nu-i plăcea faptul că vălul, care pentru ea era simbolul relaţiei sacre cu Dumnezeu, devenise un instrument în mâna puterii, transformând femeile care îl purtau în simboluri politice. Unde vă este loialitatea, domnule Bahri, faţă de Islam sau faţă de stat?“

Nu-mi displăcea domnul Bahri, deşi îmi formasem un obicei din a-l acuza şi învinovăţi pe el de tot ce nu mergea bine. Era derutat de Hemingway, ambivalent în ceea ce-l privea pe Fitzgerald, îl iubea pe Twain şi credea că ar fi trebuit să avem un scriitor naţional ca el. Îl iubeam şi îl admiram şi eu pe Twain, dar consideram că toţi scriitorii erau scriitori naţionali şi că nu exista acel tip de Scriitor Naţional la care se referea el.

9

Nu mai ştiu unde eram sau ce făceam în acea duminică,

când am auzit pentru prima dată vestea că ambasada americană fusese ocupată de un grup de studenţi. E straniu, dar ce-mi amintesc acum despre acea zi e că era soare şi vreme bună, iar veştile nu le-am perceput ca atare decât a doua zi, când Ahmad, fiul lui Khomeini, a anunţat că tatăl său îi sprijinea pe studenţi şi a dat un comunicat sfidător: „Dacă nu ne predau criminalii, a spus el referindu-se la şah şi la Bakhtiar, atunci vom face ceea ce trebuie făcut“. Două zile mai târziu, pe 6 noiembrie, prim-ministrul Bazargan, atacat tot mai vehement de extremiştii religioşi şi de aripa stângă, ca liberal şi pro-occidental, a demisionat.

Curând, pe zidurile ambasadei au apărut noi sloganuri: AMERICA NU POATE FACE NIMIC ÎMPOTRIVA NOASTRĂ! ACEASTA NU ESTE O LUPTĂ ÎNTRE SUA ŞI IRAN, CI ÎNTRE ISLAM ŞI BLASFEMIE. VOM MURI ŞI VOM FI MAI PUTERNICI. Au ridicat şi un cort pe trotuarul din faţa ambasadei, plin cu materiale de propagandă împotriva Statelor Unite, care expuneau crimele de care se făceau vinovate acestea în lumea întreagă şi proclamau necesitatea răspândirii revoluţiei şi peste graniţa. La Universitate, atmosfera era în acelaşi timp triumfătoare şi tensionată.

Unii dintre studenţi, printre ei Bahri şi Nyazi, se făcuseră nevăzuţi, probabil erau în primele rânduri ale acestor noi fronturi de luptă. Discuţiile tensionate luaseră locul orelor de curs.

Ambele grupări, şi religioase şi de stânga, în special mujahedinii şi organizaţia marxistă Fedayin, erau pentru luarea de ostatici, îmi amintesc o discuţie aprinsă, când unul dintre studenţii presupuşi a fi liberali zicea întruna „Ce rost mai are să-i luăm ostatici? Nu i-am dat deja afară?“, iar unul dintre studenţii mei s-a gândit fără chibzuială că nu, nu încă; pentru că influenţa Americii era încă peste tot. Şi că nu vom fi liberi până ce Vocea Americii nu va fi redusă la tăcere.

De-acum ambasada americană nu mai era cunoscută ca atare – era un „cuib de spioni”. Dacă un şofer de taxi

întreba unde doreai să mergi, li răspundeai: „Du-mă, te rog, la cuibul de spioni”. Aduceau oameni din provincie cu autobuzele în fiecare zi, lume de la ţară, oameni care nici nu ştiau unde este situată America şi care chiar credeau că sunt duşi acolo. Li se dădeau bani şi mâncare, puteau sta cât doreau, să glumească şi să iasă la picnic cu familiile lor în faţa cuibului de spioni – iar în schimb li se cerea să demonstreze, să strige „Moarte Americii” şi, din când în când, să mai ardă câte un steag american.

Trei bărbaţi stăteau aşezaţi în semicerc, pălăvrăgind de zor, în timp ce, puţin mai sus, două femei îmbrăcate în *chador,* cu vreo trei, patru copii alergând prin preajmă, făceau sendvişuri pe care le dădeau apoi bărbaţilor să le mănânce. Vreun festival? Vreun picnic? Vreun Woodstock islamic? Dacă te apropii un pic mai mult de grupul de mai sus, le poţi auzi conversaţia. După accent îţi dai seama că vin din provincia Isfahan. Unul dintre ei a auzit că americanii se convertesc la Islam cu miile şi că Jimmy Carter este tare îngrijorat de asta. „Ar trebui să fie speriat”, spune altul, muşcând din sendviş. Aud că poliţia americană confiscă toate portretele imamului. Adevărul se combină cu zvonuri halucinante, cum că şahul a fost maltratat de foştii lui aliaţi occidentali sau că revoluţia islamică se va declanşa iminent în Statele Unite. Oare atunci America îl va preda pe şah?

În josul străzii, poţi auzi voci mai ascuţite şi mai sacadate. „Dar acesta nu este centralism democratic… tiranie religioasă… alianţe pe termen lung…” şi mai mult decât orice se repetă cuvântul „liberali”. Patru sau cinci studenţi, cu pamflete şi cărţi sub braţ, participă adânc la discuţie. Recunosc unul dintre studenţii mei cu simpatii de stânga, mă vede şi el, îmi zâmbeşte şi se apropie de mine.

„Bună ziua, doamnă. Văd că v-aţi alăturat nouă.“ „Vouă, cui adică?“ îl întreb. „Maselor, oamenilor adevăraţi”, mi-a răspuns cu seriozitate. „Dar asta nu este demonstraţia voastră”, zic eu. „Vă înşelaţi. Trebuie sa fim prezenţi în fiecare zi, să batem fierul cât e cald, să-i împiedicăm pe

liberali să ajungă la o înţelegere”, mi-a spus.

Megafoanele ne-au întrerupt conversaţia. „Nici Estul, nici Vestul; noi vrem Republica Islamică!” „America nu ne poate face nimic!” „Vom lupta, vom muri, nu vom face compromisuri!”

Nu am putut niciodată înţelege acel aer de sărbătoare, de jovială aroganţă care domina mulţimea din faţa ambasadei. Două străzi mai încolo, o altfel de realitate, complet diferită, îşi arăta chipul. Mi se părea uneori că guvernul acţiona în două universuri distincte: crea un mare circ, punea un spectacol în scenă, în timp ce oamenii îşi vedeau nestrămutat de treburile lor zilnice.

Realitatea era că America, locul pe care-l ştiam prea bine, unde locuisem ani de zile, fusese dintr-o dată transformată de Revoluţia Islamică în tărâmul-de-nicăieri. America trecutului meu se disipa în memorie, copleşită de zgomotul asurzitor al noilor definiţii. Asta se petrecea pe când mitul Americii cuprindea Iranul. Chiar şi cei care îi doreau moartea erau obsedaţi de ea. America devenea în acelaşi timp tărâmul lui Satana şi Paradisul Pierdut. Curiozitatea despre America se aprinsese şi, în timp, avea să-i transforme pe cei care luau ostatici în ostatici.

10

În jurnal, în dreptul anului 1980, am scris cu litere mici *„Gatsby* de la Jeff.“

Jeff era un reporter american din New York, cu care am bătut străzile Teheranului vreme de câteva luni. Pe-atunci nu puteam înţelege de ce ajunsesem să depind atât de mult de aceste peregrinări. Unii se iau de băutură, în perioadele lor de stres maxim, eu m-am apucat de plimbările cu Jeff. Aveam nevoie să împărtăşesc cuiva, din partea cealaltă a lumii pe care o lăsasem în urmă, cine ştie, poate pentru totdeauna, evenimentele cărora le fusesem martoră. Mă apucasem să scriu epistole prietenilor mei americani, în care le dădeam amănunte, detaliate cu

maximă acurateţe, despre viaţa din Iran – majoritatea lor nu au fost niciodată trimise.

Era evident faptul că Jeff se simţea singur şi că, în ciuda obsesiei sale pentru profesie, simţea din când în când nevoia să discute cu cineva care-i cunoştea limba şi cu care putea împărtăşi experienţe comune. Am constatat cu surprindere că şi eu mă aflam în aceeaşi situaţie. Abia ce mă întorsesem în ţara natală, unde puteam vorbi, în sfârşit, limba maternă, şi iată-mă tânjind să vorbesc cu cineva care ştia engleză, de preferat cu accent newyorkez, cineva inteligent, care-l aprecia pe *Gatsby* şi îngheţata Häagen-Dazs şi cunoştea cartierul Lower East Side al lui Mike Gold.

Începusem să am coşmaruri şi nu de puţine ori mă trezeam din somn strigând, pentru că mă temeam că nu voi mai putea nicicând să ies din ţară. Asta se datora faptului că mă întorseseră de la aeroport primele două dăţi când am vrut să plec, iar o dată m-au escortat înapoi până la sediul Curţii Revoluţionare. Până la urmă, nu am putut părăsi Iranul timp de unsprezece ani: chiar şi atunci când am fost sigură că mă vor lăsa să plec, nu m-am putut mobiliza să mă duc la Biroul paşapoarte şi să cer să mi se elibereze un paşaport. Mă simţeam lipsită de putere, ca paralizată.

11

Arta nu mai este snoabă şi laşă. Îi învaţă pe ţărani să folosească tractoarele, compune versuri pentru soldaţi, creează modele de textile pentru fabricile de confecţii, scrie comedii burleşti pentru teatrele din fabrici, şi face o sumedenie de alte lucruri utile.

Arta este la fel de folositoare ca şi pâinea.

Aceasta este o afirmaţie poate un pic cam lungă dintr-un eseu al lui Mike Gold, intitulat „Spre arta proletară”, scris în 1929 şi apărut în ziarul radical *New Masses.* Acest eseu a stârnit un viu interes la acea vreme şi a dat naştere unui nou termen care a intrat de atunci în analele literaturii

americane: scriitorul proletar. Faptul că autori de marcă îl luau în serios şi că putea exercita o oarecare influenţă era un semn că timpurile se schimbau. *Marele Gatsby* a fost publicat în 1925, iar *Blândeţea nopţii* – în 1934. Între momentul publicării acestor mari romane, multe evenimente au avut loc în Europa şi în Statele Unite, care au determinat pentru o vreme influenţa crescândă a lui Gold şi au diminuat importanţa lui Fitzgerald, făcându-l aproape irelevant pe scena socială şi literară: Marea Depresie, ameninţarea fascismului şi ascensiunea rapidă a marxismului sovietic.

Înainte de-a începe să predau *Marele Gatsby,* discutasem la curs unele nuvele ale lui Maxim Gorki şi Mike Gold. Gorki era foarte popular pe atunci – multe dintre nuvelele lui şi romanul *Mama* fuseseră traduse în persană şi era foarte citit de revoluţionarii de toate vârstele. Straniu, acest lucru îl făcea pe *Gatsby* să pară irelevant, o alegere ciudata pentru un curriculum al universităţii, unde mai toţi studenţii ardeau de zel revoluţionar. Acum, retrospectiv, îmi dau seama că *Gatsby* fusese o alegere bună. Doar mai târziu mi-am putut da seama că valorile care stau la baza acestui roman erau tocmai opusul valorilor revoluţiei. În mod ironic, pe măsură ce trecea timpul, valorile inerente în *Gatsby* aveau să triumfe, dar pe-atunci habar n-aveam cât de mult ne trădasem de fapt idealurile.

Începusem să citim *Gatsby* în noiembrie, dar nu l-am putut termina decât în ianuarie, din cauza întreruperilor constante. Îmi asumam unele riscuri predând acest roman în acele timpuri, când unele cărţi erau interzise, considerate ca fiind dăunătoare din punct de vedere moral. Majoritatea revoluţionarilor erau de acord cu guvernul în ceea ce priveşte subiectul libertăţilor individuale, pe care le catalogau condescendent drept „burgheze” şi „decadente”. Acest lucru le-a înlesnit elitelor din conducere să promulge unele dintre cele mai reacţionare legi, mergând până la interzicerea unor gesturi şi expresii ale emoţiei, inclusiv dragostea. Înainte de a stabili o constituţie sau un nou

parlament, noul regim a abrogat legea de protecţie a căsătoriei. A interzis baletul şi dansul şi li s-a spus balerinelor că au de ales între a fi cântăreţe sau actriţe. Mai târziu, femeilor li s-a interzis să cânte, întrucât vocea feminina, ca şi părul, era provocatoare din punct de vedere sexual şi trebuia să fie ascunsă.

Nu alesesem *Gatsby* datorită climatului politic, ci pentru că e într-adevăr un mare roman. Mi s-a cerut să predau un curs despre ficţiunea literară a secolului al douăzecilea şi mi s-a părut potrivit să-l includ în curriculum. Şi, sigur că da, era oportunitatea de a le arăta studenţilor o fărâma din acea lume diferită, care acum se stingea din noi, pierdută în zgomotul asurzitor al denunţurilor. Oare puteau ei să simtă aceeaşi simpatie pe care Nick o avea pentru iubirea purtată de Gatsby frumoasei şi necredincioasei Daisy Fay? Am citit şi recitit *Gatsby* cu lăcomie plină de uimire. Pe de-o parte, abia aşteptam sa o împărtăşesc tuturor la curs, pe de alta, mă reţinea straniul sentiment de a nu dori să-l împart cu nimeni.

Studenţii au fost uşor dezorientaţi de *Gatsby.* Povestea unui tip idealist, foarte îndrăgostit de aceasta frumoasă fată bogată, care îl trădează, nu putea să-i satisfacă pe cei pentru care sacrificiul era definit prin cuvinte ca „mase”, „revoluţie” şi „Islam”. Pasiunea şi trădarea erau pentru ei emoţii politice, iar iubirea – foarte îndepărtată de simţămintele lui Jay Gatsby pentru doamna Tom Buchanan. Adulterul era, în Teheran, una dintre numeroasele crime pedepsite de lege, în consecinţă: moarte prin lapidare publică.

Le-am spus că această carte era un roman clasic american, tipic din mai multe privinţe. Mai existau pretendenţi la acest titlu: *Aventurile lui Huckleberry Finn, Moby Dick, Litera stacojie* – toate, invariabil, prezentând într-un mod aleatoriu visul american. Noi, în ţările vechi, avem obsesia propriului trecut. Ei, americanii, au visul: simt nostalgia promisiunilor viitorului.

Şi-apoi, cu toate că romanul vorbeşte despre Gatsby şi

visul american, autorul doreşte ca el să poată transcende propriul spaţiu şi timp. Le-am citit pasajul preferat al lui Fitzgerald din prefaţa lui Conrad la *Negrul de pe, „Narcis“,* despre cum artistul „face apel la capacitatea noastră de a ne delecta şi de a fi uimiţi, la misterul ce ne înconjoară vieţile; la simţul milei, al frumosului şi al durerii… şi la convingerea subtilă, dar invincibilă a solidarităţii, care leagă singurătatea a nenumărate inimi de solidaritatea în vise, în bucurie, în tristeţe, în aspiraţii, în iluzii, în speranţă, în frică, şi care îi apropie pe oameni unii de alţii, care uneşte implicit laolaltă întreaga umanitate – morţii de vii şi viii de cei nenăscuţi încă“.

Am încercat să le explic studenţilor că Mike Gold şi F. Scott Fitzgerald au scris despre acelaşi subiect: despre visuri, mai precis despre visul american. Visul lui Gold se realizase în această ţară îndepărtată, acum cu un nume străin, Republica Islamică Iran. „Vechile idealuri trebuie să moară… scria el. Să ne aruncăm cu tot ce avem în cazanul Revoluţiei. Pentru că din morţile noastre se va naşte gloria.“ Aceste propoziţii puteau apărea foarte bine în orice ziar iranian. Revoluţia pe care Gold şi-o dorea era marxistă, a noastră era islamică, dar ele aveau foarte multe în comun, în sensul că ambele erau ideologice şi totalitare. Revoluţia Islamică, după cum s-a văzut ulterior, a făcut mai mult rău Islamului, folosindu-l ca instrument de opresiune, decât ar fi reuşit vreodată oricine altcineva din afară.

„Nu căutaţi să identificaţi teme generale sau ideea principală, le-am spus studenţilor, ca şi cum ar fi separate de acţiunea propriu-zisă. Ideea sau ideile din spatele poveştii trebuie să ajungă la voi prin experienţa lecturii romanului, nu ca un lucru pe care aţi reuşit să-l extrageţi din el. Haideţi să alegem o scenă pentru a demonstra acest punct de vedere. Deschideţi la pagina 125. Vă amintiţi prima vizită a lui Gatsby la Daisy şi Tom Buchanan acasă. Domnule Bahri, sunteţi amabil să citiţi câteva rânduri, începând de la «Cine vrea să…»?

— Cine vrea să meargă în oraş? a întrebat insistent

Daisy.

Gatsby a învăluit-o într-o privire grea.

— Ah, a strigat ea, ce bine arăţi!

S-au privit în ochi îndelung, ca şi cum ar fi fost singuri pe lume. Daisy şi-a desprins cu greu privirea, s-a uitat din nou spre masă şi a repetat:

— Totdeauna arăţi atât de bine.

Îi spunea că-l iubeşte şi Tom Buchanan văzuse. Era înmărmurit. A deschis gura, ca sa spună ceva, s-a uitat la Gatsby, apoi la Daisy, ca şi când abia atunci ar fi recunoscut în ea pe cineva de demult.

Pe de-o parte, Daisy îi spune pur şi simplu lui Gatsby că arată bine şi Fitzgerald sugerează că ea încă îl iubeşte, dar indirect: vrea să ne aducă şi pe noi în acea încăpere, alături de ei. Hai să vedem cum a procedat pentru a imprima scenei consistenţa unei experienţe reale. Prima dată creează o tensiune între Gatsby şi Daisy, apoi complică lucrurile, adăugând reacţia lui Tom, care vede acum clar că se petrece ceva între ei. Acest moment, suspendat în timp, este cu mult mai reuşit decât dacă Nick ar fi spus pur şi simplu că Daisy încerca să-i mărturisească lui Gatsby că-l iubeşte."

„Da, a intervenit domnul Farzan, pentru că el este îndrăgostit de banii ei şi nu de Daisy. Ea reprezintă doar un simbol.”

„Nu, ea este Daisy şi el este îndrăgostit de ea. Sunt şi bani la mijloc, dar asta nu este totul; nu despre asta este vorba. Fitzgerald nu-ţi spune nimic – el te poartă într-o încăpere şi-ţi recreează experienţa senzuala a unei seri de vară fierbinţi, de acum câteva decenii, iar noi, cititorii, ne ţinem respiraţia odată cu Tom, când ne dăm seama de ce s-a petrecut între Gatsby şi Daisy.”

„Dar la ce foloseşte dragostea în lumea în care trăim noi azi?“ s-a auzit o voce din spate.

„Ce fel de lume este potrivită pentru dragoste?” am întrebat.

Domnul Nyazi a ridicat repede mâna. „Nu avem timp de

dragoste acum, a spus el. Ne-am dedicat unei altfel de iubiri, mare şi sacră.“

Zarrin s-a întors şi a zis sardonic: „Altfel de ce ai mai lupta într-o revoluţie?”

Domnul Nyazi s-a înroşit brusc, şi-a plecat capul şi după o scurtă pauză şi-a luat stiloul şi-a început să scrie grăbit.

Privind retrospectiv, mi se pare straniu acum, când scriu despre aceste lucruri, că stăteam în mijlocul clasei, vorbindu-le despre visul american studenţilor mei, în timp ce, de afară, de sub ferestrele amfiteatrului, se auzeau cântece transmise la difuzoare, al căror refren era*, „Marg bar Amrika!“* – „Moarte Americii!"

„Un roman nu este o alegorie, le-am spus, apropiindu-ne de finalul cursului. Este o experienţa senzuală a unei alte lumi. Dacă nu intri în acea lume, nu îţi ţii răsuflarea împreună cu personajele şi nu te implici în destinul lor, nu vei putea fi capabil de empatie, iar empatia este miezul romanului. Aşa îl citeşti: inhalând experienţa. Aşa că, începeţi să respiraţi. Vreau doar să ţineţi minte acest lucru. Asta e tot, sunteţi liberi.”

12

De-a lungul acelui an, din toamna lui 1979 până în vara lui 1980, s-au petrecut multe evenimente care au schimbat cursul revoluţiei şi al vieţilor noastre. Bătăliile purtate au fost pierdute. Una dintre cele mai însemnate a fost cea pentru drepturile femeilor: de la începutul începutului, guvernul s-a declarat făţiş împotriva acestora, iar cele mai importante lupte s-au dus la acea vreme.

Într-o zi, parcă prin noiembrie, mi-am anunţat studenţii, după ce şi ultimul întârziat şi-a făcut apariţia, că, deşi în principiu îmi displăcea, ideea de a contramanda orele, aşa cum o făcuseră unii dintre ei de atâtea ori, din motive pur subiective, eram forţată să anulez cursul din acea zi. Le-am spus că urma să particip la o manifestaţie de protest, care se opunea politicii guvernului revoluţionar împotriva

drepturilor femeilor şi de la care nu puteam lipsi.

În mod inconştient, duceam două stiluri de viaţă, complet diferite. Public, eram implicată în ce mi se părea a fi apărarea persoanei mele. Această atitudine a mea era destul de diferită de activităţile politice din timpul studenţiei, purtate în numele unei entităţi necunoscute, pe care o denumeam atunci cu sintagma „masele oprimate”. Acum devenise ceva personal. Iar în acelaşi timp, o revoltă mult mai intimă începea să se manifeste în anumite tendinţe, precum cititul neîntrerupt, sau ca pasiunea, înrudită cu cea a lui Herzog, de a scrie prietenilor din State scrisori pe care nu le trimiteam niciodată. Simţeam nevoia unei sfidări tăcute, care probabil se materializa public prin această dorinţă de-a apăra entitatea vagă şi amorfă despre care gândeam că-mi este eul.

De la începuturile revoluţiei, multe au fost încercările de a impune purtarea obligatorie a vălului de către femei; acestea au eşuat datorită, în principal, rezistenţei stăruitoare şi militante a iraniencelor. În mai multe şi variate moduri, purtarea vălului devenise semnificaţia simbolică a noului regim. Reimpunerea lui urma să însemne completa victorie a Islamului, ca aspect al revoluţiei, care era departe de a se fi încheiat pe atunci. Renunţarea la purtarea vălului, îngăduită de şahul Reza în 1936, a fost un controversat simbol al modernizării şi un semnal puternic al restrângerii puterii clerului. Era acum foarte important, pentru clericii de la putere, să-şi reafirme supremaţia. Pot explica acum toate acestea, cu avantajul de a putea privi înapoi, dar pe atunci lucrurile nu erau nici pe departe atât de clare.

Îl vedeam pe domnul Bahri cum se încorda, pe măsură ce vorbeam. Zarrin şi-a păstrat surâsul obişnuit, în timp ce Vida îi şuşotea în taină ceva, la ureche. Nu am băgat în seamă reacţiile lor: eram foarte furioasă, iar acest sentiment era cu totul nou pentru mine.

Domnul Bahri a rămas pe loc după ce le-am dat drumul, o vreme plimbându-se printre studenţii care mă

înconjuraseră din toate părţile – dar nu a încercat să se apropie mai mult, să-mi vorbească. Mi-am aranjat toate lucrurile înapoi în geantă, mai puţin *Gatsby,* pe care, furată de gânduri, îl ţineam în mână.

Nu am vrut să intru în polemica cu Mahtab şi cu prietenele ei, a căror organizaţie marxistă se alăturase tacit guvernului, denunţând pretenţiile protestatarilor ca inacceptabile, dezbinătoare, slujind în cele din urmă, intereselor imperialiştilor. În loc să discut în contradictoriu cu domnul Bahri, cum m-aş fi aşteptat de altfel, iată-mă contrazicându-mă cu ele, pe care le consideram ca având o gândire mult mai progresistă.

Afirmau că există priorităţi mai importante, că imperialiştii şi lacheii acestora reprezentau ţinta lor numărul unu. Să ne concentrăm asupra drepturilor femeilor, în acel moment, era de-a dreptul burghez şi egoist şi-apoi însemna să le cădem direct în plasă. Care imperialişti? Care lachei? Vreţi să spuneţi chipurile acelea bătute măr, pline de vânătăi, care apăreau pe la televizor, mărturisindu-şi crimele? Vreţi să spuneţi prostituatele care au fost de curând ucise cu pietre sau fosta directoare a şcolii mele, doamna Parsa, care, ca şi prostituatele, a fost acuzată de „corupţie pe pământ”, „ofense sexuale” şi „violarea decenţei şi a moralei”, pentru că fusese ministru al educaţiei în guvernarea anterioară? Pentru care din acuzaţiile închipuite de mai-nainte o fi fost vârâtă-n sac şi omorâtă cu pietre sau, cine ştie, împuşcată? Sunt aceştia lacheii despre care vorbiţi? „Îmi sunt foarte cunoscute toate argumentele voastre – le-am replicat – pentru că, nu cu mult timp în urmă, făceam şi eu ce faceţi voi azi.”

Discutând în contradictoriu cu studenţii de stânga, am avut sentimentul straniu că stăteam de vorbă cu o versiune mai tânără a mea, şi strălucirea pe care am văzut-o pe acel chip, familiar şi străin în acelaşi timp, m-a înspăimântat. Studenţii mei erau mai respectuoşi şi mai puţin agresivi decât eram eu pe când îmi apăram un punct de vedere – vorbeau totuşi cu un profesor al lor, pe care, de altfel, îl

simpatizau, cu un tovarăş de călătorie pe care îl mai puteau salva.

Pe măsură ce scriu aceste rânduri, chipul lui Mahtab îşi pierde contururile şi se transformă în imaginea unei alte fete, la fel de tânăra, din Norman, Oklahoma.

13

Pe vremea când locuiam în Oklahoma, una dintre facţiunile rivale ale mişcării studenţeşti, cel mai radical grup din Confederaţia Studenţilor Iranieni, a anunţat organizarea unei conferinţe în Oklahoma City. N-am putut participa la această întrunire, pentru că a trebuit să mă duc la o alta, în Texas. Când m-am întors, am observat o uşoară tensiune între „ai noştri" şi „ai lor". Se zvonea că unul dintre membrii organizaţiei lor, un fost campion la atletism, era suspectat că ar fi agent al Serviciului Iranian de Informaţii, SAVAK. Câţiva dintre zeloşi au hotărât să „scoată" tot adevărul de la individ, l-au ademenit într-o cameră la Holiday Inn şi au încercat să-l facă să mărturisească prin tortură, arzându-i degetele cu ţigara. Când au părăsit camera de hotel şi au ajuns în parcare, victima a reuşit să le scape printre degete.

A doua zi, în plină conferinţă, uşile încăperii au fost date în lături de agenţii FBI, însoţiţi de câini şi de „învinuit", căruia i s-a spus să-şi demaşte atacatorii. Una dintre prietenele noastre, care mă dojenise mai înainte din cauza hainelor mele antirevoluţionare, m-a pus la curent cu ce se petrecuse în ziua precedentă, încântată până peste poate de „puterea maselor". Prin „mase" înţelegea se pare mulţimea participanţilor la conferinţă, care s-au dat la o parte, făcând loc de trecere agenţilor, câinilor şi „învinuitului" neajutorat. În timp ce acesta din urmă trecea, ceilalţi, cu glas scăzut, îl ameninţau în persană. Când, în sfârşit, a ajuns în faţa unuia dintre liderii facţiunii, cel mai popular dintre ei, de fapt un tip mic de statură, cu privire pătrunzătoare, care, ca mulţi dintre tovarăşii lui, renunţase

la studii pentru a deveni revoluţionar cu normă întreagă şi care în mod obişnuit purta şapcă şi tunică model Lenin, a cedat nervos, a început să plângă şi l-a întrebat în persană de ce l-a tratat cu atâta cruzime. Autoproclamatul Lenin al revoluţiei iraniene l-a privit triumfător, îndemnându-l să-l „toarne” la FBI. Nu a avut curajul să-şi denunţe atacatorii şi a plecat cu agenţii, încă o dată dovedind dreptatea maselor oprimate.

În ziua următoare, a apărut un scurt reportaj în cotidianul *The Oklahoma Daily.* Mai mult decât articolul, m-a speriat modul în care au reacţionat studenţii. În cafenele, la club, chiar şi pe străzile însorite ale oraşului Norman, de câte ori se întâlneau studenţi iranieni politizaţi, se încingeau discuţii aprinse. Mulţi citau încântaţi din tovarăşul Stalin, insistând asupra unei cărţi la modă, *O scurtă istorie a Partidului Bolşevic* sau cam aşa ceva, din care reieşea că trebuiau anihilaţi de îndată troţkiştii, Gărzile Albe, termitele şi şobolanii otrăvitori care unelteau împotriva revoluţiei.

Aşezaţi la clubul studenţilor, bând cafea sau Coca-Cola, tovarăşii noştri deranjau flirturile de la masa vecină, luau foc din nimic şi apărau dreptul maselor la tortură şi la eliminarea fizică a tuturor opresorilor. Încă îmi mai amintesc unul dintre ei, un tip dolofan, cu o faţă de copil, cu burta ieşindu-i din puloverul bleumarin de lâna. Refuzase să se aşeze alături de noi, ne stătea în cap, cu un pahar de cola în mână, lămurind că există două tipuri de tortură, două tipuri de a ucide – cele comise de inamic şi cele comise de prietenii poporului. Era în regulă să ucizi inamicii.

Aş fi putut să-i spun domnului Bahri, de-acum îndreptat spre mine pe vecie, argumentând vreo chestiune urgentă: ascultă, fii atent la ceea ce îţi doreşti. Fii atent cu visurile tale; într-o bună zi ar putea deveni realitate. I-aş fi putut spune să înveţe de la Gatsby, de la singuraticul, izolatul Gatsby, care, de asemenea, încercase să-şi recupereze trecutul şi să dea viaţă unei năluciri, unui vis, căruia nu-i era dat să fie mai mult decât un vis. A fost omorât, lăsat pe fundul piscinei, la fel de singur în moarte ca şi în viaţă. Ştiu

aproape sigur că nu ai apucat să citeşti *Gatsby* până la sfârşit, pentru că eşti atât de ocupat cu activităţile tale politice, aşa că lasă-mă să-ţi spun eu sfârşitul – mi se pare că trebuie să-l ştii. Gatsby este ucis. Este omorât pentru o crimă pe care o săvârşise Daisy: trecuse cu roţile peste amanta lui Tom, la volanul maşinii galbene a lui Gatsby. Tom i l-a arătat pe Gatsby soţului furios, care l-a omorât în timp ce acesta făcea pluta în piscină, aşteptând telefonul lui Daisy. Ar fi putut anticipa vreunul dintre foştii mei tovarăşi că într-o bună zi vor fi judecaţi de Curtea Revoluţionară, apoi torturaţi şi omorâţi ca trădători şi spioni? Ar fi putut, domnule Bahri? Pot să-ţi spun cu mâna pe inimă că nu. Nici în visurile cele mai negre.

14

M-am despărţit de Mahtab şi de prietenele ei, dar de discuţia purtată cu ele nu m-am putut debarasa atât de uşor: m-a urmărit ca un cerşetor viclean, până la mitingul de protest. Între protestatari, se formaseră două tabere distincte şi ostile, care se priveau cu suspiciune. Primul grup, mai redus ca număr, era compus mai ales din personal de la guvern şi din casnice. Prezenţa lor acolo era pur instinctivă, pentru că interesele imediate le erau ameninţate. În mod clar, nu erau obişnuiţi cu demonstraţiile: se strânseseră grămadă, într-un singur loc, nesiguri şi ranchiunoşi. Apoi era grupul de intelectuali, care, ca şi mine, mai ştiau una, alta despre demonstraţii, şi agitatorii obişnuiţi, care strigau obscenităţi şi sloganuri agresive. Doi dintre ei fotografiau mulţimea, sărind dintr-o parte într-alta, ameninţători. Ne-am acoperit feţele şi ne-am dat înapoi.

Curând, numărul justiţiarilor a crescut. S-au strâns în grupuri mici şi au început să se apropie de noi. Poliţiştii au tras câteva focuri de armă în aer, în timp ce bărbaţi înarmaţi cu cuţite, cu bâte şi cu pietre veneau spre noi. În loc sa protejeze femeile, poliţia a început să le împrăştie,

unii folosind patul puştii şi ordonând „surorilor” să nu facă probleme şi să se ducă acasă. Era un aer greu, de disperare şi de furie, care se răspândea repede de jur împrejur. Mitingul a continuat în ciuda provocărilor.

Câteva nopţi mai târziu, un alt protest a fost convocat la Universitatea Politehnică. Când am ajuns eu, era deja o mulţime de lume strânsă în auditoriu, vorbind şi râzând. Când una dintre persoanele care urmau să ia cuvântul – o doamnă înaltă, stilată, îmbrăcata într-o fustă lungă, cu părul foarte lung, prins la spate – s-a îndreptat spre podium, a fost întrerupt curentul. Un murmur de protest a cuprins dintr-odată sala, dar nimeni nu s-a mişcat din loc. Vorbitoarea, cu o atitudine demnă, rigidă şi sfidătoare, a rămas la microfon, unde a citit textul la lumina unei lumânări şi a unei lanterne. Tot ce se putea vedea din sală erau chipul ei fără trup şi foile albe de hârtie, strălucind în lumina ce venea din spate. Mi-au rămas în memorie doar cadenţa glasului ei şi acea lumină. Nu eram acolo să ascultăm cuvintele spuse, ci pentru a fi martorele acelui act, pentru a-i păstra vie imaginea, tremurând în lumina lumânării.

Eu şi acea femeie am fost predestinate să ne întâlnim numai la evenimente publice. Ultima dată când am văzut-o a fost în toamna anului 1999, la New York, când a fost invitată să vorbească la Universitatea Columbia, în calitate de cea mai celebră editoare feministă din Iran. După reuniune, am depănat amintiri la o cafea. N-o mai văzusem din 1993, de la Târgul de Carte din Teheran, când mă invitase să vorbesc despre romanul modern. Conferinţa a avut loc într-un spaţiu deschis al cafenelei de la etajul doi al clădirii principale a târgului. Pe măsură ce vorbeam, am devenit din ce în ce mai entuziasmată de ceea ce spuneam, de tema abordată, şi încet, încet, basmaua a început să-mi alunece de pe cap. Numărul oamenilor din audienţă a crescut treptat, până ce nu mai era loc să arunci un ac. De îndată ce s-a terminat evenimentul, această femeie a fost convocata la departamentul de securitate şi mustrată

pentru modul necuviincios în care am purtat vălul în public şi pentru discursul meu aprins. Faptul ca vorbisem, de fapt, despre opere de ficţiune nu avea niciun fel de relevanţă pentru ei. După acest incident, seria de conferinţe a fost interzisă cu desăvârşire.

Ne amuzam pe seama acestor amintiri, aşezate în colţul întunecat al unui restaurant, în deplina siguranţă a serii blânde care se lăsa în centrul ocupat şi indiferent al New Yorkului. Pentru o clipă, am avut senzaţia că nu se schimbase deloc în tot aceşti ani, că era la fel cum o cunoscusem atunci, când ţinuse discursul la lumina lumânării: purta aceeaşi fustă lungă şi groasă, părul şi-l prindea la fel, pieptănat după urechi. Numai zâmbetul i se schimbase: devenise între timp deznădăjduit. Câteva luni mai târziu, a fost arestată împreună cu un grup de activişti de marcă, jurnalişti, scriitori şi lideri ai studenţilor. Aceste arestări făceau parte dintr-un nou val de represalii, în timpul cărora douăzeci şi cinci de publicaţii fuseseră închise şi mulţi disidenţi— arestaţi sau aruncaţi în închisori. Auzind veştile, în biroul meu din Washington D.C., m-a copleşit ceva ce nu mai încercasem de mult: un sentiment cumplit de neajutorare, deznădejde, şi de furie surdă, amestecate cu o vagă, dar stăruitoare senzaţie de vinovăţie.

15

Era ca şi acum, la jumătatea toamnei, când l-am revăzut pe domnul Bahri. Mi-a spus: „Ei bine, doamnă profesor, se prea poate s-o fi meritat: studenţii sunt furioşi”. Vorbeam despre trei dintre profesorii din facultate care fuseseră ameninţaţi cu excluderea, dintre care unul era armean. Altul era colegul meu, care-şi luase numele de Micul Mare Gatsby: amândoi erau acuzaţi că folosiseră un limbaj obscen la cursuri. Al treilea era suspectat că ar fi fost agent CIA. Dr. A, încă şeful departamentului, refuzase să accepte excluderea lor de la catedră.

Chiar şi dr. A începea să le iasă rapid din graţii. În primii

ani de după revoluţie, fusese dat în judecată de către studenţii Universităţii din Teheran, pentru că luase apărarea unui gardian. Optsprezece ani mai târziu, citeam despre asta într-un omagiu pe care i-l aducea o fostă studentă a lui, acum cunoscută traducătoare, publicat într-o revistă. Aceasta povesteşte cum, într-o zi, urmărea la televizor procesul unui agent secret al poliţiei, când i-a atras atenţia o voce cunoscută. Era dr. A. Venise să depună mărturie în favoarea unui fost student al său, despre care credea că este un individ capabil de compasiune, un om care nu o dată a sărit în ajutorul colegilor de grupă cu probleme. Dr. A le spusese celor din Curtea Revoluţionară: „Cred că este de datoria mea, ca fiinţă umană, să vă fac cunoscute aceste aspecte ale personalităţii acuzatului”. O asemenea faptă – în timpul acelor zile de după revoluţie, când totul era doar alb sau negru – era încă neauzită şi deosebit de periculoasă.

Acuzatul, care frecventase cursurile serale ale universităţii, era gardian la o închisoare şi se pare că fusese acuzat că ar fi bătut şi torturat prizonierii politici. Se spunea că, în principal, datorită mărturiei dr. A în favoarea lui, a scăpat uşor, numai cu doi ani de închisoare.

Nimeni dintre prietenii sau cunoscuţii mei nu mai ştia ce se întâmplase ulterior cu el.

Studenta dr. A. și-a exprimat regretul de a fi participat la judecata lui şi de a nu fi protestat în niciun fel. Apoi a continuat spunând că fapta dr. A reprezintă o manifestare a principiilor pe care le preda în timpul orelor de literatură. „Un asemenea act, explica ea, poate fi dus la capăt numai de cineva absorbit de literatură, care a învăţat că fiecare individ posedă dimensiuni diferite ale personalităţii proprii… Cei care judecă pe cineva trebuie să ia în consideraţie toate aceste aspecte ale personalităţii individuale. Numai prin literatură poate cineva să se pună în locul celuilalt, să-i înţeleagă părţile diferite şi contradictorii şi să se abţină să devină prea necruţător. În afara sferei literare, se dezvăluie doar un aspect al individualităţii. Dar dacă ajungi să le

înţelegi şi celelalte dimensiuni, nu mai poţi să-i omori cu uşurinţa… dacă am fi învăţat această unică lecţie de la dr. A, societatea noastră ar fi fost cu mult mai bună astăzi.“

Ameninţările cu excluderea erau o extensie a valului de epurare politică, care a continuat tot timpul anului şi nu a încetat cu adevărat nici până astăzi. După întâlnirea pe această temă, avută cu dr. A şi cu încă doi colegi, am ieşit furioasă pe coridor, unde am dat nas în nas cu domnul Bahri. Stătea de vorbă, într-un colţ, cu preşedintele Asociaţiei Islamice a Personalului din Universitate. Cei doi erau absorbiţi într-o conversaţie aprinsă, aplecaţi unul spre celălalt, de parcă ar fi dezbătut probleme legate de viaţă şi de moarte. L-am strigat pe domnul Bahri, care s-a îndreptat spre mine cu respect, disimulând cu grijă orice iritare pe care i-ar fi pricinuit-o întreruperea discuţiei. L-am luat la întrebări despre judecarea membrilor catedrei şi demiterea lor ilegală.

Pe chip i-a apărut o expresie alarmată, amestecată cu hotărâre. Mi-a explicat că trebuie să înţeleg că lucrurile s-au schimbat. Cum adică, i-am spus, s-au schimbat? Ce înseamnă asta? Înseamnă că moralitatea a devenit importantă pentru studenţii noştri, că personalul facultăţii trebuie să răspundă în faţa studenţilor. Atunci vrei să spui că este acceptabil ca membri ai catedrei, profesori responsabili şi dedicaţi profesiei lor, ca dr. A să fie aduşi în faţa tribunalului?

Domnul Bahri a spus că nu a participat personal la acea judecată. Dar, desigur, dr. A este prea occidentalizat în atitudini, a adăugat; de asemenea este uşuratic.

„Deci aşa, asta este noua noastră definiţie a cuvântului «occidental», am atacat eu – trăim acum în mod oficial în Uniunea Sovietică sau în China? Iar acum, dr. A trebuie judecat pentru un flirt?“

„Nu, dar ar trebui să înţeleagă unele lucruri. Nu poţi pur şi simplu să te duci şi să susţii un spion, un lacheu, pe cineva care a dus la moarte atâţia oameni.” A continuat apoi spunându-mi că există persoane mult mai importate

decât dr. A care trebuie aduse în faţa tribunalului: spioni CIA, cum era, de exemplu, profesorul Z, şi care umblau peste tot netulburaţi.

I-am replicat că nu existau probe care să-l incrimineze pe domnul despre care spunea că ar fi agent CIA şi că, în orice caz, nu credeam că CIA ar face o asemenea prostie, angajând pe cineva ca el. Dar chiar şi cei pe care el îi numea funcţionari ai vechiului regim n-ar trebui trataţi astfel, indiferent care le-ar fi fost vina. Nu puteam înţelege cum de guvernul islamic se putea mândri cu morţile acestor oameni, fluturând fotografiile lor după ce fuseseră maltrataţi şi mai apoi executaţi. De ce ne sunt arătate aceste poze? De ce sunt, zi de zi, cerute în sloganuri, de către studenţi, noi condamnări la moarte?

Domnul Bahri nu mi-a răspuns de prima dată. A stat nemişcat o vreme, cu capul plecat, cu mâinile lipite de corp. Apoi a început să vorbească, încet şi cu o precizie tensionată. „Ei bine, trebuie să plătească, a spus el. Sunt în faţa judecăţii pentru faptele din trecut. Naţiunea iraniană nu le va tolera crimele.” „Şi aceste noi crime? am întrebat de îndată ce a spus ultimul cuvânt. Ar trebui tolerate în tăcere? Toată lumea a devenit astăzi inamicul lui Dumnezeu – foşti miniştri şi educatori, alături de prostituate şi de revoluţionarii de stânga: şi sunt ucişi zilnic. Ce au făcut aceşti oameni de merită să fie trataţi astfel?”

Chipul i-a devenit ca de piatră, iar umbra încăpăţânării i-a colorat ochii. A repetat că oamenii trebuiau să-şi ispăşească crimele. Acesta nu este un joc, a spus. Este o revoluţie. L-am întrebat dacă şi eu eram judecată pentru trecutul meu. Într-un fel avea dreptate: cu toţii trebuie să plătim până la urmă. Nu existau inocenţi în lupta cu viaţa, asta în mod cert. Toţi trebuia să plătim, dar nu pentru crimele de care eram acuzaţi. Trebuiau reglate alte conturi. Nu ştiam atunci că deja începusem să plătesc, şi că tot ceea ce se întâmpla era o parte din preţ. Mult mai târziu aceste sentimente aveau să-mi fie mai clare.

16

Era târziu; fusesem la bibliotecă. Petreceam din ce în ce mai mult timp acolo, de când devenise atât de greu să găseşti romane „imperialiste” în librării. Ieşeam din biblioteca purtând câteva cărţi sub braţ, când l-am zărit în picioare, lângă uşă. Mâinile şi le ţinea în faţă, cu un aer reverenţios, de respect pentru mine, profesoara lui, dar simţeam în atitudinea lui vibraţia unei puteri ascunse. Îmi amintesc că domnul Nyazi purta mereu o cămaşă albă, încheiată până la gât – pe care niciodată nu şi-o băga în pantaloni. Era mic şi îndesat şi avea ochii albaştri, părul şaten, tuns foarte scurt şi gâtul rozaliu, de părea că e făcut din plastilină: părea că i se sprijină, la propriu, pe gulerul cămăşii. Era întotdeauna foarte politicos.

„Doamnă, pot să vă vorbesc o clipă?“ Cu toate că de-acum era trecut de jumătatea semestrului, nu mi se repartizase încă un birou, aşa că am rămas în hol ca să discutăm. Nemulţumirea lui era Gatsby. Zicea că-mi spune asta pentru binele meu. Pentru binele meu? Ce expresie ciudată, neobişnuită. Sigur, mă respecta şi era bine să fiu sigură de asta, pentru că altfel nu m-ar fi abordat. Avea o plângere. Împotriva cui şi de ce eu? Era împotriva domnului Gatsby. L-am întrebat în glumă dacă depusese o plângere oficială împotriva domnului Gatsby. Şi i-am reamintit că, dacă acesta era cazul, acţiunea sa era sortită eşecului, pentru că domnul cu pricina era mort demult.

El era serios, nu glumea. Nu, doamnă profesor, nu împotriva domnului Gatsby personal; împotriva romanului. Acesta era imoral.

Pleda pentru lucruri greşite în faţa tinerilor; le otrăvea minţile – vedeam şi eu asta, nu-i aşa? Nu, nu vedeam. I-am reamintit ca Gatsby este o operă de ficţiune, şi nu un manual. Vedeam totuşi, a insistat el, că aceste romane şi personajele lor deveneau modele în viaţa reală? Poate domnul Gatsby era în regulă pentru americani, dar nu pentru tinerii noştri revoluţionari. Nu ştiu de ce, dar ideea

că acest tânăr, care stătea în faţa mea, ar putea fi tentat să devină precum Gatsby îmi plăcea din ce în ce mai mult.

Nu exista pentru domnul Nyazi nicio diferenţa între romanul lui Fitzgerald şi realitatea propriei vieţi. *Marele Gatsby* era reprezentativ pentru America, şi America era ca o otravă pentru noi; era într-adevăr. Ar trebui să-i învăţăm pe studenţii iranieni să lupte împotriva imoralităţii americane, a spus el. Părea sincer; venise la mine cu bună-credinţă.

Din senin, o idee vicleană a pus stăpânire pe mine. Am sugerat ca, în acele zile de procese publice, să-l aducem pe *Marele Gatsby* la judecată: domnul Nyazi putea fi procurorul şi trebuia, în acest caz, să scrie o lucrare în care să pledeze cazul. I-am spus că mulţi contemporani cu Fitzgerald au avut o reacţie similară la publicarea cărţilor sale în Statele Unite. S-au exprimat diferit, dar spuneau mai mult sau mai puţin acelaşi lucru. Aşa că nu era singurul care împărtăşea acest punct de vedere.

A doua zi am prezentat acest proiect în faţa clasei. Nu puteam avea un proces propriu-zis, desigur, dar aveam un procuror, un avocat al apărării şi un acuzat; restul clasei urma să fie juriul. Domnul Nyazi avea să fie procurorul. Aveam nevoie de un judecător, de acuzat şi de un avocat al apărării.

După îndelungi dezbateri, pentru că nu s-a oferit nimeni, am reuşit, în sfârşit, să convingem un student de stânga să fie judecătorul. S-au opus însă domnul Nyazi şi prietenii acestuia, considerând culoarea sa politică în conflict cu cea a procurorului. În cele din urmă, după îndelungi deliberări, am convenit asupra domnului Farzan, un tip umil şi studios, oarecum pompos în maniere şi, din nefericire, timid. Nimeni nu voia să reprezinte apărarea. Toţi au spus că, datorita faptului că eu alesesem cartea, ar trebui să o şi apar. Am argumentat că, în acest caz, n-ar trebui să reprezint apărarea, ci să fiu chiar acuzatul, şi că promiteam să colaborez îndeaproape cu avocatul apărării pentru a-mi construi cazul, dar că voi vorbi şi în nume propriu. Într-un

final, Zarrin, care susţinea deja o convorbire separată, în şoaptă, cu Vida, după câteva înghiontiri şi coate, s-a oferit ea. Zarrin a vrut să ştie dacă îl voi reprezenta pe Fitzgerald sau romanul. Am hotărât împreună că aveam să fiu cartea: Fitzgerald ar fi putut avea în plus sau i-ar fi putut lipsi unele calităţi care se puteau atribui romanului. Ne-am mai înţeles ca, pe tot parcursul desfăşurării procesului, restul clasei să poată interveni în orice moment, să întrerupă apărarea sau procurorul, dacă apăreau nelămuriri, comentarii ori întrebări.

Nu mă simţeam în largul meu reprezentând acuzatul, pentru că asta îl punea pe procuror într-o situaţie dificilă. Ar fi fost mult mai interesant dacă vreunul dintre studenţi s-ar fi oferit să participe în locul meu. Dar nimeni nu dorea să vorbească pentru *Gatsby.* Era atâta înverşunare şi aroganţă în atitudinea domnului Nyazi, atâta inflexibilitate, încât într-un final m-am convins singură că n-ar trebui să mă tem că îl voi intimida.

Câteva zile mai târziu, domnul Bahri a venit să mă vadă. Nu ne mai văzuserăm de ceva vreme, ce părea foarte îndelungată. Era uşor indignat. Mă bucura că, pentru prima dată, îl vedeam agitat şi că uitase să vorbească în felul său obişnuit, cu precizie şi calm. Chiar era necesar procesul acestui roman? Am făcut un pas înapoi. Chiar se aştepta să renunţ la carte fără să încerc măcar să-mi justific alegerea? Fără să spun niciun cuvânt în apărarea ei? În orice caz, acum e vremea proceselor, am spus eu, nu-i aşa?

17

În timpul săptămânii, indiferent ce aş fi făcut, dacă vorbeam cu prietenii sau cu familia, ori dacă mă pregăteam pentru curs, o parte a minţii mele era ocupata cu găsirea argumentelor pentru proces. În cele din urmă, toate acestea nu erau doar pentru apărarea lui *Gatsby,* ci şi a felului în care era privită şi evaluată literatura – şi realitatea, de fapt. Bijan, care se amuza de toate acestea,

mi-a zis într-o zi că studiez *Gatsby* cu aceeaşi intensitate cu care un avocat îşi consultă textele. M-am întors spre el şi i-am spus: „Tu nu iei lucrurile astea în serios, nu-i aşa?“ „Bineînţeles ca le iau, mi-a răspuns. Te-ai pus de bunăvoie într-o situaţie vulnerabilă în relaţia cu studenţii. Le-ai permis – şi nu, nu numai atât, i-ai obligat să-ţi pună sub semnul întrebării judecata, suveranitatea ca profesor. Aşa că trebuie să câştigi acest caz. Iar asta este un lucru foarte important pentru cel mai tânăr membru al catedrei de engleză, în primul semestru de predare. Dar dacă faci apel la simpatia mea, n-o vei primi. Îţi place conjunctura asta, trebuie să admiţi – iubeşti acest soi de dramă şi de anxietate. Mai ai puţin şi vei încerca să mă convingi că soarta întregii revoluţii depinde de asta.“

„Dar depinde, nu vezi?“ i-am spus implorându-l. „Nu-mi spune mie asta, a zis ridicând din umeri. Îţi sugerez să te adresezi ayatollahului Khomeini.”

Într-una din zilele procesului am plecat de acasă mai devreme şi m-am plimbat o vreme pe aleile înfrunzite, înainte de curs. La intrarea în Facultatea de Persană, Limbi şi Literaturi Străine, am văzut-o pe Mahtab aşteptându-mă lângă uşă, însoţită de o altă fată. Avea în acea zi expresia unui copil leneş, care tocmai primise un zece. „Doamnă profesoară, mi-a spus, mă întrebam dacă sunteţi de acord ca Nassrin să participe şi ea astăzi la curs.“ M-am uitat atunci mai bine la prietena ei, care nu părea să aibă mai mult de treisprezece sau paisprezece ani. Era foarte drăguţă, în ciuda eforturilor pe care le făcea să ascundă acest lucru. Frumuseţea-i era discordantă cu expresia de pe chip: solemnă, neutră şi impenetrabilă. Numai corpul părea să spună ceva: se lăsa de pe un picior pe altul, în timp ce mâna dreapta se juca cu bareta groasă a genţii de umăr pe care o căra şi care părea să fie grea.

Mahtab, mai entuziastă ca de obicei, mi-a spus că engleza lui Nassrin era mult mai bună decât a majorităţii copiilor de la colegiu şi că, atunci când i-a povestit despre procesul lui *Gatsby,* a fost atât de curioasă încât a citit

toată cartea. M-am întors spre Nassrin şi am întrebat-o: „Ce crezi despre *Gatsby?”* A făcut o scurtă pauză şi apoi a zis încet: „N-aş putea spune.“ Vrei să spui, am subliniat eu, că nu ştii sau că nu poţi să-mi spui? „Nu ştiu, dar poate chiar nu pot să vă spun“, mi-a răspuns ea.

Acesta a fost începutul. După proces, Nassrin mi-a cerut permisiunea de a participa în continuare la cursuri, atunci când îi permitea timpul. Mahtab îmi spusese că Nassrin îi era vecină. Aparţinea unei asociaţii musulmane, dar era un copil foarte interesant; Mahtab se „ocupa“ de ea – aceasta era o expresie pe care cei de stânga o foloseau când descriau pe cineva pe care urmau să-l recruteze.

I-am spus lui Nassrin că putea veni oricând la curs, cu o condiţie: la sfârşitul anului trebuia să predea o lucrare de cincisprezece pagini despre *Gatsby.* A făcut o pauză, ca-ntotdeauna, ca şi cum nu ar fi dispus tot timpul de cuvinte potrivite. Răspunsurile îi erau mai mereu şovăielnice şi forţate; te făcea să te simţi vinovat că ai făcut-o să vorbească. Nassrin a şovăit un pic, apoi a spus: „Nu sunt chiar atât de bună la scris“. „Nu trebuie să fii, i-am precizat. Cu toate că sunt sigură că eşti. Îți petreci mai tot timpul liber pe-aici. Nu am nevoie de o lucrare academică; vreau să-mi scrii propriile impresii. Să îmi spui, în cuvintele tale, ce înseamnă *Gatsby* pentru tine.“ Se uita la vârful pantofilor şi mi-a spus cu voce şoptită că va încerca.

De atunci încolo, de fiecare dată când îmi începeam cursul, o căutam din ochi pe Nassrin, care de obicei se aşeza lângă Mahtab. În clasă lua notiţe tot timpul şi a venit chiar şi în zilele când Mahtab nu apărea. Apoi, dintr-odată, a dispărut, până în ultima zi de curs, când am văzut-o aşezată într-un colţ, ocupată cu notiţele pe care le lua de zor.

În ziua în care am acceptat-o pe tânăra intrusă, le-am lăsat în faţa clasei şi am continuat drumul pe hol spre catedră, unde dr. A îmi lăsase o carte. Când am intrat în sala de curs în acea după-amiază, am simţit cum m-a urmat un val de tăcere. Încăperea era plină ochi; numai unul sau

doi studenţi lipseau – şi domnul Bahri, ale cărui activităţi, sau lipsa de aprobare, îl ţineau departe. Zarrin râdea şi-şi trimitea bileţele cu Vida, iar domnul Nyazi stătea în picioare, într-un colţ, vorbind cu doi studenţi musulmani, care s-au îndreptat spre locurile lor de îndată ce m-au văzut intrând. Mahtab şedea lângă noua recrută, şoptindu-i conspirativ ceva la ureche.

Le-am vorbit pe scurt despre tema pentru săptămâna viitoare şi am pus procesul în mişcare. Mai întâi, l-am chemat pe domnul Farzan, judecătorul nostru, şi l-am invitat să ia loc în scaunul meu, din spatele catedrei. S-a instalat în faţa clasei, fără să-şi poată disimula satisfacţia de sine pe care o încerca. A fost apoi plasat un scaun în vecinătatea judecătorului, pentru martori. M-am aşezat alături de Zarrin în stânga încăperii, lângă fereastră, şi domnul Nyazi stătea în partea opusă, lângă prietenii lui, la perete.

Judecătorul a declarat sesiunea deschisă. Şi aşa a început procesul Republicii Islamice Iran versus *Marele Gatsby.*

Domnul Nyazi a fost invitat să-şi prezinte cazul împotriva apărării. În loc să stea în picioare, acesta şi-a adus scaunul, l-a pus în mijlocul încăperii şi s-a aşezat. A început apoi să citească pe o voce monotonă de pe foile cu care venise. Judecătorul stătea inconfortabil în spatele catedrei şi părea să fie uluit de domnul Nyazi. Din când în când clipea violent.

Acum câteva luni, când, în sfârşit, am ajuns să fac curat printre hârtiile vechi, am dat peste lucrarea domnului Nyazi, scrisă de mână, extrem de îngrijit. Începea cu „În Numele lui Dumnezeu”, cuvinte cu care, ceva mai târziu, aveam să fim constrânşi să începem orice antet oficial sau discurs public. Domnul Nyazi lua paginile la rând, una câte una, ţinându-le strâns, parcă temător că-i vor scăpa din mână. „Islamismul este singura religie din lume care a dat un rol sacru literaturii, acela de a călăuzi omul spre o viaţa pioasă, a intonat el. Acest lucru se vede clar dacă luăm în consideraţie faptul că miracolul Profetului este Coranul,

Cuvântul lui Dumnezeu. Prin Cuvânt poţi vindeca sau distruge, poţi îndruma sau corupe. De aceea Cuvântul poate aparţine lui Satana sau lui Dumnezeu."

„Imamul Khomeini a lăsat poeţilor şi scriitorilor noştri o măreaţă datorie, a continuat triumfător, lăsând o pagină şi luând alta. Le-a dat o misiune sacră, *cu mult* superioară celei a oricărui scriitor materialist din Occident. Daca imamul nostru este pastorul care călăuzeşte turma spre păşune, atunci scriitorii sunt câinii de paza credincioşi, care trebuie să o conducă, urmând poruncile păstorului."

Un hohot de râs s-a auzit de undeva din spatele clasei. M-am uitat în jur şi le-am văzut pe Zarrin şi pe Vida şuşotind. Nassrin se uita fix la domnul Nyazi şi-şi rodea inconştient capătul creionului. Domnul Farzan părea preocupat de o muscă invizibila, clipind exagerat, din când în când. Când mi-am îndreptat din nou atenţia asupra domnului Nyazi, acesta spunea: „întrebaţi-vă pe voi înşivă ce aţi prefera: grija unei îndatoriri sfinte şi sacre sau o răsplată materială, în bani ori status, care corupe – şi aici a făcut o mică pauză, fără să-şi ia ochii de pe hârtii, încercând parcă să aducă la suprafaţa cuvintele neputincioase – care îi corupe, a repetat, pe scriitorii occidentali şi le golesc opera de spiritualitate şi de scop. De aceea afirma imamul nostru ca pana este mai puternică decât sabia".

Şuşotelile şi râsul pe-nfundate deveneau din ce în ce mai zgomotoase. Domnul Farzan era mult prea incompetent ca judecător pentru a băga de seamă, înainte ca unul dintre prietenii domnului Nyazi să strige: „Onorată Instanţă, puteţi, vă rog, să le atrageţi atenţia domnilor şi doamnelor din ultimele rânduri să respecte Curtea şi pe procuror?"

„Aşa să fie", spuse domnul Farzan, fără prea mare prestanţă.

„Poeţii şi scriitorii noştri, în lupta lor împotriva Marelui Satana, a continuat Nyazi, joacă un rol asemănător credincioşilor noştri soldaţi şi li se va acorda aceeaşi răsplată în Cer. Noi, studenţii, ca viitori gardieni ai culturii, avem o mare datorie înaintea noastră. Astăzi am înfipt

steagul victorios al Islamului în cuibul de spioni de pe teritoriul nostru. Misiunea noastră, după cum ne-o spune şi imamul, este să curăţăm ţara de elementele decadente ale culturii occidentale..."

În acest moment, Zarrin s-a ridicat în picioare. „Obiectez, Onorată Instanţă!" a strigat ea.

Domnul Farzan a privit-o cu surprindere. „Care este obiecţia dumneavoastră?"

„Acest proces ar trebui să fie despre *Marele Gatsby,* a spus Zarrin. Procurorul a irosit cincisprezece minute din timpul nostru preţios, fără să spună nimic relevant despre caz. Ce vrea să spună cu toate acestea?"

Preţ de câteva secunde, amândoi, domnul Farzan şi domnul Nyazi, s-au uitat la ea, nedumeriţi. Apoi Nyazi a spus, fără să privească spre ea: „Aceasta este o Curte musulmană, nu *Perry Mason*[15]. Îmi pot prezenta cazul cum vreau; în acest fel pun în evidenţă contextul. Ceea ce vreau să spun este că eu, ca musulman, nu pot să accept *Marele Gatsby.*

Domnul Farzan, încercând să se ridice la nivelul rolului său, spuse: „Ei bine, vă rog să continuaţi atunci".

Întreruperea cauzată de Zarrin l-a supărat pe domnul Nyazi, care, după o scurtă pauză, şi-a ridicat ochii din hârtii şi a spus cu iritare: „Ai dreptate, nu merită..."

Ne-a lăsat să ne întrebăm cu toţii, pentru câteva momente, ce nu merita, până când s-a hotărât să continue. „Nu e nevoie să citesc de pe foaie şi nu e nevoie să vă vorbesc despre Islam. Am suficiente probe – fiecare pagină, *fiecare* dintre ele, a strigat el, îşi semnează condamnarea." S-a întors spre Zarrin şi i-a fost de ajuns să-i vadă expresia indiferentă, pentru a se transfigura. „Pe întreg parcursul revoluţiei am tot vorbit despre cum Occidentul ne este duşman, Marele Satana, nu pentru că deţine putere militară sau economică, dar din cauza, din cauza – încă o pauză – din cauza asalturilor lui sinistre asupra rădăcinilor culturii noastre. Este ceea ce imamul nostru numeşte agresiune

15 Un popular serial de televiziune american (n.tr.)

culturală. Aş numi-o violul culturii noastre", a afirmat domnul Nyazi, folosind sintagma care avea să devină mai târziu definitorie pentru critica Republicii Islamice împotriva Occidentului. „Şi dacă doreşti să te lămureşti ce înseamnă viol cultural, ai această carte la-ndemână.“ A ridicat *Gatsby* de sub teancul de hârtii de pe masă şi a început să-l fluture în direcţia noastră.

Zarrin s-a ridicat din nou. „Onorată Instanţă, a spus ea cu o mulţumire abia ascunsă, acestea sunt acuzaţii nefondate, falsuri…”

Domnul Nyazi nu a lăsat-o să termine. S-a ridicat pe jumătate din scaun şi a strigat: „Vrei să mă laşi să duc la capăt ce am de spus? Îţi va veni şi ţie rândul! O să vă spun de ce, o să vă spun de ce…“ Apoi s-a întors spre mine şi cu o voce mai blândă a adăugat: „Doamnă, nu am intenţionat să vă ofensez în niciun fel“.

Eu, care de-acum începeam să fiu încântată de joc, i-am răspuns: „Continuă, te rog, şi nu uita că eu îndeplinesc aici rolul cărţii. Voi lua cuvântul la sfârşit”.

„Poate că în timpul guvernării corupte a regimului Pahlavi, a reluat Nyazi, adulterul era acceptat ca normă.”

Zarrin nu renunţa cu uşurinţă. „Obiectez! a strigat ea. Nu există o bază obiectivă care să justifice această afirmaţie.”

„Bine, a cedat el, dar valorile erau astfel ierarhizate, încât adulterul nu era pedepsit. Aceasta carte propovăduieşte relaţiile ilicite dintre un bărbat şi o femeie. Avem cazul lui Tom şi al amantei lui, scena din dormitorul ei – unde chiar şi povestitorul, Nick, este implicat. Nu-i plac minciunile lor, dar nu are nimic împotriva a ceea ce fac, că stau unul în poala celuilalt şi-apoi, şi-apoi acele petreceri de la Gatsby… vă amintiţi, doamnelor şi domnilor, acest Gatsby este eroul cărţii – şi cine este el, de fapt? Un şarlatan, un mincinos… este omul pe care îl ridică Nick în slăvi şi căruia îi este milă de el, un bărbat care distruge familii!” Domnul Nyazi era în mod evident agitat, pe măsură ce conjura desfrânaţii, adulterini şi mincinoşii care bântuiau liberi prin universul luminos al lui Fitzgerald, imuni la furia şi la acuzaţiile lui.

„Singura persoana care-ţi provoacă în vreun fel compasiunea este soţul înşelat, domnul Wilson, a explodat domnul Nyazi. Când îl omoară pe Gatsby, recunoaştem mâna lui Dumnezeu. El este singura victimă, simbolul adevărat al celor oprimaţi în ţara Marelui Satana!”

Problema domnului Nyazi era că şi atunci când se entuziasma şi nu mai citea de pe foile de hârtie dinainte pregătite, discursul îi era la fel de monoton. Acum aproape că se ridicase în picioare începând să strige şi să se lamenteze.

„Singurul lucru bun al cărții, a spus, fluturând cartea acuzată pe deasupra capului, este că expune imoralitatea şi decadenţa societăţii americane, dar noi ne-am luptat şi am reuşit să ne debarasăm de astfel de gunoaie, şi a sosit momentul să interzicem astfel de cărţi.“ Continua să-l numească pe Gatsby „acest domn Gatsby” şi nu putea pronunţa numele lui Daisy, la care se referea cu apelativul „acea femeie”. După Nyazi, nu exista nicio femeie virtuoasă în tot romanul. „Ce fel de exemplu oferim surorilor noastre inocente şi modeste, a întrebat el, adresându-se audienţei captivate de discurs, dându-le să citească acest roman?”

Pe măsură ce vorbea mai departe, se aprindea din ce în ce mai tare; cu toate acestea, nu se mişca din scaunul unde stătea. „Gatsby este necinstit, strigă el, cu vocea subţiată. Îşi câştigă banii pe căi ilegale şi încearcă să cumpere dragostea unei femei măritate. Această carte ar trebui să reprezinte visul american, şi-atunci, ce fel de vis este acesta? Sugerează cumva autorul că este necesar ca noi toţi să fim adulterini şi bandiţi? Americanii sunt decadenţi şi în declin, tocmai datorita acestui vis al lor. Se duc la fund! Aceasta este ultima suflare a unei culturi pe moarte!” a conchis triumfal, demonstrându-i lui Zarrin că nu era singura care urmărea *Perry Mason.*

„Poate că onorata acuzare nu ar trebui sa fie atât de aspră, a spus Vida, de îndată ce era evident că Nyazi şi-a încheiat pledoaria. Gatsby moare, în final, aşa că se poate spune că a primit ceea ce a meritat.”

Dar domnul Nyazi nu era aşa de convins. „Doar Gatsby merita oare să moară? a replicat cu sarcasm. *Nu!* Toată societatea americană merită aceeaşi soarta. Ce fel de vis este acela să furi soţia altui bărbat, să cultivi sexul, să înşeli, să escrochezi şi să... şi apoi acel tip, povestitorul, Nick, care pretindea a fi moral!”

Domnul Nyazi a continuat pe acelaşi ton o vreme, până când s-a oprit brusc, ca şi când s-ar fi înecat în propriile cuvinte. Chiar şi atunci, nu s-a mişcat din scaun. Şi nu s-a gândit nimeni să-i sugereze să se întoarcă la locul lui, odată ce-şi încheiase pledoaria.

18

Zarrin a fost invitată să-şi apere punctul de vedere. Stătea acolo, în faţa clasei, elegantă, ca o adevărată profesionistă în taiorul bleumarin, cu fusta plisată şi jacheta de lână cu nasturi aurii, care lăsa să se vadă manşetele albe, imaculate ale cămăşii de dedesubt. Părul îl avea prins la spate cu o fundă, într-o coadă, şi unicul accesoriu pe care-l purta era o pereche de cercei de aur. Se învârtea în jurul domnului Nyazi, oprindu-se doar din când în când, ca să sublinieze o idee. Avea câteva notiţe, dar rareori îşi arunca ochii pe ele, în timp ce se adresa audienţei.

În timp ce vorbea se plimba prin încăpere, iar părul strâns în coadă îi urma sinuos şi armonios mişcările corpului, mângâindu-i delicat ceafa şi, de fiecare dată când se întorcea, se confrunta cu domnul Nyazi, aşezat, ca de piatră, în scaunul lui. A început cu un pasaj pe care li-l citisem eu dintr-una din nuvelele lui Fitzgerald. „Dragul nostru procuror a făcut greşeala de a se apropia prea mult de parcul de distracţii, a spus ea. De aceea nu mai poate să mai facă diferenţa dintre ficţiune şi realitate.”

A zâmbit, apoi s-a întors cu drăgălăşenie către „procurorul nostru”, prins ca-ntr-o cursă în scaunul lui. „Nu lasă niciun loc, niciun spaţiu de manevră între cele două lumi. Ne-a demonstrat propria slăbiciune: capacitatea de a

citi romanul în termenii lui. Tot ceea ce ştie este să judece, cu exaltare crudă şi simplistă, binele şi răul.“ Domnul Nyazi a ridicat capul, auzind aceste cuvinte, s-a înroşit până în albul ochilor, dar n-a zis nimic. „Dar este oare bun un roman, a continuat Zarrin, adresându-se clasei, pentru că eroina lui este virtuoasă? Şi este prost dacă morala ei se abate de la principiile pe care domnul Nyazi vrea să ni le impună, nu numai nouă, ci şi întregii ficţiuni?"

Domnul Farzan s-a ridicat dintr-odată din scaun. „Doamnă, a zis el, adresându-mi-se. Având în vedere că sunt judecătorul, înseamnă că nu pot interveni în discuţie?”

„Sigur că nu”, i-am răspuns, după care s-a avântat într-o lungă şi plicticoasă tiradă despre Valea Cenuşii şi decadenţa de la petrecerile lui Gatsby. A conchis că marele eşec al lui Fitzgerald era în capacitatea sa de a-şi depăşi lăcomia: scrisese povestiri ieftine pentru bani şi alerga după cei bogaţi. „Ştiţi, a spus în cele din urmă, extenuat de efortul depus, Fitzgerald afirma că bogaţii sunt diferiţi.”

Domnul Nyazi dădea din cap aprobator. „Da, a intervenit, cu aroganţa propriei importanţe, în mod clar mulţumit de impactul intervenţiei sale. Iar revoluţia noastră este diametral opusă materialismului propovăduit de domnul Fitzgerald. Noi nu avem nevoie de materialismul occidental sau de bunurile americane.” A făcut o pauză, ca să-şi tragă sufletul, pentru că nu terminase încă. „Dacă am avea nevoie de ceva, ar fi know-how-ul lor, dar trebuie, în mod clar, să le respingem categoric moravurile.”

Zarrin îl privea, liniştita şi indiferentă. A aşteptat câteva secunde după ieşirea domnului Nyazi şi a răspuns cu calm: „Am senzaţia că am de înfruntat doi procurori acum, nu unul. Acum, dacă îmi permiteţi, pot continua de unde am rămas? — şi a aruncat o privire dezaprobatoare către locul unde stătea domnul Farzan. Aş vrea să amintesc acuzării şi juraţilor un citat ce ne-a fost dat la prima discuţie purtată pe marginea acestei cărţi, citat provenit din *Jacques le Fataliste,* al lui Diderot: «Pentru mine (autorul), libertatea stilului este garanţia purităţii moravurilor». Am susţinut, de

asemenea, că un roman nu este moral în înţelesul obişnuit al cuvântului. Poate fi numit moral atunci când ne scutură şi ne trezeşte din stupoare şi ne face sa ne confruntăm cu adevărurile absolute în care credem. Dacă lucrurile stau într-adevăr astfel, atunci *Gatsby* a reuşit să facă asta în chip strălucit. A fost prima oară când o carte a stârnit o asemenea controversă."

„Gatsby se află astăzi în faţa judecăţii pentru că ne deranjează – cel puţin pe unii dintre noi, a adăugat ea, iscând chicoteli, undeva în spate. Nu este pentru prima dată când un roman – un roman non-politic – a fost judecat de stat." S-a întors spre ceilalţi, cu părul unduindu-se pe umeri. „Vă amintiţi procesele mai faimoase împotriva romanelor *Doamna Bovary, Ulise, Amantul Doamnei Chatterley* şi *Lolita?* De fiecare dată, romanul a ieşit învingător. Daţi-mi voie să abordez acum punctul de vedere care pare să tulbure în egală măsură onorata instanţă, pe domnul judecător şi pe procuror: atracţia banilor şi rolul acestora în roman.

Este foarte adevărat că Gatsby recunoaşte puterea de atracţie a banilor asupra lui Daisy. El este de fapt cel care îi atrage atenţia lui Nick asupra faptului că vocea ei are sunetul banilor. Dar acest roman *nu* este despre atracţia unei biete profitoare pentru bani." S-a oprit puţin aici, pentru a sublinia cu emfază momentul. „Cine spune acest lucru, nu şi-a făcut temele cum se cuvine." S-a întors, aproape insesizabil, către procurorul nemişcat în scaun, la stânga ei, apoi s-a îndreptat spre masă şi şi-a luat şi exemplarul din *Gatsby.* Ridicându-l, s-a adresat domnului Farzan, cu spatele spre Nyazi, şi a spus: „Nu, Onorată Instanţă, acest roman nu este despre cum «bogaţii sunt diferiţi de noi toţi», cu toate că sunt: aşa sunt şi săracii, aşa cum şi dumneavoastră sunteţi, de fapt, diferit de mine. Este vorba despre opulenţă, dar nu despre materialismul vulgar asupra căruia dumneavoastră şi domnul Nyazi vă tot concentraţi atenţia".

„Aşa, spune-le!" a strigat o voce din ultimul rând. M-am

întors. Se râdea pe-nfundate şi se şuşotea neîntrerupt. Zarrin făcu zâmbitoare o pauză. Judecătorul, buimac, a început să ţipe: „Linişte! Cine a spus asta?“ Nici chiar el nu cred că se aştepta la vreun răspuns.

„Domnul Nyazi, stimatul nostru procuror, a început din nou Zarrin, pe ton glumeţ, pare să nu aibă nevoie de martori. În mod evident, îndeplineşte dublul rol de martor şi de procuror, aşa că vă rog să-mi permiteţi să chem la bară martorii din carte. Hai să invităm câteva personaje care să răspundă la întrebări. Îl voi chema acum pe cel mai important martor al apărării.

Domnul Nyazi s-a oferit să judece pentru noi personajele lui Fitzgerald, dar Fitzgerald avea un alt plan. Ne-a furnizat propriul judecător. Aşa că poate ar fi bine să îl ascultăm pe el. Care dintre personaje merită să joace rolul judecătorului?, a întrebat Zarrin, întorcându-se spre sală. Nick, desigur, şi să ne amintim cum se descria pe sine: «Fiecare se suspectează pe sine de cel puţin una dintre virtuţile cardinale şi aceasta este virtutea mea - sunt unul dintre puţinii oameni oneşti pe care îi cunosc». Dacă există vreun potenţial judecător în roman, atunci acesta este Nick. Într-un anume fel, este şi cel mai şters dintre personaje, pentru că reprezintă oglinda în care se reflecta toate celelalte.

Celelalte personaje sunt în final judecate în funcţie de onestitatea lor. Reprezentanţii celor bogaţi se dovedesc a fi şi cei mai necinstiţi. Proba A: Jordan Baker, cea cu care Nick are o legătură romantică. Exista un scandal în legătură cu Jordan, de care Nick nu-şi aminteşte de prima dată. Ea minţise în legătură cu un meci, la fel cum o făcuse şi când lăsase maşina împrumutată decapotată, în parcare, şi plouase. «Era în mod incurabil necinstită, ne spune Nick. Nu era capabilă să suporte să aibă vreun dezavantaj şi datorita acestui refuz, cred, s-a văzut nevoită să se descurce, de mică, folosind diferite subterfugii, pentru a-şi păstra în faţa lumii surâsul insolent de pe buze».

Proba B este Tom Buchanan. Necinstea lui este şi mai

evidentă: îşi înşală nevasta, îi ascunde crima şi nu are nicio remuşcare. Cazul lui Daisy este mai complicat pentru ca lipsa ei de sinceritate creează o oarecare magie în orice are legătură cu ea: îi face şi pe ceilalţi să-i fie complici în minciună pentru că îi seduce. Şi-apoi, desigur, îl avem pe Meyer Wolfshiem, dubiosul partener de afaceri al lui Gatsby.

Îşi propune să câştige Cupa Mondială. «Niciodată nu mi-am imaginat că un singur om poate să se joace cu credinţa a cinci milioane de oameni – şi cu puterea de concentrare a unui spărgător în timp ce aruncă în aer o casă de bani.» Problema onestităţii sau a necinstei, felul în care oamenii se prezintă în faţa lumii şi felul în care sunt ei de fapt reprezintă o temă secundară, care aduce şi mai multă culoare evenimentelor principale ale romanului. Şi care sunt personajele cele mai lipsite de onestitate ale acestui roman? a întrebat ea, îndreptându-şi atenţia către juraţi. Bogaţii, desigur, a spus, întorcându-se subit către domnul Nyazi. Chiar oamenii despre care domnul procuror aici de faţă susţinea că au aprobarea deplină a lui Fitzgerald.

Şi asta nu este totul. Încă nu am terminat aici cu bogaţii. Zarrin a luat cartea şi a deschis-o unde îşi pusese un semn. Cu permisiunea domnului Carraway, a zis, aş vrea să-l citez în privinţa problemei celor bogaţi. Apoi a început să citească: «Tom şi Daisy erau nişte oameni neglijenţi – spărgeau lucruri, striveau creaturi şi apoi se retrăgeau în banii sau în vasta lor neglijenţă, sau în cine ştie ce i-o fi legat unul de altul, lăsându-i pe ceilalţi să strângă după ei mizeria lăsată în urmă…»

Aşa că vedeţi dumneavoastră, a spus Zarrin, întorcându-se de astă data spre domnul Farzan, aceasta este părerea despre bogaţi a celui mai de încredere personaj al romanului. În aceasta carte, bogaţii, reprezentaţi de Tom şi de Daisy şi în mai mică măsură de Jordan Baker, sunt neglijenţi. În definitiv, Daisy o calcă pe Myrtle cu maşina lăsându-l pe Gatsby să fie învinovăţit pentru asta, şi nici măcar nu-i trimite o floare la înmormântare." Zarrin a făcut aici o pauză, ocolind scaunul şi părând să ignore prezenţa

judecătorului, a procurorului şi a juraţilor.

„Aici, cuvântul-cheie este *neglijenţa,* a spus ea. Vă amintiţi când Nick a abordat-o pe Jordan în legătură cu felul neglijent în care conducea şi ea îi răspunde cu nonşalanţă că se aştepta ca toţi ceilalţi să conducă cu atenţie, chiar dacă ea n-o face? *Neglijent* este adjectivul care îţi vine în minte atunci când doreşti să descrii bogaţii din acest roman. Visul pe care ei îl întrupează este un vis distrugător, care spulberă pe oricine se apropie prea tare de el. Aşa că, vedeţi dumneavoastră, domnule Nyazi, acest roman nu condamnă mai puţin bogaţii despre care vorbiţi cu atâta ardoare, decât orice altă carte cu subiect revoluţionar pe care am citit-o cu toţii. S-a întors dintr-odată spre mine şi mi-a spus zâmbind: Nu ştiu cum se poate adresa cineva unei cărţi. Aţi fi de acord cu mine că scopul dumneavoastră nu este să apăraţi clasa celor bogaţi?”

Am fost surprinsă de neaşteptata întrebare a lui Zarrin, dar am profitat de ocazie ca să-mi pot axa răspunsul pe un punct de vedere pe care îl consideram central în discuţia despre ficţiune, în general. „Dacă o critică a neglijenţei este o greşeală, am început, fără să am timp să mă gândesc prea mult, atunci, cel puţin mă găsesc într-o companie selectă. Această nepăsare şi lipsa empatiei apar în personajele negative ale lui Jane Austen: Lady Catherine, Mrs. Norris, Mr. Collins sau familia Crawford. Aceeaşi tema este recurenta în povestirile lui Henry James şi la eroii monstruoşi ai lui Nabokov: Humbert, Kinbote, Van şi Ada Veen. Imaginaţia în aceste opere este pe acelaşi plan cu empatia; nu putem încerca experienţele celorlalţi, dar îi putem înţelege chiar şi pe cei mai monstruoşi indivizi în operele de ficţiune. Un roman bun este cel care arată complexitatea indivizilor şi creează suficient spaţiu pentru ca aceştia să se poată desfăşura în voie, ca să poată prinde glas, să se facă auziţi; în acest sens este un roman democratic – nu pentru că ar pleda pentru democraţie, ci prin natura sa proprie. Empatia este inima *Marelui Gatsby,* ca şi a altor mari romane – cel mai mare păcat este acela

de a fi orb la nevoile şi la durerile celorlalţi. A nu-i vedea înseamnă că le anulezi existenţa." Am spus toate acestea fără să-mi trag sufletul, uimită şi eu de fervoarea mea.

„Da, a zis Zarrin, întrerupându-mă acum. Am putea afirma de fapt că aceasta orbire sau nepăsare faţa de ceilalţi este o trimitere către altă trăsătură a oamenilor neglijenţi? A aruncat o privire fugara spre Nyazi şi a adăugat: Cei care văd lumea numai în alb şi negru, îmbătaţi de sentimentul de dreptate a propriilor ficţiuni.

Şi chiar daca, a continuat ea cu ceva căldură în glas, domnule Farzan, Fitzgerald ar fi fost obsedat, în viaţa reală, de cei bogaţi şi de avere; în ficţiune, el aduce la suprafaţă puterea bogăţiei corupte şi putrede asupra oamenilor decenţi, în esenţă, aşa cum era Gatsby, sau a celor ca Dick Diver din *Blândeţea nopţii.* Neînţelegând asta, domnul Nyazi pierde spiritul în care a fost scris romanul."

Nyazi, care de-o vreme ţintuia insistent podeaua, a sărit ca ars şi a spus: „Obiectez!”

„La ce anume obiectaţi, mai exact, domnule Nyazi?“ a întrebat Zarrin, cu o politeţe sarcastică.

„Neglijenţa nu este de ajuns!” a răspuns el. „Nu face ca romanul să fie mai moral. Vă întreb despre adulter, despre minciuni şi despre înşelătorie, iar dumneavoastră îmi vorbiţi de neglijenţă?”

Zarrin a făcut o pauză, apoi s-a întors din nou spre mine. „Aş vrea să invit acuzatul în instanţa. S-a întors apoi spre domnul Nyazi şi, cu o privire maliţioasă, l-a întrebat: Doriţi poate să întrebaţi acuzatul?” Nyazi a mormăit un „nu“ sfidător. „Foarte bine. Doamnă, aţi putea să depuneţi mărturie.” M-am ridicat surprinsă şi m-am uitat în jur. Nu exista niciun scaun liber. Domnul Farzan, atent pentru prima dată, s-a ridicat şi mi l-a oferit pe al său. „Aţi auzit remarcile procurorului, a zis Zarrin. Aveţi ceva de spus în apărarea dumneavoastră?”

Nu mă simţeam deloc în largul meu, mă simţeam chiar timidă şi şovăielnică. Zarrin făcuse o treabă atât de bună, încât intervenţia mea mi se părea inutilă. Dar toată lumea

aştepta şi nu mai aveam cum să dau înapoi.

M-am aşezat stânjenită în scaunul cedat de domnul Farzan. În timp ce mă pregăteam pentru proces, mi-am dat seama că indiferent cât de tare m-aş fi străduit, nu reuşeam sa articulez în cuvinte gândurile şi emoţiile care să explice pasiunea mea pentru *Gatsby.* Mă tot întorceam la ce spunea Fitzgerald despre roman: „Iată întreaga povară a acestui roman, spunea el, pierderea acelor iluzii care dau atâta culoare lumii, încât nici nu-ţi mai pasă dacă lucrurile sunt adevărate sau nu, atâta timp cât participă la gloria magică". Voiam să le spun că această carte nu era despre adulter, ci despre pierderea visurilor. Pentru mine căpătase o importanţă vitală ca studenţii mei să-l accepte pe Gatsby în felul lor, să-l iubească şi să-l sărbătorească pentru uimitoarea şi înfrigurata lui frumuseţe, dar ceea ce aveam să le spun acum trebuia să fie mai concret şi mai practic.

„Nu te apuci să citeşti *Gatsby,* le-am spus, pentru a te lămuri dacă adulterul este bun sau rău, ci pentru a înţelege cât de complicate sunt adulterul, fidelitatea şi mariajul, puse ca probleme. Un mare roman îţi stimulează simţurile şi sensibilitatea pentru a percepe complexitatea vieţii şi a indivizilor, şi te protejează de autosuficienţa care înţelege moralitatea în formule fixe despre bine şi rău…"

„Dar, doamnă, m-a întrerupt domnul Nyazi, nu este nimic complicat în relaţia intimă dintre un bărbat şi soţia altuia. De ce nu-şi ia şi domnul Gatsby o soţie?" a adăugat el, ursuz.

„De ce nu scrii tu un roman?" a izbucnit o voce de undeva din rândurile din mijloc. Domnul Nyazi râmase blocat. Din acel moment, abia am mai reuşit să spun ceva. Părea ca şi când toată lumea prinsese glas dintr-odată, amintindu-şi că avea ceva de spus, şi dorea neapărat să participe la discuţie.

La sugestia mea, domnul Farzan a cerut zece minute de pauză. Am ieşit din încăpere şi m-am dus afară, împreună cu câţiva studenţi, care, ca şi mine, simţeau nevoia de puţin aer curat.

Pe hol le-am găsit pe Mahtab şi pe Nassrin, adâncite în conversaţie. M-am alăturat lor şi le-am întrebat ce părere au despre proces.

Nassrin era furioasă pentru că Nyazi părea să creadă ca el deţinea monopolul moralităţii. Zicea că nu este întru totul de acord cu Gatsby, dar el cel puţin fusese gata să moară pentru iubire. Mergeam toate trei, pe hol, vorbind despre lucrurile acestea. Majoritatea studenţilor se adunaseră în jurul lui Zarrin şi Nyazi, care încinseseră atmosfera. Zarrin îl acuza pe Nyazi că ar fi numit-o prostituată. Nyazi era negru la faţă de furie şi de indignare, pentru ca, spunea el, Zarrin îl făcuse prost şi mincinos.

„Ce-ar trebui să cred despre sloganurile tale, care pretind că femeile care nu poarta val sunt prostituate şi agenţii lui Satana? Asta numeşti tu moralitate? striga ea. Dar despre femeile creştine, care nu cred în purtatul vălului? Sunt chiar toate – fiecare şi în parte – nişte târfe decadente?”

„Dar aceasta este o ţară musulmană, a răspuns Nyazi cu vehemenţă. Şi asta e legea, iar orice...”

„Legea? l-a întrerupt Vida. Voi aţi venit şi aţi schimbat legile. Asta e lege? Aşa era şi pe vremea naziştilor, cu steaua galbenă. Ar fi trebuit ca toţi evreii să poarte steaua, pentru că asta era blestemata de lege?“

„Oh, a spus Zarrin batjocoritor, nici măcar nu încerca să vorbeşti cu el despre asta. Îi va numi sionişti, care au primit ce li s-a cuvenit.”

Domnul Nyazi părea gata să sară la ea, să-i ardă una.

„Cred că este momentul să apelez la autoritatea mea de profesor”, i-am şoptit lui Nassrin, care stătea locului, perplexa. I-am rugat să se calmeze cu toţii şi să-şi reia locurile în sală. Când s-au mai calmat spiritele, le-am sugerat să deschidem o dezbatere pe marginea discuţiilor purtate, apoi sa supunem la vot rezultatul procesului. Juraţii puteau sa-şi exprime verdictul sub forma opiniilor lor.

Câţiva activişti de stânga au apărat romanul. Am avut senzaţia ca asta s-a datorat faptului că musulmanii erau atât de înverşunaţi împotriva lui. În esenţă, apărarea lor nu

era foarte diferita de condamnarea lui Nyazi. Spuneau că trebuie să citim romane precum *Gatsby,* pentru că trebuie să ne informăm asupra imoralităţii culturii americane. Găseau că era necesar să citim mai mult material revoluţionar, dar că şi astfel de cărţi trebuiau citite, pentru a ne cunoaşte duşmanul.

Unul dintre ei a menţionat o afirmaţie celebră a tovarăşului Lenin, despre cum ascultând *Sonata lunii*, acesta devenea mai calm. Spunea că îl făcea să-i bată pe umăr pe oamenii pe care de fapt ar fi trebuit să-i căsăpească, sau ceva de genul acesta. În orice caz, obiecţia principală a studenţilor mei radicali era faptul că romanul îi îndepărtase de la îndatoririle lor de revoluţionari.

În ciuda (sau poate datorită) spiritelor încinse, mulţi dintre studenţi păstrau tăcerea, cu toate că unii se adunaseră în jurul lui Zarrin şi al lui Nyazi, murmurând cuvinte de laudă şi de încurajare. Am descoperit mai târziu că majoritatea studenţilor o susţinuseră pe Zarrin, dar puţini erau pregătiţi să-şi asume riscul de a-şi expune punctul de vedere, în principal datorita faptului că le lipsea curajul, încrederea sau „elocinţa”, mi s-a spus, pe care o aveau procurorul şi apărarea. Unii afirmau, în particular, ca le plăcuse cartea. Şi-atunci, de ce nu spuneau aşa? Fiecare dintre ei era atât de categoric şi de sigur pe poziţie, dar nu puteau spune cu certitudine de ce – ştiau doar asta.

Chiar înainte de a suna clopoţelul, Zarrin, care fusese tăcută de la pauză încoace, s-a ridicat dintr-odată. Cu toate că vorbea cu voce joasă, părea agitată. A spus că de multe ori s-a întrebat de ce unii se mai oboseau să studieze literatura. Chiar însemna ceva pentru ei? se minuna. Cât privea romanul, nu mai avea nimic de *spus în apărarea* lui. El se apăra singur. Poate că existau câteva lucruri pe care le puteam învăţa din el şi de la domnul Fitzgerald. Ce nu aflase din lectura romanului era daca adulterul se dovedea bun sau dacă ar trebui cu toţii să devenim necinstiţi. Oare au intrat toţi oamenii în grevă sau au luat-o cu toţii spre vest după ce l-au citit pe Steinbeck? Au pornit-o la

vânătoare de balene, după lectura lui Melville? Oare nu sunt oamenii ceva mai complecşi decât atât? Sunt oare revoluţionarii lipsiţi de orice fel de sentiment uman? Nu au emoţii? Se îndrăgostesc oare vreodată? Se bucură ei oare de frumos? Aceasta este o carte extraordinară, a spus ea încet. Te învaţă să-ţi preţuieşti visurile, dar să te şi îndoieşti, când e cazul, să deschizi ochii şi să vezi integritatea în locuri neobişnuite. În orice caz, îi făcuse plăcere să o citească; se pune la socoteală şi asta, nu-i aşa?

În acel „nu-i aşa?“ era şi o notă de îngrijorare, care se întindea peste dispreţul ei pentru domnul Nyazi, o dorinţă ca şi el *să poată vedea.* A făcut o pauză, în care a aruncat o privire peste sala de curs, spre colegii ei. S-a lăsat apoi, pentru o vreme, tăcerea. Nici măcar domnul Nyazi nu a avut nimic de spus.

M-am simţit bine în ziua aceea, după curs. Mulţi nici nu au observat că se sunase. Nu a fost formulat un verdict oficial, dar entuziasmul arătat de majoritatea studenţilor era, din punctul meu de vedere, mai mult decât o pronunţare. Discutau aprins cu toţii, când i-am lăsat eu, în după-amiaza aceea, în faţa clasei, dar nu despre luările de ostatici sau despre recentele demonstraţii, despre Rajavi sau despre Khomeini – ci despre Gatsby şi despre visul lui spulberat.

19

Pentru o vreme, discuţiile noastre despre *Gatsby* păreau la fel de importante şi de electrizante ca şi conflictele ideologice ce copleşeau întreaga ţară. De fapt, pe măsură ce trecea timpul, diferitele versiuni ale acestei dezbateri au ocupat şi au dominat scena politică şi ideologică. Editurile şi librăriile au fost incendiate pentru difuzarea de opere de ficţiune imorale. O romancieră a fost închisă pentru scrierile ei şi acuzată de răspândirea prostituţiei. Reporterii au fost aruncaţi în puşcării, ziarele şi revistele închise, şi unii dintre cei mai buni poeţi ai noştri, ca Rumi şi Omar Khayyam,

cenzuraţi sau interzişi.

Ca oricare dintre ideologii de dinaintea lor, revoluţionarii islamici păreau să creadă şi ei că scriitorii erau gardienii moralităţii. Acest lucru a schimbat imaginea scriitorilor, le-a oferit, în mod ironic, un loc sacru şi, în acelaşi timp, i-a paralizat. Preţul pe care trebuiau să-l plătească pentru noua lor preeminenţă era un soi de impotenţă estetică.

Pe plan personal, „procesul" lui *Gatsby* a deschis o fereastră spre sentimentele şi dorinţele mele. Niciodată înainte – pe tot parcursul activităţilor mele revoluţionare – nu mai simţisem atâta fervoare ca acum pentru munca mea şi pentru literatură. Voiam să împărtăşesc această stare de bine şi mi-am propus ca data viitoare, după curs, să-i spun lui Zarrin cât de mult apreciasem apărarea ei. „Mă tem că am vorbit cu surzii", mi-a răspuns ea, oarecum descurajată. „Nu fi atât de sigură", i-am spus eu.

Un coleg, trecând pe lângă mine, pe culoar, mi-a zis, după câteva zile: „Am auzit strigate venind de la tine din clasă, acum câteva zile. Imaginează-ţi surpriza pe care am avut-o când, în loc de Lenin versus imam, am auzit că era Fitzgerald versus Islam. Şi că veni vorba, ar trebui să-i mulţumeşti tânărului tău protejat". „Care protejat?" am întrebat râzând. „Domnul Bahri – el se pare că a devenit cavalerul tău pe cal alb. Am auzit că a trebuit să calmeze spiritele incitate şi că a reuşit să convingă Asociaţia Islamică spunându-le că tu, de fapt, ai adus America în faţa judecăţii."

Universitatea trecea prin schimbări majore în acele zile, iar momentele de criză dintre studenţii radicalii şi musulmani deveneau din ce în ce mai dese şi mai evidente. „Cât timp veţi mai sta de pomană şi veţi lăsa o mână de comunişti să preia controlul Universităţii? a dojenit Khomeini un grup de studenţi musulmani. Sunteţi mai prejos decât ei? Provocaţi-i, certaţi-vă cu ei, ţineţi-le piept, spuneţi-vă punctul de vedere!" Şi-apoi a continuat spunându-le o poveste, aşa cum făcea de obicei, un fel de parabolă. Khomeini întrebase un lider politic din rândul

clerului, Modaress, ce-ar trebui să facă dacă un oficial din oraşul său ar decide să-şi numească cei doi câini Sheikh[16] şi Seyyed[17], o clară insultă la adresa clericilor. Sfatul lui Modaress a fost, relata Khomeini, scurt şi la obiect: „Omoară-l“. Khomeini a încheiat, citându-l tot pe Modaress: „Trebuie să ataci primul şi sa-i laşi pe ceilalţi să se plângă. Nu fi o victima şi nu te plânge”.

20

La câteva zile după procesul lui *Gatsby,* mi-am strâns în grabă lucrurile şi cărţile şi am ieşit îngândurată din clasă. Atmosfera de tribunal încă plutea în sală. Câţiva studenţi m-au oprit pe hol să-mi spună opiniile lor şi să vorbim despre *Gatsby.* Aveau şi două sau trei lucrări scrise în mod spontan despre subiect. Am ieşit afară, în lumina blândă a după-amiezii, şi m-am oprit o clipă pe trepte. O mână de studenţi musulmani şi oponenţii lor seculari încinseseră o discuţie aprinsă. Gesticulau violent şi strigau. Am observat că Nassrin stătea în apropiere şi asculta ce vorbeau.

Curând, Zarrin, Vida şi o prietenă de-a lor, de la altă clasă, mi s-au alăturat. Stăteam toate acolo, observând incidentul şi pălăvrăgind, când domnul Bahri a ieşit pe poartă, încruntat. S-a oprit o clipă, pe trepte, apoi şi-a făcut de lucru pe lângă mine. A privit ca şi mine spre grupul de studenţi prinşi în conversaţie. „Nimic neobişnuit, mi-a spus zâmbind. Se distrează şi ei puţin.“ Şi a plecat. Am rămas în urma lui stupefiată, cu Zarrin şi cu prietenele ei alături.

Pe măsură ce gloata de curioşi s-a risipit, Nassrin a rămas singură şi ezitantă şi i-am făcut un semn să se apropie. S-a apropiat sfioasă de noi. Era o după-amiază caldă; copacii şi umbrele lor păreau că dansează sinuos. Nu ştiu cum, fetele m-au făcut să le povestesc despre zilele studenţiei mele. Le-am vorbit despre ideea de protest a studenţilor

16 Şeic (în limba arabă, în original)

17 Domn (în limba arabi, în original)

americani: băieţi cu părul lung, alergând goi în parc.

Când mi-am încheiat povestirile, au mai râs un pic, după care s-a aşternut iar tăcerea, când ne-am întors la scena din faţa noastră. Le-am mărturisit că amintirile cele mai frumoase pe care le-am păstrat erau cele despre profesori. Râzând, le-am spus că preferaţii mei erau dr. Yoch, care era conservator, revoluţionarul dr. Gross, dar şi dr. Veile şi dr. Elconin, care erau amândoi liberali. Cineva a spus: „Oh, doamnă profesoară – aşa îmi spuneau, doamna profesoară; îmi părea atunci şi mai straniu decât mi se pare acum – v-ar fi plăcut tare mult profesorul R, care a predat la noi la catedră până de curând“.

Nu toată lumea auzise de el, unii da, doar un student fusese la el la curs de câteva ori. Era profesor la Facultatea de Arte şi Cinematografie, un critic de film şi de teatru foarte cunoscut şi extrem de controversat şi autor de proză scurtă. Era ceea ce se numea un deschizător de drumuri: la douăzeci şi unu de ani devenise editorul unei publicaţii şi, la scurt timp, el şi câţiva dintre prietenii lui reuşiseră să-şi facă mulţi duşmani şi admiratori, deopotrivă, din lumea literară. Se zvonea ca acum, la aproape patruzeci de ani, îşi anunţase pensionarea şi că scria un roman.

Unul dintre studenţi spunea că era capricios şi imprevizibil. Prietena lui Zarrin l-a contrazis: nu era capricios, era doar diferit. Un altul, inspirat, dintr-odată, s-a întors spre mine şi mi-a zis: „Ştiţi, doamnă profesoară, el este unul dintre acei oameni având talentul de a deveni legendari. Ce vreau să spun este că nu pot fi ignoraţi”.

Legenda spunea că la el nu se ştia cât ţinea cursul, putea să înceapă la trei după-masă şi să continue timp de cinci, şase ore. Studenţii trebuiau să stea până la sfârşit. Curând, i s-a dus vestea, în special în rândul celor interesaţi de film. Mulţi, de la alte universităţi, cu toate ameninţările pe care le primeau că vor fi sancţionaţi, chiuleau de la alte ore pentru a veni la el. Nu se putea intra în Universitatea din Teheran fără legitimaţia de student, dar, de-acum, participarea la cursurile lui devenise o provocare. Cei mai

înverşunaţi şi mai rebeli săreau gardul ca să scape de gardienii de la intrare. Cursurile lui erau totdeauna aglomerate; de multe ori studenţii trebuiau să aştepte ore în şir pentru a putea intra.

Preda dramă şi film – teatrul grec, Shakespeare, Ibsen şi Stoppard, deopotrivă cu Stan şi Bran şi cu Fraţii Marx. Îi îndrăgea pe Vincente Minnelli, John Ford şi Howard Hawks. Mi-am făcut atunci o listă în minte cu poveştile lor, pentru mai târziu. Peste ani, când mi-a dat cadou de ziua mea casete video cu *Piratul, Johnny Guitar* şi *O Noapte la Operă;* mi-am reamintit de acea zi, de pe treptele de la universitate.

Vida m-a întrebat dacă auzisem de ultima peripeţie a acestuia, înainte de a fi exclus din universitate. A plecat el, înainte de a fi exclus, a corectat-o un alt student. Nu auzisem nimic despre plecarea lui, le-am spus, nici despre peripeţie, cum i-a zis ea. Dar după ce am auzit povestea, am fost întotdeauna gata să o repet oricui se arăta dornic s-o asculte. Când l-am cunoscut – pe magicianul meu – mult mai târziu, l-am obligat să-mi povestească şi să-mi repovestească de mai multe ori întâmplarea.

Într-o zi, studenţii radicali şi colectivul de profesori de la Catedra de Dramă a Facultăţii de Arte s-au adunat să schimbe programa de studii. Susţineau că unele cursuri erau prea burgheze şi că nu mai era nevoie de ele, şi voiau să adauge altele noi, revoluţionare. S-au iscat discuţii aprinse la acea întâlnire, studenţii de la dramă cerând ca Eschil, Shakespeare şi Racine să fie înlocuiţi cu Brecht, Gorki, Marx şi Engels, susţinând că teoria revoluţionară era mai importantă decât piesele de teatru. Toţi profesorii erau aşezaţi pe podiumul amfiteatrului, cu excepţia unuia singur, care stătea în picioare, în spatele sălii, lângă uşă.

Ca o concesie făcută democraţiei, s-a pus întrebarea la un moment dat dacă se opune cineva noilor propuneri. Din spatele sălii, o voce a spus liniştit: „Eu nu sunt de acord“. O tăcere grea s-a lăsat peste întreg amfiteatrul. Vocea s-a justificat spunând că, în ceea ce-l priveşte, convingerea lui

ferma era că nu exista, cu cea mai mare certitudine posibilă, niciun lider revoluţionar sau erou politic mai important decât Racine. Ceea ce putea el să predea era Racine. Dacă ei nu voiau să ştie despre Racine, era treaba lor. Dacă se vor hotărî sa conducă o universitate aşa cum trebuie şi să îl repună în drepturi pe Racine, el va fi mai mult decât bucuros să se întoarcă la catedră. Toate capetele s-au întors direct spre voce, nevenindu-le să-şi creadă urechilor. Era impertinentul de magician. Unii au început să-l atace, numind vederile lui „formaliste” şi „decadente”. Afirmau că ideile lui erau învechite şi că acesta ar trebui să ţină pasul cu timpurile. O fată s-a ridicat şi a încercat să calmeze spiritele. A spus că ştia că profesorul urmărea întotdeauna binele studenţilor săi şi că ar trebui să i se dea şansa de a se apăra.

În timp, când i-am povestit întâmplarea aşa cum o auzisem, m-a corectat: începuse să vorbească din spate şi fusese invitat să urce pe podium. S-a îndreptat spre podium în liniştea care deja îl judeca.

Când a reluat cuvântul, a fost pentru a le spune că un singur film al lui Stan şi Bran, credea el, valora mai mult decât toate broşurile revoluţionare, inclusiv cele ale lui Marx şi Lenin. Ceea ce numeau ei pasiune, nu era pasiune, nici măcar nebunie; ci o oarecare emoţie primară, lipsită de valoarea literaturii adevărate. Le-a mai spus că, dacă schimbă programa, el refuză să mai predea. Respectându-şi cuvântul dat, nu s-a mai întors niciodată, cu toate că a continuat să participe la manifestaţiile de protest împotriva închiderii universităţilor. Voia ca studenţii lui să ştie că retragerea lui în acea zi nu s-a datorat fricii de represiunile din partea guvernului.

Mi s-a mai spus că se închisese la propriu în apartamentul lui şi că se întâlnea numai cu un grup select de prieteni şi de discipoli. „Pun pariu că pe dumneavoastră ar accepta să vă vadă, doamnă profesoară”, mi-a spus unul dintre studenţi, plin de entuziasm. Eu nu eram aşa de sigură.

21

Ultima zi dedicată lui *Gatsby* a fost în ianuarie; un strat gros de zăpadă acoperise străzile. Voiam să le vorbesc studenţilor despre două imagini. Nu mai am cu mine volumul hărtănit, cel cu note criptice pe marginile paginilor şi la sfârşit. Când am plecat din Iran, am lăsat în urmă preţiosul meu roman. Acest *Gatsby* este nou, publicat în 1993. Coperta nu-mi este familiară şi mi-e peste mână să-l folosesc.

„Aş vrea să încep cu un citat din Fitzgerald esenţial înţelegerii, nu numai a lui *Gatsby,* dar şi a întregii creaţii a lui Fitzgerald, le-am spus în deschidere. Am discutat deja despre *Gatsby* şi am menţionat unele teme, dar exista un curent subteran al romanului care cred că determină esenţa acestuia – problema unei pierderi – pierderea unei iluzii. Nick nu este de acord cu nimeni din anturajul lui Gatsby, dar nu îl judecă la fel, după aceleaşi criterii, şi pe acesta. De ce? Pentru că Gatsby posedă ceea ce Fitzgerald, în povestirea sa *Iertarea de păcate*[18]*,* numeşte «onestitatea imaginaţiei».”

În acest punct al explicaţiei, domnul Nyazi a ridicat mâna: „Dar Gatsby este cel mai puţin onest dintre toţi, a comentat el. Îşi câştiga existenţa prin activităţi ilicite şi se înhăită cu criminalii”.

„Într-un anumit fel aveţi dreptate, domnule Nyazi, am spus. Gatsby se preface tot timpul, nici numele nu-i aparţine. Celelalte personaje au poziţii şi identităţi mai stabile. Gatsby este în mod constant creat şi recreat de ceilalţi. La toate petrecerile organizate de el, mai toţi musafirii fac speculaţii, cu voci conspirative, despre cine era el de fapt şi ce fapte fabuloase ori oneroase o fi comis. Tom se apucă să investigheze adevărata lui identitate; chiar şi Nick este curios să ştie cine este de fapt Jay Gatsby. Cu toate acestea, ceea ce inspiră Gatsby este un amestec de

18 Povestire inclusă în volumul *Un diamant cât hotelul Ritz,* ed. Polirom, 2006 (n. Red.)

curiozitate şi de uimire. Realitatea este că Gatsby este un şarlatan. Dar adevărul îl prezintă ca pe un visător romantic şi tragic, care devine eroic datorită credinţei nestrămutate în propria deziluzie romantică.

Gatsby nu-şi poate tolera viaţa meschină. El are o «extraordinară înclinaţie spre speranţă, o predispoziţie la romantism» şi o «hipersensibilitate la promisiunile vieţii». Nu poate schimba lumea, aşa că se recreează pe sine după visul pe care îl are. Hai să vedem cum explică Nick acest lucru: «Jay Gatsby din West Egg, Long Island, îşi are originea în concepţia sa platonică despre sine. Era fiul lui Dumnezeu – o propoziţie care, dacă înseamnă ceva, înseamnă chiar asta – şi trebuie să vadă de treaba Tatălui său, în slujba frumuseţii vaste, vulgare, afectate şi false. Aşa că a inventat un soi de Jay Gatsby pe care un băiat de şaptesprezece ani şi-ar fi dorit să-l inventeze, şi acestei concepţii despre sine i-a rămas fidel până la capăt».

Loialitatea lui Gatsby era faţă de acest sine reinventat, care s-a văzut împlinit în vocea lui Daisy. Promisiunii faţă de acel sine inventat i-a rămas fidel, acelei luminiţe verzi de la capătul cheiului, nu visului meschin de bogăţie şi de prosperitate. Aşa se naşte «iluzia colosală» pentru care îşi sacrifică viaţa. Aşa cum afirmă şi Fitzgerald, «Nu există foc sau prospeţime care să poată concura ceea ce un bărbat adună în inima lui fantomatică».

Loialitatea lui Gatsby faţă de Daisy este legată de loialitatea sa faţă de ideea imaginată despre sine. «Vorbea foarte mult despre trecut şi m-am gândit că poate voia să recupereze ceva, vreo idee despre sine, care se împlinise în iubirea lui pentru Daisy. Viaţa i-a devenit confuză şi dezordonată de atunci, dar dacă s-ar mai fi putut întoarce o dată la acel punct de plecare şi să reia încet totul, poate că ar fi putut afla ce era…»

Visul rămâne oricum incoruptibil şi se extinde peste Gatsby şi peste viaţa lui personală. Există, într-un sens mai larg în oraş, în New York, în est, în portul care devenise visul a sute de mii de emigranţi şi acum o Mecca a celor din

Midwest, care vin în căutarea unei noi vieţi şi a aventurii. În timp ce oraşul evocă visuri încântătoare şi promisiuni pe jumătate, în realitate adăposteşte aventuri meschine şi relaţii precum cea dintre Tom şi Myrtle. Oraşul, ca şi Daisy, ascunde o promisiune şi un miraj, care atunci când sunt descoperite devin devalorizate şi corupte. Oraşul este legătura dintre visul lui Gatsby şi visul american. Visul nu este despre bani, ci despre ceea ce crede el că poate deveni. Nu este un comentariu despre America materialistă, ci dimpotrivă, despre acel ţinut *idealist,* care face apel la bani ca modalitate de a recupera un vis. Nu este nimic lipsit de noimă aici, sau lipsa de noimă este atât de amestecată cu visul, încât devine foarte greu să le deosebeşti. În final, cele mai frumoase idealuri şi cele mai sordide realităţi se unesc. Deschideţi, vă rog, la ultima pagină. Vă amintiţi că acesta este ultimul rămas-bun al lui Nick acasă la Gatsby. Domnule Bahri, văd că ne-aţi onorat astăzi cu prezenţa. Sunteţi amabil să citiţi cu voce tare pasajul, al treilea rând din paragraful care începe cu «Cele mai multe dintre ţărmuri...» “

Cu cât se ridica luna mai mult pe cer, cu atât forma caselor lipsite de importanţa începea să se topească, până când am simţit treptat prezenţa vechii insule, care odată, demult, trebuie sa fi înflorit în ochii marinarilor olandezi – sânul verde şi proaspăt al lumii noi. Pomii, dispăruţi ca să facă loc casei lui Gatsby, acopereau, odată în şoapte ultimele şi cele mai mari visuri omeneşti; preţ de o singură clipă magică, omul trebuie să-şi fi ţinut răsuflarea în prezenţa acestui continent, răpus de o contemplare estetică pe care nu o putea nici înţelege, nici dori, faţă în faţă, pentru ultima dată în istorie cu ceva ce se ridica la înălţimea capacităţii lui de a se minuna.

„Să citesc mai departe?” „Continuă, te rog, până la sfârşitul paragrafului următor”.

Şi cum stăteam aşa, meditând la lumea veche,

necunoscută, m-am gândit la uimirea lui Gatsby când a văzut lumina verde de la capătul docului lui Daisy. Parcursese un drum lung până la gazonul acesta perfect şi visul trebuie să i se fi părut atât de aproape, încât cu greu l-ar fi putut rata. Nu ştia că deja îl depăşise, îl lăsase undeva în urmă, departe, în vasta obscuritate de dincolo de oraş, unde câmpurile negre ale republicii se rostogoleau sub noapte.

„Putea să fie necinstit în viaţă şi putea să mintă despre sine, dar singurul lucru pe care nu putea să-l facă era să-şi trădeze propria imaginaţie. Gatsby este până la urmă trădat de «onestitatea imaginaţiei sale». Moare pentru că, în realitate, o astfel de persoană nu poate să supravieţuiască.

Noi, cititorii, ca şi Nick, suntem sau nu de acord cu Gatsby. Suntem mai siguri de ce dezaprobăm decât de ceea ce admirăm, pentru că, la fel ca şi Nick, suntem prinşi în implicaţiile romantice ale visului lui. Povestea lui reverberează cu istoriile celor care au venit pe ţărmurile Americii în căutarea unui tărâm şi a unei vieţi noi, şi a visurilor lor, deja contaminate de violenţa care le-a făcut să devină realitate.

Gatsby nu ar fi trebuit să încerce niciodată să-şi posede visul, le-am explicat. Chiar şi Daisy ştie asta; este îndrăgostită de el la fel de mult pe cât este capabilă ea să se îndrăgostească, dar, cu toate astea, nu-şi poate învinge firea şi-l trădează.

Într-o noapte de toamnă, s-au oprit într-un loc unde «trotuarul era alb în lumina lunii… Cu coada ochiului, Gatsby văzu bordurile trotuarului ridicându-se într-o scară care urca spre un loc secret deasupra copacilor – ar fi putut să urce pe ea, dacă ar fi fost singur, iar odată ajuns acolo ar fi putut suge seva vieţii, să soarbă hămesit incomparabilul lapte al uimirii. Inima începu să-i bată din ce în ce mai tare pe măsură ce faţa albă a lui Daisy se apropia de el. Ştia că, sărutând-o pe această fată, va uni pe veci această viziune de nerostit cu respiraţia ei trecătoare, iar mintea lui nu se

va mai juca din nou ca mintea lui Dumnezeu».

Acum, dacă vreţi, va rog să deschideţi la pagina 8, şi să citiţi de la «Nu – Gatsby…»

> Nu – Gatsby a ieşit bine în cele din urmă; era ceea ce îl hăituia pe Gatsby, acel praf dezgustător care plutea în trezia dintre visurile lui care a făcut să nu-mi pese pentru o vreme de durerile zadarnice şi de entuziasmul sufocant al oamenilor.

Pentru Gatsby, accesul la bogăţie reprezintă un mod de a-ţi atinge scopurile; este modul lui de a-şi poseda visul. Acel vis îi anulează puterea de a deosebi între imaginaţie şi realitate – din «praful dezgustător» încearcă să construiască un tărâm de basm. O vreme, reveriile „i-au furnizat un mod de a-şi desfăşura imaginaţia; erau un indiciu satisfăcător al irealităţii realităţii, o promisiune că stânca pe care stătea omenirea era clădită solid pe aripa unei zâne.

Să revedem acum toate punctele discutate. Da, romanul vorbeşte despre relaţii interumane concrete, dragostea unui bărbat pentru o femeie şi trădarea iubirii lui de către aceasta. Vorbeşte şi despre bogăţie, despre marea ei atracţie, precum şi despre puterea ei distructivă, neglijenţa care i se asociază, şi da, este vorba şi despre visul american, un vis al bogăţiei şi al puterii, lumina atrăgătoare a casei lui Daisy şi portul de la intrarea în America. Este şi despre pierdere, despre caracterul pieritor al visurilor transformate în realitate dură. Numai acea tânjire şi imaterialitate dau consistenţa şi puritate visului.

Ceea ce avem în comun noi, în Iran, cu Fitzgerald este acest vis obsesiv, care ne-a acaparat realitatea; acest vis teribil şi frumos, imposibil în actualizarea lui, pentru care orice violenţă poate fi justificată sau iertată. Iată ce aveam în comun, cu toate că pe atunci nu ne dădeam seama de asta.

Visurile, domnule Nyazi, sunt idealurile perfecte, complete în ele însele. Cum să le putem impune unei realităţi imperfecte, incomplete şi în continua schimbare?

Am deveni ca Humbert, distrugând obiectului iubirii noastre; sau ca Gatsby, distrugându-ne pe noi înşine.“ Când am plecat de la curs în ziua aceea, nu le-am spus ceea ce eu însămi începeam să descopăr: cât de asemănător devenea destinul nostru cu al lui Gatsby. El dorea să-şi împlinească visul repetând trecutul şi în final descoperă că trecutul este mort, prezentul — o minciună, şi că nu exista viitor. Nu seamănă toate astea cu revoluţia noastră, care s-a născut în numele trecutului colectiv şi ne-a distrus vieţile în numele unui vis?

22

După ore mă simţeam istovită. Am încercat să plec repede, spunând că am treburi de rezolvat. De fapt, n-aveam nimic de făcut. Mi-am pus haina, pălăria şi mănuşile şi am plecat. Nu aveam unde să mă duc. Ninsese mult în după-amiaza aceea, ca apoi să iasă soarele peste zăpada albă, curată şi proaspătă. Aveam o prietenă din copilărie pe care am iubit-o mult de tot – o fată mai în vârstă decât mine – când eram mică, înainte să fiu trimisă în Anglia. Ne plimbam uneori amândouă prin zăpadă, ne opream la patiseria noastră preferată şi ne cumpăram choux-â-la-creme, umplute cu frişcă adevărată. Ne luam prăjiturile şi ne avântam din nou prin zăpada strălucitoare mâncând şi vorbind nimicuri şi iar ne plimbam, ne plimbam…

Am ieşit din Universitate şi am trecut pe trotuarul cu librăriile. Vânzătorii de casete audio dăduseră muzica tare şi ţopăiau de pe un picior pe altul, doar, doar or scăpa de frig, cu căciulile de lână trase peste urechi. Răsuflarea li se ridica precum un abur, în ritmul muzicii, înălţându-se şi dispărând apoi în albastrul cerului. Am mers pe acelaşi trotuar până s-au terminat magazinele şi am ajuns la cinematograful unde mergeam în copilărie, care acum era închis. Câte dintre ele nu fuseseră arse în zilele glorioasei revoluţii! Un pic mai jos era piaţa Ferdowsi, numita după renumitul nostru poet epic, unde m-am oprit o vreme. Să fi

fost oare aici locul unde ne-am oprit în ziua aceea, cu prăjiturile, eu şi prietena mea?

Anii au trecut şi acum zăpada a devenit poluată, ca şi Teheranul, de altfel; prietena este în exil iar eu m-am întors acasă. Până atunci, faptul de a fi acasă însemnase ceva amorf şi evaziv: mi se prezenta în contururi încântătoare, cu familiaritatea impersonală a fotografiilor alb-negru. Dar toate aceste sentimente aparţin de-acum trecutului. Noţiunea de acasă se schimba constant în faţa ochilor mei.

Am avut senzaţia în ziua aceea că pierdeam ceva, ca plângeam o moarte care nu survenise încă. Simţeam ca şi cum toate lucrurile personale îmi erau sfărâmate, smulse ca florile de câmp dintr-o gradină, unde urmau să fie plantate alte flori, mai decorative, unde totul urma să fie perfect aranjat şi organizat. N-am avut niciodată acest sentiment de gol pe când eram studenta în Statele Unite. În acei ani, dorul meu era legat de certitudinea că acasă era acolo, într-un loc sigur şi, ca mă voi putea întoarce ori de câte ori voiam. Nu mi-am dat seama ce înseamnă cu adevărat exilul decât în momentul în care am ajuns acasă. Mergând pe străzile mele iubite şi dragi, simţeam cum amintirile mi se strivesc sub tălpi.

23

Semestrul al doilea nu a început sub auspicii bune: se ţineau foarte puţine cursuri. Încă de anul trecut, guvernul era preocupat cu anihilarea grupurilor din opoziţie, închizând ziare şi reviste progresiste, pedepsind foşti funcţionari guvernamentali şi purtând război deschis împotriva minorităţilor, mai ales împotriva kurzilor. Acum îşi îndreptaseră atenţia împotriva universităţilor, cuiburi ale disidenţei, unde revoluţionarii musulmani nu deţineau controlul. Acestea jucau rolul ziarelor acum interzise, în protestul împotriva suprimării forţelor progresiste. Se organizau aproape zilnic manifestaţii, întâlniri de protest, mese rotunde sau demonstraţii la una dintre universităţi,

mai ales la Universitatea din Teheran.

Într-o dimineaţa, de cum am intrat în clădire, am simţit că era ceva în neregulă. O fotografie în mărime naturala a lui Hashemi Rafsanjani, care la acel moment era purtătorul de cuvânt al parlamentului, era lipită pe peretele din faţa intrării. Alături de ea era un afiş, care avertiza studenţii în legătură cu existenţa unui complot, a unei „conspiraţii”: se urmărea închiderea universităţilor. Sub fotografie şi afiş, studenţii se strânseseră în semicerc, în interiorul căruia părea că se formaseră mai multe semicercuri mai mici. Pe măsură ce mă apropiam, studenţii, între care recunoscusem câţiva de-ai mei, îmi făceau loc să trec. În mijloc era domnul Nyazi, care discuta aprins cu unul dintre liderii studenţilor din gruparea de stânga.

Domnul Nyazi nega vehement implicarea guvernului în închiderea universităţilor. Celălalt student arăta că discursul domnului Rafsanjani de la Universitatea Mashad, despre nevoia de a purifica sistemul educaţional şi de a declanşa revoluţia culturală în universităţi, dovedea contrariul. S-au contrazis o vreme, încurajaţi de curioşii strânşi în jurul lor. N-am rămas până la sfârşit; îmi era clar că nu vor ajunge la vreun acord. În acele zile, forţele seculare şi de stânga dominau universităţile, iar ultimele desfăşurări ale evenimentelor erau pentru mulţi dintre noi de neconceput. Să te gândeşti că universităţile ar putea fi închise ni se părea la fel de absurd ca şi posibilitatea ca femeile să fie forţate să poarte vălul.

Nu după multa vreme, însă, guvernul şi-a anunţat intenţia de a suspenda cursurile şi de a forma un comitet pentru punerea în practică a revoluţiei culturale. Acest comitet avea atribuţia de a reconstrui universităţile în aşa fel încât să le facă acceptabile în ochii liderilor Republicii Islamice. Ceea ce doreau nu era foarte clar, dar nu exista niciun dubiu în privinţa a ceea ce nu voiau. Li se dăduse mâna liberă să concedieze cadrele profesorale indezirabile, personalul şi studenţii incomozi, precum şi să stabilească regulile de desfăşurare a cursurilor şi un nou curriculum.

Era primul efort organizat pentru a epura Iranul de cultura occidentală decadentă. Majoritatea studenţilor şi a profesorilor nu au cedat acestui dictat şi, încă o dată, Universitatea din Teheran a devenit teatrul unor noi bătălii.

Să mergi la cursuri devenea din ce în ce mai greu. Ne împărţeam între mai multe manifestaţii de protest, de la o întâlnire la alta, ca şi cum continua agitaţie ne-ar fi ajutat să îi ţinem în loc. Profesori şi studenţi mărşăluiau laolaltă, în timp ce între organizaţiile studenţeşti existau numeroase divergenţe.

Studenţii organizau demonstraţii la care am participat şi eu, cu toate că nu aveam nicio afinitate faţă de vreuna sau alta dintre organizaţii. Dacă oamenii de stânga ar fi venit la putere, cred că ar fi făcut acelaşi lucru. Dar nu asta era important: important era să salvăm universitatea, la distrugerea căreia, la fel ca şi a Iranului, puseserăm cu toţii umărul.

24

Şi aşa a început un nou ciclu al demonstraţiilor violente. Începeam să mărşăluim de obicei din faţa universităţii şi, pe măsura ce înaintam, ni se îngroşau rândurile. Ne îndreptam către zonele mărginaşe şi, de obicei, pe aleile mărginaşe sau la unele intersecţii „ei“ veneau, atacându-ne cu bâte şi cuţite. Demonstranţii se împrăştiau atunci, pentru a se reuni în tăcere, la câteva străzi mai încolo. Mergeam pe străzile sinuoase şi pe alei nepavate şi iar ne trezeam cu „ei“ peste noi, la următoarea intersecţie, cu cuţitele scoase. Fugeam, fugeam, şi iar ne întâlneam mai încolo.

Mi-amintesc în mod special una dintre zile. Plecasem mai devreme de acasă, cu Bijan: m-a lăsat lângă universitate, în drumul lui spre birou. Câteva străzi înainte de universitate, am observat un grup de tineri cu pancarte, îndreptându-se spre campus. Am observat-o printre ei pe Nassrin, pe care n-o mai văzusem de mult. Avea un teanc de fluturaşi în mână şi mărşăluia în primul rând. La un colţ, ea şi o altă

fată s-au separat de grup şi au luat-o pe altă stradă. Mi-am amintit dintr-odată ca Nassrin nu-mi dăduse încă lucrarea promisă despre *Gatsby;* dispăruse din viaţa mea la fel de brusc cum apăruse. Mă întrebam dacă aveam s-o mai văd vreodată.

M-am trezit mergând alături de un grup de studenţi care scandau lozinci şi care apăruseră ca prin minune. Dintr-odată, am auzit şuierul gloanţelor, venind parcă din toate părţile. Gloanţele erau aievea. O clipă mai devreme eram în faţa porţilor de fier ale universităţii, acum alergam spre librăriile de peste drum, majoritatea închise din cauza tulburărilor de stradă, să mă adăpostesc undeva unde era deschis. În apropiere, un negustor ambulant de casete îşi lăsase casetofonul pornit, şi o voce se jeluia amar, plângându-şi iubirea trădată.

Acea zi se transformase într-un coşmar nesfârşit. Pierdusem noţiunea timpului şi a spaţiului, mă alăturam unui grup sau altuia, care ulterior se împrăştia, hoinărind de pe o stradă pe alta. Se anunţase o mare demonstraţie în după-amiaza aceea. Avea să fie cea mai sângeroasă confruntare dintre studenţi şi guvern. Acesta din urmă adusese în autobuze muncitori de la fabricile din împrejurimi, care să se alăture miliţiei şi trupelor de şoc, înarmate cu bastoane şi cuţite, pentru a organiza contramanifestaţia împotriva studenţilor. Muncitorii au fost aleşi din cauza idealizării, proprie celor de stânga, a relaţiei cu proletariatul, ca aliaţi fireşti ai acestora.

Odată pornit focul, ne-am împrăştiat în toate direcţiile. Mi-amintesc că, la un moment dat, am dat nas în nas cu o fostă colegă, cea mai bună prietena a mea din clasa a şasea. În mijlocul tirurilor şi a strigatelor mulţimii, ne-am îmbrăţişat şi am vorbit despre cei aproape douăzeci de ani de când nu ne văzuserăm. Mi-a spus că toată lumea se îndrepta către spitalul de lângă universitate, unde se presupunea că ar fi fost duse cadavrele studenţilor ucişi şi trupurile celor răniţi în ambuscadă.

Nu ştiu cum m-am pierdut de ea în mulţime şi m-am

trezit în curtea spitalului care, de curând, îşi schimbase numele din Pahlavi, numele ultimului şah, în imamul Khomeini. Circula acum zvonul că poliţia şi gărzile ar fi furat cadavrele studenţilor pentru a preveni răspândirea veştii morţii lor. Studenţii voiau acum să ia cu asalt spitalul, pentru a preîntâmpina mutarea trupurilor în alte locuri.

Mă îndreptam către clădirea principală, iar acum, rememorând, se pare că mi-a luat o veşnicie să ajung acolo: mergeam ca în transă, cu oameni alergând în jurul meu din toate direcţiile. Toţi păreau să aibă un scop, o destinaţie în minte – mai puţin eu, care mergeam de una singură. Deodată, am văzut venind spre mine o faţă cunoscută: era Mahtab.

În acel moment m-am uitat la ea, paralizată şi îngheţată de groază: arăta ca un animal pierdut, în pericol. Probabil că starea de şoc o forţa să meargă în linie dreaptă, aproape mecanic, fără să devieze la stânga sau la dreapta, într-un echilibru aproape perfect. Imaginaţi-v-o pe Mahtab îndreptându-se către mine. Două fete îmi blocau vederea, apoi apare ea, cu un tricou bej, peste blugi: mă vede şi privirile ni se întâlnesc. Se pregătea să treacă pe lângă mine; s-a oprit pentru o secundă doar. Şi iată-ne, noi două, împărtăşind un moment în căutarea noastră înfiorătoare. S-a oprit ca să-mi spună că „ei“ reuşiseră să răpească trupurile neînsufleţite de la morga spitalului. Nimeni nu ştia unde fuseseră duse cadavrele. Atât mi-a spus şi-apoi a dispărut; n-aveam s-o mai văd decât peste şapte ani.

Aşa cum stăteam singură în curtea spitalului, cu mulţimea roind în jurul meu, am avut o stranie experienţă: am simţit ca şi cum inima mi-ar fi fost smulsă din piept şi ar fi căzut cu un zgomot înfundat într-un spaţiu gol, într-un vid vast, de existenţa căruia nu aveam habar. Eram obosită şi înfricoşată. Şi nu-mi era frică de gloanţe: ameninţarea lor era prea imediată. Mi-era teamă de un fel de lipsă, ca şi cum viitorul mi-ar fi scăpat printre degete.

25

Studenţii rămăseseră peste noapte în campus, pentru a împiedica închiderea universităţii. Au pichetat universitatea până când aproape au sfârşit într-o baie de sânge – cu toate că forţele guvernamentale erau singurele care deţineau arme – şi au fost evacuaţi cu miliţia, cu Gărzile Revoluţionare şi cu poliţia, care au ocupat apoi întreaga universitate.

În timpul acestor nopţi l-am întâlnit din nou pe domnul Bahri. Era o atmosferă de anxietate, amestecată cu aparenta căldură a unor astfel de evenimente, stând împreuna cu toţii, glumind, povestind, schimbând informaţii, discutând plăcut în serile calde. Stătea singur, într-un colţ întunecat, sprijinindu-se de un copac.

„Ce părere ai despre asta?“ l-am întrebat. A zâmbit forţat şi a zis: „Nu, doamna, ce credeţi *dumneavoastră* despre asta?“ „Domnule Bahri, i-am spus încet. Ceea ce cred eu devine pe zi ce trece din ce în ce mai neînsemnat. Atât de irelevant încât mă gândesc sa mă duc acasă, să-mi iau o carte bună şi să încerc să adorm.”

Ştiam că l-am şocat, pentru că eu însămi eram şocată. Dintr-odată am simţit că aceea nu era lupta mea. Pentru majoritatea celor prezenţi, entuziasmul luptei era aproape totul, iar eu nu eram deloc încântată, în niciun fel. Avea vreo importanţă pentru mine cine închisese universitatea, dacă o făcuseră studenţii de stânga sau islamiştii? Ceea ce conta era că universitatea nu ar fi trebuit să fie închisă, că ar fi trebuit să fie lăsată să funcţioneze ca universitate şi nu ca un câmp de luptă între forţe politice rivale. Mi-a trebuit mult timp, aproape şaptesprezece ani, dacă stau să mă gândesc bine, ca să diger totul şi să formulez această concluzie. Atunci, doar m-am dus acasă.

La puţin timp după aceea, guvernul a închis universităţile. A epurat cadrele didactice, personalul administrativ, studenţii. Unii dintre studenţi au fost omorâţi sau aruncaţi în temniţă; alţii, pur şi simplu, au dispărut.

Universitatea din Teheran devenise locul marilor dezamăgiri, al părerilor de rău, al durerii. Niciodată nu aveam să mă mai grăbesc să ajung la curs cu atâta inocenţă şi nerăbdare cum o făcusem în acele zile din zorii revoluţiei.

26

Într-o zi din primăvara lui 1981 – simt încă în obraji soarele şi briza din dimineaţa aceea – am devenit neînsemnată. La un an şi ceva de când mă întorsesem în ţara şi în oraşul meu, de când venisem acasă, am descoperit că acelaşi decret care transformase cuvântul *Iran* în *Republica Islamică Iran* mă transformase şi pe mine şi tot ceea ce reprezentam eu până atunci în ceva cu totul neînsemnat. Faptul că şi alţii împărtăşeau aceeaşi soartă nu mă ajuta deloc. De fapt, devenisem neînsemnată chiar mai devreme. După aşa-numita revoluţie culturală, care a dus la închiderea universităţilor, am rămas pur şi simplu fără loc de muncă. Mergeam la universitate, dar nu era mare lucru de făcut. M-am apucat să scriu un jurnal şi să citesc Agatha Christie. Hoinăream pe străzi cu prietenul meu, reporterul american, vorbind despre Lower East Side, cartierul lui Mike Gold, şi despre West Egg, al lui Fitzgerald. În loc de cursuri, eram chemaţi la şedinţe nesfârşite. Administraţia ar fi vrut să nu mai lucrăm, dar să pretindem, în acelaşi timp, că nu se schimbase nimic. Deşi universităţile erau închise, profesorii trebuiau să se prezinte la program şi să propună proiecte Comitetului pentru Revoluţie Culturală.

Zilele acelea erau lipsite de activitate, singura lor calitate era că ne permiseseră să legăm prietenii cu colegii din departament şi de la alte catedre. Eu eram cea mai tânără, ultima venită din grup, şi aveam o mulţime de lucruri de învăţat. Mi-au povestit despre zilele de dinainte de revoluţie, despre entuziasm şi despre speranţe; mi-au vorbit despre unii dintre colegii care nu se mai întorseseră.

Noul comitet ales pentru punerea în practică a revoluţiei

culturale a vizitat Facultatea de Drept şi Ştiinţe Politice şi Facultatea de Persană, Limbi şi Literaturi Străine. Întâlnirea a avut loc în auditoriul de la Facultatea de Drept. În ciuda instrucţiunilor mai mult sau mai puţin formale cu privire la purtarea vălului de către femeile din facultate, profesori sau personal administrativ deopotrivă, până în acea zi femeile din universitate refuzaseră să se supună noilor reguli. Aceea a fost prima şedinţă la care am participat alături de femei care purtau văl. În afară de noi trei, Farideh, Laleh şi cu mine, toate purtau văl. Noi eram independente şi considerate oarecum excentrice, aşa că ne-am dus la întâlnire descoperite, fără văl pe cap.

Membrii Comitetului pentru Revoluţie Culturală stăteau oarecum inconfortabil pe scena foarte înaltă. Arborau un aer de superioritate, o expresie neprietenoasă, ce trăda nervozitate şi dispreţ. Acea întâlnire a fost ultima la care personalul facultăţii şi-a permis să critice deschis guvernul şi politica lui în ceea ce priveşte educaţia universitară. Mulţi au fost recompensaţi pentru îndrăzneala lor cu concedierea.

Eu, Farideh şi Laleh ne-am aşezat împreună, evident, şi, ca nişte copii năzdrăvani, am şuşotit tot timpul, ne-am consultat una cu cealaltă şi am ridicat tot timpul mâinile, ca să intervenim. Farideh a cerut socoteală comitetului pentru că a folosit teritoriul universităţii pentru a tortura şi a intimida studenţii. Eu le-am spus că integritatea mea ca profesor şi ca femeie era compromisă de insistenţa lor de a purta vălul, fără să cred în semnificaţia lui, pentru câteva mii de tumani în plus la salariu. Problema nu era atât vălul propriu-zis, ci libertatea de a alege să îl port sau nu. Bunica mea refuzase să iasă din casă timp de trei luni, când i s-a cerut să renunţe la văl. Voi fi şi eu la fel de hotărâtă în refuzul meu. N-aveam de unde şti că nu peste multă vreme libertatea de a alege ne va fi într-adevăr, oferită: ori purtam vălul, ori dacă refuzam – ne aşteptau închisoarea, tortura, biciuirea sau moartea.

După şedinţă, o colegă de-a mea, o femeie „modernă”,

care decisese să poarte vălul şi a rămas încă şaptesprezece ani în universitate, după plecarea mea, mi-a spus cu o undă de sarcasm în voce: „Lupţi pentru o cauză pierdută. Să-ţi pierzi slujba pentru o problemă ca asta? În câteva săptămâni, va fi obligatoriu sa purtam vălul chiar şi la băcănie”.

Răspunsul cel mai simplu ar fi fost, desigur, că universitatea nu era băcănie. Dar avea dreptate. În curând aveam să fim forţate să-l purtăm pretutindeni. Iar gardienii moralei, cu armele şi cu maşinile lor de patrulă, aveau să se asigure ca respectam asta cu stricteţe. În acea zi însorită, când eu şi colegele mele ne-am făcut cunoscut protestul, aceste lucruri nu păreau predestinate. Atâţia profesori s-au arătat revoltaţi atunci, încât am crezut că într-adevăr vom învinge.

Am plecat de la şedinţă jubilând. Comitetul fusese, în mod clar, învins: răspunsurile lor fuseseră jalnice, şi pe măsură ce se intra în subiect, membrii acestuia deveneau din ce în ce mai defensivi şi mai incoerenţi. Când am ieşit din sala de şedinţe, domnul Bahri mă aştepta afară cu un prieten. Nu a vorbit cu ceilalţi colegi, şi-a îndreptat atenţia numai spre mine. Nu înţelegea: cum puteam sa-i fac una ca asta? Nu eram prieteni? Da, eram prieteni, dar asta nu era ceva personal – nu în felul acesta. „Nu vezi că, involuntar, ajuţi duşmanul, pe imperialişti? a spus el întristat. Este prea mult sa-ţi cer să te supui unor reguli pentru a salva revoluţia?” Puteam să-l fi întrebat a cui revoluţie, dar n-am făcut-o. Eu, Farideh şi Laleh eram prea euforice şi hotărâsem să ieşim la masă, să sărbătorim.

Câteva luni mai târziu, s-au organizat comitete care i-au concediat pe unii dintre cei mai buni profesori şi i-au exmatriculat pe studenţii eminenţi. Dr. A a demisionat şi a plecat în Statele Unite. Tânărul profesor strălucit pe care l-am întâlnit în biroul dr. A a fost şi el exclus la scurt timp după aceea – l-am întâlnit unsprezece ani mai târziu, la o conferinţă în Austin, Texas. Din vechiul grup nu mai rămăseserăm decât eu şi Laleh, iar foarte curând aveam să

plecăm şi noi. Guvernul a decretat purtarea obligatorie a vălului şi a trimis în faţa judecaţii mai mulţi profesori şi studenţi. M-am mai dus la o demonstraţie organizată de mujahedini, dar susţinută de toate forţele din opoziţie, mai puţin de Partidul Comunist Tudeh şi de Organizaţia Fedayin. Pe-atunci, primul preşedinte al Republicii se ascundea şi curând avea să fugă din ţară. Peste jumătate de milion de oameni participaseră la ceea ce avea să fie cea mai sângeroasă bătălie a revoluţiei. Peste o mie de persoane au fost arestate, multe, inclusiv adolescenţi, executate pe loc. Opt zile mai târziu, pe 28 iunie, sediul Partidului Islamic republican a fost bombardat şi peste optzeci de membri şi lideri de vârf ai guvernului au fost ucişi. Guvernul s-a răzbunat executând şi arestând indivizi aproape la întâmplare.

În mod ciudat, când administraţia a început procesul concedierii mele, nu mi-au luat apărarea colegii seculari, ci domnul Bahri şi prietenii săi – foşti studenţi, care nu fuseseră promovaţi, majoritatea, pentru că absentaseră de la curs – care au făcut tot ce le-a stat în putinţă ca să întârzie cât mai mult excluderea.

Sentimentele, pe care credeam că le-am lăsat demult în urmă, au revenit atunci când, după aproape nouăsprezece ani, regimul islamic se întorcea din nou împotriva studenţilor. De data aceasta au deschis focul asupra acelora pe care îi admiseseră în universităţi, asupra celor care erau copiii lor, copiii revoluţiei. Încă o dată studenţii mei aveau să se ducă la spitale să-şi caute morţii şi să împiedice ca răniţii sa fie răpiţi de gardieni. Numai că, de această dată, parcurgeam campusul cu ochii minţii, citind faxurile şi e-mailurile trimise de foştii mei studenţi, din biroul meu din Washington D.C., încercând să descifrez ceva, dincolo de isteria cuvintelor lor.

Aş vrea să ştiu unde se află acum domnul Bahri, în acest moment, ca să-l întreb: Cum a ieşit, domnule Bahri – acesta v-a fost visul, visul dumneavoastră despre revoluţie? Cine va plăti pentru spectrele din amintirile mele? Cine va plăti

pentru cei ucişi sau executaţi, ca să nu ne mai hăituie pe noi, cei care ne-am schimbat vieţile? Spuneţi-mi, domnule Bahri – sau, ca să folosesc una dintre expresiile neobişnuite ale lui Gatsby: „Spune-mi, bătrâne – ce ne facem cu sângele de pe mâinile noastre?”

Partea a III

JAMES

1

Într-o dimineaţă, dintr-odată şi pe neaşteptate, a venit războiul. A fost anunţat pe 23 septembrie 1980, cu o zi înainte de deschiderea şcolilor şi a universităţilor: eram în maşină, ne întorceam cu toţii la Teheran, dintr-o excursie la Marea Caspică, atunci când am auzit la radio vestea atacului. Totul a început foarte simplu. Crainicul a anunţat ştirea pur şi simplu, la fel cum oamenii vestesc naşterea sau înmormântarea cuiva, iar noi am acceptat-o ca pe un fapt irevocabil, care urma să infiltreze toate celelalte consideraţii şi să se insinueze treptat în fiecare ungher al vieţii noastre. Câte evenimente se înglobează oare în acel moment decisiv, când te trezeşti într-o buna dimineaţă şi descoperi că întreaga viaţă ţi-a fost schimbată de forţe care îţi scapă de sub control?

Ce a declanşat războiul? Să fi fost oare aroganţa noilor revoluţionari islamici, care continuau să provoace ceea ce considerau ei ca fiind regimuri reacţionare şi eretice în Orientul Mijlociu, incitând popoarele acestor ţări la revolte revoluţionare? Sau poate faptul că noul regim îi purta o aversiune făţişă lui Saddam Hussein, care îl expulzase pe atunci exilatul ayatollah Khomeini din Irak, după ce se presupunea că ar fi încheiat o înţelegere cu şahul? Să fi fost oare vechea ostilitate dintre Iran şi Irak, pe lângă faptul că irakienii, în contul promisiunilor făcute de Occidentul ostil, inamic al noului guvern islamic revoluţionar, sperau într-o neîntârziata şi dulce victorie?

Retrospectiv, când evenimentele istorice s-au adunat, organizat şi analizat în nenumărate articole şi cărţi, apare şi o înşiruire clară, logică şi ordonată a acestora, pe care noi, cei care le-am trăit, nu o resimţeam pe atunci. Pentru mine,

ca şi pentru milioane de iranieni obişnuiţi, războiul a venit de nicăieri, într-o dimineaţă caldă de toamnă: pe neaşteptate, ca un intrus şi fără niciun fel de sens.

Toată toamna ce a urmat m-am plimbat îndelung pe aleile largi şi înfrunzite, din vecinătatea casei noastre, înconjurată de grădini înmiresmate şi de cursuri de apă şerpuitoare, gândindu-mă întruna la propria-mi ambivalenţă în ceea ce priveşte războiul, pentru că furia pe care o simţeam se combina cu sentimente de dragoste şi cu dorinţa de a-mi proteja casa şi ţara.

Într-o seară de septembrie – era unul din acele momente crepusculare, dintre anotimpuri, când pentru scurt timp aerul se îmbibă cu un amestec de vară şi de toamnă – am fost întreruptă din gânduri de culorile unui apus magnific, desfăşurat în toată splendoarea lui dinaintea mea. S-a întâmplat să prind tocmai jocul luminii ce se stingea treptat printre vrejurile subţiri ale unor plante căţărătoare, urcate pe trunchiurile câtorva copaci. Am rămas acolo privind apusul diafan, până ce trecătorii din direcţie opusă m-au trezit din reverie şi mi-am continuat drumul.

În josul străzii, pe zidul din dreapta, scris cu litere mari, negre, trona un citat din ayatollahul Khomeini: ACEST RĂZBOI ESTE O BINECUVÂNTARE PENTRU NOI! Am citit sloganul cu furie. O mare binecuvântare pentru cine?

2

Războiul cu Irakul a început în acel septembrie şi a continuat până în a doua jumătate a lui iulie, 1988. Tot ce ni s-a întâmplat în acei opt ani de război şi direcţia pe care au urmat-o vieţile noastre după aceea au fost, într-un fel sau altul, determinate de acest conflict. Nu a fost poate cel mai crunt război din lume, cu toate că a lăsat în urmă peste un milion de morţi şi de răniţi. La început, acesta părea să ducă la un soi de reconciliere naţională: eram cu toţii iranieni şi duşmanul ne ataca patria. Dar chiar şi aşa, nu toţi erau lăsaţi sa participe. Din punctul de vedere al

regimului, inamicul atacase nu numai Iranul; atacase Republica Islamică şi, astfel, atacase Islamul însuşi.

Polarizarea creată de regim adusese confuzie în toate aspectele vieţii. Forţele Domnului nu luptau numai împotriva emisarului lui Satana, irakianul Saddam Hussein, ci şi împotriva agenţilor acestora din interiorul ţării. Tot timpul, de la începutul revoluţiei, pe durata războiului şi după aceea, regimul islamic nu a uitat niciodată de bătălia sfântă împotriva duşmanului din interior. Toate formele de critică erau considerate a fi de inspiraţie irakiană şi periculoase pentru securitatea naţionala. Grupările sau indivizii fără vreun sentiment de loialitate faţă de regimul islamic erau excluşi din lupta împotriva războiului. Puteau fi omorâţi sau trimişi pe front, dar nu-şi puteau exprima preferinţele sociale sau politice. Existau numai două forţe în lume, armata lui Dumnezeu şi cea a lui Satana.

Implicit, fiecare eveniment, fiecare atitudine socială întruchipa o astfel de alianţă simbolică. Noul regim ajunsese dincolo de simbolismul romantic, mai mult sau mai puţin prevalent în fiecare sistem politic, pentru a instaura un tărâm al mitului pur, cu consecinţe devastatoare. Republica Islamică nu mai era doar modelată după ordinea socială stabilită de Profetul Mahomed, în timpul domniei lui în Arabia; era chiar modelul de conducere al Profetului. Războiul Iranului cu Irakul era asemenea celui purtat împotriva necredincioşilor de cel de-al treilea şi cel mai militant dintre imami, imamul Hussein, iar iranienii urmau să cucerească oraşul Karballa, oraşul sfânt din Irak, unde acesta se odihnea pentru posteritate. Batalioanele iraniene se numeau după Profet sau după cei doisprezece sfinţi şiiţi; aşa erau de exemplu armatele lui Ali, Hussein şi Mahdy, al doisprezecelea imam, a cărui venire o aşteptau şiiţii musulmani, iar asalturile militare împotriva Irakului purtau invariabil nume de cod după celebrele lupte ale lui Mahomed. Ayatollahul Khomeini nu mai era doar un lider religios sau politic, ci un imam în toata puterea cuvântului.

În acele zile devenisem un colecţionar plin de fervoare. Păstram fotografiile martirilor, tineri, cei mai mulţi copii încă, publicate în ziare, alături de testamentele lor, făcute înainte de a merge pe front. Am decupat articolul elogios al ayatollahului Khomeini însuşi, la adresa unui băiat de treisprezece ani care se aruncase în faţa unui tanc inamic şi povestirile despre tineri cărora li se dăduseră chei spre paradis pentru a le purta la gât, atunci când erau trimişi pe front: li se spunea ca martiriul lor le asigura accesul direct în paradis.

Ceea ce pornise ca un impuls de a înregistra evenimente în jurnal s-a transformat treptat într-o lăcomie şi febrilitate de a strânge laolaltă probe, de parcă un astfel de gest din partea mea ar fi putut să le aducă ghinion forţelor pe care nu le puteam controla impunându-le propriul meu ritm şi raţiunea mea.

Ne-a trebuit ceva vreme să pricepem ce era cu războiul, cu toate că la radio, la televiziune şi în ziare numai despre asta se vorbea, încurajau oamenii să profite de camuflaj şi foloseau un sistem de alarmă pentru a ne instrui: după sirena roşie, o voce spunea: „Atenţiune! Atenţiune! Aceasta este o alarmă. Vă rugăm să vă îndreptaţi spre adăposturi…” Adăposturi? Care adăposturi? Niciodată, pe perioada celor opt ani de război, guvernul nu a creat un program coerent pentru securitatea şi siguranţa cetăţenilor. Adăposturile erau pentru ei subsolurile sau nivelele inferioare ale blocurilor, sub care puteai fi oricând îngropat de viu. Cu toate acestea, cei mai mulţi dintre noi nu ne-am dat seama de pericolul în care ne aflam, ca şi de propria noastră vulnerabilitate, până mai târziu, când Teheranul avea să fie bombardat, ca şi celelalte oraşe.

Atitudinea noastră ambivalentă faţă de război izvora mai ales din ambivalenţa faţă de regim. În acele prime raiduri aeriene împotriva Teheranului, o casă din zona exclusivistă a oraşului a fost lovită de o bombă. Circula un zvon potrivit căruia subsolul acelei clădiri era ocupat de gherile antiguvernamentale.

Hashemi Rafsanjani, purtătorul de cuvânt al parlamentului, într-un efort de a calma populaţia înspăimântată, a afirmat în timpul ceremoniei rugăciunii de vineri că bombardamentele nu făcuseră, până atunci, mari pagube materiale, iar victimele lui fuseseră „bogătani aroganţi şi subversivi”, care ar fi fost, mai mult decât probabil, executaţi în curând. De asemenea, a recomandat femeilor ca, pe timp de noapte, să doarmă îmbrăcate în mod corespunzător, în aşa fel încât, dacă pe timpul nopţii casele le-ar fi fost lovite de bombe, să poată ieşi în stradă fără „a se expune indecent ochilor străini”.

3

„Hai să sărbătorim!“ a exclamat prietena mea Laleh, înainte de a se aşeza la masă, la restaurantul nostru preferat, unde o aşteptasem să vină. Asta se întâmpla la câteva săptămâni de la întâlnirea pe care o avuseserăm cu Comitetul pentru Revoluţie Culturală, iar de-acum ştiam bine că nu mai era mult până să fim obligate să ne supunem regulilor sau să fim concediate. Având în vedere faptul că guvernul făcuse obligatoriu vălul la locul de muncă, nu vedeam motivul exuberanţei ei. „Ce să sărbătorim?” am vrut eu să ştiu. „Astăzi – a făcut o pauză şi a luat o gură mare de aer, – după nouă ani – opt şi jumătate, să fiu mai exactă – am fost în mod oficial concediată de la universitate. Sunt acum oficial irelevantă, cum ai spune tu, aşa că azi fac cinste cu prânzul! Din moment ce nu putem bea în public în cinstea noului meu statut, hai să mâncăm până nu mai putem“, a adăugat cu curaj, încercând să minimalizeze evenimentul care avea să o lase fără un ban şi, mai important decât atât, o făcuse să renunţe la o slujbă pe care o iubea şi pe care o făcea cum trebuie. Făcea haz de necaz, cred că aşa s-ar spune. Ei bine, a face haz de necaz devenise de-acum o modă printre prieteni şi colegi.

Se dusese în acea zi la universitate să discute situaţia ei

cu şeful Departamentului de Psihologie, unde preda de la întoarcerea ei din Germania şi, bineînţeles, nu purta basmaua. Bineînţeles! Gardianul de la poartă a strigat-o din cuşca lui. Dacă stau bine să mă gândesc acum, chiar arăta ca o cuşcă, o chestie cu bare, nu-mi amintesc foarte bine, oare era din metal? Sau de ciment? Avea fereastră sau uşă laterală? Aş putea să pun mâna pe telefon şi s-o întreb pe Laleh, care de doi ani s-a mutat, în sfârşit, în Statele Unite şi acum locuieşte în Los Angeles. Spre deosebire de mine, ea are o memorie foarte bună a detaliilor.

„L-ai văzut pe noul paznic? m-a întrebat ea, înfigând furculiţa într-o frunză de salată. Mototolul cu faţa plouată. Matahala…“ încerca să evite să pronunţe cuvântul „gras“. Nu, nu avusesem plăcerea să-l fi cunoscut pe gardianul de care-mi vorbea. „În orice caz, este de dimensiunile lui Bran. Dar asemănarea se sfârşeşte aici. Vreau să spun că acest tip este dolofan, dar nu jovial, unul dintre acei supraponderali neprietenoşi şi fără haz, care nici măcar de mâncare nu se bucură – ştii genul.“

„Poţi, te rog, să-l laşi deoparte pe gardianul cu faţa plouată, am rugat-o, şi să-mi povesteşti ce s-a întâmplat?” A atacat o roşie mică din farfurie, care îi scăpa de câte ori încerca să o înţepe cu furculiţa, şi nu a mai spus nimic, până nu a prins-o. „A ieşit din cabină, a continuat Laleh, în sfârşit, şi mi-a zis: «Doamnă, actele dumneavoastră». Aşa că am scos legitimaţia, i-am fluturat-o prin faţa ochilor şi mi-am văzut de drum, când m-a strigat din nou. «Doamnă, ştiţi că nu aveţi voie să intraţi aşa?» Am intrat mereu *aşa* în ultimii opt ani. «Nu, doamnă, acum nu puteţi intra fără basma – noi ordine.» Asta e problema mea, nu a ta, i-am spus. Dar nu renunţa deloc. «Sunt autorizat să opresc orice femeie care…» – şi aici l-am întrerupt. Eu nu sunt orice femeie! *i-a*m spus cu întreaga autoritate de care eram în stare. «Îl am chiar aici, a protestat el, un ordin scris, semnat chiar de preşedinte, în care se specifică foarte clar: nicio fată – nicio femeie, s-a corectat el – nu poate trece în asemenea condiţii.» “

„A spus el *în asemenea condiţii?”* am întrebat eu.

„Aha, aşa a zis. Am mai făcut un pas; el mi-a blocat drumul. Am făcut un pas la dreapta, a făcut şi el unul. M-am oprit; s-a oprit şi el. Câteva secunde am stat acolo amândoi, uitându-ne unul la celalalt, pe urmă a zis: «Daca vă las să treceţi aşa, voi fi tras la răspundere». Cum adică aşa? l-am întrebat. Ultima dată când am verificat, eram *singura* persoană răspunzătoare pentru condiţia mea, aşa că nu este nevoie ca tu să-ţi asumi vreo responsabilitate. Nu ştiu ce m-a făcut să mă cert cu sărmanul om, mi-a spus Laleh, cu mâna tremurând de nervozitate, şi să-i spun nişte lucruri pe care el oricum nu le putea înţelege. Am rămas aşa amândoi, pentru câteva minute, după care, sub impulsul momentului, m-am uitat peste umărul lui stâng, şi când el s-a întors într-acolo, l-am ocolit prin dreapta şi am rupt-o la fugă“. „Ai fugit?“ „Da, am fugit.“

În acest moment al povestirii ne serveau scallopino de viţel cu piure de cartofi. Laleh a început să scormonească după nu ştiu ce comori ascunse în piure, desenând cercuri concentrice cu furculiţa. „Credeam că va renunţa, a continuat ea. Vreau să spun că putea pur şi simplu să pună mâna pe telefon şi să-şi sune superiorul, nu era nevoie să facă nimic mai mult. Dar nu, nu el. M-am oprit o secundă şi m-am uitat înapoi, să văd dacă rămăsese în urmă, dar nu, el era acolo, îţi jur, se ţinea de curea şi îşi legăna şoldurile dintr-o parte într-alta.“ *„Îşi legăna şoldurile dintr-o parte într-alta?“* „Pe cuvânt, aşa a făcut.“ Şi imită legănarea, de la stânga la dreapta, rotind furculiţa în cartofii din farfurie. „Şi-apoi a început să alerge după mine“, mi-a spus.

Laleh şi gardianul cel gras s-au alergat pe aleile largi ale universităţii. Din când în când, ea se oprea să vadă dacă l-a pierdut sau nu, şi se jura că de câte ori se oprea ea, el, în loc să încerce să o ajungă din urmă, se oprea, ca şi când ar fi călcat brusc nişte frâne invizibile, apoi se apuca iar de curea, făcea mişcarea aia din şolduri, şi-şi continua cursa. Semăna, mi-a zis ea, cu un peşte uriaş, cu răsuflarea tăiată.

Laleh a trecut în fugă pe lângă trei studenţi uimiţi, a

reuşit să coboare cele câteva trepte spre Facultatea de Persană, Limbi şi Literaturi Străine, s-a dezechilibrat şi era aproape să cadă când i s-a prins tocul într-o crăpătură, a traversat apoi repede spaţiul din faţa clădirii, a trecut de uşile deschise, s-a repezit pe holul întunecat şi răcoros şi a urcat într-un suflet scările largi, până la etajul doi, unde s-a oprit brusc la intrarea în Departamentul de Psihologie, aproape să se prăbuşească în braţele şefului, care era la uşă, vorbind cu un coleg. Acesta a încercat s-o ajute să treacă mai uşor peste momentul penibil, exclamând: „Ce s-a întâmplat, profesore Nassri, e revoluţie?" Câteva momente mai târziu, gardianul conştiincios a apărut şi el, cu sudoarea curgându-i pe obraji, ca lacrimile de disperare, cu şapca în mână şi cu răsuflarea tăiată. A început să explice ce se întâmplase, iar şeful departamentului, neştiind dacă să râdă sau să se încrunte, l-a trimis la plimbare, promiţându-i că va face un raport scris către autorităţile competente. O oră mai târziu, Laleh a coborât din clădire, s-a îndreptat spre poartă, fără să arunce măcar o privire spre gardian, şi a ieşit în stradă – o femeie liberă.

O femeie libera? „Da, m-au lăsat să aleg între supunere imediată sau concediere. Şi am ales să nu mă supun, aşa că acum sunt o femeie liberă." „Ce-o să te faci?", am întrebat-o, ca şi cum n-aş fi fost şi eu în aceeaşi situaţie. A ridicat din umeri. „Cred că mă voi apuca iar de croitorie şi de făcut prăjituri."

Acesta era lucrul cel mai uimitor în legătură cu Laleh. Ea ar fi fost ultimul om la care te-ai fi gândit că poate să facă un tort; era totuşi o bucătăreasă desăvârşită şi o croitoreasă nemaipomenită. Când am cunoscut-o prima dată, m-a uimit, pentru că ea era tot ce nu reuşisem eu să fiu vreodată: îngrijită şi rezervată, tipul de persoană corectă, în toate privinţele. Educaţia ei germană sporea această iluzie. O tachinam spunându-i că termenul „imaculat" fusese creat special pentru ea. Când am ajuns să o cunosc mai bine, am înţeles că această ordine desăvârşită camufla o fire pasională, completată cu dorinţe

insaţiabile.

Avea un păr bogat şi greu de aranjat, care nu ceda uşor pieptănului, periilor, gelurilor, nici chiar permanentului. Îl îmblânzea doar după ore întregi de întins cu placa, iar după ce-l aranja, înfăţişarea ei era cea a unei matroane – severă şi dificilă. „Am doar doua opţiuni – îmi mărturisea ea, exasperată – ori mă rad în cap, ori îl aranjez aşa.” Numai ochii mari, negri, sclipind de maliţiozitate trădau aparenţa ei conservatoare. Mai târziu, când se urca prin copaci cu fiica mea de trei ani, mi-am dat seama de câtă disciplină a avut nevoie ca să-şi poată înfrâna pornirile rebele.

S-a întâmplat atunci ca timp de doi ani să trebuiască să-şi câştige existenţa din cusut. Nu i s-a acordat licenţa pentru a preda psihologia copilului, specialitatea ei, şi a refuzat să predea purtând vălul. S-a apucat de cusut, cu toate că detesta să facă asta, iar o vreme, eu şi prietenele mele am purtat toate fuste drăguţe de creton, cu motive florale, croite de ea, până când o prietenă a chemat-o să lucreze la şcoala ei.

Parcă nu ne mai săturam: Laleh a comandat cremă de zahăr ars, iar eu – îngheţată de vanilie şi de cafea, cafea turcească şi nuci, apoi am presărat, gânditoare, nucile peste îngheţata. Făceam socoteala că, la noi la catedră, Farideh fusese concediată, iar dr. A plecase în Statele Unite. Cei mai precauţi colegi, cei care au reuşit să rămână nevătămaţi, spuneau că Farideh fusese dată afară mai mult pentru că se încăpăţânase ca un catâr – după cum subliniase cineva mai spiritual – să renunţe la slujbă, decât din pricina eforturilor administraţiei.

4

Câteva zile mai târziu, m-am dus la Universitatea din Teheran, pentru încă o întâlnire cu domnul Bahri. El îmi ceruse să ne întâlnim, sperând că mă va convinge să mă supun noilor reguli. Eram pregătită pentru un concurs de alergări la poartă, dar, spre surprinderea mea, nu am fost

tratată la fel ca Laleh. Gardianul morocănos nu era cel descris de ea. Nu era nici gras nici slab; nici măcar nu mi-a cerut actele. Pur şi simplu s-a făcut că nu mă vede. Aveam motivele mele să cred că domnul Bahri îl prevenise să nu se bage.

Sala de conferinţe arăta la fel ca prima dată când mă întâlnisem cu domnul Bahri, pentru a discuta despre rolul literaturii şi revoluţie: mare, rece şi goală, cu un aer prăfuit, cu toate că nu prea existau suprafeţe pe care să se poată depune praful, cu excepţia mesei lungi şi a celor douăsprezece scaune. Domnul Bahri şi prietenul său erau aşezaţi undeva la mijlocul mesei, cu faţa spre uşă. S-au ridicat amândoi când am intrat şi au aşteptat până mi-am ales un scaun, pe partea opusă, înainte ca ei să se aşeze din nou.

Domnul Bahri nu a aşteptat prea mult până să intre în subiect. A menţionat mai întâi escapada lui Laleh şi admirabila răbdare a administraţiei cu „acest tip de comportament“. Tot timpul întâlnirii, ochii lui păreau lipiţi de stiloul negru, pe care îl răsucea între degete, ca pe un obiect ciudat, al cărui mister spera să-l desluşească. El şi prietenii lui ştiau foarte bine că doamna profesor Nassri, de fiecare dată când vizita cartierele mai sărace, tradiţionaliste ale oraşului, purta basma. Da, făcea asta din respect pentru credinţa acelor oameni, am spus cu răceală, şi nu pentru că i se cerea asta.

Pe toată durata acestei discuţii, prietenul domnului Bahri nu a scos aproape niciun cuvânt.

Domnul Bahri nu înţelegea cum puteam să fac atâta caz din cauza unei bucăţi de cârpă. Nu vedeam că existau alte probleme, mult mai importante, la care să ne gândim, că era în joc soarta revoluţiei? Ce era mai important, să lupţi împotriva influenţei satanice a imperialiştilor occidentali sau să te ţii cu dinţii de nişte păreri personale care stârnesc dezbinare în rândul revoluţionarilor? Poate că nu a folosit exact aceleaşi cuvinte, dar acesta era fondul discursului său. În acele zile, aşa vorbeau cu toţii. Aveai senzaţia, în

cercurile intelectuale şi revoluţionare, că citeau din vreun scenariu, interpretând personaje dintr-o variantă islamizată a unui roman sovietic.

Era ironic că domnul Bahri, apărătorul credinţei, descria vălul ca pe o bucată de cârpă. A trebuit să-i reamintesc că trebuia să avem ceva mai mult respect pentru acea „bucată de cârpa“ şi să n-o băgăm pe gât celor care se îndoiau dacă s-o poarte sau nu. Ce-şi închipuia el că ar crede studenţii dacă ne-ar vedea purtând vălul, în condiţiile în care jurasem să nu o facem? Nu ar putea spune că ne-am vândut convingerile pentru câteva mii de tumani pe lună în plus la salariu? Dumneavoastră ce-aţi crede, domnule Bahri?

Ce putea să creadă? Un ayatollah dificil, un rege-filosof, orb şi improbabil decisese să impună visul lui unei ţări şi unui popor şi să ne recreeze în viziunea lui mioapă. Aşa că făurise un ideal pentru mine, ca femeie musulmană, ca femeie musulmană şi profesor. Şi dorea ca eu să arăt, să mă comport şi, pe scurt, să trăiesc potrivit acelui ideal. Eu şi Laleh, refuzând să acceptăm acel ideal, nu abordam o poziţie politică, ci una existenţială. „Nu, nu bucata de cârpă era ceea ce respingeam, domnule Bahri, ci transformarea care îmi era impusă şi care mă făcea să mă uit în oglindă urând străina care devenisem.”

Cred că în acea zi mi-am dat seama ca era inutil să „discut” părerile mele cu domnul Bahri. Cum putea cineva spune ceva împotriva trimisului lui Dumnezeu pe pământ? Domnul Bahri, cel puţin în acel moment, îşi deriva energia din faptul incontestabil că se afla de partea Binelui; eu eram, în cel mai bun caz, doar un păcătos, rătăcit de la calea cea dreapta. Presimţeam asta de câteva luni încoace, dar cred că în acea zi, după ce m-am despărţit de domnul Bahri şi de prietenul lui, mi-am dat seama pentru prima dată cât de neînsemnată devenisem.

Când am plecat din încăpere, n-am mai făcut greşeala de a-i întinde mâna. Domnul Bahri m-a condus la ieşire, ca o gazdă politicoasă, cu mâinile ţinute ferm la spate, în timp

ce eu repetam întruna: „Vă rog să nu vă deranjaţi, mă descurc şi singură”, şi mai că nu m-am împiedicat pe scări, în dorinţa de-a pleca de acolo mai repede. Când aproape am ajuns la primul etaj, m-am uitat înapoi. El era tot acolo, în picioare, cu costumul lui maro, tocit, tunica gen Mao, închisă până la ultimul nasture, cu mâinile la spate, uitându-se în jos la mine cu o privire perplexă. Despărţirea unui îndrăgostit, avea să-mi spună mai târziu, cu maliţie, Laleh, când i-am spus povestea, la o îngheţată, de data aceasta în livingul ei răcoros, de acasă.

Când m-am despărţit de domnul Bahri în după-amiaza aceea, m-am oprit la librăria mea englezească preferată. Am intrat acolo sub impulsul unei inspiraţii stranii, temătoare că nu voi mai putea face asta în viitorul apropiat. Şi am avut dreptate: la numai câteva luni, Gărzile Revoluţionare au făcut o razie acolo şi au închis apoi librăria. Bara de fier şi lanţurile de la uşă marcau finalitatea acţiunii lor.

Am început să-mi aleg cărţile cu grabă şi cu lăcomie. Am luat aproape tot ce aveau de Henry James şi toate cele şase romane de Jane Austen. Am ales *Howards End* şi *Cameră cu vedere*[19]*.* Mi-am îndreptat apoi atenţia spre cele pe care încă nu le citisem, patru cărţi ale lui Heinrich Böll, şi unele pe care nu le mai reluasem de mult timp – *Bâlciul deşertăciunilor* şi *Aventurile lui Roderick Random, Darul lui Humboldt* şi *Henderson, Regele Ploii.* Am mai luat o ediţie bilingvă a poemelor lui Rilke şi *Vorbeşte, memorie* a lui Nabokov. Am şovăit îndelung lângă o versiune necenzurată a lui *Fannyhill.* Apoi m-am îndreptat spre cărţile poliţiste. Am luat unele de Dorothy Sayers şi, spre bucuria mea, am găsit *Ultimul caz al lui Trent,* două sau trei Agatha Christie, o selecţie din Ross MacDonald, toate cărţile lui Raymond Chandler şi două volume din Dashiell Hammett.

N-aveam bani ca să le cumpăr atunci pe toate. Am luat câteva, pentru care mi-ajungeau banii, şi am refuzat sugestia librarului, galant de altfel, care îmi propunea să le

19 Romane de E.M. Forster (n. Red.)

iau pe datorie. Punând cărţile rămase în două pungi mari de hârtie, acesta mi-a zis, cu un zâmbet amuzat: „Nu vă faceţi probleme; nu vi le ia nimeni. Nimeni nu mai ştie cine sunt. Şi-apoi, cui îi mai arde să citească aşa ceva, în vremurile astea?“

Chiar aşa, cine? Cei ca mine deveniseră la fel de neînsemnaţi ca Fitzgerald pentru Mike Gold, ca Nabokov pentru Uniunea Sovietică a lui Stalin, ca James pentru Societatea Fabian, sau ca Austen pentru revoluţionarii din vremea ei. În taxi, am scos din pungă câteva cărţi şi le-am mângâiat copertele lucioase, atât de plăcute la atingere. Ştiam că întâlnirea mea cu domnul Bahri însemna că nu mai aveam mult până să fiu concediată. Am hotărât atunci să nu mă mai duc la universitate până când aveau s-o facă. De-acum dispuneam de o mulţime de timp, puteam citi în voie, fără niciun sentiment de vinovăţie.

5

N-a mai durat mult şi guvernul a decretat noi legi cu privire la elementele vestimentare ce puteau fi purtate de femei în public, forţându-ne să purtam fie *chador,* fie un veşmânt lung şi basma. Experienţa a dovedit că singurul mod în care aceste reglementari aveau să fie respectate era impunerea lor cu forţa. Datorita obiecţiilor vehemente ale femeilor de a se supune acestor legi, guvernul le-a impus la locul de muncă şi mai apoi în magazine, cărora li s-a interzis să servească femeile fără văl. Încălcare reglementarilor se pedepsea prin amenzi, cel mult şaptezeci şi şase de bice şi închisoare. Mai apoi, au creat arhicunoscutele trupe ale moralităţii: patru persoane înarmate, bărbaţi şi femei, în maşini de teren Toyota albe, păzind străzile şi asigurând respectarea legilor.

Încercând acum să pun toate evenimentele incoerente şi inconsecvente ale acelei perioade cap la cap, observ cum sentimentul de cădere în abis pe care îl încercam avea legătură cu cele două lucruri întâmplate simultan: războiul

şi pierderea slujbei de la universitate. Nu-mi puteam atunci da seama în ce măsură rutina vieţii de zi cu zi îţi poate oferi iluzia stabilităţii. Acum, când nu mă mai puteam numi profesor sau scriitor, când nu mai puteam purta ce-mi plăcea să port, sau merge pe stradă în ritmul trupului meu, să râd sau să strig dacă aşa îmi venea, sau să-mi bat un coleg pe umăr, sub impulsul momentului, acum, când toate acestea deveniseră ilegale, mă simţeam uşoară şi ficţională, de parcă aş fi călcat pe aer, sau de parcă mă născusem sub pana unui scriitor capricios, care apoi m-a şters dintr-o singură mişcare. Acest sentiment al irealităţii m-a împins să inventez noi jocuri, de supravieţuire, le-aş numi acum. Obsesia mea constanta legată de purtatul vălului m-a făcut să-mi cumpăr un veşmânt negru, foarte larg, care-mi venea până la glezne, cu mâneci tip chimono, lungi şi largi. Căpătasem obiceiul de a-mi retrage mâinile din mâneci, închipuindu-mi că nu le mai aveam. Treptat am reuşit să-mi imaginez că întregul trup îmi dispărea, când purtam acel veşmânt: braţele, sânii, stomacul şi picioarele mi se topeau şi dispăreau, şi ce rămânea era doar o bucată de material, de forma corpului meu, care se mişca dintr-un loc în altul sub impulsul unei forţe invizibile.

Îmi amintesc cu precizie când am început acest joc: a fost în ziua în care m-am dus cu o prietenă la Ministerul Educaţiei, ca să-şi autentifice diploma. Ne-au percheziţionat din cap până-n picioare, şi dintre toate molestările sexuale la care am fost expusă în acei ani, aceasta a fost cea mai grea. Gardiana mi-a zis sa ridic mâinile sus, sus, sus, mi-a spus ea, pe măsură ce mă percheziţiona minuţios, trecându-şi mâinile peste fiecare părticică a trupului meu. Mi-a reproşat că nu purtam mai nimic pe sub roba şi i-am răspuns că nu era treaba ei ce purtam sau nu sub veşmânt. A luat un şerveţel şi mi-a spus să-mi şterg smacul de pe faţă. I-am răspuns că nu aveam ce să şterg. Atunci a luat ea însăşi şerveţelul şi a început să mă frece pe obraji, iar când a văzut că nu ajungea la rezultatul dorit, pentru că eu nu mă fardasem deloc, după cum îi spusesem mai-nainte, a

început să frece şi mai tare, de am crezut la un moment dat că încerca, de fapt, să-mi ia un rând de piele de pe faţă.

Îmi ardea faţa şi mă simţeam murdară – de parcă tot corpul mi-era soios, ca un tricou numai bun de aruncat. Atunci mi-a venit ideea jocului: am hotărât să devin invizibilă. Mâinile aspre ale femeii fuseseră ca nişte raze X, cu efect invers, care lăsau să se vadă numai suprafaţa intactă, interiorul făcându-l invizibil. Până când şi-a terminat inspecţia, devenisem uşoară ca vântul, o fiinţă fără carne şi oase. Secretul acestei transformări magice era că, pentru a putea rămâne invizibilă, nu aveam voie să mă ating de nimic, şi în mod special, nu de oameni: caracterul meu invizibil era direct proporţional cu felul în care mă puteam face neobservată celorlalţi. Apoi, desigur, puteam face ca părţi din mine să reapară la nevoie, ca atunci când îmi doream să sfidez vreo figură autoritară obstrucţionistă, lăsând să-mi scape o şuviţă de păr în afară sau făcând ochii să apară, ca să-l pot săgeta stăruitor pe respectivul cu privirea.

Uneori, aproape inconştient, îmi scoteam mâinile din mâneci şi-mi pipăiam picioarele sau stomacul. Mai existau? Existam? Acest stomac, aceste picioare, aceste mâini? Din păcate, Gărzile Revoluţiei şi gardienii moralităţii nu vedeau lumea cu aceiaşi ochi ca mine. Ei vedeau mâini, feţe şi ruj roz; vedeau şuviţe de păr rebele şi ciorapi nepotriviţi, în timp ce eu vedeam o oarecare fiinţă eterică, pierzându-se fără zgomot în josul străzii.

Asta se întâmpla pe când îmi repetam mie însămi, precum şi tuturor celor care aveau răbdarea să mă asculte, că oamenii ca mine deveniseră neînsemnaţi. Aceasta deficienţă patologică nu se limita la mine; mulţi simţeau că-şi pierduseră locul în lume. I-am scris atunci, dramatizând oarecum, unui prieten american: „Mă întrebi ce înseamnă să devii neînsemnat? Sentimentul este asemănător celui încercat atunci când ţi-ai vizita vechea casă, pe post de fantomă cu socoteli neîncheiate. Imaginează-ţi că te-ai întoarce acasă aşa: structura casei ţi-e familiară, dar uşa

este acum, de metal, nu de lemn, pereţii au fost văruiţi în roz, iar fotoliul tău preferat lipseşte. Biroul este acum cameră de zi şi locul rafturilor tale din bibliotecă a fost luat de un televizor nou-nouţ. Aceasta este şi nu este casa ta: nu mai însemni nimic pentru ea, pentru zidurile, uşile şi pardoselile ei; eşti de nevăzut".

Ce fac oamenii care au devenit neînsemnaţi? Uneori evadează, vreau să spun din punct de vedere fizic, iar dacă asta nu este posibil, atunci încearcă o revenire, pentru a deveni parte a jocului şi preluând caracteristicile cuceritorilor. Sau pot evada spre interior şi, precum Claire din *Americanul,* să transforme micul lor ungher într-un sanctuar: partea esenţială a vieţii lor devine clandestină.

Din ce în ce mai neînsemnată, păstrând acest vid înlăuntrul meu, priveam cu resentiment pacea şi bucuria soţului meu, care ignora, în aparenţă, ceea ce mi se întâmpla ca femeie şi ca profesor. În acelaşi timp depindeam de sentimentul de siguranţă pe care îl inspira. În timp ce totul se prăbuşea în jur, el îşi vedea calm de treabă şi încerca să creeze o viaţă normală şi liniştită pentru noi. Fiind un om în general rezervat, şi-a concentrat energia spre viaţa de familie, prieteni şi muncă. Era partener la o firmă de arhitectură. Ţinea la partenerii lui, care, ca şi el, erau dedicaţi muncii lor. Din moment ce domeniul lor de activitate nu avea vreo legătură cu politica sau cu viaţa culturală, şi erau o companie privată, erau lăsaţi în pace să-şi vadă de treabă. Fiind un bun arhitect, dar şi inginer de construcţii civile, nu ameninţa în vreun fel regimul, iar Bijan era entuziasmat de noile proiecte pe care le primise: un parc în Isfahan, o fabrică în Borujerd, o universitate în Ghazvin. Se simţea creativ şi dorit şi, în cel mai bun sens al cuvântului, simţea ca putea fi de folos astfel ţării lui. Era de părere că trebuia să-ţi serveşti ţara, indiferent de cine o conduce. Problema cu mine era că pierdusem în întregime sensul unor termeni ca „acasă", „serviciu" şi „ţară".

Am devenit din nou copilul care fusesem, pe când

alegeam la întâmplare cărţi din rafturile bibliotecii tatălui meu, mă ghemuiam într-un fotoliu şi citeam, citeam întruna. Alesesem *Crima din Orient Express, Raţiune şi simţire, Maestrul şi Margareta, Herzog, Darul, Contele de Monte Cristo, Oamenii lui Smiley* – orice îmi cădea în mână, le citeam pe toate, ca-ntr-o beţie.

M-am întors spre cărţi ca spre unicul sanctuar pe care îl cunoşteam şi de care aveam nevoie pentru a supravieţui, pentru a proteja o parte din mine, care se afla acum în permanentă retragere. Celălalt sanctuar, care a ajutat la restaurarea relevanţei vieţii mele, a fost de natură mai intimă şi personala. Pe 23 aprilie 1982 s-a născut, prematur, nepoata mea, Sanam. Din clipa în care am văzut-o, micuţă şi încovrigată în maşinăria care o ţinea în viaţă, am simţit o legătură între noi, o căldură, şi am ştiut că ea va fi bună pentru mine şi eu pentru ea. Pe 26 ianuarie 1984 s-a născut Negar, fiica mea, şi pe 15 septembrie 1985 fiul meu, Dara. Trebuie să fiu foarte exactă în ceea ce priveşte data, luna şi anul naşterii lor, detalii care vibrează înlăuntrul meu de câte ori mă gândesc la binecuvântatele lor naşteri şi nu mă simt deloc vinovată atunci când, gândindu-mă la venirea lor pe lume, devin brusc sentimentală. Această binecuvântare, ca şi alte binecuvântări, a fost un sentiment amestecat. În primul rând, am devenit mai temătoare. Până atunci mă gândisem la siguranţa părinţilor, a soţului, a fratelui şi a prietenilor, dar grija copiilor le-a trecut în umbra pe toate celelalte. Când mi s-a născut fiica, am simţit că mi se oferise un cadou, un cadou care în mod misterios mi-a salvat sănătatea mintală. La fel a fost şi cu naşterea fiului meu. Cu toate astea, am regretat constant faptul că amintirile lor din copilăria de acasă, spre deosebire de ale mele, erau atât de afectate de ce se întâmpla în afară.

Fiica mea, Negar, roşeşte de fiecare data când îi spun că încăpăţânarea ei şi pasiunea cu care apără de fiecare dată ceea ce considera ea a fi drept vin din prea multele romane victoriene citite de mama ei, pe când o purta în pântec. Negar are un fel al ei de a-şi da capul pe spate, înclinându-l

spre dreapta, ţuguindu-şi apoi buzele, într-un gest de sfidare, de fiecare dată când protestează împotriva unei autorităţi a momentului. O pun într-o situaţie jenantă şi vrea să ştie: „De ce spun asemenea lucruri imposibile?” „Ei bine, nu se spune că orice mănâncă mama în timpul sarcinii, la fel ca şi emoţiile sau stările ei, toate au efect asupra copilului? Când eram însărcinată cu tine citeam prea mult Jane Austen, surorile Bronte, George Eliot şi Henry James. Uită-te la cele două romane preferate ale tale: *Mândrie şi prejudecată* şi *La răscruce de vânturi. D*ar *tu,* am adăugat cu plăcere, *tu* eşti Daisy Miller din cap până-n picioare.” „Nu ştiu cine este această Daisy sau Maisie a ta, sau cum o cheamă, îmi replica, ţuguindu-şi buzele, şi nu o să-mi placă James, *ştiu sigur“* Cu toate astea, este ca Daisy: un amestec de vulnerabilitate şi de curaj, oglindit în gesturile ei de sfidare, pe care le-am observat pentru prima dată la ea pe când avea doar patru ani, în salonul de aşteptare de la dentist.

Iar când fiul meu Dara mă întreabă în glumă: „Dar cu mine? Ce făceai când erai însărcinata cu mine?” – spun „Doar ca să-mi faci în ciuda, tu ai ieşit tot ceea ce nu mi-am imaginat eu c-o să fii!” Şi din momentul în care am spus asta, am început şi eu să cred că aşa era. Încă din pântec, a luat asupra lui sarcina de a dovedi că toate îngrijorările mele au fost neîntemeiate. În timp ce eram gravidă cu el, Teheranul era sub bombardament, iar eu devenisem isterica. Circulau tot felul de zvonuri, cum că femeile năşteau copii infirmi, cum anxietatea exagerată a mamelor afecta în mod grav şi iremediabil fetusul şi mi-am imaginat copilul nenăscut ca având toate aceste maladii – şi asta, în cazul în care aş fi supravieţuit ca să-l nasc. De unde puteam să ştiu că, în loc să-l ocrotesc eu, copilul se născuse ca să mă ocrotească el pe mine?

6

Pentru mult timp, m-am lăsat copleşită de propria

irelevanţă şi am analizat inconştient toate opţiunile pe care le aveam. Să mă las pradă acestei nonexistenţe impuse de o forţă căreia nu-i purtam niciun fel de respect? Să pretind că sunt adept al regimului, ca apoi să mă împotrivesc în taină? să plec din ţară, aşa cum o făcuseră deja mulţi dintre prieteni sau fuseseră forţaţi s-o facă? Să mă retrag de la catedră în linişte, aşa cum o făcuseră colegii mei onorabili? Mai aveam oare vreo altă alegere?

În această perioadă, m-am alăturat unui grup restrâns care se reunea pentru a citi şi studia literatură persană clasică. O dată pe săptămână, duminică seara, ne strângeam în casa unuia sau a altuia dintre participanţi ca să studiem texte ore în şir. Ne-am adunat aşa, în fiecare duminica, uneori şi la lumina lumânărilor, în perioadele de camuflaj, din casa în casa, ani întregi. Chiar şi atunci când părerile noastre politice ne înstrăinau unul de altul, textele magice pe care le citeam ne apropiau din nou. Ca un grup de conspiratori, ne strângeam în jurul mesei din sufragerie şi citeam poezie şi proză de Rumi, Hafez, Sa”adi, Khayyam, Nezami, Ferdowsi, Attar, Beyhaghi.

Citeam pe rând pasaje întregi, cu voce tare, şi cuvintele se ridicau parcă în aer, pluteau pe deasupra capetelor noastre şi apoi coborau ca o boare diafană, atingându-ne toate cele cinci simţuri. Cuvintele acelea ne umpleau de o asemenea încântare şi bucurie faţă de puterea limbajului, că te desfătau şi te uimeau deopotrivă. Şi mă tot întrebam: când pierdusem oare acea însuşire, acea calitate a cuvântului care făcea lumină în viaţa, prin poezie? În ce moment anume o pierdusem? Ceea ce aveam acum, acea retorică dulceagă, putredă, ipocrita şi hiperbolica mirosea prea mult a apă ieftina de trandafiri.

Mi-am amintit o poveste pe care o auzisem de multe ori, despre cucerirea Persiei de către arabi, care aduseseră cu ei islamismul în Iran. Conform acestei povestiri, când arabii au atacat Iranul, au câştigat pentru că persanii înşişi, probabil sătui de tiranie, şi-au trădat regele şi au deschis porţile inamicilor. După invazie, când le-au fost arse cărţile,

distruse templele de cult şi limba dispreţuită, persanii s-au răzbunat recreându-şi istoria răvăşită şi jefuită prin mit şi prin limbaj. Marele nostru poet epic Ferdowsi a rescris miturile confiscate ale regilor şi eroilor persani, într-un limbaj pur şi sacru. Tatăl meu, care mi-a citit toată copilăria Ferdowsi şi Rumi, uneori obişnuia să spună că adevărata noastră casă, adevărata noastră istorie, era în poezie. Mi-am amintit de toate acestea atunci, pentru că, într-un fel, iar ni se întâmplase acelaşi lucru. De această dată, am deschis porţile nu unor invadatori străini, ci unora autohtoni, celor care au venit în numele trecutului nostru, denaturat acum în cel mai mic detaliu, şi care ni i-au răpit pe Ferdowsi şi pe Hafez.

Treptat, m-am implicat în proiecte cu acest grup. Am folosit materialele pe care le strânsesem pentru disertaţia despre Mike Gold şi scriitorii proletari ai anilor treizeci din America pentru a scrie primul meu articol în limba persană. Am convins un prieten din grup să traducă o cărţulie a lui Richard Wright, *The American Hunger,* şi eu am scris introducerea. Cartea vorbea despre experienţele comuniste ale lui Wright, despre greutăţile şi încercările prin care a trecut, precum şi despre ruptura de partid. Apoi l-am convins să traducă şi cartea lui Nabokov, *Lectures on Russian Literature.* Am tradus poeme de Langston Hughes. Unul dintre membrii grupului, un cunoscut scriitor, m-a încurajat să scriu o serie de articole despre ficţiunea persana moderna, pentru o revistă pe care o edita el şi, mai târziu, sa particip la discuţii literare săptămânale cu tineri scriitori iranieni.

Acesta a fost începutul carierei mele de scriitor, care s-a întins peste aproape două decenii, până astăzi. Am creat o cochilie protectoare în juru-mi şi am început să nu mai gândesc, doar să scriu, în special critică literară. Am aruncat jurnalele într-un colţ al dulapului şi le-am făcut uitate. Am continuat să scriu, fără să mă mai întorc la ele.

Articolele mi-au adus recunoaştere publică, dar rareori m-au satisfăcut pe deplin.

Aveam senzaţia că sunt prea ordonate, cam pompoase şi erudite. Eram pasionată de subiectele pe care le abordam, dar trebuia să urmez convenţii şi reguli şi-mi era dor de impulsivitatea şi de entuziasmul de la cursuri. Acolo simţeam pulsul dialogului cu studenţii; în articole păream a fi un profesor sec. Articolele mele au avut succes exact din motivele pentru care mie îmi displăceau; erudiţia lor pretenţioasă mi-a adus respect şi admiraţie.

7

Ar trebui să existe un motiv clar şi logic pentru care, ca din senin, am pus în acea zi mâna pe telefon şi l-am sunat pe magician. Este foarte adevărat că viaţa mea intelectuală nesatisfăcătoare începuse să mă macine, adevărat şi că îmi era dor de curs şi că mă simţeam neliniştită şi disperată, dar, cu toate acestea, tot nu ştiu, până în ziua de azi, de ce tocmai în acea zi, de ce nu cu o zi înainte sau după, am luat hotărârea să-l sun.

Erau atâtea mituri clădite în jurul lui – că primea la el numai câţiva aleşi, că noaptea, dacă lumina era aprinsă în una din încăperile de la strada, era semn că primea vizitatori, altminteri nu dorea să fie deranjat. Aceste istorii nu mă impresionau; de fapt, ele erau chiar motivul pentru care ezitasem să-l sun până atunci. Crease o atât de elaborată ficţiune despre relaţia lui cu lumea, încât detaşarea lui părea de fapt implicare. Miturile erau coconul lui, minciuni elaborate pentru a se proteja. Ca vălul.

Aşa că, hai să acceptam faptul ca l-am sunat sub impulsul momentului şi fără vreun motiv anume. Într-o după-amiază eram singură acasă, după ce citisem toată ziua, în loc să muncesc. Din când în când mă uitam la ceas şi-mi spuneam: mă apuc de lucru într-o jumătate de oră, o oră; sau renunţ când ajung la următorul capitol. Apoi mă duceam la frigider, îmi făceam un sendviş, pe care îl mâncam în timp ce continuam să-mi citesc cartea. Cred că după ce mi-am terminat sendvişul, am pus mâna pe telefon

şi l-am sunat.

A sunat de două ori şi am auzit o voce de bărbat după al treilea apel: „Alo? Domnul R? Da? Sunt Azar; o pauză. Azar Nafisi.“ „Oh da, da.“ „Pot să trec să vă văd?“ „Dar sigur că da. Când vreţi să veniţi? Când vă convine dumneavoastră?" „E bine poimâine, la cinci?"

Mai târziu, mi-a explicat că dimensiunile apartamentului lui îi permiteau să ajungă la telefon, de oriunde s-ar fi aflat, la al treilea apel; dacă nu o făcea, însemna că era plecat sau că nu dorea să răspundă.

Indiferent cât de apropiaţi am ajuns, în cele din urmă m-am văzut mereu pe mine ca la prima noastră întâlnire. M-am aşezat pe fotoliu, în faţa lui; el – pe canapeaua maro. Amândoi ne ţineam mâinile pe genunchi, el – pentru că aşa obişnuia, eu, pentru că eram prea agitată şi, din reflex, adoptasem poziţia şcolarului în faţa unui respectat profesor. Între noi, pe măsuţă, pusese o tavă cu două ceşti verzi de ceai şi tablete de ciocolată, impecabile pătrăţele de ciocolată, învelite în staniol roşu, pe care era scris cu litere negre: Lindt, un lux rar întâlnit, cu atât mai mult cu cât nu puteau fi găsite la magazinele care vindeau ciocolată străină, la preţuri exorbitante. Ciocolatele erau singura extravaganţă cu care îşi trata oaspeţii, ca şi pe sine. Uneori erau zile când făcea foamea, dar rezerva de ciocolată nu îi lipsea niciodată din frigiderul pe jumătate gol, din care nu se înfrupta doar el însuşi, ci le păstra pentru prieteni şi musafiri. Am uitat să vă spun că era înnorat şi ninsese; ar mai avea vreo importanţă dacă v-aş spune că purtam un pulover galben, pantaloni gri şi cizme negre, iar el pulover maro şi blugi?

Spre deosebire de mine, el părea foarte sigur pe sine. Se comporta de parcă venisem după ajutor şi treaba noastră era să punem la cale un elaborat plan salvator. Într-un fel era adevărat. Vorbea de parcă m-ar fi cunoscut, de parcă ar fi ştiut totul despre mine, inclusiv tainele ascunse, ceea ce crease între noi un soi de intimitate formală, o stranietate împărtăşită. Părea că de-atunci, de la prima întâlnire,

asemenea lui Tom Sawyer şi Huck Finn, intrasem într-un soi de conspiraţie – nu politică, ci una pusă la cale de copii, pentru a se proteja de lumea adulţilor din afară.

Îmi termina propoziţiile, dădea glas gândurilor şi dorinţelor mele, şi, până să plec, aveam deja un plan împreună. Asta era nemaipomenit la el: oamenii care veneau să-l vadă ajungeau să aibă un plan sau altul, indiferent dacă acesta era cum să se comporte cu iubitul sau cu iubita, cum să înceapă un proiect nou sau cum să-şi structureze un discurs. Nu-mi amintesc cu exactitate natura planului cu care m-am întors acasă în ziua aceea, dar sunt sigură că el îşi aminteşte precis, pentru că rareori uită ceva. Nu-mi terminasem ceaiul, nu-mi mâncasem nici ciocolata, dar am plecat acasă buimacă şi mulţumită. Am vorbit despre viaţa mea prezentă, despre starea lucrurilor, apoi despre James şi Rumi, despre toate, pe nerăsuflate. Fără să vrem, ne-am pierdut într-o discuţie lungă, fără vreun ţel final, care însă l-a purtat în biblioteca sa desăvârşită, şi am plecat acasă cu un braţ de cărţi.

Acea primă zi ne-a colorat întreaga relaţie – cel puţin în mintea mea – până în ziua în care am plecat din Iran. Am încetat să mă maturizez în legătura mea cu el, pentru că îmi convenea şi-mi plăcea să fac asta, iar situaţia mă absolvea de eventualele responsabilităţi. În timp ce el îşi crease o aura de maestru, mereu stăpân pe situaţie, lucrurile nu stăteau chiar aşa cum se vedea din afară – iar în ceea ce mă privea, nu eram nici eu chiar o novice neajutorată.

Mă duceam să-l văd, de obicei de două ori pe săptămâna, o dată la prânz şi o dată după-amiaza devreme. Apoi am mai adăugat plimbările de seară, în jurul casei, a mea sau a lui, în timpul cărora schimbam noutăţi, discutam proiecte, bârfeam. Uneori mergeam la cafeneaua noastră preferată sau la restaurant cu un prieten apropiat, în afara acelui prieten, mai aveam încă doi prieteni comuni, proprietarii unei librării, care devenise locul de întâlnire al scriitorilor, al intelectualilor şi al tinerilor. Împreună cu ei, ne bucuram

uneori de prânzuri şi de câte o excursie la munte. Nu a venit niciodată la mine acasă, dar de multe ori trimitea, în semn de apreciere, cutii cu ciocolată, care, după o vreme, au devenit ceva obişnuit, şi ai mei ajunseseră chiar să aştepte de la el, în anumite zile ale săptămânii, casete video, cărţi şi uneori îngheţată.

Îmi spunea „doamnă profesor” – un termen mai puţin neobişnuit în Iran şi mai folosit decât aici. Mi-a povestit cum, după ce ne-am întâlnit prima dată, prietenii l-au întrebat: „Cum este doamna profesor?” El le-a răspuns: „Este OK. Foarte americană – ca o versiune americană a lui Alice în Ţara Minunilor”. Era un compliment? Nu neapărat; era doar un fapt. V-am spus deja că actriţa lui preferată era Jean Arthur şi că îi plăceau Renoir şi Minnelli? Şi că îşi dorea să devină romancier?

8

Momentele-cheie par întotdeauna absolute şi neaşteptate, ca şi cum ar răsări din neant. Asta se petrece numai în aparenţă, bineînţeles. În spatele lor se ascunde un traseu anevoios şi îndelungat. Când privesc înapoi, nu pot delimita clar procesul care m-a adus din nou în spatele catedrei, aproape împotriva voinţei mele, purtând vălul, pe care jurasem că nu-l voi purta niciodată.

Semnalele se împletesc din tot felul de mici evenimente, ca telefoanele neaşteptate de la diferite universităţi, inclusiv de la cea din Teheran, în care eram rugată să mă duc să predau. Iar când refuzam, mă întrebau invariabil: „Bine, dar nici măcar un curs sau poate două, numai ca să vedeţi cum merg acum lucrurile?” Mulţi încercau să mă convingă de faptul că se produseseră schimbări majore, că aveau nevoie de oameni ca mine şi că atmosfera devenise mai „relaxată”. Am predat un curs sau două la Universitatea Islamică Libera şi la fosta Universitate Naţională, dar nu am acceptat niciodată să mă întorc la catedră cu normă întreaga.

Pe la mijlocul anilor optzeci, o nouă categorie de islamişti vedeau lumina zilei. Începuseră să observe că ceva era în neregulă cu direcţia pe care o urma revoluţia şi hotărâseră că era timpul să intervină. Lipsa de progres în războiul cu Irakul îşi spunea cuvântul. Cei care fuseseră revoluţionari ardenţi la început – aflaţi acum la sfârşitul adolescenţei sau abia trecuţi de douăzeci de ani, – precum şi generaţia mai tânără, care îi ajungea din urmă, descopereau cinismul şi corupţia liderilor ajunşi la putere. Guvernul a descoperit la rândul său că are nevoie de cadrele universitare, de care se grăbise să se descotorosească, pentru a putea face faţă cerinţelor, din ce în ce mai numeroase, ale studenţilor.

Unii dintre guvernanţi şi foştii revoluţionari au început să-şi dea seama că regimul islamic nu putea să ne facă, pe noi, intelectualii, să ne evaporăm, pur şi simplu. Forţându-ne să ne izolăm în clandestinitate, deveneam şi mai interesanţi, mai primejdioşi şi, în mod paradoxal, mai puternici. Ne împuţinaseră şi, de aceea, crescuse şi cererea pentru cei ca noi. Aşa că s-au hotărât subit să ne aducă înapoi, cine ştie, ca să ne poată controla mai uşor, şi astfel au început să contacteze oameni ca mine, care fuseseră odinioară numiţi decadenţi şi occidentalizaţi.

Doamna Rezvan, o profesoară ambiţioasă de la Catedra de Engleză a Universităţii Allameh Tabatabai, era unul dintre mediatorii între revoluţionarii islamici mai progresişti şi intelectualii seculari alienaţi. Soţul ei fusese unul dintre musulmanii radicali de la începutul revoluţiei; în felul acesta avea legături cu revoluţionarii progresişti şi cu secularii, cu cei dinăuntru şi cu cei din afară, deopotrivă, şi era hotărâtă să profite de ambele tabere în interes propriu.

Aceasta doamna Rezvan apăruse de nicăieri, pornită să-mi schimbe cursul vieţii prin simpla ei hotărâre de a face asta. Îmi amintesc bine prima noastră întâlnire, în parte datorită faptului că avea să se petreacă în acelaşi timp cu ceea ce urma să se numească, în istoria războiului, „lupta dintre oraşe“. Sporadic, combatanţii purtau atacuri feroce, pentru perioade prelungite de timp, asupra unor oraşe ca

Teheran, Isfahan şi Tabriz, în Iran, şi Bagdad şi Moşul, în Irak. Lupta se relaxa apoi, pentru o vreme, până la următoarele atacuri cu bombe, care puteau uneori ţine şi un an.

Era în dimineaţa târzie a unei zile din iarna lui 1987. Fiica mea de trei ani, băiatul de un an şi jumătate şi eu eram singuri acasă. Teheranul fusese sub bombe în dimineaţa aceea, iar eu încercam să le distrag atenţia punându-le cântecul preferat, cu un cocoş şi o vulpe, pe un mic casetofon, şi-mi încurajam copila să cânte şi ea.

E ca-ntr-un film prea sentimental: mamă curajoasă, copii curajoşi. Nu mă simţeam deloc aşa; aparenţa de linişte era datorata unei anxietăţi atât de paralizante, că se transforma singură în calm. După atacuri, ne-am dus la bucătărie, să le pregătesc masa de prânz. Ne-am mutat apoi jocul în hol, unde mă simţeam mai în siguranţa, pentru că avea mai puţine ferestre. Le construisem un castel din cărţi de joc, pe care ei l-au distrus la prima atingere.

Imediat după prânz, a sunat telefonul. Era o prietenă, care-mi fusese studentă; terminase cu un an în urmă. Voia să ştie dacă puteam trece pe la ea miercuri seara. Doamna Rezvan, o colegă de-a ei, ţinea neapărat să mă cunoască. Îmi citise toate articolele şi mă plăcea foarte mult. „Oricum, spuse ea în concluzie, doamna Rezvan este un fenomen: dacă n-ar exista, ar trebui să o inventăm cumva. Aşa că, te rog, poţi veni?“

Câteva seri mai târziu, în timpul unei pene de curent, am pornit spre casa prietenei. Când am ajuns acolo, se întunecase de-a binelea. Cum am intrat pe hol, din beznă am văzut licărind în lumina lămpii cu kerosen o femeie mică şi îndesată, îmbrăcată în albastru. Felul în care arăta atunci mi-e viu reprezentat în memorie. Îmi amintesc faţa simplă, nasul ascuţit, gâtul scurt şi părul negru, tuns scurt. Dar niciuna din aceste trăsături nu conturează imaginea femeii care – după ce am devenit apropiate, ne-am vizitat între noi, copiii ni s-au împrietenit şi soţii s-au cunoscut unul pe celălalt – pentru mine rămâne întotdeauna doamna Rezvan.

Ceea ce nu pot descrie este energia ei debordantă, care părea a fi încătuşată în corp. Era în permanentă mişcare, măsurând cu pasul, neîncetat, în lung şi-n lat, micul ei birou, livingul meu sau holurile de la facultate.

Părea mereu foarte hotărâtă: hotărâtă nu numai să facă ea ceva, dar să-i determine şi pe ceilalţi, pe care îi alegea cu grijă, să execute diferite sarcini specifice, indicate de ea. Nu cred că am mai întâlnit pe cineva atât de impunător. Nu era numai simplitatea trăsăturilor ei, ci şi hotărârea, voinţa şi tonul pe jumătate ironic, ce rămâneau în minte.

Venea uneori la mine acasă pe neaşteptate, într-o stare de asemenea agitaţie încât puteai crede că cine ştie ce nenorocire se abătuse asupra ei, când trebuia, de fapt, doar să mă anunţe că era de datoria mea să particip la vreo întâlnire sau alta. Totdeauna prezenta aceste rugăminţi ca fiind de importanţă capitală. Pentru unele dintre „datorii“ îi sunt recunoscătoare, ca atunci când m-a obligat să mă întâlnesc cu nişte jurnalişti religioşi progresişti – pe care acum este la modă să îi numeşti „reformişti” – şi să scriu pentru ziarele lor. Erau fascinaţi de literatura occidentală şi de filosofie şi am descoperit, spre surprinderea mea, că existau multe puncte asupra cărora puteam cădea de acord.

„Este un privilegiu să te cunosc, mi-a zis în seara aceea, când ne-am întâlnit pentru prima dată. Vreau să-ţi devin studentă.” A spus toate acestea cu cea mai mare seriozitate, fără urmă de umor sau de ironie. Asta m-a luat pe nepregătite şi m-a dat peste cap atât de tare, încât pe moment mi-a devenit antipatică; am devenit timidă şi nu i-am putut răspunde.

Atunci a vorbit aproape numai ea. Îmi citise toate articolele; auzise de mine de la prieteni şi de la studenţi. Nu, nu încerca să mă flateze; chiar îşi dorea să înveţe. Oricum ar fi, trebuia să vin să predau la universitate, singura universitate liberală din Iran, care mai avea încă la catedră cele mai bune minţi ale timpului. „Şeful departamentului, sunt sigura că o să-l placi, nu este un om

de litere, ci un om cu aplecare spre studiu. Starea literaturii în această ţară nu poate fi mai rea, iar studiul literaturii engleze era cel mai deplorabil dintre toate. Noi, cei cărora ne pasă, ar trebui să facem ceva; ar trebui să lăsăm toate diferendele deoparte şi să colaborăm.”

După această primă întâlnire, m-a presat tot timpul, prin diverşi intermediari, să accept oferta ei de a preda la Universitatea Allameh Tabatabai. M-a sunat neîncetat, invocându-l pe Dumnezeu, studenţii, datoria faţă de patrie, faţă de literatură: era datoria vieţii mele să predau la acea universitate. Mi-a făcut promisiuni; a promis că va vorbi şi cu preşedintele universităţii, dacă era nevoie, sau cu oricine aş fi vrut eu să vorbească.

I-am spus că nu doream să port vălul la curs. Dar nu purtam oare vălul, mi-a amintit ea, oriunde mă duceam, de câte ori ieşeam din casă? Nu-l purtam la bâcâie sau plimbându-mă pe stradă? Mi se părea că trebuie să reamintesc oamenilor tot timpul că universitatea nu este o băcănie. Ce era mai important, a contracarat ea, valul sau miile de tineri avizi de cunoaştere? Dar dacă ar fi să predau ceea ce voiam? Ce credeam despre asta? m-a întrebat conspirativ. Dar nu fuseseră oare interzise discuţiile despre relaţiile dintre bărbaţi şi femei, ca şi cele despre băutură, religie şi politică – despre ce altceva aş mai fi putut vorbi? „Pentru tine, mi-a spus ea, vor face o excepţie. Este mai multă libertate acum, vei vedea. Tuturor ne plac lucrurile bune; asta e valabil şi pentru ei. De ce nu ai preda James sau Fielding sau ceea ce vrei – de ce nu?”

9

Întâlnirea cu doamna Rezvan m-a dat peste cap. Era ca intermediarul unui amant necredincios, dar de neuitat, care cerea rugător să revină, jurând loialitate totală, în schimbul iertării şi al dragostei. Bijan era de părere că ar fi fost bine pentru mine să mă reîntorc la catedră; spunea că ştie că de fapt asta voiam şi eu şi că-mi lipsea doar curajul s-o

recunosc faţă de mine însămi. Prietenii m-au derutat şi mai tare, înfăţişându-mi realitatea ca pe o dilemă: ce era oare mai bine – să ajuţi tineretul, care altfel n-ar avea poate ocazia să înveţe, sau să refuzi categoric colaborarea cu regimul? Ambele ipostaze se regăseau în poziţii absolute: unii susţineau că neglijarea tinerilor lăsându-i pradă ideologiilor corupte echivalează cu trădarea; alţii – că negam toate principiile după care mă călăuzisem, acceptând să colaborez cu un regim care se făcea vinovat de ruinarea vieţii şi carierei atâtor colegi şi studenţi de-ai noştri. Aveau cu toţii dreptate.

L-am sunat pe magician într-o dimineaţă, panicată şi confuză. Am stabilit o întâlnire de urgenţă, la cafeneaua noastră preferată. Era un loc micuţ, care fusese bar în perioada prerevoluționară, transformat acum în cafenea. Proprietarul era armean şi nu voi putea uita niciodată semnul obligatoriu, scris cu majuscule negre, agăţat alături de numele restaurantului, pe uşa de sticlă: MINORITATE RELIGIOASĂ. Toate restaurantele ai căror proprietari erau de altă religie trebuiau să afişeze acest semn, astfel încât musulmanii adevăraţi, care nu mâncau din aceleaşi farfurii cu necredincioşii, să nu se spurce, preveniţi din timp de anunţ.

Locul era strâmt: în interior, şapte, opt scaune aşezate în semicerc, în jurul barului; alte câteva, înşirate pe lângă peretele îmbrăcat în oglinzi de sus până jos şi-atât. Când am intrat, el era deja aşezat în capătul cel mai îndepărtat al barului. S-a ridicat, cu o plecăciune plina de curtoazie, şi mi-a spus: „Iată-mă, preasupusul dumneavoastră servitor, doamnă”, în timp ce-mi dădea un scaun să mă aşez.

Am comandat şi apoi i-am spus într-un suflet: „Am o urgenţă”. „Mi-am dat seama de asta.” „Mi s-a propus să predau din nou.” „Asta era noutatea?” m-a întrebat. „Nu, dar de data asta şovăi; nu ştiu ce să fac.” Apoi însă am izbutit cumva să deturnez întâlnirea de mea urgenţa spre o discuţie despre cartea în care mă cufundasem în ultima vreme, *The Continental Op,* a lui Dashiell Hammett, şi eseul

minunat al lui Steven Marcus despre Hammett, în care îl citează pe Nietzsche, care spunea ceva ce mi s-a părut potrivit cu situaţia noastră. „Cine se luptă cu monştrii – afirma Nietzsche – trebuie să aibă grijă ca între timp să nu devină şi el un monstru. Şi-atunci când priveşti adânc într-un abis, abisul priveşte şi el în tine.” Am un talent incredibil pentru deturnarea propriilor planuri, aşa încât am uitat cu totul de scopul iniţial al întâlnirii.

Dintr-odată, mi-a spus: „Nu se face prea târziu pentru tine?” Ar fi trebuit să-mi dau seama că se făcuse târziu după lumina palidă, difuză, care intra pe ferestre, schimbând culoarea locului. M-am ridicat să-i telefonez lui Bijan şi i-am spus, ruşinată, că voi întârzia. Când m-am întors, magicianul meu plătea nota.

„Dar încă nu am terminat de vorbit, am protestat eu, fără prea mare convingere. Tot mai avem de discutat despre principala problema, cea pentru care ne întâlniserăm.”

„Credeam că am tot discutat despre aceasta problemă: redescoperirea iubirii tale pentru domnul Hammett şi compania. Eşti foarte norocoasa că am renunţat la viaţă şi că nu încerc să te seduc. Tot ceea ce ar fi trebuit să fac ar fi fost să te las să vorbeşti la nesfârşit despre Hammett, despre lipsa ruşinoasă de respect în Iran faţa de povestirile poliţiste şi despre alte lucruri care, evident, te incită.” „Nu, i-am spus eu, oarecum jenată – vreau să spun, despre întoarcerea mea la catedră.”

„O, despre asta vrei să vorbim. Ei bine, evident că trebuie să te întorci.”

Dar n-aveam de gând să-l las să scape atât de uşor. Eram îndrăgostită de ideea imperativelor morale, a luărilor de poziţie şi aşa mai departe. Aşa că am tot perorat pe marginea argumentaţiei mele despre moralitatea îndoielnică a întoarcerii la o slujbă pe care m-am jurat că nu o voi mai accepta niciodată, atâta timp cât voi fi forţată să port vălul. El ridică o sprânceană şi-mi spuse într-un târziu cu un zâmbet indulgent: „Doamnă, ai putea, *te rog,* să te trezeşti? Iar despre îndoielile tale privind supunerea faţă de

regim, uită-le: niciunul dintre noi nu poate bea nici măcar un pahar cu apă fără bunăvoinţa gardienilor moralităţii din Republica Islamică Iran. Îţi iubeşti profesia, aşa că, mergi mai departe şi acceptă lucrurile aşa cum sunt. Noi, intelectualii, mai mult decât oamenii obişnuiţi, avem de multe ori poziţii diametral opuse: fie ne lăsăm pe mâna lor şi numim asta dialog constructiv, fie ne retragem total din viaţa socială, în numele luptei împotriva regimului. Atâţia şi-au făcut un nume opunându-se regimului şi, cu toate acestea, nu se pot descurca în afara lui. Doar nu te-ai gândit la lupta armată împotriva lor, nu-i aşa?“

„Nu, am admis eu, dar nici nu vreau să bat palma cu ei. Şi nu înţeleg cum tocmai tu îmi dai un asemenea sfat. N-ai refuzat tu să predai, să scrii, să faci orice sub acest regim? Nu ne îndemni oare pe noi, ceilalţi, prin această atitudine, să ne retragem şi noi, ca tine?“ „Nu, nu fac asta. Greşeşti tot timpul folosindu-mă pe mine drept model. Eu nu sunt un model. Din multe puncte de vedere aş putea fi considerat un laş. Nu aparţin clubului lor, dar plătesc un preţ pentru asta. Nu pierd, dar nici nu câştig. De fapt, nici nu exist. Vezi tu, eu nu m-am retras doar din Republica Islamică, ci din viaţa în sine, dar *tu* nu poţi face asta – tu nu-ţi doreşti asta.“

Am încercat să întorc discuţia în favoarea mea, spunându-i că devenise idolul prietenilor săi şi chiar un model pentru detractori. Nu a fost de acord cu asta. „Nu, motivul pentru care sunt atât de popular este pentru că eu ofer celorlalţi ceea ce trebuie să găsească în ei înşişi. Tu ai nevoie de mine nu pentru că îţi spun ce să faci, ci tocmai pentru că pun în cuvinte şi justific ceea ce tu îţi doreşti să faci. De aceea mă placi tu pe mine – un om fără însuşiri. Asta este totul despre mine.“ „Şi tu de fapt ce vrei?“ l-am întrebat. „Am renunţat să mai vreau ceva, dar fac tot posibilul ca tu să poţi face ceea ce-ţi doreşti. Însă vei avea de plătit un preţ pentru asta. Aminteai mai devreme citatul despre abis. Este imposibil ca abisul să nu te atingă. Ştiu totul despre tine, despre cum ai vrea, în acelaşi timp, să ai

şi tortul şi să-l şi mănânci, despre inocenţa ta, despre acea Alice în Ţara Minunilor din tine pe care îţi doreşti să o păstrezi neatinsă. Îţi place să predai. Noi, cei din jurul tău, inclusiv eu, ţinem cu toţii locul profesiei tale. Îţi place să faci asta: de ce nu te duci să faci asta şi gata? învaţă-i despre Hammett şi Austen, sau despre cine vrei tu, numai du-te şi fă-ţi plăcerea." „Ei bine, noi nu vorbim aici despre plăcere", i-am răspuns sigura pe mine. „Da, bineînţeles, doamna care vorbeşte tot timpul despre dragostea ei pentru Nabokov şi Hammett vine acum să-mi spună că n-ar trebui să facem ceea ce ne place! Asta este imoralitate, după mine. Aşa că, de-acum, te-ai alăturat şi tu mulţimii— a spus magicianul cu ceva mai multă seriozitate – ai reuşit sa absorbi din această cultură ideea că orice îţi produce plăcere este şi rău, şi imoral. Crezi ca eşti mai morală rămânând acasă şi stând cu braţele încrucişate? Dacă vrei de la mine să-ţi spun că este de datoria ta să predai, ai de aşteptat, pentru că n-o voi face. Îţi spun să te duci să predai pentru că îţi place sa faci asta: vei fi mai puţin cicălitoare acasă, vei evolua ca om şi, cine ştie, studenţii tăi se vor simţi bine la curs şi poate vor mai şi învăţa câte ceva."

În drum spre casă, în taxi, s-a întors spre mine şi a rupt tăcerea ce se aşternuse între noi. „Acum, serios, du-te să predai. Nimic nu este pentru totdeauna. Poţi să renunţi oricând. Bate palma cu cine vrei, dar totul până la limita la care nu-ţi compromiţi principiile fundamentale. Şi nu-ţi face probleme dacă prietenii şi colegii te vor vorbi pe la spate: indiferent de ce spui, o vor face. Dacă te întorci, se va spune că ai cedat; dacă nu, vor spune că nu poţi face faţă nici unei provocări.” Aşa am făcut, cum m-a sfătuit el, şi au vorbit din plin pe la spate, fiecare după cum a crezut de cuviinţă.

10

La mai puţin de o săptămână de la întâlnirea de urgenţă

cu magicianul, doamna Rezvan m-a sunat acasă. Voia să mă întâlnesc cu şeful departamentului, un om drăguţ, mi-a spus. „Vei vedea, lucrurile sunt diferite acum, a insistat ea. Au devenit mai liberali; şi-au dat seama de valoarea studiilor universitare de calitate.” Ceea ce a uitat ea să menţioneze era că „ei“ doreau imposibilul: studii universitare de calitate, care să le proslăvească idealurile şi să se conformeze dorinţelor acestora. Despre şeful departamentului, avea însă dreptate. Era un lingvist de elită, absolvent al uneia dintre cele mai bune universităţi din Statele Unite. Era religios, dar nu extremist; şi spre deosebire de alţii, chiar era interesat de standardele academice.

După prima întrevedere cu acesta, a urmat o întâlnire mai puţin plăcută cu decanul facultăţii, un individ pios şi rigid. După discuţiile preliminarii, a arborat o expresie serioasă, ca şi cum ar fi spus: „Gata cu fleacurile despre filosofie şi literatură – acum să trecem la lucrurile esenţiale.” A început prin a-şi exprima îngrijorarea faţă de „trecutul” meu, în special bine-cunoscutul refuz de a purta vălul. I-am răspuns că aceasta fiind acum legea locului şi neputând să mai apar în public fără el, în consecinţă, îl purtam. Dar nu aveam să fac niciun fel de compromis de acest gen în ceea ce priveşte cursurile pe care urma să le predau: aveam să predau ce şi cum voiam. A rămas surprins, dar a decis să accepte, cel puţin în principiu, nevoia mea de libertate.

Pe tot parcursul întâlnirii, ca orice musulman adevărat, nu m-a privit deloc în ochi. Mai tot timpul şi-a ţinut capul plecat ca un adolescent de optsprezece ani. Şi-a aţintit privirea fie asupra modelului din covor, fie pe peretele opus. Uneori se juca cu pixul, foarte atent la fiecare detaliu, amintindu-mi de ultima întâlnire cu domnul Bahri. Devenisem de-acum oarecum expertă în manierele bărbaţilor pioşi. Îşi exprimau opinia despre tine prin modul în care evitau să te privească. Unii deveneau de-a dreptul agresivi întorcându-şi privirea. Odată, un înalt funcţionar,

pentru a cărui organizaţie pregătisem un raport de evaluare, la rugămintea unui coleg, a privit în direcţia opusă pe întreaga durată a expunerii, ca mai apoi, la sfârşit, să prezinte punctele proprii de vedere şi întrebările colegului, pe care l-am văzut, la propriu, roşind de ruşine. După o vreme, am hotărât să mă adresez exclusiv colegului meu, refuzând să iau act de prezenţa înaltului funcţionar – şi, prosteşte, desigur, renunţând şi la banii pe care organizaţia mi-i oferise pentru efortul depus.

Decanul părea, în schimb, să-şi ferească privirea din modestie şi din pietate autentice; cu toate că nu-i apreciam în mod special atitudinea, totuşi nu simţeam niciun fel de ostilitate la adresa lui. Poate dacă n-am fi trăit în Republica Islamică Iran, m-ar fi amuzat situaţia ciudată în care ne găseam, pentru că, se vedea clar, poziţia lui era mult mai stânjenitoare şi mai penibilă decât a mea; în mod evident, era curios şi nerăbdător să afle de la mine lucruri pe care nu le cunoştea despre literatura engleză şi, în acelaşi timp, se vădea nerăbdător să-şi etaleze cunoştinţele despre Platon şi Aristotel.

Când i-am povestit doamnei Rezvan cele întâmplate, mi-a spus râzând că nu eram singura care se temea că va fi „compromisă”. Oficialii de la universitate erau şi ei îngrijoraţi din cauza mea: îşi asumaseră nişte riscuri, cerându-mi să mă alătur catedrei.

Până să mă dezmeticesc bine, mă pregăteam pentru primul curs. În primul semestru am primit trei cursuri introductive, despre roman, teatru şi critică, şi două, la anii mai mari, unul despre literatura secolului al optsprezecelea şi altul de critică literară. La fiecare curs aveam între treizeci şi patruzeci de studenţi, uneori mai mulţi. Când m-am plâns de situaţie şi de volumul de muncă, mi s-a reamintit faptul că mulţi dintre colegi predau mai mult de douăzeci de ore pe săptămână. Pentru administraţie, calitatea actului de predare nu avea o prea mare importanţă. Spuneau că aşteptările îmi erau prea idealiste şi lipsite de realism. Mie indiferenţa lor mi se părea

criminală.

Aşa că, până la urmă, nimeni dintre noi nu şi-a ţinut promisiunile făcute. Nu-mi purtam niciodată vălul cum trebuie, motiv pentru care mă hărţuiau neîncetat. Şi nu au renunţat niciodată să încerce să mă facă să mă comport şi să predau cum credeau ei de cuviinţă. Multă vreme a fost ca un fel de armistiţiu. Doamna Rezvan a devenit interpusul între mine şi administraţie, încercând să liniştească lucrurile, ca un mediator al unei căsnicii eşuate. Şi ca toţi mediatorii, nu şi-a neglijat niciodată propriile interese: faptul de a convinge oameni ca mine să se implice activ îi crea un avantaj în faţa oficialilor din universitate – şi atâta timp cât ea a rămas acolo, la bine şi la rău, căsnicia aceasta s-a păstrat pe linia de plutire.

De multe ori îmi spunea, pe tonul ei ironic, de-acum bine-cunoscut, că ar trebui să facem front comun pentru a salva literatura din ghearele ignoranţilor din facultate. „Ştiai – îmi povestea – că profesoara care ţinea cursul despre romanul secolului douăzeci înaintea ta le preda studenţilor numai *Perla* lui Steinbeck şi un singur roman persan? Sau că profesorul de la Universitatea Alzarah credea că *Marile speranţe* a fost scris de Joseph Conrad?“

11

„Atenţiune, atenţiune! Sirena pe care o auziţi este un semnal de pericol. Alertă roşie! îndreptaţi-vă de urgenţă spre adăposturi!” Mă întreb mereu dacă ecoul acelei sirene roşii – ca scârţâitul strident şi nesfârşit al unei viori – va înceta vreodată să mă hăituiască, şi după câţi ani. În mintea mea, nu pot separa amintirile celor opt ani de război de vocea aceea ascuţită, care, de mai multe ori pe zi, la cele mai neaşteptate ore, ne dădea viaţa peste cap. Se stabiliseră trei nivele de pericol, dar nu am reuşit niciodată să aflu care era diferenţa dintre codul roşu (pericol), galben (posibil pericol) şi cel alb (pericolul a încetat). Ameninţarea plutea în aer, chiar şi la codul alb, invariabil. De obicei

sirena roşie suna prea târziu, după ce deja căzuse bomba şi, în orice caz, nu aveai, nici măcar la universitate, adăposturi propriu-zise unde să te refugiezi.

Raidurile aeriene deasupra Teheranului au devenit memorabile din multe motive, nu mai puţin pentru prieteniile şi relaţiile pe care au ajuns să le inspire! Cunoştinţele care se nimereau sa fie invitate la cină, uneori chiar câte zece, douăsprezece odată, nu aveau uneori altă soluţie decât să rămână peste noapte, iar dimineaţa păreau să se fi cunoscut de-o viaţă. Şi nopţile de veghe! La noi în casă, eu eram cea care dormea cel mai puţin. Ţineam să dorm aproape de copii, în aşa fel încât, dacă se întâmpla ceva, să ni se întâmple tuturor odată. Soţul meu dormea sau încerca să doarmă între raiduri, dar eu îmi luam două perne, câteva lumânări şi cartea într-un hol micuţ, care separa dormitorul copiilor de al nostru, şi mă aşezam la uşa lor. Mi se părea că, stând trează, puteam înlătura cumva ceasul rău sau feri casa din calea bombelor.

Într-o noapte, m-am trezit brusc, cred că era trei sau patru dimineaţa, şi toată casa era cufundată în întuneric. Mi-am dat seama că fusese din nou o pană de curent, pentru că luminiţa de veghe de la capătul holului era stinsă; m-am uitat pe fereastră şi la fel erau şi becurile felinarelor de pe stradă. Am aprins lanterna, tăind un cerc luminos în bezna din jur. După câteva minute, eram sprijinită de perne, în hol, cu două lumânări aprinse şi cu cartea în poală. S-a auzit o explozie neaşteptată. Mi-a sărit inima din loc, iar mâna mi s-a aşezat instinctiv pe burtă, aşa cum făceam când eram gravidă, în timpul raidurilor similare din trecut. Ochii mi-au zăbovit pe o pagină din *Daisy Miller,* ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

În acea perioadă, citind una sau alta, mi-am reluat obiceiul din primii ani de facultate de a sublinia pasaje şi de a nota unele observaţii pe marginea textelor. Majoritatea notiţelor pe care le am la *Mândrie şi prejudecată, Piaţa Washington, La răscruce de vânturi, Doamna Bovary* şi *Tom Jones* sunt scrise în aceste nopţi de nesomn, când, în mod

ciudat, îmi creştea puterea de concentrare, alimentată fiind probabil de efortul de a ignora ameninţarea bombelor şi a rachetelor ce sfâşiau liniştea din jur.

Tocmai începusem *Daisy Miller* şi citeam despre Winterbourne, tânărul american europenizat, care o întâlneşte în Elveţia pe încântătoarea şi enigmatica domnişoara Daisy Miller. Winterbourne este fascinat de aceasta tânăra americancă – superficiala şi vulgară pentru unii, inocentă şi proaspătă în opinia altora, – dar nu poate decide dacă să o încadreze la categoria „uşuratică" sau „drăguţă". Acţiunea principala este centrată pe ezitarea lui Winterbourne între Daisy, care sfida adesea regulile bunei-cuviinţe, şi mătuşa lui aristocrată, împreună cu anturajul ei de americani snobi, care decid să o ignore. Scena pe care o citeam are loc după ce Daisy îl roagă pe Winterbourne să o prezinte mătuşii lui. El încearcă să-i dea de înţeles, în cel mai delicat mod cu putinţă, că aceasta refuză să o primească.

Domnişoara Daisy Miller s-a oprit şi s-a uitat lung la el. Frumuseţea ei încă se zărea în întuneric; îşi deschidea şi-şi închidea evantaiul enorm. „Deci nu vrea sa mă cunoască! a spus ea dintr-odată. De ce nu spui aşa?"

Am auzit sunetul unei noi explozii. Mi-era foarte sete, dar nu-mi venea să mă duc să-mi iau ceva de băut. Au urmat alte două explozii. Am continuat să citesc, cu ochii alunecându-mi uneori din carte pe holul întunecat. Mi-era frica de întuneric în mod obişnuit, dar războiul şi exploziile o estompaseră. Şi nu numai din cauza acelei nopţi îmi voi aminti mereu o scenă, în care Daisy îi spune lui Winterbourne:

„Nu trebuie să-ţi fie frică. Mie nu mi-e frică!" Şi-apoi a râs. Lui Winterbourne i s-a părut ca ghiceşte un tremur în vocea ei; era mişcat, şocat, mortificat de acesta. „Draga mea domnişoară, a protestat el, nu ştie pe nimeni. Sănătatea i-e şubreda." Tânăra a făcut câţiva paşi, încă râzând.

„Nu trebuie să-ţi fie frica", a repetat ea.

Era atât de mult curaj şi ironie în acea frază, pentru ca, de fapt, Winterbourne nu se temea de mătuşa lui, ci de farmecele domnişoarei Daisy Miller. Pentru o clipă, cred că m-am depărtat de exploziile din jur, pentru că am reuşit să încercuiesc cuvintele „Nu trebuie să-ţi fie frică.“

În timp ce citeam, s-au întâmplat aproape simultan trei lucruri. Fiica mea mă striga din dormitor, a sunat telefonul şi a bătut cineva la uşă. Am luat o lumânare şi m-am îndreptat spre telefon, spunându-i lui Negar că vin imediat. În acel moment, uşa de la hol s-a deschis şi a intrat mama, şi ea cu o lumânare în mână, spunând: „Eşti bine? Nu-ţi fie teamă!“ Aproape în fiecare noapte, după explozii, venea cu lumânarea ei, ca-ntr-un ritual anume. I-am făcut semn să se ducă la Negar şi am răspuns la telefon. Era o prietenă; şi ea voia să ştie dacă eram bine. La ei se auzise de parcă partea noastră de oraş fusese bombardată. Şi acesta devenise un ritual: să-ţi suni prietenii şi rudele, să te asiguri că totul este în regulă, ştiind că liniştea ta poate însemna moartea altcuiva, de cealaltă parte a oraşului.

În timpul acestor nopţi, sfâşiate de urletul succesiv al sirenelor roşii şi albe, mi-am trasat, în linii mari, viitoarea carieră. Pe parcursul acestor nopţi albe de lectură, m-am concentrat numai pe ficţiune, iar când am început să predau din nou, mi-am dat seama că pregătisem deja două cursuri pe tema romanului. În decursul a zece ani şi jumătate, m-am gândit, am scris şi am predat, mai mult decât orice altceva, despre ficţiune. Aceste lecturi mi-au deşteptat curiozitatea despre originile romanului şi despre structura lui de bază. Şi-apoi eram dornică să înţeleg şi de ce romanul realist nu s-a bucurat niciodată de succes în ţara noastră. Dacă un sunet s-ar putea păstra cumva, la fel ca fluturii sau ca frunzele, aş spune că între paginile romanului *Mândrie şi prejudecată,* poate cel mai polifonic dintre romane, şi cele ale lui *Daisy Miller,* se ascunde, ca o frunză de toamnă, sunetul sirenei roşii.

12

În acele zile, sirenele şi vocea mecanică se auzeau pretutindeni, saci de nisip se îngrămădeau pe străzi şi cădeau bombe dimineaţa devreme sau după miezul nopţii; erau perioade mai lungi sau mai scurte de calm între bombardamente, şi-apoi mai erau Austen şi James şi diferite săli de curs de la etajul patru al clădirii care găzduia Facultatea de Persană şi Limbi şi Literaturi Străine. De-o parte şi de alta a holului îngust se înşirau amfiteatrele. Pe o latură, ferestrele dădeau spre munţii nu foarte îndepărtaţi, pe cealaltă, înspre o grădină încântătoare şi trista, oarecum neîngrijită, cu o mică fântână arteziană şi o mică statuie ciobită, aşezată în mijloc. De jur împrejurul fântânii, erau tufişuri şi flori, străjuite de copaci. Florile păreau crescute la-ntâmplare: trandafiri frumoşi, dalii şi narcise. Grădina aceea părea să aparţină mai degrabă paginilor unui roman de Hawthome, decât universităţii.

Îmi făcusem un ritual al apariţiilor publice. Nu mă fardam deloc, îmi trăgeam pe cap tricoul şi pantalonii negri, largi şi confortabili, cu o măsură mai mari, care-mi ascundeau bine formele corpului, iar pe deasupra veşmântul negru, ca şi basmaua înfăşurata în jurul gâtului. La urmă, îmi puneam cărţile (întotdeauna prea multe) şi notele de curs într-o geantă, pe care le căram cu mine invariabil, chiar dacă o făceam degeaba: de cele mai multe ori nu aveam nevoie de ele.

Distanţa dintre casă şi universitate s-a şters în decursul timpului. Dintr-odată, în mod magic, fără a trebui să trec de poarta verde şi de gardian, fără să văd în treacăt uşile mari de sticlă şi lozincile denunţând decadenţa Occidentului, mă trezesc în Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, în capul scărilor.

Urcând scările, încerc să ignor afişele şi posterele lipite cu duiumul pe pereţi. Majoritatea sunt fotografii alb-negru din războiul cu Irakul şi sloganuri care-l denunţă pe Marele Satana, mai bine zis America, şi emisarii acestuia. Citate

din ayatollahul Khomeini însoţesc afişele şi fotografiile: INDIFERENT DACĂ UCIDEM SAU DACĂ SUNTEM UCIŞI, VOM FI VICTORIOŞI! UNIVERSITĂŢILE NOASTRE TREBUIE ISLAMIZATE! ACEST RĂZBOI A VENIT CA O BINECUVÂNTARE DIVINĂ PENTRU NOI!

N-am reuşit niciodată să-mi înfrâng ranchiuna faţă de acele poze şterse atârnate haotic pe pereţii de culoare crem al holurilor. Simţeam cum blestematele de postere îmi tulburau cumva activitatea; mă făceau să uit că sunt la universitate să predau literatură. Mai erau lipite de ziduri fel de fel de liste cu observaţii privind culoarea uniformelor sau reguli de comportament, dar niciodată nu găseai vreun anunţ despre o sesiune de comunicări, un film sau o carte nou apăruta.

13

La două săptămâni de la începutul celui de-al doilea semestru de predare la Allameh, am observat, de îndată ce am deschis uşa biroului, că un plic fusese strecurat pe sub uşă. Încă mai păstrez acel plic şi hârtia îngălbenită de-acum, pe care am găsit-o înăuntru, pliată în două, ca să încapă. Numele meu şi adresa fuseseră tipărite pe plic, iar foaia din interior conţinea un singur rând, copilăresc şi obscen, ca şi mesajul: **„Nafisi adultera ar trebui dată afară“.** Acesta era cadoul meu de bun venit în mediul academic.

Mai târziu, în aceeaşi zi, am vorbit cu şeful departamentului. Preşedintele primise şi el o notă, cu un mesaj similar. M-a surprins că mi-au spus-o. Ştiam şi ştiau şi ei, ca şi mine, că adjectivul „adulteră”, ca multe alte cuvinte confiscate de regim, îşi pierduse înţelesul. Era doar o insultă, de-ajuns ca să te facă să te simţi murdară şi descalificată. Ştiam, de asemenea, că asta se putea întâmpla oriunde: lumea e plină de indivizi furioşi şi nebuni de legat, care împing plicuri cu mesaje obscene pe sub uşi.

M-a durut, şi încă mai doare; ideea era că acea

mentalitate ne conducea vieţile. Era acelaşi limbaj pe care îl foloseau ziarele oficiale, posturile de televiziune şi de radio, precum şi clericii de la amvon, pentru a-şi discredita şi distruge detractorii. Celor mai mulţi le reuşea. Ce mă făcea să mă simt ieftină şi într-un fel complice era cunoaşterea faptului că mulţi fuseseră lipsiţi de mijloacele lor de trai pe baza unor acuzaţii similare – pentru că au râs zgomotos în public sau pentru că au dat mâna cu membrii sexului opus.

Ar fi trebuit oare să mulţumesc Cerului şi stelelor mele norocoase pentru că scăpasem doar cu un rând obscen, mâzgălit pe o bucată de hârtie îngălbenită?

Am înţeles atunci ce au vrut să spună când afirmau că această universitate şi departamentul meu, în mod special, erau mai „liberale”. Nu însemna că luau vreo măsura pentru a împiedica astfel de incidente, ci, pur şi simplu, că nu aveau de gând să ia vreo măsură împotriva mea pe seama lor. Administraţia nu-mi înţelegea furia; o atribuiau unei izbucniri „feminine”, aşa cum aveau să numească toate protestele mele din anii următori. Mi-au dat de înţeles că erau gata să mă accepte cu toate toanele mele, cu modul informal de a mă adresa studenţilor, cu glumele mele şi cu basmaua ce-mi aluneca tot timpul de pe cap, cu *Tom Jones* şi cu *Daisy Miller.* Numeau asta toleranţă. Şi prin natura lucrurilor, dacă stăteam strâmb şi judecam drept, chiar era toleranţă, şi pentru asta trebuia să le fiu recunoscătoare.

14

De câte ori îmi amintesc câte ceva despre viaţa în universitate, mă văd urcând scările spre catedră, niciodată coborându-le. În ziua aceea, la fel cum făceam aproape zilnic, am coborât totuşi, de îndată ce mi-am lăsat geanta cu cărţi în birou. Mi-am ales din ele doar ce-mi trebuia pentru primul curs, am coborât la etajul patru, am luat-o spre stânga şi, în capătul holului, am intrat în sală. Cursul

era *Introducere în teoria romanului II,* autorul luat în discuţie fiind Henry James, iar romanul, *Daisy Miller.*

Mă văd din nou deschizând mapa şi scoţând notele de curs, în faţa celor patruzeci de chipuri atât de diferite ce mă priveau, gata să asculte ce aveam de spus. În rândul trei, pe partea fetelor, se aşezaseră Mahshid şi Nassrin.

În prima zi a semestrului anterior am fost surprinsă s-o văd pe Nassrin la curs. Mi-am trecut privirea peste toţi studenţii, apoi am revenit la Nassrin, care, zâmbind, părea să-mi spună: „Da, eu sunt!" Nu mă înşelam. Trecuseră şapte ani de când o văzusem ultima oară, cu un teanc de manifeste sub braţ, dispărând pe o străduţă însorită din vecinătatea Universităţii din Teheran. De multe ori mă gândeam la ea, întrebându-mă ce face; oare se măritase de-acum? Şi iat-o, şezând lângă Mahshid, cu o expresie de îndrăzneală pe faţă, pe care nu o recunoşteam. Ultima dată când o văzusem purta o basma bleumarin şi veşmânt lung; acum un *chador o* acoperea din cap până-n picioare. Părea mult mai mică aşa, învăluita în pânza neagra şi grea a *chador*-ului. Felul în care stătea i se schimbase şi el: înainte obişnuia să stea dreaptă, pe marginea scaunului, gata oricând de plecare; acum se cufundase în scaun, letargică, tolănită şi visătoare, scriind din când în când câte ceva.

M-a aşteptat după curs. Am observat că îşi păstrase unele gesturi care-mi deveniseră familiare de-a lungul timpului: mâinile i se mişcau neobosite, gesticula permanent şi se lăsa mereu de pe un picior pe altul. „Pe unde-ai umblat? am întrebat-o, în timp ce-mi strângeam cărţile şi notiţele de pe catedră. N-ai uitat că-mi datorezi eseul despre *Gatsby,* nu-i aşa?" Mi-a zâmbit şi mi-a spus: „Nu-ţi face griji, am o scuză foarte bună. În ţara asta nu de scuze ducem lipsă".

Mi-a istorisit pe scurt povestea ultimilor şapte ani. În linii mari, pentru că n-am îndrăznit niciodată să-i cer detalii, am aflat că în ziua în care ne-am văzut ultima oară a fost arestată, împreună cu un grup de tovarăşi de-ai ei, în timp ce împărţeau manifeste pe străzi, „Îţi aminteşti că, în acele

zile, regimul era disperat să-i atace pe mujahedini – cred că am fost foarte norocoasă. Mulţi dintre prietenii mei au fost executaţi, iar mie mi-au dat la început zece ani.“ Zece ani erau un noroc? Ei bine, da. „Îţi mai aduci aminte povestea fetei de doisprezece ani, care a fost împuşcată în timp ce alerga în jurul închisorii, strigându-şi mama? Eram acolo şi-mi venea şi mie să o strig pe mama. Au omorât atâţia adolescenţi: puteam fi şi eu unul dintre ei. Norocul meu a fost că, de data asta, renumele tatălui meu, ca om extrem de religios, şi-a spus cuvântul. Avea prieteni în comitet – chiar unul dintre hagii îi fusese student. M-au cruţat datorita tatălui meu. Am avut parte de tratament preferenţial. După o vreme, cei zece ani s-au redus la trei şi-apoi am fost eliberată. Apoi, nu am fost lăsată să-mi continui educaţia pentru o vreme, fiind eliberata condiţionat. M-au lăsat abia anul trecut să mă reînscriu la facultate. Aşa că, iată-mă.“ „Bine ai revenit, i-am spus, dar nu uita – tot îmi datorezi eseul.“ Am încercat, cu neîndemânare, să nu iau în tragic evenimentele pe care tocmai le aflasem, aşa cum o făcuse şi ea, de altfel, povestindu-le.

Am încă în faţa ochilor surâsul de porţelan al lui Mahshid. Nassrin avea tot timpul un aer letargic – dădea mereu impresia că nu a închis un ochi toată noaptea – dar s-a dovedit a fi una dintre cele mai bune şi mai inteligente studente ale mele.

În dreapta lor, la perete, erau două membre ale Asociaţiei Studenţilor Musulmani. Nu-mi mai amintesc cum le chema, aşa că vor trebui să îndure faptul neplăcut de-a fi rebotezate: domnişoara Hatef şi domnişoara Ruhi. Din când în când, din *chador*-ul negru, care nu lăsa să se vadă mai mult decât nasul ascuţit al uneia şi cel cârn al celeilalte, se auzeau şuşoteli; uneori se ghicea chiar şi-un zâmbet.

Purtau *chador-ul* într-un anume fel, pe care l-am observat şi la alte femei, în special la cele tinere. Nu aveau nimic, nici în gesturi, nici în mişcări, din sfiiciunea cu care bunica mea îl purta: fiecare gest al acesteia te ruga să o ignori, să

treci pe lângă ea şi s-o laşi în pace. Toata copilăria şi adolescenţa mea, *chador*-ul bunicii a avut o semnificaţie deosebită pentru mine. Era un adăpost, o lume separată de restul lumii. Îmi amintesc cum îşi înfăşura *chador-ul* în jurul trupului şi cum se plimba prin gradină, când rodiile erau în floare. Acum *chador*-ul era pentru totdeauna compromis de semnificaţia politica pe care o dobândise. Devenise rece şi ameninţător, purtat de femei ca domnişoara Hatef şi domnişoara Ruhi.

Mă întorc la fata frumoasă cu chip blând din rândul patru. E Mitra, care de fiecare data ia notele cele mai mari. E liniştită, vorbeşte rareori, dar atunci când o face, se exprimă cu atâta calm, că de multe ori nu-mi dau seama ce vrea sa spună. Aveam să o descopăr pe Mitra în lucrările ei de examen şi, mai târziu, în jurnal.

În partea cealaltă a încăperii, pe partea bărbaţilor, se află Hamid, care curând avea să o ia în căsătorie pe Mitra şi să se lanseze într-o afacere cu calculatoare. Chipeş şi inteligent, avea mereu un zâmbet liniştit, în timp ce vorbea cu colegii din dreapta şi din stânga lui. Chiar în spatele lui sta domnul Forsati. Vine întotdeauna la curs cu o haină maronie şi cu pantaloni de culoare închisă. Poartă o barbă îngrijită; face parte din noul val de studenţi islamişti – foarte diferiţi de domnul Bahri, cu încrederea lui neştirbită în principiile revoluţionare. Domnul Forsati este musulman, dar fără devotamentul pentru idealurile religioase care îi anima pe studenţii din prima generaţie de islamişti. Interesul lui, care prima, de altfel, era să promoveze şi atât. Nu părea să fie apropiatul nici unuia dintre colegi, cu toate că era poate cel mai puternic ca poziţie, fiind şeful grupării Jihadul Islamic, una dintre cele două asociaţii studenţeşti legale din Iran. Cealaltă grupare, Asociaţia Studenţilor Musulmani, era mult mai revoluţionară şi mai islamică în practicile sale. Am descoperit, la puţină vreme, că daca intenţionam să le arăt o casetă video la curs sau dacă voiam să organizez o serie de conferinţe, trebuia să-l conving mai întâi pe domnul Forsati să intervină pentru

mine – ceea ce el făcea, de cele mai multe ori cu plăcere.

Pe când vorbeam, privirea mi-era atrasă involuntar de ultimul scaun, de pe ultimul rând, de la perete. Încă de la începutul semestrului am reuşit, în acelaşi timp, să mă amuz şi să mă enervez: de cele mai multe ori, pe la jumătatea cursului, ocupantul acelui scaun, înalt şi foarte slab – haideţi să-l numim domnul Ghomi –, se ridica pe jumătate şi, fără să-şi îndrepte spinarea sau să aştepte să-i acord permisiunea de a vorbi, începea să-şi enumere obiecţiile. Erau întotdeauna numai obiecţii, de asta puteţi fi siguri.

Alături de domnul Ghomi, stătea un student mai în vârstă, domnul Nahvi. Era mai rezervat decât prietenul lui. Vorbea calm, mai ales datorită faptului că era mereu foarte sigur pe el. Nu avea niciodată dubii, care ar fi putut răbufni la suprafaţă. Vorbea clar şi monoton, ca şi cum toate cuvintele i s-ar fi aliniat în faţa ochilor înainte de a le rosti. De multe ori, mă urmărea pe holuri, până la catedră, ţinându-mi câte-o predică, mai ales despre decadenţa occidentală şi despre cum absenţa „absolutului” fusese cauza declinului civilizaţiei occidentale. Discuta despre aceste lucruri sigur pe el, ca despre nişte adevăruri indiscutabile. Când vorbeam, se oprea politicos, dar de îndată ce terminam ceea ce aveam de spus, relua, cu acelaşi ton monoton, exact de unde îl întrerupsesem.

Aceasta era a doua participare a domnului Ghomi la curs. Prima dată, în primul meu semestru la Allameh, venea rareori, sub pretextul că făcea parte din miliţie, spunând că era implicat în eforturile legate de ostilităţi. Contribuţia lui la aceste eforturi rămânea însă vagă: nu se înrolase şi nici nu fusese vreodată pe front. Pentru unii dintre activiştii islamişti războiul devenise cea mai bună scuză ca să-şi atragă privilegii nemeritate din partea conducerii facultăţii. Domnul Ghomi a picat examenul final şi a lipsit de la tezele din timpul semestrului şi, bineînţeles, nu mă putea suferi pentru ca l-am picat. N-am înţeles niciodată dacă minciuna cu războiul chiar începuse să o creadă şi el, pentru că părea

foarte serios şi sincer afectat de toată povestea, de ajunsesem şi eu să mă simt stânjenită când mă întâlneam cu el. Acum venea la curs cu ceva mai multă regularitate. De câte ori mă confruntam cu studenţi de felul acesta, îmi lipsea domnul Bahri, care avea suficient respect pentru universitate ca să nu abuzeze de poziţia pe care o deţinea.

Domnul Ghomi venea mai des pe la curs şi, de câte ori o făcea, reuşea să genereze un conflict. Hotărâse să-l transforme pe Henry James într-o problemă personală. Ridica mâna cu fiecare ocazie ivita şi formula sau mai degrabă exprima strident propriile obiecţii. James era ţinta lui favorită. Niciodată nu mă întreba pe mine în mod direct – o făcea indirect, insultându-l pe James, ca şi când ar fi avut vreo veche ranchiună împotriva lui.

15

Când am ales *Daisy Miller* şi *Piaţa Washington* pentru curs, nu m-am gândit nicidecum că Miss Daisy Miller şi Miss Catherine Sloper vor deveni subiecte de discuţie atât de controversate şi de obsedante. Am ales cele două romane pentru că le-am considerat mai accesibile decât operele târzii ale lui James. Înainte de James, citisem *La răscruce de vânturi.*

Cursul meu introductiv despre roman se axa pe felul în care acesta, ca formă narativă inovatoare, transforma radical concepte de bază despre relaţiile esenţiale dintre indivizi, schimbând astfel atitudinile tradiţionale faţă de relaţiile oamenilor cu societatea, sarcinile şi îndatoririle acestora. Nicăieri nu este mai vizibilă această schimbare ca în relaţiile dintre bărbaţi şi femei. Chiar din clipa în care Clarissa Harlow şi Sophia Western – doua fiice modeste şi aparent ascultătoare – au refuzat să se mărite cu bărbaţi pe care nu-i iubeau, cursul naraţiunii s-a schimbat şi au fost puse sub semnul întrebării instituţiile de bază ale vremii lor, începând cu căsătoria.

Daisy şi Catherine nu aveau multe lucruri în comun, dar

iată că amândouă aleg să sfideze convenţiile vremii, refuzând să se supună. Vin să se alăture unei lungi liste de eroine sfidătoare, printre care Elizabeth Bennett, Catherine Eamshaw şi Jane Eyre. Aceste femei creează principalele complicaţii ale acţiunii, prin refuzul lor de a se complace. Ele sunt mai complexe decât eroinele de mai târziu, în mod evident revoluţionare, din secolul douăzeci, pentru că nu pretind a fi radicale.

Catherine şi Daisy păreau ciudate multor studenţi, care erau mai practici şi nu înţelegeau de ce se făcea atâta caz pe tema asta. De ce-şi sfida Catherine părintele şi pretendentul? Şi-apoi, de ce îl tachina aşa Daisy pe Winterbourne? Ce doreau aceste două femei dificile de la bărbaţii lor uluiţi? Din clipa în care şi-a făcut pentru prima dată apariţia, cu umbreluţa şi cu rochia ei de muselina albă, Daisy a semănat nelinişte în mintea şi în inima lui Winterbourne. I se prezintă ca un puzzle, ca un mister năucitor, în acelaşi timp prea greu şi prea uşor pentru a fi descifrat.

Cam în acest moment al discursului, pe când mă pregăteam sa intru într-o discuţie amănunţita despre Daisy Miller, domnul Ghomi a ridicat mâna. Tonul lui era de protest, evident, ceea ce m-a pus în defensivă şi m-a iritat. „Ce le face pe aceste femei să fie atât de revoluţionare? Daisy Miller este în mod cert o fată rea, reacţionară şi decadentă. Noi trăim într-o societate revoluţionară şi femeile noastre revoluţionare sunt cele care sfidează prin modestie decadenţa culturii occidentale. Ele nu fac ochi dulci bărbaţilor”, continuă el, aproape fără suflare, înveninat fără motiv pe o operă de ficţiune. Înfierbântat, mai spuse că Daisy este diabolică şi că merită să moară. Şi mai voia să ştie şi de ce domnişoara F, din rândul trei, credea că moartea nu era pedeapsa tocmai potrivita pentru aceasta.

După ce şi-a încheiat în felul acesta discursul, domnul Ghomi s-a aşezat triumfător, privind în jur, să vadă dacă îndrăzneşte cineva să-l contrazică. Nimeni n-a făcut-o. În

afară de mine, desigur; toţi se aşteptau să-mi fac datoria. Domnul Ghomi făcea mereu în aşa fel încât să distragă atenţia audienţei de la curs. La început mă enervam, dar pe urmă am constatat că de multe ori el vorbea despre sentimente pe care ceilalţi nu îndrăzneau să le exprime.

Când întrebam studenţii ce părere aveau despre asta, nimeni nu se oferea să vorbească. Încurajat de tăcerea din jur, domnul Ghomi ridică din nou mâna. „Noi suntem mai morali pentru că am experimentat răul în mod nemijlocit; suntem în război împotriva acestuia, deopotrivă acasă şi peste graniţe.” Auzind asta, Mahshid s-a hotărât să vorbească. „Dacă vă amintiţi, zise ea încetişor, James a trecut prin două războaie. În tinereţe, a trecut prin Războiul Civil din America, iar înainte să moară, a fost martorul Primului Război Mondial.“ Drept răspuns, domnul Ghomi a ridicat din umeri; probabil avea senzaţia că niciunul dintre aceste războaie nu fusese purtat în numele dreptăţii.

La sfârşitul cursului, am rămas aşezată pe scaun, în mijlocul tăcerii care se instalase în jur, prinsă parcă în vidul luminii, care intra pe ferestrele largi, fără perdele, ce acopereau tot peretele din dreapta. Câteva studente zăboveau în jurul catedrei. „Vrem sa vă spunem ca noi, majoritatea, nu suntem de acord cu ce spun ei, a rostit una dintre ele. Oamenilor le este frică să vorbească. Acestea sunt subiecte controversate. Dacă spunem adevărul, ne temem că ne vor reclama. Dacă spunem ce-şi doresc ei să audă, ne temem de dumneavoastră. Dar să ştiţi că noi toţi apreciem foarte mult cursul pe care îl ţineţi.“

Da, mă gândeam în timp ce mergeam spre casă, în seara aceea şi ori de câte ori îmi revenea în minte acea conversaţie. Apreciaţi cursul meu, dar pe *Daisy Miller* o apreciaţi? Oare da?

16

Domnul Ghomi avea păreri clare asupra tuturor femeilor de teapa lui Daisy Miller din lumea întreagă, ceilalţi şi-l

disputau pe Winterbourne, eroul romanului. Cu excepţia uneia singure, *Casa Păpuşilor,* nicio altă operă literară nu avusese un asemenea impact asupra lor. Pasiunea aceasta izvora din uimire şi din îndoială. Daisy îi deconcerta, îi făcea să nu mai distingă graniţa dintre bine şi rău.

Într-una din zile, la sfârşitul cursului, o fată timidă, care stătea de obicei în primul rând, dar care lăsa impresia permanent că se ascunde în spatele cuiva, s-a apropiat cu o uşoară ezitare de catedră. Dorea să ştie dacă Daisy Miller era o fată rea. „Ce părere aveţi dumneavoastră?" m-a întrebat cu simplitate. Ce credeam eu? Şi de ce oare mă iritase într-atât întrebarea ei atât de simpla? Acum sunt sigură că ezitările mele de atunci şi faptul că am evitat un răspuns direct, insistând asupra faptului că ambiguitatea este centrala structurii romanului lui James, au dezamăgit-o teribil şi că de atunci înainte mi-am pierdut mult din credibilitate în faţa ei.

Am deschis cartea la scena de la Colosseum. Daisy, sfidând orice precauţie şi eticheta, a ieşit să privească lumina lunii cu domnul Giovanelli, un italian fără scrupule, care o urmărea pretutindeni, scandalizându-i pe compatrioţii ei bine crescuţi, bărbaţi şi femei deopotrivă. Winterbourne îi descoperă, iar reacţia acestuia spune mai multe despre caracterul lui decât despre al ei:

Winterbourne s-a oprit locului, îngrozit; şi trebuie adăugat, cu oarecare uşurare. A fost ca un moment de iluminare asupra ambiguităţii comportamentului lui Daisy, şi enigma începu să i se desluşească. Era o domnişoară pe care un gentleman nu mai trebuia să se obosească să o respecte.

Noaptea petrecută de Daisy la Colosseum îi este fatală astfel din mai multe motive: se molipseşte de un soi de febră în acea seară, de la care i se va trage moartea. Dar moartea ei este oarecum predeterminata de reacţia lui Winterbourne. Acesta îşi declarase clar indiferenţa, şi atunci când ea se întoarce la trăsura ca să plece, el îi recomanda să-şi ia pastilele împotriva febrei. „Nu-mi pasă, spuse Daisy

pe un ton ciudat, dacă fac febră sau nu.“ Am căzut cu toţii de acord asupra faptului că atitudinea tânărului faţă de Daisy îi hotărăşte acesteia soarta. El este singurul a cărui opinie contează pentru ea. Fără să i-o fi spus vreodată, ea îşi doreşte cu putere ca el să-şi demonstreze devotamentul faţă de ea nu doar prin predici, ci acceptând-o aşa cum este, necondiţionat. Ironic este faptul că, în cele din urmă, Daisy este cea care arată că-i pasă şi îşi arată devotamentul prin moarte.

Winterbourne nu este singurul care s-a liniştit descifrând răspunsul la enigma lui Daisy. Mulţi dintre studenţi au răsuflat şi ei uşuraţi. Domnişoara Ruhi a întrebat de ce nu s-a terminat romanul odată cu moartea lui Daisy. Nu era acesta oare un final acceptabil? Moartea ei părea să fi fost un sfârşit bun pentru toţi cei implicaţi. Domnul Ghomi se putea bucura în voie, pentru că aceasta îşi plătise păcatele prin moarte, iar ceilalţi o puteau simpatiza, fără să mai fie copleşiţi de vreun sentiment de vinovăţie.

Dar nu acesta era sfârşitul. Romanul se termina la fel cum începe, nu cu Daisy, ci cu Winterbourne. La începutul povestirii, mătuşa lui îl previne că este pe cale de-a face o mare greşeala, în legătură cu Daisy. Voia să spună că putea fi păcălit de ea. Acum, după moartea lui Daisy, Winterbourne îi aminteşte cu ironie mătușii sale: „Ai avut dreptate vara trecută. Era cât pe-aci să fac o greşeală. Am trăit mult prea mult prin locuri străine“. O subestimase pe Daisy.

La începutul romanului, povestitorul ne pune la curent cu un zvon, conform căruia Winterbourne ar fi avut o legătura cu o străină, iar la sfârşit, pentru a închide complet cercul evenimentelor, aflăm că:

În cele din urmă, s-a întors să locuiască la Geneva, de unde continuă să ne parvină cele mai contradictorii zvonuri asupra motivelor acestei şederi prelungite: se spune că studiază cu sârg, ceea ce ne dă de înţeles că ar fi interesat până peste poate de o doamna străină, foarte inteligentă.

Cititorul, care până în acel moment se identificase cu

eroul principal, rămâne nedumerit. Suntem lăsaţi să credem că Daisy, ca şi floarea al cărei nume îl poartă, a fost numai un scurt şi frumos interludiu. Dar această concluzie nu este nici ea întru totul adevărată. În final, tonul povestitorului face să ne îndoim ca Winterbourne ar mai fi putut vedea viaţa la fel ca înainte. Nimic nu va mai fi vreodată la fel, nici pentru el, nici pentru cititorul nesuspicios – aşa cum am avut ocazia să constat mai târziu, când studenţii şi-au reevaluat „impresiile" despre Daisy, în conversaţiile şi în lucrările lor.

17

În *Muza tragică*, mi-a amintit prietena mea Mina, James spunea că scopul lui, atunci când scrie, este să producă „arta ca o complicaţie umană şi piatră de poticnire socială". Asta îl făcea atât de greu. Mina era specialistă în James şi îi vorbisem despre reacţiile studenţilor la *Daisy Miller.* „Sper că nu ai de gând să renunţi la el pentru că este greu", a adăugat ea, oarecum tulburată. Am asigurat-o că nu intenţionam să fac asta; oricum, problema nu era că ar fi fost prea greu pentru ei, ci pentru că îi făcea să nu se simtă în largul lor.

I-am spus că nu mă îngrijora faptul că mă confruntam cu indivizi ca domnul Ghomi, care erau prin structură opusul ambiguităţii, ci mă îngrijorau ceilalţi studenţi, care erau victimele atitudinii lipsite de ambiguitate a acestora. „Vezi tu, îi spuneam, am senzaţia că oameni ca domnul Ghomi atacă mereu, pentru ca le este frică de ceea ce nu înţeleg. Afirmă că nu au nevoie de James, dar, de fapt, ceea ce spun este că le este teamă de individul ăsta, James – îi pune în încurcătură, îi nedumereşte, îi nelinişteşte."

Mina mi-a povestit că atunci când voia să explice conceptul ambiguităţii romanului, folosea mereu istoria cu scaunul. La următorul curs, am ales un scaun şi l-am aşezat în faţa catedrei. „Ce vedeţi?" i-am întrebat. Un scaun. Apoi

l-am întors cu susul în jos. „Acum ce vedeţi?” Tot un scaun. Am pus apoi scaunul la loc şi am cerut câtorva studenţi, din bănci diferite, să se ridice în picioare, apoi i-am rugat pe ei, ca şi pe alţii, care stăteau jos, să descrie acelaşi scaun. „Voi vedeţi că acesta este un scaun, dar când vine vorba să-l descrieţi, o faceţi din perspectiva locului în care vă aflaţi, aşa că nu puteţi spune că există un singur mod de a privi acest scaun, nu-i aşa?“ Sigur că nu. „Dacă nu se poate face o astfel de afirmaţie despre un simplu obiect, despre un simplu scaun, cum putem să judecăm la modul absolut un individ, oricare ar fi acesta?“

Pentru a încuraja majoritatea studenţilor să discute deschis despre ideile lor, le-am cerut să noteze în caiete, sub forma unui jurnal, impresiile proprii asupra operelor studiate. În aceste jurnale puteau scrie despre orice avea legătură cu orele de curs sau cu experienţele lor personale; era însă obligatoriu să scrie despre operele citite. Domnişoara Ruhi descria întotdeauna intriga, ceea ce demonstra că parcursese cărţile indicate în bibliografie şi că, uneori, citise şi ce se scrisese despre ele. Rareori îşi exprima, în schimb, opiniile personale. O dată a menţionat că avusese o reţinere faţă de *La răscruce de vânturi,* datorită lipsei de moralitate a textului, până când a citit undeva despre aspectele sale mistice, dar în cazul lui James nu părea să fi fost niciunde vorba despre misticism – era cât se poate de cu picioarele pe pământ, chiar dacă uneori prea idealist.

Caietele ei erau mereu foarte îngrijite. Înaintea fiecărei teme scria de mână, caligrafiat: „În numele lui Allah, Preamilostivul, îndurătorul”. Spunea că Daisy era numai uşor imorală; mai degrabă „neînţelegătoare”. Cu toate acestea, era bine de ştiut că existau reguli de comportament şi standarde după care oamenii puteau fi judecaţi, chiar şi într-o societate decadentă, precum cea americană. Cita, de asemenea, un alt profesor, care se plângea de faptul că unii scriitori îşi descriau eroii imorali şi neraţionali cu atâta talent, încât atrăgeau simpatia

instinctivă a cititorilor. Regreta, de asemenea, că persoane cu judecata sănătoasă, precum doamna Costello sau doamna Walker, erau prezentate într-o lumină negativă. Asta pentru a demonstra puterea, în acelaşi timp divina şi satanică, a scriitorului. Un scriitor ca James, în opinia ei, era ca Satana: avea puteri infinite, dar le folosea pentru a face rău, pentru a crea simpatie pentru o păcătoasă ca Daisy şi dezgust faţă de persoane virtuoase ca doamna Walker. Domnişoara Ruhi debita aceleaşi nerozii ca domnul Nyazi şi ca mulţi alţii.

Domnul Ghomi a rămas fidel rolului său. Rareori puteai deduce din ceea ce scria că citise vreun text. Nu făcea decât să pledeze împotriva imoralităţii şi a răului suprem. Avea obiceiul de a mă „educa“, copiind în jurnal citate întregi din imamul Khomeini şi din alte personalităţi, despre rolul literaturii în societate, despre decadenţa culturii occidentale şi despre Salman Rushdie. Lipea apoi în caiet articole întregi decupate de prin ziare, despre crimele şi despre corupţia din Statele Unite. O dată a devenit atât de disperat, încât a început să citeze sloganuri scrise pe zidurile de pe stradă. Am reţinut unul, care mi s-a părut mai special: O FEMEIE ESTE OCROTITĂ DE VĂL, PRECUM PERLA ÎNTR-O SCOICĂ. Acest slogan era de obicei acompaniat de un desen ce înfăţişa o stridie pe jumătate deschisă, care lăsa să se întrevadă o perlă strălucitoare.

Domnul Nahvi, prietenul lui tăcut şi mai în vârstă, scria foarte îngrijit tratate filosofice despre pericolul îndoielii şi al incertitudinii. Întreba dacă nu cumva incertitudinea despre care făcea atâta caz James ar reprezenta cauza decadenţei occidentale. Vorbea şi scria despre aceasta decadenţa de parcă ar fi fost un fapt dovedit, faţă de care nici măcar necredincioşii occidentali nu mai puteau protesta. Din când în când îmi dădea lucrările lui, însoţite de câte un pamflet sau de o carte ca *Literatură şi Angajare, Conceptul de Literatura Islamică* şi altele de acelaşi gen.

Câţiva ani mai târziu, când Mahshid şi Mitra veneau la cursurile mele de joi, de acasă, am reluat *Daisy Miller* şi

amândouă mi-au spus că regretau că atunci păstraseră tăcerea. Mitra mi-a mărturisit că admira curajul lui Daisy. Era atât de straniu şi de impresionant să le aud vorbind despre Daisy ca despre o persoana din viaţa reală – o rudă sau o prietenă.

Într-o zi, plecând de la şcoală, m-am întâlnit cu doamna Rezvan, care se întorcea la birou. S-a apropiat de mine şi mi-a spus: „Aud lucruri interesante despre cursurile tale – primea, ce-i drept, rapoarte despre tot ce mişca prin facultate, – sper că mă crezi acum când îţi spun că trebuie să le facem educaţie copiilor ăstora. Revoluţia le-a golit capetele de orice formă de gândire, iar intelectualitatea noastră, cireaşa de pe tort, nu este nici ea mai brează“.

I-am spus că tot nu eram convinsă că lucrul ăsta se putea face doar prin intermediul universităţii. Mă gândeam că puteam aborda problema făcând front comun cu intelectuali din afara universităţii. M-a privit pieziş şi mi-a zis: „Da, poţi face şi asta, dar ce te face să crezi că vei avea mai mult succes aşa? Până una, alta, intelectualii noştri nu sunt nici ei mai buni decât clerul. N-ai auzit despre conversaţia dintre domnul Davaii, faimosul nostru romancier, şi traducătorul lui *Daisy Miller?* Într-o zi, au fost prezentaţi unul celuilalt. La un moment dat, romancierul spune: «Numele dumneavoastră îmi sună cunoscut – nu sunteţi cumva traducătorul lui Henry Miller?» «Nu, al lui *Daisy Miller.»* «Corect, aşa e, nu cumva James Joyce a scris asta?» «Nu, Henry James.» «Oh, da, şi ce mai face Henry James zilele astea?» «E mort – din 1916» “.

18

I-am spus magicianului că aş putea-o descrie cel mai bine pe prietena mea Mina cu fraza pe care o foloseşte Lambert Strether, protagonistul romanului *Ambasadorii,* când îi vorbeşte despre sine „sufletului său pereche“, Maria Gostrey. Îi spune: „Sunt un ratat plin de însuşiri”. Un ratat plin de calităţi? m-a întrebat. Da, şi ştii ce i-a răspuns ea?

„Slavă Cerului că eşti un ratat – de-asta mi-ai atras atenţia! Orice altceva, în ziua de azi, este de-a dreptul hidos. Uită-te în jurul tău, priveşte-i pe cei plini de succes. Pe onoarea ta, ai vrea să fii unul dintre ei? Şi-apoi, a continuat ea, uită-te încă o dată şi la mine.“ S-au privit, o vreme, ochi în ochi. „Văd, a răspuns Strether. Şi tu eşti în afară.“

„Superioritatea pe care o discerni în mine, a conchis ea, îmi anunţă inutilitatea. Dac-ai ştii, spuse suspinând, visele tinereţii! Totuşi, realităţile noastre obiective sunt cele care ne-au legat astăzi unul de celălalt. Suntem camarazi de arme, înfrânţi pe câmpul de luptă. “

Într-o bună zi, i-am spus, voi scrie un eseu intitulat *Rataţi plini de însuşiri.* Va fi despre importanţa lor în operele de ficţiune, în special în ficţiunea modernă. Mă gândesc anume la acest stigmat, ca fiind oarecum tragic – uneori comic, alteori patetic, sau amândouă, poate, la un loc. Îmi vine în minte Don Quijote, dar acest personaj este în mod esenţial modern, născut şi creat într-o perioada de timp când eşecul, în sine, era sărbătorit. Hai să vedem, Pnin este unul dintre ei, apoi Herzog; Gatsby, poate da, poate nu - eşecul nu este alegerea lui. Majoritatea personajelor preferate ale lui James şi ale lui Bellow fac parte din această categorie. Aceştia sunt oameni care aleg eşecul în mod conştient, pentru a-şi păstra un sentiment de integritate personală. Sunt mult mai elitişti decât snobii, datorita standardelor lor ridicate. Cred că James se considera şi el, din multe puncte de vedere, unul dintre ei, cu romanele lui neînţelese şi cu tenacitatea de a scrie genul de ficţiune pe care îl considera cel mai potrivit; aşa este şi prietena mea Mina, şi prietenul nostru Reza, şi tu, bineînţeles, eşti la fel, numai ca tu nu aparţii acestei lumi ficţionale, nu-i aşa? „Ei bine, a zis el, acum par a fi doar o plăsmuire a imaginaţiei tale.“

Cred că am încadrat-o pe Mina în categoria rataţilor plini de însuşiri încă de la prima noastră întâlnire, după revoluţie, în timpul uneia dintre ultimele şedinţe de catedră la care am participat la Universitatea din Teheran.

Ajunsesem târziu şi, de cum am intrat, am văzut pe rândul din faţa uşii, în dreapta şefului de departament, o femeie îmbrăcată în negru. Negri ca smoala îi erau şi ochii, şi parul des, tuns foarte scurt. Părea indiferentă la discuţiile în contradictoriu, purtate în jur, nu atât calmă, cât mai mult retrasă în sine însăşi. Făcea parte din acea categorie de oameni irevocabil şi incurabil oneşti şi tocmai de aceea inflexibili şi vulnerabili, în acelaşi timp. Asta este ce-mi amintesc despre ea: un aer de gentileţe uzată, de vremuri bune, de mult apuse, impregnate în fiecare por.

Farideh şi dr. A discutaseră foarte mult despre Mina – despre cunoştinţele ei, despre devotamentul faţă de literatură şi despre munca pe care o depunea. Farideh dădea dovadă de o generozitate care, în ciuda devotamentului orb faţă de ceea ce ea numea revoluţie, îi permitea să se deschidă faţa de anumite persoane, chiar dacă acestea îi erau adversari din punct de vedere ideologic. Avea un instinct fantastic în privinţa rebelilor autentici, care, precum dr. A, Mina sau Laleh, se opuneau principiilor ei politice. Astfel încât simpatiza instinctiv cu Mina şi încerca să o consoleze, deşi între ele existau neînţelegeri în toate privinţele.

Mina fusese chemată înapoi după o vacanţă de doi ani, petrecuta la Universitatea din Boston, unde se dusese cu intenţia de a-şi scrie cartea. Îi fusese dat un ultimatum, iar ea – după părerea mea – greşise întorcându-se în Iran. Cartea ei era despre Henry James. Studiase sub îndrumarea lui Leon Edel, iar când am văzut-o pentru prima dată, îi era greu să rostească o simplă propoziţie. Bineînţeles că nu a mai predat vreodată: o chemaseră doar ca să o dea afară. Refuza să poarte vălul şi să facă vreun compromis; singurul compromis fusese faptul că se întorsese în ţară. Şi probabil că nu fusese un compromis, ci o necesitate.

Tatăl Minei fusese poet laureat – familia ei era cultă şi de condiţie foarte bună. Când eram mici, familiile noastre ieşeau împreună în weekenduri. Ea era mai mare decât mine şi nu prea mă băga în seamă la aceste întruniri de

familie, dar mi-o amintesc vag. Apare în câteva dintre fotografiile vechi pe care le am din copilărie, stând în spatele tatălui ei, în grădina lor, alături de unul dintre unchi, de tata şi de un tânăr pe care nu-l pot identifica. Stă foarte serioasă, afişând un zâmbet reţinut.

Eu şi Farideh am încercat să-i spunem Minei cât de mult o apreciem şi cât de revoltate suntem că indivizii de la universitate nu o fac. Ne asculta impasibilă, dar părea ca îi face plăcere faptul că o respectam. Fratele ei preferat, preşedinte al unei mari companii, fusese arestat la începutul revoluţiei. Spre deosebire de majoritatea oamenilor, el refuzase să accepte noul regim. Deşi nu era activ din punct de vedere politic, sprijinea monarhia, şi, exact ca şi sora lui, spunea exact ce gândea, chiar şi la închisoare. A fost executat. În acea perioadă, ea s-a dedicat familiei fratelui său – văduvei şi copiilor acestuia. Acum Mina se îmbracă numai în negru.

Mina locuia singură cu mama ei într-un conac ridicol de mare. Când eu şi Farideh am fost în vizită la ea, fiecare din noi ducându-i câte un buchet de flori, era o zi însorita. De cum am pătruns în holul de la intrare, ce părea un adevărat mausoleu, lumina soarelui a dispărut. Mama ei a fost cea care ne-a deschis. Îi cunoştea pe părinţii mei şi m-a întrebat de ei, apoi, brusc, dar politicos, ne-a părăsit în momentul în care fiica ei a început să coboare scara în spirală. Noi stăteam în capul scării cu buchetele noastre colorate şi cu rochiile pastel, arătând prea degajate şi luminoase pentru gravitatea sumbră a acelei case, ce părea că întunecă tot ce se afla acolo.

Felul în care Mina îşi exprima bucuria sau aprecierea erau solemne. Şi totuşi se bucura să ne vadă şi ne-a condus în uriaşul living în formă de semicerc. Camera părea să aibă propriile nemulţumiri, exact ca o văduvă ce iese pentru prima dată în public fără soţul ei. Era mobilată ici şi colo; existau spaţii goale unde ar fi trebuit să se afle scaune, mese şi un pian.

Mama Minei, o femeie distinsă, de aproape şaptezeci de

ani, ne-a adus ceaiul pe o tavă de argint, în ceşti elegante, aşezate pe câte un suport de argint filigranat. Mama ei era o bucătăreasă grozavă, aşa că vizitele la ea acasă se transformau într-un adevărat ospăţ. Dar era un ospăţ trist, de vreme ce, oricât de bună ar fi fost mâncarea, nimic nu putea înveseli acest conac părăsit. Ospitalitatea plină de graţie a gazdelor noastre, eforturile lor de a ne face să ne simţim bine primite nu reuşeau decât să scoată în evidenţă pierderea suferita, pe care o ascundeau atât de bine.

Obsesia Minei era realismul în ficţiune, iar James devenise o pasiune. Ceea ce ştia, ştia foarte bine. Ne-am complimentat reciproc, deoarece tipul meu de cunoaştere era haotic şi impulsiv, iar al ei – meticulos şi absolut. Puteam vorbi ore în şir fără să ne oprim, înainte de a se alătura grupului ei de revoluţionari, fugind în Kurdistan şi pe urmă în Suedia, Farideh participa la discuţiile noastre şi stăteam toate trei de vorbă despre literatură şi despre politica ore întregi, uneori până târziu în noapte.

Când venea vorba de politica, Farideh şi Mina erau adversare – una era marxistă convinsă, iar cealaltă, o monarhistă înfocată. Ceea ce aveau în comun însă era ura necondiţionată pe care o nutreau pentru regimul actual. Când mă gândesc la felul cum talentul lor a fost irosit, simt cum creşte în mine resentimentul faţă de regimul care fie i-a eliminat fizic pe cei mai inteligenţi şi mai studioşi dintre ei, fie i-a forţat să abandoneze ce era mai bun în aceştia, transformându-i în revoluţionari înfocaţi, precum Farideh, sau în pustnici ca Mina şi ca magicianul meu. Ei s-au retras şi au ars mocnit în visurile lor spulberate. Căci pentru ce vis mai trăia Mina, dacă nu-l putea avea pe James al ei?

19

Atacurile asupra Teheranului au fost reluate în primăvara lui 1988, după o lungă perioadă de acalmie. Nu mă pot gândi la acele luni de război şi nici la cele 168 de atacuri cu rachete asupra Teheranului, fără să mă gândesc la

primăvară, la delicateţea specifică a acestui anotimp. Într-o zi de sâmbătă Irakul a atacat rafinăria de petrol a Teheranului. Această veste a declanşat vechile senzaţii de frică şi de nelinişte care ne dădeau târcoale de peste un an, de la ultimele bombe ce se abătuseră asupra oraşului. Guvernul iranian a răspuns printr-un atac asupra Bagdadului, iar lunea, Irakul a început prima rundă de atacuri cu rachete îndreptate spre Teheran. Intensitatea evenimentelor ce au urmat au transformat atacurile într-un simbol a tot ceea ce trăiserăm de-a lungul a nouă ani; totul era ca un poem perfect.

La scurt timp după primele atacuri, am decis să lipim geamurile cu banda adezivă. La început am adus copiii în camera noastră, acoperind geamurile cu pături şi cu şaluri, iar apoi i-am mutat pe micul hol fără ferestre de lângă dormitoarele noastre, locul meu de întâlnire cu James şi cu Nabokov din nopţile mele de insomnie. În câteva rânduri ne-am gândit serios să părăsim Teheranul, iar odată, într-un moment de frenezie, am făcut curat în cămăruţa de lângă garaj, care avea să devină ulterior biroul meu, şi am consolidat ferestrele; apoi ne-am mutat din nou în dormitoarele noastre. Eu, care la prima rundă de atacuri asupra Teheranului fusesem cea mai înspăimântată, acum păream cea mai calmă, pentru a compensa oarecum comportamentul meu dinainte.

În prima noapte a atacului cu rachete am urmărit cu nişte prieteni germani un documentar TV dedicat comemorării vieţii exilatului regizor rus Andrei Tarkovski. În încercarea de a-i domoli pe intelectuali, Festivalul de Film de la Fajr (în trecut se ţinea în Teheran) prezentase o selecţie specială din filmele lui Tarkovski. Deşi filmele erau cenzurate şi prezentate în original, în limba rusă, fără subtitrare, în faţa cinematografelor se formaseră cozi lungi cu câteva ore înaintea deschiderii caselor de bilete. La negru, biletele se vânduseră cu preţuri de câteva ori mai mari, iar la intrarea în cinematograf se iscaseră certuri, mai ales între cei veniţi din provincie special pentru aceasta ocazie.

Domnul Forsati venise după ore să mă anunţe că făcuse rost de două bilete în plus la o proiecţie a *Sacrificiului* lui Tarkovski, film pe care, la un moment dat, îmi exprimasem dorinţa să-l văd. De vreme ce domnul Forsati era liderul Jihadului Islamic, una dintre cele două asociaţii studenţeşti musulmane din cadrul universităţii, acesta avea acces la mult râvnitele bilete. El spunea că mania Tarkovski era atât de răspândită, încât până şi ministrul petrolului cu familia fuseseră la o proiecţie. Oamenii erau înnebuniţi după filme, îmi spunea râzând că oamenii, cu cât înţeleg mai puţin din film, cu atât îl tratează cu mai mult respect. I-am spus că dacă e aşa, atunci ar trebui să-l adore pe James. El a răspuns cu viclenie: „Asta-i altceva; îl respectă pe Joyce aşa cum îl respecta pe Tarkovski. Pe James au senzaţia că îl înţeleg sau că ar trebui să-l înţeleagă, aşa că doar se înfurie. Au mai multe probleme cu James decât cu alţi scriitori în mod evident mai dificili, precum Joyce“. L-am întrebat pe domnul Forsati dacă se duce să vadă filmele lui Tarkovski. Mi-a spus: „Dacă m-aş duce, aş face-o doar ca să fiu în rând cu lumea; altfel, îl prefer pe Tom Hanks“.

În după-amiaza în care am fost să văd *Sacrificiul* era o zi minunată de iarnă: nu era propriu-zis iarnă, ci un amestec de iarnă şi de primăvară. Şi totuşi, lucrul cel mai uimitor din acea după-amiază nu era vremea superbă, nici măcar filmul în sine, ci mulţimea din faţa cinematografului. Părea o manifestaţie de protest. Erau intelectuali, funcţionari, gospodine, unele dintre ele veniseră cu copii mici, un tânăr mullah ce stătea înghesuit într-o parte – era un amestec de persoane pe care nu l-ai fi găsit la vreo altă adunare în Teheran.

În cinematograf, luminile colorate care au apărut brusc pe ecran au redus publicul la tăcere. Nu mai fusesem într-un cinematograf de cinci ani: în acea perioadă rulau numai filme vechi revoluţionare, turnate în Europa de Est, sau filme de propagandă din Iran. Nu pot spune cu sinceritate ce impresie mi-a făcut filmul – experienţa vizionării filmului într-un cinematograf, tolănită confortabil în fotoliul mare,

adânc, din piele răcoroasă, privind la un ecran uriaş, era prea năucitoare. Ştiind că era posibil să nu înţeleg cuvintele şi că dacă m-aş gândi la cenzură, aş fi fost prea furioasă ca să mai urmăresc filmul, m-am abandonat magiei culorilor şi imaginilor.

Privind în urmă la acele vremuri, mi se pare că extazul faţă de Tarkovski al unui public format din oameni care habar nu aveau cum i se scrie numele, şi care, în alte circumstanţe, i-ar fi ignorat sau chiar nu i-ar fi agreat opera, luase naştere dintr-o intensă nevoie de experienţe senzoriale. Eram însetaţi de orice formă de frumuseţe, chiar şi de un film abstract, fără subtitrare şi atât de cenzurat, încât nu mai semăna cu originalul. Se simţea uimirea de a fi în public pentru prima oară după ani întregi, fără frică sau ură, şi de a te afla într-un loc unde sunt o mulţime de străini, şi cu toate acestea nu este o demonstraţie, un marş de protest, o coadă la pâine sau o execuţie publică.

Subiectul filmului era războiul şi jurământul pe care personajul principal îl făcuse – nu avea să mai vorbească vreodată, dacă familia îi era scutită de ororile războiului. Acţiunea era concentrată asupra ameninţării ascunse în spatele cursului liniştit al vieţii de zi cu zi, calm doar în aparenţă, şi asupra frumuseţii luxuriante a naturii: felul în care războiul însuşi îşi făcea simţită prezenţa prin zgomotul produs de mobila distrusă în timpul bombardamentelor, şi teribilul sacrificiu necesar pentru a te confrunta cu această ameninţare. Pentru un scurt moment am trăit în chip colectiv experienţa acelei frumuseţi îngrozitoare, care poate fi exprimată prin artă şi percepută doar prin intermediul unei angoase extreme.

20

În decursul a douăzeci şi patru de ore, paisprezece rachete au lovit Teheranul. De vreme ce mutasem copiii înapoi în camera lor, în noaptea aceea mi-am tras o canapea micuţa la ei în dormitor şi am rămas trează citind

până la trei dimineaţa. Citeam un voluminos roman de mistere de Dorothy Sayers şi mă simţeam în siguranţă alături de personajele create de aceasta – lordul Peter Wimsey, credinciosul său servitor şi iubita învăţată. În zorii zilei, eu şi fiica mea am fost trezite din somn de sunetul unei explozii din apropierea casei noastre.

Şi nu vorbesc de zgomotul puternic – dacă poate fi numit zgomot – al exploziei: e vorba de mai mult decât de sunet, am *simţit* explozia, ca şi cum o greutate imensă ar fi căzut pe casa noastră. Casa s-a cutremurat, iar geamurile au zăngănit în cadrul ferestrelor. După explozie, m-am dus pe terasă. Cerul avea nuanţe de roz şi bleu, iar crestele munţilor erau acoperite de zăpadă; la mică distanţă, fumul provenit din explozie se încolăcea înspre cer.

Începând din ziua aceea, am revenit la rutina care se impusese în vieţile noastre, din pricina bombardamentelor şi a atacurilor cu rachete. După fiecare explozie urma seria de telefoane primite sau date rudelor şi prietenilor, pentru a afla dacă mai sunt în viaţă. O senzaţie sălbatică de uşurare, de care îmi amintesc întotdeauna cu un sentiment de ruşine, era inevitabil declanşată la auzul vocii familiare de la capătul celălalt al firului. În acea perioadă, reacţia generala a oamenilor era una de panică, furie şi neputinţă. După opt ani de război, în loc să protejeze oraşul, guvernul iranian nu făcuse practic nimic altceva decât să-şi extindă politica de propagandă şi să se mândrească cu ardoarea pe care o nutrea poporul iranian faţă de martiriu.

După primul atac, Teheranul, cunoscut pentru suprapopulare şi pentru poluare, devenise un oraș-fantomă. Mulţi oameni fugiseră spre locuri mai sigure. Am citit recent într-un raport că peste un sfert din populaţia oraşului, inclusiv oficialităţi din guvern, părăsiseră Teheranul. Se răspândise o nouă glumă – cum că asta ar fi fost cea mai eficientă metodă adoptată de guvern pentru a rezolva problema poluării şi a suprapopulării oraşului. Din punctul meu de vedere, Teheranul se trezise la viaţă, de parcă în urma atacurilor şi a plecării populaţiei oraşul îşi lepădase

vălul vulgar pentru a scoate la iveală un chip uman şi decent. Teheranul arăta aşa cum probabil că se simţeau mulţi dintre cetăţenii săi: trist, oropsit şi lipsit de apărare, totuşi nu fără o anumită demnitate. Benzile adezive lipite pe ferestre pentru a împiedica implozia geamurilor făcute ţăndări spuneau povestea suferinţei oraşului, o suferinţă şi mai sfâşietoare din pricina frumuseţii proaspăt dobândite, a verdelui crud al copacilor, răcoriţi de ploile de primăvară, a bobocilor în floare şi a crestelor înzăpezite ale munţilor, ce păreau să fie acum atât de aproape, de parcă ar fi fost lipite pe cer.

După doi ani de război, Iranul a eliberat oraşul Khorramshahr, ce fusese capturat de irakieni. În contextul altor înfrângeri semnificative, Saddam Hussein, sfătuit de vecinii săi arabi îngrijoraţi, arătase serioase semne de reconciliere. Dar ayatollahul Khomeini şi câteva persoane din elita aflată la putere refuzaseră să semneze un armistiţiu. Erau decişi să captureze oraşul sfânt Karballa, din Irak, locul martiriului imamului Hussein. Orice tactică posibilă a fost folosită pentru a realiza ceea ce şi-au propus, inclusiv tehnica de atac ce avea să devină cunoscută sub numele de „valul uman”, când mii de soldaţi iranieni, în special băieţi foarte tineri, cu vârste cuprinse între zece şi şaisprezece ani, precum şi oamenii de vârstă medie şi bătrâni, eliberau câmpurile de mine, mergând pe ele. Cei foarte tineri erau cuprinşi în programul-propagandă al guvernului care le oferea şansa unei vieţi aventuroase şi eroice pe câmpul de luptă şi îi încuraja să se înroleze în miliţie, chiar împotriva voinţei părinţilor.

Am reluat veghea de noapte împreună cu Dashiell Hammett şi cu ceilalţi. Rezultatul a fost că, patru ani mai târziu, am adăugat o nouă secţiune cursului meu – proza de mistere, începând cu Edgar Allan Poe.

21

Când bombardamentele au fost reluate, ne-am mutat în

sălile de curs de la etajul doi. De fiecare data când avea loc un atac, oamenii alergau fără să stea prea mult pe gânduri spre uşă şi apoi pe scări; aşa că era mai înţelept să ţinem cursurile la un etaj inferior. Noile evenimente goliseră sălile de curs, aşa că majoritatea încăperilor erau doar pe jumătate pline. Mulţi dintre studenţi se întorseseră în oraşele lor natale sau plecaseră în localităţi care nu erau bombardate; alţii pur şi simplu nu mai ieşeau din casă.

Reluarea bombardamentelor îi făcuse mai importanţi pe oamenii de teapa domnului Ghomi, iar ei alergau cu perseverenţa după asta. Asociaţiile islamice foloseau orice prilej pentru a întrerupe cursurile, planificând marşuri militare pentru a anunţa o nouă victorie sau pentru a deplânge moartea vreunui membru al comunităţii universitare, care sfârşise ca martir în război. De fiecare dată când citeam câte un fragment din *Piaţa Washington* sau din *Marile speranţe,* eram întrerupţi brusc de câte un marş militar, iar după câte-un episod de genul acesta, indiferent cât de mult încercam sa reluăm lecţia, toate discuţiile erau acoperite de sunetul marşului.

Această cacofonie zgomotoasă contrasta în mod evident cu calmul majorităţii studenţilor şi a personalului. De fapt, chiar mă surprindea faptul că studenţii nu foloseau aceste evenimente ca scuză pentru a chiuli sau pentru a nu-şi face temele. Docilitatea lor aparentă reflecta la scară largă o atitudine de resemnare a întregului oraş. Pe măsura ce războiul se dezlănțuia şi intra în cel de-al optulea an, fără nicio victorie însă, semne de epuizare se făceau simţite chiar şi din partea celor mai zeloşi. De-acum, pe străzi şi în locurile publice, oamenii îşi exprimau deschis sentimentele împotriva războiului şi îi blestemau pe criminalii de război, în timp ce la posturile de radio şi de televiziune idealul regimului era propovăduit fără încetare. Imaginea recurentă a acelor zile era cea a unui bărbat mai în vârstă, cu barba şi cu turban, care făcea neîncetat apel la Jihad în faţa unei audienţe formate din băieţi aflaţi la vârsta adolescenţei, care purtau legate pe frunte nişte banderole roşii de

„martiri”. Existau tot mai puţine rămăşiţe ale unui grup cândva foarte numeros, format din tineri care fuseseră mânaţi de frenezia de a folosi arme adevărate şi de promisiunea că vor găsi drumul spre fericirea paradisiacă, unde se vor desfăta cu toate plăcerile de la care se abţinuseră o viaţă întreagă. Lumea lor era una în care înfrângerea nu putea fi acceptată, deci compromisul nu avea niciun sens.

Mullahii ne fermecau cu poveşti ale luptelor inegale în care sfinţii şiiţi fuseseră martirizaţi de către necredincioşi, iar din când în când izbucneau în hohote isterice de plâns, biciuindu-i pe cei care-i ascultau şi făcându-i să accepte cu ardoare martiriul în numele lui Allah şi al imamului. În contrast cu această atmosferă, lumea celor care priveau toate aceste lucruri păstra o linişte sfidătoare, sfidare ce avea însemnătate doar în contextul devoţiunii pretinse de către cei din clasa conducătoare, altminteri inevitabil străbătută de resemnare de-a lungul vremii.

Viaţa trăită sub spectrul morţii, dorinţa de moarte a regimului şi rachetele venite din partea Irakului nu puteau fi tolerate decât în condiţiile în care oamenii ar fi ştiut că racheta ar aduce cu sine un mesaj final, într-un moment exact, dinainte stabilit, şi că nu ar avea rost să încerce să scape de ceea ce era inevitabil. În acele zile mi-am dat seama ce semnificaţie avea de fapt acea resemnare tăcută. Reflecta misticismul malign pe care toţi îl găseam răspunzător, cel puţin în parte, pentru eşecurile suferite de ţara noastră de-a lungul istoriei. Am înţeles atunci că această resemnare era probabil, date fiind circumstanţele, singura formă de a rezista cu demnitate în faţa tiraniei. Nu puteam să spunem liber ceea ce doream, dar prin tăcere ne puteam arăta indiferenţa faţă de pretenţiile pe care le avea regimul.

22

Încă îmi răsuna în urechi marşurile funerare şi cele de

triumf care mi-au întrerupt multe cursuri pentru a anunţa moartea vreunui student sau membru al personalului, căzut la datorie, sau victoria armatei Islamului asupra duşmanului necredincios. Nimeni nu se sinchisea sa arate faptul că duşmanul necredincios din acest război era tot musulman. În ziua de care îmi amintesc acum, marşul comemora moartea unuia dintre liderii Asociaţiei Studenţilor Musulmani. După ore, m-am alăturat unui grup de fete care stăteau de vorbă în curte. Ele glumeau şi râdeau pe seama studentului care murise. Spuneau în batjocura că moartea lui era o călătorie săvârşită în Ceruri – nu afirmau el şi tovarăşii lui că singura lor iubire e Allah? Remarca aceasta era o aluzie la testamentele făcute de martirii războiului sfânt, cărora li se făcuse mare publicitate. Aproape toţi pretindeau că martiriul era cea mai aprinsa dorinţa a lor, deoarece astfel le era promisa uniunea suprema cu adevărata lor „iubire“.

„O, da, Allah, desigur! râdeau fetele. Allah întruchipat în toate femeile pe care le dezbrăca din priviri înainte de a le acuza de indecenţă. Aşa înţelegea el să se distreze. Toţi sunt nişte obsedaţi sexual, absolut toţi.“

Nassrin începuse sa povestească despre o profesoara de religie de la şcoala unde învăţa verişoara ei de doisprezece ani. Această profesoară îşi instruia elevele să-şi acopere trupul pentru că astfel îşi vor primi răsplata în paradis. Acolo, în paradis, vor găsi râuri de vin şi vor fi curtate de bărbaţi puternici, musculoşi. Buzele groase ale profesoarei păreau să saliveze când vorbea despre tinerii musculoşi, de parcă îi vedea aievea în faţa ochilor.

Probabil că expresia şocată pe care o afişam i-a domolit veselia. Nu-l cunoscusem pe tânărul martir, iar dacă l-aş fi cunoscut, mai mult ca sigur că nu mi-ar fi plăcut, dar această atmosferă jovială era totuşi şocanta.

Au simţit nevoia să-mi dea o explicaţie. „Dumneavoastră nu-l cunoaşteţi, mi-a spus Mojgan. Pe lângă el, domnul Ghomi este un îngeraş. Era obsedat sexual – un pervers. Ştiţi, o prietenă de-a mea a fost exmatriculată din pricina

lui. A spus că fata l-a provocat sexual, lăsând să i se vadă puţin pielea de sub basma. Erau ca nişte copoi.“ Apoi Nassrin a sărit să povestească ceva despre una dintre gardiene. „Când mă percheziţiona, mă simţeam agresată sexual, spunea ea. Într-una din zile a pipăit-o şi a mângâiat-o pe Niloofar pâna nu a mai putut suporta. Şi ne-au exmatriculat pentru că am râs prea tare. Dar ştiţi ce i-au făcut femeii când au aflat ce se întâmplase? A primit o mustrare, au dat-o afară un semestru, după care s-a reîntors la serviciu.”

Pe urmă, i-am povestit lui Nassrin că privindu-le cum râdeau pe seama studentului care murise mi-a revenit în memorie un poem de-al lui Bertolt Brecht. Nu mi-l amintesc prea bine: „Într-adevăr trăim vremuri înnegurate, când să vorbeşti despre copaci este o crimă”. Mi-aş dori să-mi pot aminti mai bine poemul, dar ştiu că, la final, un vers suna cam aşa: „Vai, noi care doream bunătatea, n-am putut să fim buni”.

Nassrin a rămas tăcută preţ de o clipă. „Dumneavoastră nu ştiţi cât am suferit noi, a spus în cele din urmă. Săptămâna trecuta o bombă a căzut pe un bloc, chiar lângă casa noastră. Vecinii spuneau că într-unul dintre apartamente era o petrecere şi că fuseseră ucişi vreo douăzeci şi ceva de copii. La scurt timp după ce bomba explodase şi înainte ca ambulanţele să sosească, şase sau şapte motociclişti au apărut din senin şi dădeau târcoale zonei. Toţi erau îmbrăcaţi în negru, cu banderole roşii pe frunte. Au început să strige sloganuri: «Moarte Americii!» «Moarte lui Saddam!» «Trăiască Khomeini!» Oamenii erau tăcuţi şi îi priveau cu ură. Unii dintre ei au încercat să îi ajute pe cei răniţi, dar acei huligani nu dădeau voie nimănui să se apropie. Strigau întruna: «Război! Război! Până vom învinge!» Cum credeţi că ne simţeam privindu-i?“

Acesta era un ritual: după bombardamente, aceşti emisari ai morţii împiedicau orice formă de protest sau de manifestare a tristeţii. Când doi dintre verii mei au fost ucişi de către regimul islamic, câteva dintre rudele mele care

erau acum de partea guvernanţilor l-au sunat pe unchiul meu să-l felicite pentru moartea fiului său şi a nurorii.

În acea zi, ne-am plimbat şi ne-am povestit una alteia diverse întâmplări. Nassrin mi-a spus mai multe despre timpul pe care-l petrecuse la închisoare. Totul se întâmplase dintr-o greşeala. Îmi amintesc cât de tânără era pe atunci – încă era la liceu. „Sunteţi îngrijorată din pricina gândurilor brutale pe care le nutrim la adresa *lor,* spunea ea, dar să ştiţi că majoritatea poveştilor pe care le auziţi despre ceea ce se întâmplă în închisori sunt adevărate. Cel mai îngrozitor era când strigau oamenii în toiul nopţii. Ştiam că aceia fuseseră aleşi pentru execuţie. Îşi luau rămas-bun, şi la scurt timp după asta, auzeam sunetul gloanţelor. Ştiam cu exactitate numărul oameni lor care fuseseră ucişi în fiecare noapte pentru că număram câte gloanţe se trăgeau după focul de baraj iniţial. Era la închisoare o fata – singurul ei păcat era frumuseţea răpitoare. O aduseseră acolo în urma unei false acuzaţii de imoralitate. O ţinuseră închisă vreme de o lună, timp în care a fost violată în mod repetat. Toţi gardienii abuzaseră de ea. Povestea ei a ajuns cu repeziciune la urechile tuturor celor din închisoare, deoarece fata nu era nici măcar deţinut politic; nu era închisă la un loc cu deţinuţii politici. Fecioarele erau date în căsătorie gardienilor, iar aceştia le executau după o vreme. Explicaţia din spatele acestui fapt era că, dacă ar fi murit fecioare, ar fi ajuns în rai. Şi apoi, mai erau actele de trădare – în primul rând, îi obligau pe cei care se *convertiseră* la islamism să tragă ultimul glonţ în capul tovarăşilor lor, ca o dovadă a loialităţii faţă de regim. Dacă n-aş fi fost privilegiată, spunea Nassrin cu ranchiună, dacă n-aş fi fost *binecuvântată* cu un tată care le împărtăşea convingerile, Dumnezeu ştie unde aş fi fost acum – în iad, împreună cu celelalte fecioare abuzate sau alături de cei care au împuşcat pe cineva în cap, pentru a-şi dovedi loialitatea faţă de Islam.“

23

Pe data de 4 august 1914, Henry James a adăugat o însemnare în jurnal: „Totul e sumbru din pricina vremurilor nenorocite pe care le trăim şi a hidoasei probleme publice. Azi (luni), patru august, este sărbătoare, dar în aer planează cele mai sumbre teorii şi se simte o tensiune teribilă". În ultimii doi ani ai vieţii, Henry James se transformase radical datorită implicării sale intense în Primul Război Mondial. El, care toată viaţa încercase din răsputeri să păstreze distanţa faţă de patimile existenţiale, pentru prima data se implica activ în viaţa social-politică. Criticii săi, ca de exemplu H.G. Wells, îl blamau pentru atitudinea placidă pe care o avea în privinţa vieţii, din pricina căreia nu se implica în chestiunile sociale sau politice arzătoare. Referitor la experienţa sa legată de Primul Război Mondial, scrisese: „Aproape m-a terminat. Uram faptul că trăiesc o experienţă atât de insuportabilă şi de îngrozitoare".

Când era încă foarte tânăr, James fusese martor al Războiului Civil din America. Din punct de vedere fizic, din pricina unei misterioase dureri de spate dobândite într-o misiune de salvare a unui hambar în flăcări, nu participase la războiul în care cei doi fraţi mai mici ai săi luptaseră cu onoare şi curaj. Psihologic vorbind, participase la război scriind şi citind despre el. Poate că activitatea sa frenetică de susţinere a britanicilor în Primul Război Mondial se datora în parte dorinţei de a compensa inactivitatea anterioară. Este adevărat, de asemenea, că războiul ce-i provoca oroare îl şi fascina în acelaşi timp. Îi scrisese unui prieten: „Am darul de a-mi imagina dezastrul – şi de a vedea cât este viaţa de feroce şi sinistră".

În tinereţe, James îi scrisese tatălui sau că este convins că „actuala organizare socială este tranzitorie. Iar singura formă respectabila de a privi lucrurile este de a manifesta o atitudine constanta de nemulţumire faţă de această chestiune". Iar în cele mai bune lucrări ale sale James a

făcut exact asta. În aproape toate romanele sale, lupta pentru putere este elementul central în jurul căruia se ţese intriga. Această luptă pentru putere îşi are rădăcinile în opoziţia personajului principal faţă de normele considerate acceptabile de către societate şi în aspiraţia acestuia spre integritate şi spre recunoaştere. În *Daisy Miller,* tensiunea dintre vechi şi nou duce la moartea lui Daisy. În *Ambasadorii,* puterea şi presiunea nemaipomenita pe care doamna Newsome o exercita asupra ambasadorului şi a familiei sale creează tensiunea principala din intriga romanului. Este important să observam faptul că, în aceasta luptă, protagonistul doreşte să păstreze un simţ al integrităţii personale în faţa agresiunii venite din exterior, în vreme ce antagonistul său întruchipează întotdeauna preocupările lumeşti.

În timpul Războiului Civil, când James şi-a descoperit talentul, a scris în parte pentru a compensa faptul că nu participase la război. Acum, la sfârşitul vieţii, se plânge de neputinţa cuvintelor în faţa unei asemenea lipse de umanitate. Într-un interviu acordat ziarului *The New York Times,* pe 21 martie 1915, afirmă: „Războiul a epuizat puterea cuvintelor; le-a slăbit, iar ele s-au deteriorat aşa cum se uzează cauciucurile unei maşini. Cuvintele, ca milioane de alte lucruri, au fost suprasolicitate, maltratate şi vitregite de forma lor frumoasă, în ultimele şase luni, mai mult decât în toată lunga perioadă de dinainte, iar acum ne confruntăm cu o depreciere a termenilor, sau, altfel spus, cu o pierdere a expresivităţii printr-o lipsă de vlagă din ce în ce mai mare, care ne face să ne întrebăm până unde se poate ajunge“.

În ciuda disperării sale, a revenit asupra cuvintelor, de data aceasta nu pentru a scrie ficţiune, ci pamflete de război, făcând apel la americani să ia parte la război şi să nu rămână indiferenţi la atrocităţile care se petreceau în Europa. De asemenea, scria şi epistole incisive. În unele îşi exprima oroarea faţă de ceea ce se întâmpla în lume, în altele, îşi consola prietenii care suferiseră pierderea unui fiu

sau a unui soţ pe câmpul de luptă.

A început să se implice într-o serie de activităţi: a vizitat în spitale soldaţii belgieni şi englezi răniţi, a strâns bani pentru refugiaţii şi răniţii belgieni şi a scris articole de propagandă pentru război, din toamna lui 1914 până în decembrie 1915. De asemenea, a acceptat funcţia de preşedinte de onoare a Brigăzii Voluntarilor Americani şi s-a alăturat Fundaţiei Chelsea pentru refugiaţii belgieni. Toate acestea erau nişte activităţi tumultuoase pentru un scriitor timid şi solitar ale cărui pasiuni şi preocupări ardente fuseseră înainte rezervate doar ficţiunii. Ulterior, biograful său Leon Edel avea să spună: „... Lumea părea să-şi găsească alinarea în persoana lui prea adesea, iar el trebuia să se protejeze”. Când vizita spitalele, James se compara cu Whitman, care îi vizitase la rândul său pe răniţi în timpul Războiului Civil. Spunea că asta îl face să se simtă mai puţin „sfârşit şi slăbit în anumite zile când încerc să îi îmbărbătez”. Oare ce sentimente de oroare şi de fascinaţie îl mânau pe acest om, care toată viaţa se retrăsese cu timiditate din activitatea publică, să se implice în asemenea măsură în susţinerea războiului?

Unul dintre motive era măcelul, moartea atâtor tineri, precum şi dezorganizarea şi distrugerile. În timp ce deplângea mutilarea existenţei, nutrea o admiraţie nemăsurată pentru curajul de care dădeau dovadă atât tinerii plecaţi pe front, cât şi cei rămaşi acasă. În luna septembrie, James s-a mutat la Londra. „Chiar dacă aud, văd şi am acces la informaţie, scria el, mă lupt cu morile de vânt.” Făcea presiuni asupra ambasadorului Americii la Londra şi asupra altor oficiali americani de rang înalt şi le reproşa faptul că-şi menţin neutralitatea. Şi scria pamflete în care le lua apărarea britanicilor şi aliaţilor acestora.

James evidenţia în multe dintre scrisori un important aspect pentru a combate lipsa de sens a războiului. Era conştient – aşa cum nu mulţi erau – de preţul pe care oamenii îl plăteau pe plan emoţional confruntându-se cu atâta cruzime. Lipsa de sensibilitate devenise un mod de

supravieţuire. La fel ca şi în romanele sale, el punea accentul pe cea mai importanta calitate umană – sensibilitatea – şi critica paralizia „propriilor mele puteri, faptul că nu pot face nimic altceva decât să simt”.

Câţiva ani mai târziu, pe o fişă de cartotecă roz pe care o luasem cu mine peste Ocean, de la Teheran la Washington D.C., am găsit două citate despre experienţa lui James din vremea războiului. Le notasem pentru Nassrin, dar nu i le arătasem niciodată. Primul citat era dintr-o scrisoare pe care acesta i-o adresase Clarei Sheridan, o prietena al cărei soţ – erau proaspăt căsătoriţi – se dusese la război şi fusese ucis. „Nu sunt în stare să-ţi spun sa nu plângi şi să nu te răzvrăteşti, scria el, pentru că eu îmi imaginez tot soiul de lucruri şi îmi fac rău. Nu pot sa-ţi spun să nu simţi. Trebuie să simţi – cu toata fiinţa –, chiar dacă asta aproape te omoară, pentru ca acesta e singurul mod de a trăi. Mai ales dacă trăieşti sub aceasta presiune teribilă, este singurul mod de a comemora şi de a onora aceste fiinţe admirabile care sunt mândria şi inspiraţia noastră.” În scrisorile trimise prietenilor, de fiecare dată îi îndemna să dea frâu liber sentimentelor. Sentimentele stârneau empatia şi le reaminteau că viaţa merită trăita.

Una dintre particularităţile reacţiei lui James faţă de război era faptul că sentimentele şi emoţiile pe care le încerca nu izvorau din motive patriotice. Propria lui ţară, America, nu era în război. Anglia, ţara în care trăise timp de patruzeci de ani, era în război, dar în toţi aceşti ani el nu ceruse cetăţenie britanică. Acum, în cele din urmă, o făcuse. În iunie 1915, cu câteva luni înainte să moară, lui James i s-a acordat cetăţenia britanică. Îi scrisese nepotului său, Harry, că doreşte ca statutul său civil să devină compatibil cu statutul moral şi material. „Dacă n-ar fi fost războiul, cu siguranţă mi-aş fi văzut de viaţa mea, în chipul cel mai simplu şi mai uşor şi chiar prietenos; dar acum împrejurările sunt cu totul altele.”

Motivul imediat al acestei schimbări totale şi bruşte se datora condiţiilor de război, şi anume faptului că fusese

catalogat drept un „străin prietenos” şi avea nevoie de permisiunea poliţiei de fiecare dată când călătorea de la Londra spre casa lui din Sussex. Dar motivul simbolic şi mult mai important era deziluzia pe care o suferise din cauza atitudinii distante adoptate de America faţă de război. Îi scria unei prietene, Lilly Perry, că „apropierea iminentă a inamicului îl transforma pe un om din cap până în picioare, atunci când propria naţie nu face nimic pentru cel care ţine pasul cu transformarea”.

Adevărul este că James, la fel ca mulţi alţi mari scriitori şi artişti, şi-a ales singur naţionalitatea. Adevărata lui patrie, adevăratul cămin, era tărâmul imaginaţiei. „Pentru mine este neagră şi îngrozitoare tragedia pe care războiul o aduce cu sine, îi scria vechii sale prietene Rhoda Broughton, şi sunt scârbit peste măsură că am trăit să văd toate astea. Tu şi cu mine, elementele decorative ale generaţiei noastre, ar fi trebuit să fim scutiţi de spulberarea convingerilor noastre. De-a lungul acestor ani am fost martori ai progresului civilizaţiei şi ai faptului că tot ce poate fi mai rău poate deveni posibil.” Lui Edith Wharton îi scrisese despre „distrugerea civilizaţiei. Singura sclipire în aceasta beznă este, după mine, spiritul activ şi consensul absolut al acestei ţări“. Pentru James, conceptul de cămin era legat de conceptul de civilizaţie. În Sussex, pe durata războiului, îi fusese greu să citească şi imposibil să lucreze. Se descria ca trăind sub „vraja funebră a civilizaţiei ucise”.

Când, în septembrie 1914, germanii au atacat şi au distrus catedrala din Rheims din Franţa, James a scris: „Niciun cuvânt nu poate umple acest abis – nici nu poate atinge sau alina sufletul cuiva, sau aprinde o scânteie în acest întuneric deplin; durerea de inimă a cuiva sau chinul prin care trece un condamnat la moarte nu sunt alinate de o iluzie, chiar dacă cineva etichetează asta drept cea mai îngrozitoare crimă împotriva minţii omului”.

Toată viaţa lui a fost o luptă pentru putere – nu pentru putere politică, pe care o dispreţuia, ci pentru puterea culturii. Pentru el, cultura şi civilizaţia erau totul. Afirmase

că libertatea cea mai de preţ a omului era „libertatea de gândire”, care îi permitea artistului să se bucure de „asaltul unor infinite modalităţi de fiinţare”. Totuşi, în faţa măcelului şi a distrugerii se simţea neajutorat şi neputincios. Afinitatea pe care o simţea faţă de Anglia şi în general faţă de Europa avea la bază acel simţ al civilizaţiei, o tradiţie de cultură şi umanitate. Dar acum observase şi depravarea Europei, corvoada propriului trecut, caracterul său cinic, de animal de pradă. Nu e de mirare că-şi folosise toate puterile, şi nu în ultimul rând puterea cuvintelor, pentru a-i ajuta pe cei de partea cărora, în opinia lui, era dreptatea. Nu era insensibil la potenţialul lor curativ, şi îi scria unei prietene, Lucy Clifford: „De dragul vieţii, trebuie să ne creăm propriul antidot împotriva realităţii”.

24

La câteva zile de la discuţia mea cu Nassrin, am văzut două fete stând în faţa biroului meu, chiar înainte de începerea cursului. Una din ele era Nassrin, cu obişnuitul ei zâmbet şters. Cealaltă era îmbrăcată într-un *chador* negru care o acoperea din cap până în picioare. După ce o vreme am fixat cu privirea această nălucă, mi-am dat seama dintr-odată că este fosta mea studentă Mahtab.

Preţ de o secundă am rămas toate trei încremenite acolo. Nassrin părea aproape detaşată; detaşarea devenise tactica ei defensivă împotriva amintirilor neplăcute şi a realităţii care o copleşea. Mi-au trebuit câteva momente să o pot asimila pe această noua Mahtab, trecând de la acea Mahtab pe care o ştiam dinainte – studenta de stânga, îmbrăcata cu pantaloni kaki de firma, pe care o văzusem ultima data într-un spital, căutându-și tovarășii uciși – la această Mahtab, care stătea în faţa mea, zâmbind spăşită. Am făcut un gest nesigur, de parcă aş fi vrut s-o îmbrăţişez, dar m-am controlat şi doar am întrebat-o ce făcuse în toţi aceşti ani. Atunci mi-am dat seama că ar fi trebuit sa le invit în birou. Dar aveam foarte puţin timp liber până

începea următorul curs.

Mahtab ţinuse legătura cu Nassrin, şi când a auzit că predau la Allameh, şi-a luat inima în dinţi şi a venit să mă vadă. M-a întrebat dacă poate să asiste şi ea la cursul meu. Şi după aceea, dacă eu aveam puţin timp liber, şi dacă nu era un deranj prea mare, mi-ar fi putut povesti câte ceva despre ea. „Bineînţeles că poţi veni la cursul meu“, i-am răspuns.

De-a lungul celor două ore ale prelegerii mele despre *Piaţa Washington,* mi-am aruncat adesea privirea spre Mahtab, care stătea foarte ţeapănă în *chador-ul* ei negru şi asculta cu un soi de nervozitate alertă, pe care nu o mai observasem la ea. După curs, m-a urmat în birou, cu Nassrin după ea. Le-am poftit să ia loc şi le-am oferit câte un ceai, dar amândouă au refuzat. Ignorându-le refuzul, am cerut nişte ceai şi am închis uşa pentru a avea intimitate. Mahtab s-a aşezat pe marginea unui scaun, iar Nassrin stătea în picioare lângă ea, uitându-se în gol la peretele din faţă. I-am spus să ia şi ea loc pentru că mă stânjeneşte dacă stă în picioare, apoi m-am întors spre Mahtab şi am întrebat-o, pe cel mai neprotocolar ton cu putinţă, ce făcuse în toţi aceşti ani.

La început m-a privit cu o resemnare docilă, de parcă nu înţelesese întrebarea. Apoi a început să-şi frământe mâinile, pe jumătate ascunse în faldurile *chador-ului,* şi a spus: „Ei bine, am fost acolo unde a fost şi Nassrin. La scurt timp după ziua aceea când ne-am văzut la demonstraţie, am fost arestată. M-au condamnat doar la cinci ani, ceea ce a fost un mare noroc – ştiau că nu aveam o poziţie importantă în organizaţia noastră. Mi-au dat drumul mai devreme. Am fost eliberată după doi ani şi jumătate, pentru bună purtare”. N-a spus ce însemna bună purtare pentru oamenii aceia care o băgaseră la închisoare. S-a auzit un ciocănit la uşă şi domnul Latif a intrat cu ceaiul. Am tăcut toate până ce acesta a ieşit din încăpere.

„M-am gândit la dumneavoastră şi la curs“, a spus după ce bărbatul a ieşit. După interogatoriul iniţial, fusese dusă

într-o celulă unde se mai aflau încă cincisprezece femei. Acolo, a întâlnit o altă studentă de-a mea, Razieh. Ţinând ceaşca de ceai într-o mână şi cu cealaltă ţinându-şi *chador*-ul înfăşurat pe lângă trup, a spus: „Razieh mi-a povestit despre cursurile dumneavoastră despre Hemingway şi James, iar eu i-am spus despre încercarea cu *Gatsby.* Am râs amândouă. Ştiţi, ea a fost executată. Eu am avut noroc". La mai puţin de un an după ce a ieşit de la închisoare, Mahtab s-a căsătorit şi a făcut un copil; acum era din nou însărcinată, în trei luni. "Nu se vede din cauza *chador*-ului, " a spus ea arătând cu timiditate spre pântec.

Nu puteam s-o întreb nimic despre studenta mea care fusese omorâtă. Nu voiam să ştiu cum trăiseră în acea celulă şi nici ce alte amintiri depănaseră. Simţeam că dacă mi-ar povesti, aş face ceva nebunesc şi n-aş mai ajunge la cursul de după-amiază. Am întrebat-o ce vârstă are copilul, dar nu i-am pus nicio întrebare legată de soţul ei. Aş fi putut să-i adresez întrebarea mea preferată: „Ai fost îndrăgostită?" Auzisem de multe fete care imediat după ce au ieşit din închisoare se căsătoriseră pentru a potoli suspiciunile celor care le întemniţaseră, care erau într-u câtva de părere că mariajul era antidotul pentru activitatea politică. Sau poate că ele făceau acest pas pentru a le arăta părinţilor că sunt fete „cuminţi" de acum sau pur şi simplu pentru că nu mai aveau nimic altceva de făcut.

„Ştiţi, întotdeauna am fost de părere că *Gatsby* e un roman minunat, mi-a spus Mahtab pe când se pregătea să plece. La fel şi scena pe care ne-aţi citit-o, în care Daisy îl întâlneşte pe Gatsby pentru prima dată în cinci ani, iar chipul ei este ud de la ploaie. Şi celalalt fragment, în care ea îi spune că arată atât de bine, dar de fapt vrea să îi spună că îl iubeşte. Ne-am simţit bine studiind *Gatsby,* nu-i aşa?" Da, avea dreptate. Faptul că îşi aminteau de *Gatsby* şi mai ales că s-au distrat cu ocazia asta mi-ar fi dat satisfacţie în alte împrejurări, dar atunci mă gândeam, printre altele, cum bucuria de a citi *Gatsby* va fi mereu legată de amintirea execuţiei lui Razieh şi de perioada pe

care Mahtab a petrecut-o în închisoare.

Simţeam nevoia să deschid fereastra, să las aerul să pătrundă în încăperea din care ele tocmai plecaseră. Din biroul meu puteam vedea curtea. Priveam cum zăpada aproape că mângâia copacii. Mahtab lăsase în urmă o atmosferă apăsătoare, o durere şi un sentiment de resemnare aproape palpabile. Oare chiar era norocoasa pentru ca fusese eliberată şi se căsătorise cu un tip oarecare, pentru că dădea lunar raportul gardienilor de la închisoare, locuia într-un oraş în ruine şi avea un copil de doi ani? Ea era norocoasă, iar Razieh era moartă. Şi Nassrin îşi spunea că este norocoasă; se vede treaba că studenţii mei dezvoltaseră o teorie stranie despre soarta.

Celalalt citat din James, scris pe fişa roz de lectura, înregistrează reacţia sa faţă de moartea lui Rupert Brooke, frumosul tânăr poet englez care murise în timpul războiului din cauza intoxicării sângelui. James scrisese: „Mărturisesc că nu simt nici pietate, nici răbdare, nici nu cred în vreo filosofie sau teorie a compensaţiei atunci când mă confrunt cu lucruri atât de îngrozitoare, crude şi nebuneşti; pentru mine, asemenea fapte sunt pur şi simplu oribile şi fără speranţă de îndreptare şi le privesc cu furie şi tristeţe”.

Lângă aceste cuvinte am adăugat la un moment dat cu creionul: *Razieh.*

25

În ce locuri ciudate se întâlneau studenţii mei şi din ce colţuri întunecate îmi aduceau veşti! Nu puteam merge, şi nici acum n-aş putea să mă duc în acele locuri de care auzisem de atâtea ori. Cu toate astea, probabil că era un dram de bună dispoziţie în celula lui Razieh şi a lui Mahtab. Nu ştiau dacă vor trăi sau vor muri. Discutau despre James şi Fitzgerald. Probabil că „bună dispoziţie” nu este cuvântul potrivit. Spun asta pentru că închisoarea nu era tocmai locul în care mă aşteptam să discute despre romanele mele preferate – solii mei nepreţuiţi din acea lume. Mi-o imaginez

pe Razieh în acea celulă, apoi înfruntând plutonul de execuţie într-o noapte, poate în aceeaşi noapte în care eu citeam *The Long Goodbye* sau *Bostonienii.*

Îmi amintesc acum că unul dintre lucrurile care m-au surprins cel mai mult la ea era dragostea ei pentru James. Îmi amintesc de cursul predat la Universitatea Alzahrah şi de toate frustrările legate de asta. Particularitatea acestei aşa-zise universităţi e faptul că era singura instituţie din Iran unde studiau numai fete. Avea un mic campus cu o grădină frumoasă şi înfrunzită. În primul an după ce m-am întors, am ţinut două cursuri acolo, timp în care predam şi la Universitatea din Teheran. Am fost şocată atunci când, corectând lucrările, am observat că în loc să răspundă la întrebări, fetele pur şi simplu au repetat ceea ce predasem la cursuri. În patru dintre cazuri această repetiţie era de-a dreptul uimitoare. Aparent transcriseseră cuvânt cu cuvânt ceea ce spusesem despre *Adio, arme,* inclusiv ticul meu verbal – „ştiţi“ – şi digresiunea mea despre viaţa privată a lui Hemingway. Citind aceste lucrări am simţit că privesc o parodie bizară a propriilor mele prelegeri.

Am crezut că fetele copiaseră; era de neconceput pentru mine faptul că ar fi putut să-mi reproducă prelegerile cu atâta precizie, fără să se fi uitat peste notiţe. Totuşi, colegii mei m-au informat că asta era o practică obişnuită: studentele memorau tot ce spuneau profesorii lor şi redau informaţia fără să schimbe o iotă.

La următorul curs după acel examen eram furioasă. A fost unul dintre rarele momente din cariera mea de profesoară în care m-am înfuriat şi am lăsat să se vadă asta la ore. Eram tânără şi neexperimentată şi credeam că anumite standarde erau de la sine înţelese, îmi amintesc că le-am spus că ar fi fost mai bine dacă ar fi copiat – măcar copiatul necesita o anumită ingeniozitate, – dar să-mi repete cursul cuvânt cu cuvânt, fără să adauge nici măcar o fărâmă din gândirea lor… Şi am tot vorbit, şi pe măsură ce continuam, deveneam şi mai îndreptăţită în indignarea mea. Era genul acela de supărare care te scoate din minţi şi

pe care simţi nevoia să o împărtăşeşti cu prietenii şi cu familia.

Tăceau toate, chiar şi acelea care nu săvârşiseră păcatele pe care eu le atribuiam tuturor. Le-am dat drumul acasă mai devreme, deşi cele care se simţeau vinovate şi alte câteva dintre studente au rămas ţ să-şi pledeze cazul. Erau docile chiar şi atunci când îşi cereau scuze: voiau să le iert, nu ştiau ce altceva ar fi putut să facă, de vreme ce majoritatea profesorilor asta doreau de la ele. Două dintre ele plângeau. Ce puteau să facă? Niciodată nu învăţaseră altfel. Din prima zi de şcoală elementară li se spusese că trebuie să memoreze tot ce aud şi că propriile lor opinii nu aveau nicio importanţă.

Razieh a rămas până au plecat toate celelalte fete. Apoi mi-a spus că vrea să-mi vorbească. „Nu este vina lor, “ a zis ea. Adică, într-un fel este, dar întotdeauna am fost de părere că sunteţi o persoană căreia îi pasă.“ Unda de reproş din vocea ei m-a uimit. Aş fi fost aşa de supărată dacă nu mi-ar fi păsat? „Da, e uşor să te enervezi, dar trebuie să luaţi în consideraţie locul de unde venim. Multe dintre aceste fete nu au primit niciodată vreun cuvânt de laudă. Niciodată nu li s-a spus că sunt bune la ceva sau că ar trebui să gândească. Iar acum dumneavoastră aţi venit aici şi le-aţi provocat, acuzându-le că au încălcat principii pe care nu au fost învăţate niciodată să le preţuiască. Trebuia să fi ştiut toate lucrurile astea!“

Iată cum această fată, studenta mea, îmi făcea morală. Nu putea să aibă mai mult de douăzeci de ani, dar cumva reuşea să fie autoritară, fără a deveni impertinentă. „Fetele iubesc acest curs, mi-a spus ea. Au învăţat s-o îndrăgească pe Catherine Sloper, deşi nu e drăguţă şi îi lipsesc acele calităţi care s-o transforme în eroina lor preferată.” „Nu-i de mirare că în aceste vremuri tulburi, studentelor nu le pasă de încercările şi greutăţile prin care trece o fată bogată din America, la sfârşitul secolului al nouăsprezecelea.” Dar Razieh a protestat cu vehemenţa. „În aceste vremuri de restrişte, le pasă chiar mai mult. Nu ştiu de ce aceia care au

o situaţie materială bună au impresia că oamenii mai puţin norocoşi decât ei nu îşi doresc să aibă parte de lucruri mai bune – că aceştia nu vor să asculte muzică bună, să mănânce bine sau să-l citească pe Henry James.”

Era o fata zveltă, brunetă. Seriozitatea probabil ca era o povara pentru înfăţişarea ei atât de fragilă. Chiar şi aşa, nu părea plăpândă; habar nu am cum putea o persoană cu o înfăţişare atât de fragilă să lase impresia că este puternică. Razieh. Nu-mi amintesc numele ei de familie, dar prenumele îl pot folosi fără să mă tem pentru siguranţa ei, pentru că este moartă. Pare ironic faptul că pot folosi numele reale doar pentru cei care au murit. Era respectată de colegele ei, şi, în acele vremuri profund ideologice, era ascultată de fetele din ambele tabere. Era membru activ în organizaţia mujahedinilor, dar asta nu o împiedica să fie suspicioasă în privinţa ipocriziei lor. Nu avea tată, iar mama ei îşi câştiga existenţa ca femeie de serviciu. Atât Razieh, cât şi mama ei erau foarte credincioase, şi tocmai această credinţă religioasa a atras-o pe fata de partea mujahedinilor: simţea numai dispreţ la adresa islamiştilor care uzurpaseră puterea.

Razieh avea o capacitate uimitoare de a absorbi tot ce era frumos. Spunea: „Toată viaţa am trăit în sărăcie. Am fost nevoită să fur cărţi şi să mă strecor în cinematografe – dar, Dumnezeule, cât iubeam cărţile alea! Nu cred că vreun copil de bani-gata a preţuit vreodată *Rebecca* sau *Pe aripile vântului* aşa cum le-am preţuit eu, când împrumutam traducerile din casele unde mama făcea curăţenie. Dar James – el e atât de diferit de toţi scriitorii pe care i-am citit vreodată. Cred că m-am îndrăgostit", a adăugat ea râzând.

Razieh era un amestec ciudat de pasiuni contradictorii. Era acidă şi hotărâtă, riguroasă şi dură, şi totuşi iubea cu pasiune literatura. Spunea că nu ar vrea să devină scriitoare, ci, pentru că nu reuşea să se exprime bine în scris, dorea să fie profesoară. Nu avea coerenţă în redactare. Spunea că fetele invidiază oamenii ca mine şi doresc să fie în locul nostru; dar pentru că nu reuşesc, ne

distrug. După ce am plecat de la acel colegiu, am mai văzut-o o singură dată. Cred că ea a avut impresia că plecând să predau la Universitatea din Teheran, le abandonasem. I-am spus să vină la cursurile mele, să ţinem legătura. Dar nu a venit.

La câteva luni după demonstraţia sângeroasă din vara lui 1981, mergeam pe o strada însorită din apropierea Universităţii din Teheran, când am zărit venind din direcţia opusă o siluetă mică de statură, înfăşurată într-un *chador* negru. Singurul motiv pentru care am privit-o a fost faptul că s-a oprit pentru o clipă şi a tresărit. Era Razieh. Nu m-a salutat, iar în privirea ei am văzut o negare şi dorinţa de a nu fi recunoscută. Ne-am privit o clipă şi am mers mai departe. N-am să uit niciodată acea privire şi trupul ei firav şi slab, faţa îngustă şi ochii mari, ca ai unei bufniţe sau ai unui drăcuşor din vreo poveste inventată.

26

În memoria studentei mele Razieh, voi face o digresiune şi voi vorbi despre cartea ei preferată. Voi considera acest capitol un memorial.

Ce anume o intriga pe Razieh la *Piaţa Washington?* E adevărat că se identifica într-o oarecare măsura cu eroina romanului, dar lucrurile nu erau chiar atât de simple.

Piaţa Washington are o linie narativă clară, totuşi personajele te pot induce în eroare: acţionează contrar aşteptărilor, începând cu Catherine Sloper, personajul principal. Catherine este captiva tatălui ei – un om de succes, inteligent, dar care o ignora cu dispreţ. El nu a iertat-o niciodată pe sfioasa şi devotata lui fiică pentru pierderea iubitei sale soţii, care decedase la naşterea fetiţei. Mai mult decât atât, el nu putea trece cu vederea dezamăgirea pe care Catherine i-o provocase prin faptul că nu era frumoasă şi inteligentă. Catherine este de asemenea captiva iubirii pe care o simte pentru Morris Townsend, „frumosul” (cuvântul folosit de ea) tânăr risipitor, care o

curtează doar pentru bani. Doamna Penniman, mătuşa ei văduva, care este o femeie băgăcioasă, superficială şi sentimentală, încearcă să domolească aspiraţiile romantice ale lui Catherine făcând pe peţitoarea şi completează acest triumvirat al răului.

Catherine este un personaj feminin excepţional, chiar şi pentru James. Este exact opusul ideii de eroină: robustă, sănătoasă, banală, greoaie, prozaică şi sinceră. Este prinsa între trei personaje pitoreşti, inteligente şi egocentrice, care abuzează de ea şi o subestimează, în vreme ce ea rămâne devotată şi buna. Una câte una, James dezvăluie calităţile care o transformă pe Catherine într-o eroină atrăgătoare; iar celorlalte trei personaje le atribuie trăsături de-ale fetei. Lui Morris Townsend îi atribuie „frumuseţe" şi strălucire; doamnei Penniman— o dragoste machiavelică pentru intrigi; iar domnului Sloper îi atribuie ironie şi discernământ. Dar în tot acest timp autorul îi vitregeşte pe cei trei de singura calitate care o evidenţiază pe eroina sa: compasiunea.

Ca multe alte eroine, Catherine greşeşte prin faptul că se autoamăgește. Crede că Morris o iubeşte şi nu îl ascultă pe tatăl său când acesta îi spune că se înşală în această privinţă. Lui James nu îi place să aibă personaje infailibile. De fapt, ele fac greşeli care în majoritatea cazurilor le dăunează chiar lor. Greşelile acestora, precum vina tragică din tragediile antice, devin esenţiale pentru dezvoltarea şi maturizarea personajelor.

Dr. Sloper, cel mai infam dintre cei trei, este de asemenea şi cel mai corect. Este corect atât pe plan profesional, cât şi în viaţa personală, şi anticipează cu abilitate ceea ce se petrece cu fiica lui, în majoritatea cazurilor. În mod justificat şi cu obişnuita sa ironie fină el prevede că doamna Penniman va încerca să o convingă pe fiica sa că „vreun tânăr cu mustaţă e îndrăgostit de ea. Ceea ce va fi întru totul neadevărat, de vreme ce niciun tânăr, cu mustaţă sau fără, nu se va îndrăgosti vreodată de Catherine". De la bun început, dr. Sloper se îndoieşte de

bunele intenţii ale lui Morris Townsend în ceea ce o priveşte pe fiica sa şi face tot ce-i stă în putinţă pentru a-i împiedica să se căsătorească. Dar el nu poate pătrunde în inima fiicei sale, care îl surprinde în mod constant, mai ales din pricina faptului că nu o cunoaşte cu adevărat. Pe lângă faptul că o subestimează pe Catherine, tatăl ei nu o poate iubi: eşecul lui este de natură sentimentală. Iar inima fetei e frântă de două ori: o dată de aşa-zisul ei iubit şi apoi de tatăl său, care se face vinovat de acelaşi „delict" de care îl acuză pe Morris, şi anume – faptul că n-o iubeşte pe fiica sa. Gândindu-ne la dr. Sloper, ne vine în minte una dintre vorbele de duh ale lui Flaubert: „Pentru a-i iubi pe ceilalţi, trebuie mai întâi să ai inimă". Mi-am amintit de bietul domn Ghomi, care nu era sensibil la astfel de subtilităţi – sau, mai bine zis, fericitul domn Ghomi, pentru care nu existau scrupule: în cartea lui, fata trebuia să se supună tatălui şi cu asta, basta.

Dr. Sloper nu e niciodată conştient de nevoile fiicei sale. Se plânge tot timpul de faptul că ea nu a realizat nimic în viaţă, dar cu toate astea nu observă niciodată interesul ei pentru muzică şi teatru. Vede doar că e prostuţă, dar nu şi că tânjeşte să fie iubită. Nu întâmplător este faptul că prima dată când îl întâlneşte pe Morris Townsend la nunta verişoarei sale, Catherine, care „deodată prinsese drag de rochii", poartă o rochie roşie, de satin. Naratorul ne informează că acea „slăbiciune" era „în realitate o dorinţa nedesluşită de a ieşi în evidenţă; ea încercând să fie elocventă prin modul de a se îmbrăca şi să se revanşeze pentru sfiala cu care vorbea, îmbrăcând o rochie rafinată". Dar rochia era un dezastru, culoarea nu i se potrivea şi o făcea să pară cu zece ani mai bătrână. De asemenea, rochia devine ţinta remarcilor înţepătoare ale tatălui ei. În acea noapte, Catherine îl întâlneşte pe Morris şi se îndrăgosteşte. Din nou, tatăl ei ratează şansa de a o înţelege şi de a o ajuta.

Astfel, dr. Sloper se face vinovat de cel mai mare păcat din acest roman – lipsa empatiei. „Mila e cuvântul-cheie",

spune poetul John Shade în romanul lui Nabokov, *Pale Fire.* Această formă de respect faţă de ceilalţi – empatia – stă la baza conceptului de roman. Este calitatea care îi leagă pe Austen şi Flaubert, pe James, Nabokov şi Bellow. Cred că aşa este creată figura ticălosului din ficţiunea modernă: o fiinţă lipsită de compasiune, incapabilă să se identifice afectiv cu ceilalţi. Versiunile personalizate ale binelui şi răului uzurpă şi individualizează concepte arhetipale precum curajul sau eroismul, care au dat viaţă epopeilor şi romanelor cavalereşti. Eroul devine o persoană care-şi protejează integritatea individuală cu orice preţ.

Lipsa empatiei era păcatul capital al regimului nostru, de unde decurgeau toate celelalte. Cred că majoritatea studenţilor mei sunt de acord cu aceasta definiţie a răului, de vreme ce au încercat-o pe propria piele. Generaţia mea experimentase libertatea individuală şi apoi o pierduse; dar indiferent cât de dureroasă fusese pierderea, amintirile ne protejau de deşertăciunea prezentului. Dar noua generaţie cum se proteja? Precum şi în cazul lui Catherine, şi ei îşi manifestau dorinţele şi nevoile în moduri bizare.

De vreme ce este evitată de tatăl ei, manipulată de mătuşă şi în cele din urmă părăsită de pretendent, Catherine Sloper învaţă, cu durere în suflet, să le ţină piept tuturor – în felul ei umil şi tăcut. În toate privinţele, îşi menţine propriul stil în confruntarea cu oamenii şi cu evenimentele din viaţa ei. Îşi sfidează tatăl chiar şi când acesta se află pe patul de moarte şi refuză să-i promită că nu se va căsători cu Morris, deşi atunci deja nu mai dorea să facă acest lucru. Refuză să-şi „deschidă sufletul” în faţa mătușii pentru a-i satisface acesteia curiozitatea, iar în ultimele pagini ale romanului, într-o scenă magnifică, îl respinge pe capriciosul iubit care o căutase după douăzeci de ani. Catherine îi surprinde cu fiecare lucru pe care-l face. În fiecare dintre aceste ipostaze, acţiunile ei îşi au originea nu în dorinţa de răzbunare, ci într-un simţ al demnităţii şi al bunelor maniere – folosesc aceşti doi termeni *demodaţi,* preferaţi de protagoniştii romanului.

Catherine este singura care are capacitatea de a se schimba şi a se maturiza, deşi în acest caz, ca şi în multe dintre romanele lui James, eroina noastră plăteşte un preţ prea mare pentru această schimbare. Şi într-o oarecare măsură se răzbună totuşi pe tatăl ei şi pe Morris: refuză să cedeze în faţa lor, iar în final, are partea ei de succes.

Dacă îl putem numi aşa. Unii cred în teoria lui James, aşa-zisa „viziune a dezastrului”; multe dintre personajele create de el sunt nefericite în final, dar cu toate astea el le conferă o aură de triumf. Iar asta se întâmplă deoarece aceste personaje depind în mare măsură de propriul simţ al integrităţii, astfel încât pentru ei victoria nu are nimic de-a face cu fericirea. Mai degrabă are legătură cu împăcarea cu eul, cu o introspecţie ce-i face să se simtă împliniţi. Răsplata lor nu este *fericirea* – un cuvânt-cheie în romanele lui Austen, dar rareori folosit în universul creat de James. Personajele lui James capătă sentimentul demnităţii personale. Şi devenim convinşi că acesta e lucrul cel mai greu de obţinut în viaţă când, în ultimele paragrafe ale romanului *Piața Washington,* după ce pretendentul lui Catherine pleacă exasperat, aflăm că: „Între timp, continuându-şi lucrul la broderie, Catherine îşi ocupase locul în salonaş – pentru tot restul vieţii, după cum vine vorba“.

27

Am apăsat încă o dată butonul soneriei, dar el tot nu răspundea. Am privit înăuntru, pe fereastra care dădea în sufragerie: draperiile de culoare crem erau trase şi era linişte. Fixasem o întâlnire cu el în acea după-amiază, pe urmă Bijan trebuia să vina să mă ia şi să mergem împreună la un prieten, pentru cină. Tocmai când mă gândeam să caut un telefon şi să-l sun, a apărut un vecin cu o sacoşă mare, plină cu fructe, şi m-a poftit înăuntru zâmbind prietenos. I-am mulţumit şi am urcat în fugă scările. Uşa apartamentului său era deschisă, dar tot nu mi-a răspuns

nimeni când am strigat, aşa că am intrat.

Apartamentul era într-o stare excelenta, totul era la locul lui: balansoarul, covorul turcesc, ziarul din ziua aceea, împăturit cu grija, era aşezat pe măsuţă, iar patul era făcut. Am trecut dintr-o cameră în alta, căutând un semn de dezordine, vreun indiciu care să-mi arate motivul acestei schimbări. Uşa era deschisă. Probabil că ieşise sa cumpere ceva – cafea sau lapte – şi lăsase uşa deschisă pentru mine. Cum altfel s-ar fi putut explica absenţa lui? Ce altceva ar fi putut fi? Oare veniseră să-l ridice? Era posibil să fi pus mâna pe el? Odată ce ideea asta mi s-a întipărit în minte, n-am reuşit să mai scap de ea. Îmi tot răsuna în minte, ca o mantră: l-au luat, l-au luat, l-au... Nu era ceva nou – li se mai întâmplase şi altora. Odată, apartamentul unui scriitor fusese găsit descuiat. Un prieten al acestuia descoperise în bucătărie rămăşiţele micului dejun: gălbenuşul unui ou întins într-o farfurie, o felie de pâine prăjită, unt, nişte gem de căpşuni şi o cană de ceai golită pe jumătate. Fiecare cameră părea să descrie o acţiune nefinalizată: în dormitor, patul nu era făcut; în birou, mormane de cărţi risipite pe podea şi pe scaunul mare, tapiţat; pe masă, o carte deschisă şi o pereche de ochelari. Două săptămâni mai târziu s-a aflat că fusese ridicat de poliţia secreta, pentru interogatoriu. Aceste anchete deveniseră parte din viaţa noastră de zi cu zi.

Dar de ce? De ce să-l fi luat pe el? Nu făcea parte din niciun partid, nu scria articole instigatoare. Dar, pe de altă parte, avea atâţia prieteni... De unde ştiam eu că nu e afiliat în secret vreunui grup politic sau că nu e liderul unei organizaţii teroriste? Părea absurd să mă gândesc la aşa ceva, dar orice explicaţie era mai bună decât nimic: trebuia să găsesc un motiv pentru absenţa neaşteptata a unui om care era prizonierul rutinei, conştient de obligaţiile sale, un bărbat mai mult decât punctual care, mi-am dat brusc seama, îşi clădise în mod voit propria imagine din aceste tabieturi – fărâme din personalitatea sa.

Am mers către telefonul din sufragerie. Să-l sun pe Reza,

prietenul lui cel mai bun? Dar l-aş îngrijora şi pe el – mai bine să mai aştept o vreme; poate se întoarce. Şi dacă *ei* se întorc şi mă găsesc aici? Încetează, *încetează!* Aşteaptă, acum apare. Am aruncat o privire către ceas. A întârziat numai 45 de minute. Numai? Mai aştept o jumătate de oră şi apoi am să hotărâse ce-o să fac.

Am intrat în bibliotecă şi am privit rândurile de cărti, aranjate după subiect şi titlu. Am luat un roman şi apoi l-am pus la loc. Am găsit o carte de critică, după care am zărit *Patru cvartete,* volumul lui Eliot. Da, nu-i o idee rea. Am deschis cartea în acelaşi fel în care obişnuiam să deschidem o carte scrisa de Hafez, cu ochii închişi, având o întrebare în minte şi punând degetul undeva la întâmplare pe pagină. Cartea s-a deschis la mijlocul poemului *Burnt Norton,* iar pagina respectivă începea cu versurile: „Când universul aflat în transformare meditează/ Nu mai există nici trupuri, nici/ descărnare; / Nu mai e nici *de unde* şi nici *către;* când totul e nemişcat, dansul/ exista“.

Am închis cartea şi m-am aşezat pe canapea. Mă simţeam extenuată.

Telefonul a început să sune. Dacă e un prieten, va închide după ce va suna de trei ori. Şi dacă nu va închide? Dacă era chiar el? A lăsat uşa deschisă, m-a sunat acasă şi negăsind pe nimeni acolo, mă sună aici. Dar de ce nu-mi lăsase măcar un bilet? Dacă ar fi fost vorba de mine, mai mult ca sigur eu aş fi uitat să scriu un bilet, la cât sunt de aiurită, dar nu şi el – el şi-ar fi amintit. Dar dacă nu a mai avut timp să scrie, sau dacă nu a *putut?* Dacă veniseră să-l ia, doar n-ar fi spus: „Staţi, lăsați-mă să scriu un bilet unei prietene după care veţi veni mai târziu s-o săltaţi! «Dragă Azar, nu te-am putut aştepta. Rămâi aici; se vor întoarce să te ia şi pe tine cât de curând»“.

Deodată am intrat în panică. Trebuie să-l sun pe Reza. Mai bine să-l sun decât să mor de nelinişte. Două capete gândesc mai bine decât unul singur. L-am sunat şi i-am explicat situaţia. Avea o voce liniştitoare, dar oare am simţit panică în vorbele lui? Mi-a spus că în jumătate de oră va

ajunge acolo.

În momentul în care am pus receptorul în furcă, deja regretam că-l sunasem. Dacă era pe cale sa se întâmple ceva rău, de ce să mai implic şi pe altcineva, iar dacă totul era în regula… Am revenit la Patr*u cvartete şi* de data asta am răsfoit până la începutul poemului, la versurile pe care obişnuiam să le citesc cu glas tare când l-am studiat pentru prima dată pe Eliot, în timpul facultăţii:

Prezentul şi trecutul
Se regăsesc probabil în viitor,
Iar viitorul se afla în trecut.
Daca timpul e etern prezent
Nu poate fi recuperat nicicând.

Cum de-mi scăpase din vedere acest aspect, al caracterului irecuperabil al prezentului, de vreme ce citisem poemul de atâtea ori? Am început să citesc cu voce tare, plimbându-mă în jurul camerei:

Ceea ce ar fi putut fi e o noţiune abstractă
Rămânând o perpetuă posibilitate
Doar într-o lume a speculaţiei.
Ce-ar fi putut fi şi ce-a fost
Arată mereu către un punct – întotdeauna prezentul.

Ajungând la versurile mele preferate, am simţit cum mă năpădesc lacrimile:

Zgomotul paşilor răsună în memorie ca un ecou
Pe un drum pe care n-am mers
Către o uşă pe care n-am deschis-o niciodată
În grădina de trandafiri. Astfel răsună
Vorbele mele, în mintea ta.
Dar din ce pricina
Răscolesc praful din vasul cu frunze de trandafir
Nu ştiu.

Am repetat ultimele doua versuri şi cuprinsă de disperare am simţit cum lacrimile îmi curg pe obraji. În cele din urmă a ajuns şi Reza. I-am dat drumul în apartament şi imediat a

încercat să mă liniştească, dar eu i-am transmis starea mea de nelinişte şi de teamă. M-a ţinut de mână şi m-a bătut prieteneşte pe spate. „Nu-ţi face griji, mi-a spus. E sonat – poate s-a dus la o şedinţă urgenta de redacţie. A mai dispărut aşa cu zilele, când primea asemenea însărcinări.” „Dar când fixează o întâlnire cu o zi înainte? Nu putea să lase şi el un bilet?” după o vreme stăteam amândoi pe canapea, ţinându-ne de mâini şi simţindu-ne abandonaţi, dar apropiaţi din pricina îndoielilor şi a fricii.

Deodată s-a auzit o cheie răsucită în yală. Uitase că lăsase uşa descuiată. A intrat şi primele lui cuvinte au fost: „Îmi pare rău! Am fost plecat cu Puştiul”. Era palid şi dacă se poate spune despre nişte sprâncene arcuite că se încovoaie, aş spune că ale lui erau încovoiate. Pe lângă oboseala simţea şi regrete, pentru că-şi dădea seama prin ce stare de disperare ne făcuse să trecem. „Ei bine, cel puţin puteai sa fi fost şi tu arestat sau să apari aici cu cei care te-au interogat, am spus eu încet. Zici că ai fost pe-afară cu Puştiul?”

Puştiul era porecla pe care i-o dăduse el unui bărbat pe care-l cunoscuse în anul în care a avut loc revoluţia. Pe vremea aceea, Puştiul avea optsprezece ani şi era în ultimul an de liceu. Magicianul simţea o afecţiune speciala pentru Puşti, care dorea să urmeze Facultatea de Medicina, dar era fascinat de discuţiile despre Eschil şi Chaplin. A luat examenul de admitere cu nota maximă, dar a fost respins deoarece a recunoscut că aparţine religiei Baha’’i[20]. În timpul regimului şahului, credincioşii Baha’’i fuseseră protejaţi şi cunoscuseră o perioadă înfloritoare – iar acesta a fost un păcat pentru care şahul nu a fost niciodată iertat. După revoluţie, liderii fostului regim au fost ucişi, iar proprietăţile le-au fost confiscate. După noua constituţie islamică, credincioşii Baha’’i nu mai aveau drepturi civile şi le era refuzat accesul în şcoli, în universităţi şi la locul de muncă.

---

20 Religie fondată în Persia, în secolul XIX, care pune accentul pe unitatea spirituală a întregii omeniri, (n.tr.)

Puştiul ar fi putut cu uşurinţă să-şi găsească un loc de muncă, aşa cum făceau mulţi alţii, dacă şi-ar fi negat apartenenţa la secta decadentă şi imperialistă, dacă şi-ar fi renegat părinţii – care, din fericire, erau în siguranţa în Europa – şi dacă ar fi minţit că a fost convertit de un ayatollah. Asta trebuia să facă şi toate uşile i s-ar fi deschis. În schimb, el recunoştea că este Baha''i, deşi nici măcar nu era credincios practicant şi nici nu avea aplecare spre religie, vitregindu-se astfel de şansa de a deveni un medic strălucit. Nu exista nici cea mai mică îndoială că ar fi avut o carieră înfloritoare.

Acum locuia cu bunica lui şi avea tot felul de slujbe ciudate – pe care nu le putea păstra pentru multa vreme. În prezent lucra la o farmacie, cel mai apropiat de cariera medicală loc de munca pe care l-a obţinut vreodată. Eu nu-l întâlnisem niciodată, dar auzisem despre el, despre frumuseţea lui devastatoare, despre dragostea pe care o purtase unei fete musulmane, care-l părăsise pentru un bătrân bogat, şi care îl căutase mai târziu sa se împace, deşi era căsătorită.

Puştiul îl sunase pe magician chiar înaintea prânzului. Bunica lui, care fusese bolnavă mult timp, murise, iar el l-a sunat de la spital, într-o stare de disperare. Repeta întruna că nu ştie ce să facă. Aşa că magicianul plecase în mare grabă. Se gândise că se va întoarce repede, înainte ca eu să sosesc.

Îl găsise stând în faţa spitalului, lângă o femeie grăsuță, ce părea că n-are oase – era mătuşa lui. Puştiul aproape că ar fi plâns, dar nu se cădea să facă asta în faţa mentorului său, astfel că s-a stăpânit, dar ochii lui uscaţi arătau mai rău decât dacă ar fi plâns. Nu mai existau locuri de veci pentru credincioşii Baha''i; regimul distrusese cimitirul Baha''i în primii ani ai revoluţiei, trecând cu buldozerul peste morminte. Existau zvonuri cum că guvernul ar fi transformat cimitirul într-un parc sau loc de joacă. Ulterior am aflat că devenise un centru cultural, numit Bakhtaran. Ce era de făcut când îţi murise bunica şi nu aveai unde s-o

îngropi?

M-am ridicat şi am început să măsor camera cu paşi mici. „Stai jos, a spus magicianul arătând un loc pe canapea, lângă el. Ia loc şi stai cuminte. Nu te foi – fii fată de treaba.” „Înainte de a continua să povesteşti, dă-mi voie să dau un telefon”, i-am spus. L-am sunat pe Bijan şi i-am transmis să se ducă la petrecere fără mine, pentru ca eu am să ajung mai târziu. Când m-am întors în cameră l-am auzit pe Reza spunând: „E uimitoare obsesia asta a lor de a-i deposeda de proprietăţi nu doar pe cei vii, ci şi pe morţi”. La începutul revoluţiei, procurorul care a ordonat distrugerea mormântului şahului Reza şi înfiinţarea unei toalete publice pe acel loc, a inaugurat-o urinând acolo. Le-am întrerupt conversaţia ca să-i întreb dacă vor cafea. Am adus trei căni desperecheate şi le-am aşezat pe masă alături de un ibric cu apă clocotită şi de nişte cafea instant. El s-a ridicat şi ne-a adus din frigider o cutie de ciocolată; era întotdeauna un gentleman desăvârşit.

Aşa că Puştiul împrumutase maşina unui prieten şi stătea acolo cu mătuşa care plângea încetişor. Magicianul nu putuse răbda gândul că el şi mătuşa vor duce singuri cadavrul şi decisese să-i însoţească, în ciuda protestelor Puştiului. Se gândise la mine şi mă sunase acasă, dar nu răspunsese nimeni. Nu, nu se gândise să-l sune pe Reza sau pe un alt prieten. Se urcase în maşină cu Puştiul.

Au condus până la intrarea din spate a spitalului şi acolo le-a fost dat cadavrul, înfăşurat deja într-un giulgiu alb. Au apucat fiecare de câte un capăt şi au aşezat cadavrul în portbagajul maşinii. Apoi au pornit spre o grădină din afara Teheranului pentru a o îngropa pe bătrâna. Se temeau că vor fi opriţi – ce-ar putea să spună miliţiei? Cum i-ar putea determina să nu deschidă portbagajul? Puştiul îşi făcea griji în privinţa maşinii. La urma urmei, aparţinea unui prieten şi nu dorea să implice oameni nevinovaţi în povestea asta. „Oameni nevinovaţi! a strigat magicianul. Vă puteţi imagina una ca asta? Să te simţi vinovat că încerci să îţi îngropi bunica, să o înmormântezi cumva, fără să te mai gândeşti

că nu are parte de o ceremonie decentă.”

Am vrut să-l ating, dar experienţa prin care trecuse îl îndepărtase de noi: cu mintea era tot în maşină, în drum spre acele grădini. Existau multe asemenea momente, când nu-ţi puteai exprima compasiunea. Ce-i poţi spune cuiva care îţi povesteşte despre violarea şi uciderea unei virgine – îmi pare rău, îmi dau seama cât suferi? Magicianul şi Nassrin erau acel gen de oameni care nu doreau să fie compătimiţi; ei se aşteaptă să-i înţelegem şi să ne adaptăm din mers, după măsura durerii lor. Desigur, cu el era mai greu: se simţea vinovat şi furios.

Au condus pe drumul pe care merseseră de atâtea ori – către Marea Caspică. Pământul, copacii, munţii li se perindau prin faţa ochilor, iar mătuşa Puştiului nu scotea un cuvânt; stătea pe bancheta din spate şi din când în când o auzeau cum plânge cu sughiţuri. Ei doi n-au reuşit să vorbească cu adevărat despre nimic; au discutat pe un ton neutru, indiferent, despre premiile Oscar de anul trecut.

Grădina cu pricina arăta ca orice alta gradină; în spatele zidurilor de cărămidă se puteau zări copacii înalţi dinăuntru. Au claxonat. Un bătrân le-a deschis poarta şi au fost conduşi înăuntru. Le-au fost arătate nişte pietre funerare; două morminte proaspăt săpate erau pregătite. Familia mortului trebuia să îndeplinească ritualul de spălare a trupului şi de înfăşurare a acestuia în giulgiu. Puştiul şi mătuşa lui au intrat într-o clădire micuţă, iar magicianul a rămas sa-i aştepte, ţinând în braţe un buchet de narcise pe care le cumpărase pe drum. Totul s-a desfăşurat cu repeziciune, exact ca într-un vis: au pus corpul în groapă, au aruncat pământ peste el, au lăsat florile lângă mormânt şi au mai rămas preţ de câteva clipe acolo. Puştiul l-a plătit pe bătrânul care deschisese poarta. S-au întors la maşina şi au revenit în oraş, direct acasă, şi acum… „Iată-mă, prea-supusul tău slujitor!“ Privindu-mă, i-a apărut deodată pe chip o expresie plină de blândeţe. „Îmi cer scuze, a spus. Cât de nechibzuit am fost că nu m-am gândit la ce ai să-ţi închipui!”

Am mai rămas o vreme acolo. Dacă am mai vorbit sau nu, nu-mi mai amintesc. L-am rugat să-mi cheme un taxi. Când s-a auzit soneria, eu încă nu eram gata: îmi lua ceva timp să-mi pun veşmântul şi basmaua; mi-am căutat apoi geanta şi mi-am luat la revedere. Nu discutaserăm despre scopul vizitei mele – acum părea lipsit de sens. Desigur, a doua zi urma să sun să stabilim o noua întâlnire şi să discutam. I-am sărutat pe amândoi pe obraz, i-am mulţumit lui Reza şi am fugit la taxiul care mă aştepta.

28

Cu două nopţi înainte de anunţarea încetării focului în războiul dintre oraşe, câţiva prieteni au venit la noi sa vedem *Mogambo,* al lui John Ford. Domnul Forsati îmi aducea tot timpul casete video, într-o zi, din senin, m-a urmat până la mine în birou. Îmi adusese într-un pachet o caseta video cu *Big.* Începând de atunci, mi-a adus mereu filme, în marea lor majoritate pelicule americane de mâna a doua sau a treia. Se spunea că aceste casete sunt procurate de la marinarii aflaţi la datorie în Golf, cărora li se permitea să vadă filmele interzise, iar aceştia făceau contrabandă cu ele. După o vreme am început să-i cer anumite filme pe care doream să le văd în mod special. Ceream filme clasice, gen *Jules şi Jim* şi *Timpuri noi,* sau filme regizate de Howard Hawks, John Ford, Buñuel şi Fellini. Aceste nume erau ceva nou pentru el şi la început i-a fost greu să le procure, probabil datorită faptului că nu prezentau interes pentru marinari. Într-una din zile mi-a adus *Mogambo.* Mi-a spus că este un dar. Nu se gândise niciodată că o să se îndrăgostească de un film vechi, dar exact asta se întâmplase: acesta era filmul şi avea o bănuială că şi mie îmi va plăcea.

În acea noapte a fost pană de curent şi timp de câteva ore întregul oraş a fost paralizat. Am stat de vorbă la lumina lumânărilor şi am băut vişinată de casă. Sunetele câtorva explozii se auzeau în depărtare, întrerupând tonul

calm al conversaţiilor noastre. În noaptea următoare a fost făcut un anunţ conform căruia Irakul accepta încetarea focului dacă i se permitea să lanseze o ultimă rachetă. Părea un joc între doi copii – ceea ce conta cel mai mult era cine avea ultimul cuvânt de spus.

Încetarea focului a durat doar două zile. Mulţi oameni, crezând că va dura mai mult, se întorseseră în Teheran. Magazinele erau deschise până seara târziu, iar străzile erau pline de oameni care-şi făceau ultimele cumpărături pentru revelion. Cu câteva ore înainte de a fi încălcat acordul de încetare a focului, făcusem un pariu cu un prieten în legătură cu durata armistiţiului. Aceste pariuri deveniseră un obicei. Pariam în legătură cu ziua, locul şi numărul de rachete care vor lovi oraşul. Jocul ăsta reducea tensiunea, oricât de lugubre ar fi putut părea unele dintre rămăşagurile câştigate.

Atacurile au fost reluate luni, la orele 10.30 p.m. Până dimineaţa şase rachete loviseră deja Teheranul. Mulţi dintre cei întorşi începeau deja să plece. Liniştea care se lăsase brusc peste oraş era întreruptă când şi când de marşurile militarilor care apăreau pe străzi din moschei, birouri guvernamentale, clădiri ale Comitetului Revoluţionar şi din case particulare. Se auzeau „anunţuri importante” în legătura cu atacurile îndreptate asupra Bagdadului şi cu noile victorii împotriva „inamicului imperialist-sionist“. Se presupunea că ne bucurăm de aceste victorii ale „luminii împotriva întunericului” şi ne consolam cu gândul că irakienii suferă de aceeaşi soartă.

29

Universităţile îşi încheiaseră activitatea înainte de Anul Nou iranian, pe 21 martie 1988, şi nu au mai fost deschise până la încetarea focului. Oamenii erau obosiţi şi păreau sa nu mai acorde importanţa decretelor guvernamentale. Nunţile şi petrecerile continuau, fără ca oamenilor să le pese de miliţie şi de Gărzile Revoluţionare. Oamenii

îmbrăcaţi în negru care circulau pe motociclete – mesagerii morţii, cum le spuneau unii – dispăruseră din peisaj în urma bombardamentelor, iar oamenii îşi strigau disperarea şi furia, blestemându-i atât pe Saddam, cât şi pe cei din conducerea noastră. Viaţa de zi cu zi ajunsese într-un impas, iar noi căutam şi mai febril mijloace de a evada din cotidian. Drumeţiile pe munţii din împrejurimile Teheranului sau plimbările lungi deveniseră o rutină cu prilejul căreia legam noi prietenii, care rareori durau.

Dictatorul irakian devenise un nume familiar, aproape la fel de familiar ca şi Khomeini, deoarece avea o influenţă aproape la fel de mare în viaţa noastră. Puterea copleşitoare pe care o deţinea asupra destinelor noastre îl transformase într-o prezenţă supărătoare. Nicio decizie importantă nu putea fi luată fără a ţine seama de viitoarele lui manevre. Numele lui era pomenit mai tot timpul. Devenise personaj şi în jocurile copiilor, iar fiecare mişcare a sa – prezentă, trecută sau viitoare – era un subiect frecvent de discuţii.

Din cauza bombardamentelor continue direcţionate asupra principalelor oraşe, în special asupra Teheranului, regimul a fost nevoit să-şi mai îmblânzească autoritatea. Pentru prima dată, Gărzile Revoluţionare deveniseră mai puţin vizibile, iar cei de la moravuri fuseseră retraşi de pe străzi. Într-o perioadă în care Teheranul era în doliu, oamenii aveau chipurile mai vesele ca oricând. Din ce în ce mai multe femei renunţaseră la vălurile închise la culoare şi purtau doar nuanţe strălucitoare; unele se şi fardau, iar dresurile de nailon deveneau din ce în ce mai vizibile sub veşminte. Petrecerile la care se consuma alcool şi se asculta în voie muzică aveau loc fără ca lumea să se îngrijoreze din pricina raziilor şi fără să fie nevoie să dea mită la comitetul local.

În mod ironic, regimul a încercat să-şi menţină autoritatea în tărâmul imaginaţiei. Programele TV erau suprasaturate cu documentare despre războiul dintre cele două lumi. Pe măsură ce străzile Teheranului se trezeau la

viaţă şi erau din ce în ce mai pestriţe, la televizor vedeam imagini cu londonezi care căutau mâncare în gunoi sau se îngrămădeau în adăposturi subterane. Ni se spunea cum oamenii din Stalingrad şi din Leningrad supraviețuiseră asediului dur asupra oraşelor lor mâncându-şi tovarăşii. Toate astea nu erau arătate la TV doar pentru a justifica un război disperat şi nepopular, al cărui sfârşit regimul refuza să-l contemple, până nu avea să „elibereze” tot Irakul. Prin aceste emisiuni, se urmărea de asemenea intimidarea şi manipularea populaţiei refractare, amintindu-ne că lucrurile pot evolua în mai rău şi că situaţia din Occident nu e aşa de roz.

Ajunseserăm să credem în zvonuri. O nouă ştire începuse să circule în primăvara aceea: Irakul se afla în posesia unei rachete foarte puternice care putea lovi în orice punct al oraşului fără avertisment. Astfel încât ne spuneam că ar trebui să fim mulţumiţi cu bombele obişnuite şi ne rugam să nu fim ţinta atacurilor cu rachetă. În cele din urmă, în aprilie, am fost atacaţi cu temutele rachete. Curând după aceea, bombardarea cu arme chimice a unui oraş kurd din Irak a prevestit un viitor şi mai terifiant. Începuse să se răspândească un alt zvon – Irakul plănuia să folosească arme chimice şi asupra Teheranului şi a altor oraşe mari din Iran. Regimul a folosit acest zvon pentru a semăna teroare. Ziarele cotidiene prezentau soluţii de combatere a unui atac chimic; s-a introdus o nouă alarmă — de data asta verde. Cele câteva exerciţii de simulare a alarmei verzi, în afară de faptul că au provocat panică generală, ne-au convins ca nimeni nu va scăpa de efectele paralizante ale acestei noi terori. A fost anunţată „Ziua combaterii armei chimice”, în timpul căreia Gărzile Revoluţionare au mărșăluit pe străzi cu măștile de gaze şi cu vehiculele din dotare, îngreunând circulaţia în aproape tot oraşul.

Curând după aceea, o rachetă a lovit o brutărie dintr-o zonă aglomerată a Teheranului. Oamenii adunaţi la locul respectiv au zărit nori de făină ridicându-se în aer. Cineva a strigat: „Armă chimică!” În agitaţia care a urmat, oamenii

au fost răniţi deoarece s-au produs multe accidente. Şi ca să fie siguri că nu păţesc nimic, cei din Gărzile Revoluţionare au sosit mai târziu la faţa locului, cu măştile lor de gaze, pasămite să ajute.

De-acum, majoritatea cartierelor purtau inevitabil semnul atacurilor cu rachetă, care au continuat nestingherite. Şiruri întregi de case şi de magazine aveau geamurile sparte; alte câteva locuinţe erau ceva mai avariate; o casă sau două erau în ruine, din grămada de moloz abia mai distingându-se structura clădirii. Când plecam în vizită la câte un prieten sau mergeam la cumpărături, aveam senzaţia că ne învârtim în cerc. Începeam rondul dintr-o zona devastată şi ajungeam la alte ruine, apoi ne întorceam la locurile familiare şi în cele din urmă la destinaţia dorită.

30

Nu o văzusem pe Mina de multă vreme, iar festivităţile legate de Anul Nou iranian ofereau o scuză bună pentru a reînnoda relaţiile. Îmi amintesc clar ziua în care am fost până la ea acasă, deoarece a coincis cu două evenimente importante: un fost coleg se căsătorise, iar Teheranul fusese lovit de şapte rachete. Prima explozie s-a auzit când am ieşit dintr-o florărie. Vânzătorul, câţiva trecători şi cu mine am ieşit din magazin să urmărim norul care se ridica la orizont de la locul exploziei. Era alb şi inocent, exact ca un copil care tocmai a comis o crimă.

Mina a fost bucuroasă să mă vadă. În multe privinţe, eram singura ei legătură cu mediul academic. Familia ei vânduse vila şi se mutase într-o casă mai mică, o versiune fantomatică a fostei lor locuinţe. Mina era îmbrăcată tot în negru. Părea ştearsa şi nefericită. Mi-a spus că încă mai are crize de depresie şi că urmează un tratament medicamentos.

Cu o anumită insistenţă, am întrebat-o cum stă cu lucrul la cartea despre James, pe care încă nu o terminase. Speram că odată ce va începe să scrie, situaţia va reveni la

normal. Ea a răspuns că nu-şi va relua niciodată lucrul la carte. Avea nevoie de o perioadă de respiro, a adăugat ea mai târziu, pentru a se putea concentra din nou. Între timp tradusese *Romanul psihologic modem,* scrisă de Leon Edel, şi urma să termine şi *Ascensiunea romanului,* al lui Ian Watt. „Desigur, aceste cărţi nu mai sunt la modă acum, spuse ea. Toată lumea vrea postmodernism. Nici măcar nu mai citesc cărţile în original – toţi au devenit dependenţi de opinia unui pseudo filosof, care să le spună despre ce este vorba într-un roman.“ I-am spus să nu-şi facă griji şi că nimeni nu mai preda operele lui James; şi el era *demodat,* iar ăsta era un semn că noi făceam ceea ce trebuie.

Mina era o traducătoare meticuloasă, care respecta textul original. Acest fapt îi crea probleme cu editorul, care dorea ca ea să adapteze textul, pentru a fi mai „accesibil” publicului. Ea privea cu dispreţ actualele traduceri din Virginia Woolf. Refuzase să folosească traducerea iraniană a *Doamnei Dalloway* pentru a introduce câteva citate în cartea lui Edel, iar lucrul acesta i-a adus şi mai multe necazuri.

M-a întrebat despre cursul meu. I-am spus că eu şi studenţii mei întâmpinăm greutăţi în studiul prozei lui James. Ea a zâmbit. „Înseamnă că studenţii tăi se afla într-o companie bună, a spus ea. Unii dintre cei mai buni critici şi scriitori s-au plâns de acelaşi lucru.“ „Da, dar problema noastră e diferită. Am studiat şi autori mai dificili – Nabokov şi Joyce –, dar cu toate astea, studenţii au necazuri cu James. Realismul aparent le creează iluzia că este un autor uşor de înţeles, dar de fapt asta îi pune într-o şi mai mare dificultate. Ia priveşte aici! i-am spus. Care e treaba cu cuvântul ăsta – *fuliginous*[21]*?* Îl foloseşte în *Bostonienii* – *fuliginous eyes*[22] – şi în *Ambasadorii,* pentru a descrie chipul lui Waymarsh. Ce naiba înseamnă cuvântul asta? Ştii că nu l-am găsit în dicţionarul American Heritage?“

Mina nu mă putea lăsa să continui; felul ei de a fi nu i-o

21 Fumuriu sau melancolic:

22 Ochi melancolici

îngăduia. Ea, ca şi Catherine Sloper, era o persoană inflexibila, şi în ciuda inteligenţei sclipitoare, uneori prea lua lucrurile în serios. Cu vădită emoţie, ea spuse: „Cum altfel ar fi putut James crea iluzia vieţii, dacă nu ar fi dat importanţa cuvintelor pe care le folosea? Te gândeşti să nu-l mai incluzi în cursurile tale?“

Îmi mai pusese aceasta întrebare cu mult timp în urma, şi uneori această nelinişte o bântuia. I-am răspuns că nu aveam de gând să fac asta. „Cum aş putea renunţa la un romancier care, pentru a descrie o femeie splendidă, nu foloseşte cuvinte precum «încântătoare» sau «strălucitoare», ci «Miss B, o femeie luminoasă»? Îmi doresc să-i fi putut fura complexitatea limbajului. Trebuie să le acorzi circumstanţe atenuante studenţilor mei – adu-ţi aminte că în marea lor majoritate au fost „hrăniţi” cu *Perla,* romanul lui Steinbeck.“

I-am povestit cum ne-am distrat în ziua în care am ales pasajele preferate şi pe cele mai nesuferite. Mahshid a indicat „copacii bântuiţi de păsări”, iar Nassrin a citit un fragment din *Ambasadorii,* în care era descrisă o masă de prânz, servită pe malul apei: „felul simplu în care Madame de Vionnet – ce stătea faţă în faţă cu el, la masa acoperită cu o pânză alba, pe care se aflau omletele *aux tomates* şi sticla de Chablis – i-a mulţumit pentru tot, zâmbind ca un copil, în timp ce privea în gol cu ochii ei gri, şi se gândea la aerul călduţ al primăverii, în care vara timpurie deja vibra, apoi îl privea din nou şi revenea la problemele lumeşti".

Aceste discuţii purtate cu Mina, în aparenţă irelevante în contextul evenimentelor ce aveau loc în acea perioadă, erau o sursă de mare satisfacţie pentru noi două. Doar acum, când încerc să reconstitui fragmentele acelor zile, îmi dau seama cât de puţin vorbeam, dacă nu chiar deloc, despre vieţile noastre personale – despre dragoste şi căsnicie, despre cum era să ai copii. Se pare că, în afară de literatură, politica devorase totul în noi, nimicindu-ne viaţa personală.

31

Una dintre ultimele bombe care au fost lansate înainte de încetarea focului a lovit o casă din apropierea locuinţei noastre, pe o alee unde locuiau doi dintre prietenii noştri, un cuplu şi fiica lor cea mai mica. Nu departe de casa, aveau o editură şi o librărie, unde numeroşi scriitori şi intelectuali iranieni se întâlneau şi discutau până seara târziu. Cu o seara înainte, câţiva prieteni de-ai mei, inclusiv Laleh, stătuseră la noi până în zori, să vedem împreună nişte filme. Dimineaţa, pregătisem un mic dejun cu pâine, frişca, gem făcut în casă și cafea. Eram în bucătărie când am simţit cum se zguduie casa. Fusese aproape de noi, şi în curând am aflat cât de aproape.

După căderea bombei, mulţi oameni au fugit la locul exploziei, în timp ce alţii, în majoritate femei şi copii, sângerând, ţipând, plângând și blestemând, alergau în direcţia opusă. Când au sosit ambulanţele şi Gărzile Revoluţionare, strigătele s-au înteţit. Cu sfială, gărzile au început să inspecteze zona. În curtea unde aterizase bomba, doi copii zăceau fără simţiri. Soldaţii au scos de sub dărâmături două femei moarte; una dintre ele era foarte tânără şi purta o rochie de casă foarte colorată. Cealaltă, de vârsta medie, era grasă şi avea fusta înfăşurată în jurul gleznelor.

În seara următoare am fost la prietenii noştri pentru a-i consola. Ploua încet; în aer se simţea mirosul de pământ proaspăt şi de flori de primăvară. Un grup de oameni se adunase lângă casele devastate. Gazda noastră ne-a poftit înăuntru şi, drăguţă ca întotdeauna, ne-a servit cu ceai aromat şi cu prăjiturele delicioase. Reuşise cumva să umple bucătăria cu boluri mari pline cu flori de liliac.

Ferestrele erau sparte. Cioburile se înfipseseră în valoroasele lor tablouri, iar cu o noapte în urmă strânseseră bucăţelele de sticlă răspândite prin toată casa. Zâmbind, gazda noastră ne-a dus pe acoperiş. În spatele nostru se vedeau munţii mei dragi, iar în faţă erau trei case

dărâmate. În cea mai puţin avariată dintre ele, un bărbat şi o femeie păreau să caute lucruri pe care le mai puteau salva din ceea ce trebuie să fi fost cândva etajul doi al clădirii. Casa din mijloc era acum o ruină.

32

Războiul s-a sfârşit la fel cum începuse – brusc şi fără mare tam-tam. Cel puţin nouă aşa ni se părea. Însă efectele acestui război aveau să dureze mult timp, poate pentru totdeauna. La început am fost tulburaţi şi ne întrebam cum ne vom putea întoarce la viaţa obişnuită de dinainte de război. Regimul islamic acceptase pacea cu părere de rău, mai ales din cauza neputinţei de a respinge atacurile venite din partea Irakului. Membrii miliţiilor şi ai Gărzii Revoluţionare erau demoralizaţi şi disperaţi din cauza înfrângerilor suferite constant pe câmpul de luptă. Soldaţii erau cu moralul la pământ. Ayatollahul Khomeini a declarat ca pentru el aceasta pace a însemnat „să bea o cupă cu otravă”. Aceasta stare de spirit o împărtăşeau şi membrii miliţiilor, şi veteranii: pentru aceştia, pacea însemna înfrângere.

Războiul cu inamicul extern se sfârşise, dar nu şi lupta cu duşmanul din interior. La scurt timp după semnarea acordului de pace, ayatollahul Khomeini a numit comisii formate din câte trei bărbaţi, care aveau ca scop interogarea prizonierilor din închisorile iraniene, pentru a stabili loialitatea acestora faţa de regim. Câteva mii de persoane, inclusiv unii oameni care aşteptau de câţiva ani să fie judecaţi sau alţii care-şi ispăşiseră pedepsele şi erau pe cale de a fi eliberaţi au fost executaţi pe ascuns. Victimele acestei execuţii în masă au fost ucise de două ori, a doua oară prin tăcerea şi anonimatul ce au înconjurat execuţia lor, fapt ce i-a privat de o moarte care să aibă o însemnătate. Astfel, pentru a o parafraza pe Hannah Arendt, a fost pecetluită soarta unor oameni care n-au existat cu adevărat.

Într-un final au reînceput cursurile. Câteva bănci erau mutate şi am observat unele absenţe misterioase, precum şi câţiva noi cursanţi, dar în afară de asta nu erau semne că universitatea ar fi fost închisă timp de două luni. Nu se simţea pic de veselie; lumea era doar obosită şi uşurată că a scăpat de război.

Acesta a fost începutul perioadei de deziluzii şi de revenire la realitate. Războiul fusese pierdut, economia era la pământ, iar locurile de muncă – din ce în ce mai greu de găsit. Cei care luptaseră pe front şi nu se pricepeau la nimic altceva depindeau de compensaţiile promise, pentru că erau veterani de război. Dar nici măcar acele pensii nu au fost repartizate în mod echitabil. Majoritatea fundaţiilor islamiste create în numele martirilor au devenit surse de îmbogăţire pentru liderii corupţi. Ulterior, aşa-numiţii copii ai revoluţiei aveau să demaşte aceste acte de corupţie. Membrii acelor asociaţii gustaseră din cupa puterii şi cunoşteau viaţa din Occident. Au folosit aceasta putere în principal pentru a dobândi privilegii refuzate altora.

După încetarea războiului, Jihadul Islamic – organizaţia din care făcea parte domnul Forsati – a devenit mai deschisă şi, de asemenea, a intrat în conflict făţiş cu mai conservatoarea Asociaţie a Studenţilor Musulmani. Odată reluate cursurile, am început sa-l văd din ce în ce mai des pe domnul Forsati. Pasiunea lui erau filmele şi dorea să înfiinţeze o firma unde să se ocupe de casete video cu filme. Cu ajutorul lui am reuşit să organizez o serie de programe culturale pentru universitate. Nu era o persoană creativa, dar se pricepea să se promoveze singură şi să se perfecţioneze.

La început mi s-a părut că, încet-încet, exact ca un film vechi care dispare de pe peliculă, domnul Ghomi dispărea din viaţa mea. Dar nu dispăruse: venea în continuare la cursuri şi era la fel de virulent în atacurile la adresa lui James sau a oricărui romancier despre care predam. Ba mai mult, era plin de resentimente, iar disputele pe care le purta degenerau în ieşiri de-a dreptul copilăreşti. Însă

diferenţa în atitudine se simţea la noi ceilalţi. Cumva, am încetat să-i mai acordăm atenţie; iar când lua cuvântul, se găseau persoane care-i dădeau replica. El şi prietenii lui ne reaminteau zilnic faptul că, deşi Saddam nu mai reprezenta un pericol, ameninţarea Vestului, a imperialismului, a sioniştilor şi a agenţilor interni nu dispăruse. Mulţi dintre noi deja obosiserăm sa le mai răspundem.

În ultimele şiruri de bănci, pe rândul de la fereastră, unde obişnuiau să stea domnul Ghomi şi domnul Nahvi, am văzut într-una din zile un tânăr tăcut – era profesor la o şcoală generală. O să-l numesc în continuare domnul Dori. Mă uitam la domnul Forsati, la Hamid, iar apoi mi-am întors privirea către partea unde stăteau fetele, şi le-am observat pe Mahshid, Nassrin şi Sanaz. Manna stătea pe rândul din mijloc. Mi-am oprit un pic privirea asupra feţei zâmbitoare a Mannei şi m-am uitat după Nima.

Privindu-i pe Manna şi pe Nima, îmi amintesc ziua în care i-am văzut pentru prima dată la cursul meu. Ochii le străluceau la amândoi, amintindu-mi de cei doi copii ai mei atunci când plănuiau să-mi facă o bucurie. De-acum, erau deja câteva persoane din afară care asistau la cursul meu. Erau foşti studenţi care continuau să vină la orele mele, deşi deja absolviseră, studenţi de la alte universităţi, tineri scriitori şi străini care pur şi simplu ajunseseră acolo. Niciunul dintre ei nu avea acces la alte surse de informaţie despre literatura engleza şi erau dispuşi să-şi petreacă timpul liber ascultându-mă. Le impusesem o singura condiţie: să respecte drepturile studenţilor mei şi să se abţină de la discuţii în timpul orelor. Când i-am găsit într-una din dimineţi pe Manna şi pe Nima aşteptându-mă la uşa biroului, amândoi zâmbitori şi dornici să asiste la cursul meu, am fost de acord să-i primesc, fără nicio ezitare.

Treptat, adevăraţii protagonişti ai cursului au devenit nu studenţii mei, şi nu spun asta pentru că m-aş plânge de ei, ci ceilalţi, cei veniţi din afară, care se aflau aici datorita pasiunii lor pentru cărțile pe care le studiam.

Nima voia să-i fiu coordonator pentru disertaţie,

deoarece nimeni altcineva de la Universitatea din Teheran nu avea cunoştinţe despre Henry James. Îmi promisesem să nu mai calc în Universitatea din Teheran – loc plin de amintiri dureroase pentru mine. Nima a tot insistat în fel şi chip, şi într-un final m-a convins. După ore, de obicei ne plimbam toţi trei. Manna era cea tăcută, iar Nima îmi tot povestea despre absurdităţile pe care le întâmpina în viaţa de zi cu zi în Republica Islamică.

De obicei, mergea lângă mine, iar Manna se ţinea după el, mergând mai încet. El era înalt şi arăta bine, într-un fel copilăresc; nu era gras, ci doar voinic, de parcă nu-şi pierduse încă aspectul de pruncuşor grăsuţ. Avea ochi blânzi, dar şi jucăuşi. Vocea lui era surprinzător de delicată; nu efeminata, dar blândă şi cu o tonalitate joasă.

Faptul că ne povesteam diverse întâmplări devenise un obicei, un aspect permanent al relaţiei noastre. Le-am spus că ascultându-le poveştile şi trecând eu însămi prin unele întâmplări, aveam senzaţia că trăim cu toţii într-o lume de basm, în care zâna cea buna se află în greva şi ne lasă să ne rătăcim în mijlocul pădurii, nu departe de casa din turta dulce a vrăjitoarei. Uneori ne spuneam unii altora aceste poveşti pentru a ne convinge că ele chiar se întâmplaseră. Pentru că doar aşa deveneau reale.

Într-o prelegere despre *Doamna Bovary,* Nabokov a afirmat că toate marile romane sunt de fapt basme. „Deci vreţi să spuneţi că atât vieţile noastre reale, cât şi cele imaginare sunt basme?“ a întrebat Nima. Am zâmbit. Într-adevăr, mi se părea că vieţile noastre întreceau uneori ficţiunea.

33

La mai puţin de un an de la semnarea armistiţiului, într-o zi de sâmbăta, pe data de 3 iunie 1989, ayatollahul Ruhollah Khomeini a decedat. Moartea lui nu a fost anunţată în mod oficial până a doua zi, la ora şapte dimineaţa, deşi majoritatea iranienilor deja ştiau sau măcar

bănuiau ce se întâmplase. Sute de oameni se adunaseră în faţa casei lui Khomeini de la periferia Teheranului, aşteptând veşti, înainte de anunţul oficial, guvernul îşi luase toate masurile de precauţie şi închisese aeroporturile, graniţele şi liniile telefonice internaţionale.

Îmi amintesc dimineaţa în care am aflat de moartea lui Khomeini. Toata familia se adunase în living şi resimţeam cu toţii starea aceea specifică de şoc şi consternare la aflarea veştii unei morţi. Şi oricum, nu era vorba despre moartea unui om obişnuit. Crainicul radio care anunţase moartea ayatollahului izbucnise într-un plâns cu sughiţuri. Începând din acel moment, aceasta a fost atitudinea pe care au adoptat-o toate persoanele publice, fie că apăreau la ceremoniile funerare sau erau intervievaţi în particular; toată lumea plângea, de parcă acesta era singurul mod în care îşi puteau exprima marea durere.

Stăteam în sufragerie, unde se simţea aroma cafelei şi a ceaiului şi discutam despre moartea lui Khomeini: fusese dorită, temută şi aşteptată de mulţi, iar acum că se întâmplase, devenise subiect de discuţie între prieteni şi duşmani. Faptul că speculam pe marginea acestei morţi ne dădea un sentiment de unitate şi de apropiere. Încă de la primul atac de cord suferit de Khomeini în anii optzeci, se tot răspândeau zvonuri privind moartea lui inevitabila. Acum, evenimentul în sine era mai puţin uimitor decât aşteptarea plină de nerăbdare pe care o crease. Ceremoniile funerare impresionante care au cuprins întreaga ţară nu au putut să compenseze acest sentiment de dezamăgire.

Evenimentul a adunat în sufrageria noastră un amestec ciudat de oameni. Era de faţă tatăl meu, care se despărţise de mama de câţiva ani, dar locuia temporar, după un accident, în apartamentul fratelui meu. Venise şi fosta soacră a fratelui meu, care de asemenea locuia temporar în apartamentul lui. Ea şi mama nu se înţelegeau deloc şi de câteva zile nu îşi mai vorbeau. Dar în ziua aceea, datorită evenimentului extraordinar, au făcut pace pentru un timp.

Îl ţineam pe fiul meu în braţe, iar el se tolănise aşa cum fac toţi copiii mici. Îmi transmitea starea lui de relaxare şi în mod inconştient îi mângâiam părul cârlionţat şi pielea fină. Pe când noi, adulţii, stăteam de vorbă, fiica mea, care avea pe atunci cinci ani, privea concentrată pe fereastră. Deodată, se întoarse spre noi şi striga: „Mami, mami, n-a murit! Femeile încă poarta basmale“. Întotdeauna asociez moartea lui Khomeini cu afirmaţia lui Negar – pentru ca fata avea dreptate: ziua în care femeile nu vor mai fi obligate să poarte basmale în public va fi cu adevărat ziua în care revoluţia va lua sfârşit şi Khomeini va fi mort. Până atunci, va continua să fie prezent în vieţile noastre.

Guvernul a anunţat cinci zile de doliu naţional şi patruzeci de zile de doliu oficial. Cursurile au fost anulate şi universităţile – închise. Dar mă simţeam prea agitată să stau pe gânduri acasă, astfel încât am decis să merg oricum până la universitate. Totul părea înceţoşat, ca un miraj creat de o căldură intensă. Imaginea ştearsă m-a însoţit pe parcursul celor patruzeci de zile de doliu pe care le-am petrecut stând în faţa televizorului şi urmărind ceremoniile funerare ce păreau că nu se mai termină.

Când am ajuns în campus erau doar câteva persoane în clădire. Liniştea era atât de profundă, încât înăbuşea incantaţiile de dimineaţa şi marşurile funerare ce se auzeau la difuzoare. Am urcat până la biroul meu, de unde mi-am luat nişte cărţi, și mergând pe hol, l-am întâlnit pe domnul Forsati şi pe un prieten de-al acestuia de la Departamentul de Limbă Persană. Amândoi aveau o înfăţişare solemnă şi ochii înlăcrimaţi. I-am privit cu o compătimire ciudată, negăsind cuvintele potrivite în acel moment. Aveau nişte postere cu chipul lui Khomeini şi se pregăteau să le lipească pe pereţi. Am luat şi eu două şi am plecat.

Ulterior a fost publicată cartea de poeme sufiste a lui Khomeini, carte pe care o dedicase nurorii sale. După moarte se simţise nevoia de a-l umaniza, act căruia el i se opusese în timpul vieţii. Şi într-adevăr exista o latură umană – pe care rareori i-o văzusem – în consideraţia faţă

de tânăra şi frumoasa lui noră, în ale cărei caiete îşi scrisese ultimele poeme. Într-o introducere la această carte de poeme, ea a descris cum Khomeini îşi petrecea timpul stând de vorbă cu ea şi instruind-o în filosofie şi în misticism, şi cum ea i-a dăruit caietul în care el şi-a scris poemele. Se spunea că fata are părul lung, blond, iar eu îmi imaginam cum se plimba cu bătrânul prin grădină, printre flori şi tufe, discutând filosofie. Oare în prezenţa lui purta basmaua? Oare el se sprijinea de braţul ei în timp ce se plimbau printre rândurile de flori? Am cumpărat un exemplar din volumul subţirel şi l-am luat cu mine în America, împreună cu posterele – relicve dintr-o vreme în care realitatea era atât de fragilă uneori, încât aveam nevoie de dovezi palpabile pentru a-i dovedi existenţa fugară.

Nu am o memorie bună în ceea ce priveşte datele şi figurile – a trebuit să verific de doua ori data morţii lui Khomeini –, dar îmi amintesc senzaţiile şi imaginile din acele zile. În mintea mea, imaginile de atunci se contopesc cu sunetele, ca nişte coşmaruri: vocea stridentă şi exagerată a crainicului, tot timpul pe punctul de a izbucni în plâns, marşurile funerare, rugăciunile, mesajele de la oficialii de rang înalt şi bocitorii care acopereau toate celelalte sunete: „Astăzi e zi de doliu! Khomeini, distrugătorul idolilor, se află lângă Dumnezeu”.

În zorii zilei de luni, trupul ayatollahului Khomeini a fost ridicat de la reşedinţa sa din Jamaran – Teheran, şi dus într-un loc de rugăciune, pe un teren vast aflat pe dealurile din nord, într-o regiune cunoscută sub numele de Mosalla. Corpul a fost depus pe un podium provizoriu, făcut din containere. Khomeini era înfăşurat într-un giulgiu alb şi se afla într-un sicriu de sticlă cu aer condiţionat, cu picioarele îndreptate către Mecca. Turbanul său negru, semn al statutului religios de descendent direct al profetului Mahomed, îi fusese aşezat pe piept.

Evenimentele din acea zi agitată îmi revin fragmentat în memorie. Îmi amintesc cu claritate sicriul de sticlă şi

gladiolele aşezate în jurul lui. De asemenea, îmi amintesc şirurile nesfârşite de bocitori – se spunea că sute de mii de persoane veniseră la Teheran, o armată de oameni îmbrăcaţi în negru, fluturând steaguri negre, bărbaţii rupându-şi cămăşile de pe ei, bătându-se cu pumnii în piept, iar femeile îmbrăcate în *chador*-ul lor negru, jelind şi suspinând, cu corpurile contorsionate într-o durere extatică.

Acum îmi amintesc tulumbele: din cauza căldurii şi a mulţimii de oameni, pompierii aduseseră tulumbe pe care le îndreptaseră spre oameni şi cu care îi stropeau din când în când pentru a-i răcori, dar imaginea creată era în mod ciudat sexuală. Reconstituind mental scena, aud sunetul făcut de apa împroşcată. Din când în când, cineva leşina şi, în mijlocul acelei nebunii, cu o conştiinţă a ordinii, de parcă totul fusese repetat dinainte, oamenii ridicau trupul persoanei leşinate deasupra capetelor şi îl treceau din mâna în mână, până la un loc unde se afla în siguranţă.

Când am aflat că mulţi oameni au murit în ziua aceea şi ca zeci de mii au fost răniţi, m-am întrebat prosteşte ce statut vor avea aceşti morţi. Avem tendinţa să acordăm oamenilor mai multe titluri şi ranguri atunci când mor, decât în timpul vieţii. Cei care se opuneau regimului şi credincioşii Baha’’i nu aveau statut social; nu aveau dreptul la pietre funerare şi erau aruncaţi în gropi comune. Mai erau şi martirii războiului şi ai revoluţiei, care aveau fiecare un loc special în cimitir, cu flori artificiale şi cu fotografii pe mormânt. Dar aceşti oameni puteau, fi consideraţi martiri? Le este garantat un loc în paradis?

Guvernul pusese la dispoziţia oamenilor cantităţi impresionante de mâncare şi de băutura. Pe lângă frenezia cu care se băteau în piept, leşinuri şi incantări, şiruri de oameni erau văzute pe marginea drumurilor, unde mâncau sendvişuri şi beau răcoritoare de parcă ar fi fost la un picnic. Mulţi dintre cei care fuseseră împotriva lui Khomeini asistaseră totuşi la funeralii. Nemulţumirile legate de Khomeini erau atât de mari, încât oficialii se gândiseră să-l înmormânteze în timpul nopţii din cauza numărului redus al

celor interesaţi de ceremonie. Dar milioane de oameni sosiseră din toate colţurile ţării, îmi amintesc că am vorbit cu un bărbat de vârsta mijlocie din personalul universităţii, care locuia în zona mai săracă, tradiţională a oraşului. Mi-a povestit de autobuzele pline de oameni, vecini de-ai lui care, deşi dezamăgiţi de Khomeini şi de revoluţia sa, se duseseră la înmormântarea acestuia, ca şi el, de altfel. L-am întrebat de ce s-a dus. Fusese obligat să se ducă? Nu, dar părea lucrul potrivit în acel moment. Toată lumea se ducea – ce-ar fi spus oamenii, dacă el nu s-ar fi dus? A făcut o pauză, iar apoi a adăugat: „un eveniment ca acesta se întâmpla o dată în viaţă, nu?“

Când procesiunea a început să poarte trupul lui Khomeini pe străzile ce duceau către cimitirul de la marginea Teheranului, presiunea era atât de mare, încât oficialii s-au răzgândit şi au hotărât să transporte corpul cu ajutorul elicopterului. Mulţimea s-a repezit spre elicopter şi, când acesta a decolat, un nor de praf auriu s-a ridicat ca o fustă, şi încet-încet, tot ce s-a mai văzut au fost particulele fine de praf, care dansau şi se învârteau asemenea unor dervişi minusculi dintr-un vis bizar.

Când trupul lui Khomeini a fost scos din elicopter la cimitirul Behesht-e Zahra, mulţimea s-a repezit din nou şi de data asta a obţinut „premiul cel mare“ – oamenii au smuls bucăţi din giulgiul alb, scoţând la iveală un picior care atârna. Trupul a fost recuperat în cele din urmă şi dus înapoi la Teheran pentru a fi acoperit cu un alt giulgiu. Când a fost readus la cimitir, câteva ore mai târziu, într-un sicriu de metal de data aceasta, Gărzile Revoluţionare şi câţiva oameni politici din cercul de apropiaţi ai ayatollahului au ţinut oamenii la distanţă. Un prieten şi-a amintit că-l văzuse pe Hojatol-Islam Nategh Nouri – care ulterior avea să piardă alegerile în favoarea preşedintelui Khatami – cum stătea lângă sicriu cu un bici în mână şi îi lovea pe cei care încercau să se apropie. În felul acesta au reuşit să-l înmormânteze pe Ruhollah Khomeini, al cărui prenume înseamnă „sufletul lui Dumnezeu”.

În încercarea de a-l sacraliza pe Khomeini, guvernul a construit un altar pentru el lângă cimitirul Behesht-e Zahra. A fost făcut în grabă, fără pic de bun-gust: o ţara renumită pentru unele dintre cele mai frumoase moschei din lume crease acum cel mai vulgar altar pentru ultimul său imam. Monumentul a fost plasat lângă locul unde erau înmormântaţi martirii revoluţiei – o mică fântână arteziană cu apă roşie, care simboliza sângele martirilor ce se varsă veşnic.

Moartea lui Khomeini a dat naştere la momente de revelaţie. Unii, la fel ca şi mine, s-au simţit străini în propria ţară. Alţii, precum şoferul de taxi pe care l-am întâlnit la câteva săptămâni după funeralii, erau dezamăgiţi din pricina fraudei de natura religioasă, după cum a spus el. „Acum ştiu cum au fost creaţi imamii şi profeţii, cu o mie patru sute de ani în urmă – exact ca tipul ăsta. Aşa că totul e un mare fals.“

La începutul revoluţiei, se spunea că imaginea lui Khomeini putea fi văzuta pe Lună. Mulţi oameni, chiar persoane educate şi moderne, ajunseseră să creadă asta. Îi vedeau chipul reflectat pe Lună. Khomeini crease în mod conştient mituri şi se transformase el însuşi în unul. Ceea ce jeleau de fapt oamenii era moartea unui vis – deoarece, după pierderea războiului şi trezirea la realitate, Khomeini nu mai avea altceva de făcut decât să moară. Ca toţi creatorii de mituri, el încercase să croiască realitatea după tiparul viselor sale, şi în cele din urmă, exact ca Humbert, a reuşit să distrugă atât realitatea, cât şi visul. Pe lângă crime şi torturi, trebuia acum să îndurăm o ultimă infamie – uciderea viselor. Şi totuşi, el a comis asta cu consimţământul nostru deplin şi cu complicitatea noastră.

34

Hoinăream fără un motiv anume către un magazin de antichităţi, întunecos şi prăfuit, din centrul Teheranului. Mă dusesem pe o stradă unde se aflau mai multe magazine

second-hand, în căutarea unei cărţi vechi pe care voiam să i-o dăruiesc lui Nima. El îmi adusese recent nişte casete video rare cu un serial TV, care avusese succes înainte de revoluţie. Când am intrat în magazin, patronul stătea în spatele tejghelei şi era prea ocupat cu cititul ziarului de dimineaţă pentru a se obosi să-mi mai arunce o privire.

Cum mă uitam prin camera pe jumătate cufundata în întuneric, pierdută printre obiecte împrăştiate la întâmplare pe mesele vechi de lemn şi pe rafturi, ochii mi-au căzut pe o foarfecă stranie. Era foarte frumos lucrată; avea o parte mai mare decât cealaltă şi era modelată în forma unui cocoş. Lamele erau mai boante decât ale unei foarfeci obişnuite. L-am întrebat pe vânzător ce reprezenta acel obiect. A ridicat din umeri. „Nu sunt sigur – probabil se folosea la tunsul bărbii şi al mustăţii. Cred că provine de undeva din Europa, probabil din Rusia.”

Nu ştiu de ce eram atât de fascinată de acest obiect, dar mi se părea extraordinar faptul că această foarfecă – sau ce-o fi fost – fusese adusă acum vreo sută de ani tocmai din Europa şi ajunsese pe masa aceasta veche, într-un magazin prăfuit. Şi totuşi cineva se străduise să meşterească acest obiect de care te puteai lipsi cu uşurinţă. M-am hotărât să cumpăr foarfeca pentru magicianul meu. Aveam o teorie conform căreia unele daruri trebuiau să fie cumpărate doar de dragul lor, tocmai pentru că nu aveau nicio utilitate. Eram sigură că îi va plăcea şi că va fi încântat să primească ceva ce nu îi trebuia neapărat, un obiect de lux, ce nu era luxos. În loc să cumpăr ceva pentru Nima, am plecat cu foarfeca aceea cu cap de cocoş.

Când i-am dăruit-o magicianului şi i-am explicat de ce o cumpărasem, el tocmai făcea cafea şi părea atât de concentrat, încât nu a răspuns. A luat tava cu cănile de cafea şi cutia cu bomboane de ciocolată şi a intrat în bibliotecă. După câteva momente s-a întors cu o carte legată în piele de culoare verde, pe care era gravat cu litere aurii titlul *Ambasadorii.* „De vreme ce mi-ai cumpărat mie un cadou în loc să iei ceva pentru Nima, am eu un dar

pentru el: spune-i să recitească scena petrecută în gradina lui Gloriani. Nima al tău pare un tip căruia cineva ca mine trebuie să-i reamintească anumite lucruri. Deci, roagă-l să recitească acel fragment”.

Magicianul subliniase doua pasaje în carte. Unul era în prefaţă, unde James menţiona o scenă faimoasă, despre care se tot spune că este considerată „esenţa” romanului; celălalt fragment subliniat era chiar scena respectivă. Acţiunea are loc la petrecerea dată de faimosul sculptor Gloriani. Lambert Strether, eroul romanului, îi spune unui tânăr pictor, micul Bilham, pe care-l desemnase neoficial drept moştenitorul său spiritual: „Trăieşte cât mai multe; e o greşeală să n-o faci. Nu contează ce faci în particular, atâta timp cât ai viaţa ta. Dacă nu faci asta, atunci ce poţi spune că *ai avut?* Eu sunt prea bătrân – prea bătrân pentru ceea ce văd. Ce-ai pierdut, pierdut rămâne; reţine asta. Totuşi, avem iluzia libertăţii; aşadar, să nu uiţi de aceasta iluzie, aşa cum am făcut eu. La vremea respectivă, am fost prea prost sau prea inteligent pentru a fi conştient de asta, iar acum nu pot decât să regret greşeala. Pentru că într-adevăr *a fost* o greşeală. Trăiește-ți viaţa!”

35

Lucrăm în întuneric – facem tot ce putem – dăruim ce avem. Îndoiala e pasiunea noastră, iar pasiunea este îndatorirea noastră. Restul e nebunia artei.

Henry James

Era dimineaţa devreme, la primul curs din ziua aceea; clasa era invadată de lumină. Pregăteam o lecţie despre James. Ultima dată discutasem despre anumite particularităţi ale lui James, despre felul cum ele se fac simţite la diferite personaje şi în diverse contexte, iar în acea zi doream să discut despre cuvântul „curaj“, concept care era des pomenit în cultura noastră.

„Există mai multe tipuri de curaj în viziunea lui James. Vă

puteţi gândi la un exemplu? Da, Nassrin?" „Cel mai evident exemplu este Daisy", a răspuns Nassrin. S-a ridicat şi, după ce şi-a trecut mâna peste frunte, dând la o parte o şuviţă imaginara, a continuat. „Daisy îi spune de la bun început lui Winterbourne să nu se teamă. Când spune asta, ea se referă la convenţii şi la tradiţii – acesta este un fel de curaj."

„Da, am spus eu încurajând-o. Daisy este un bun exemplu, şi mai sunt şi alte personaje, pe care nu le credem curajoase, deoarece nu ne gândim la ele ca la nişte persoane curajoase, ci le credem umile." Chipul lui Mahshid s-a luminat şi, înainte de a îndrăzni să ridice mâna, m-am întors spre ea şi am spus: „Da?" S-a întunecat la faţă şi a ezitat. „Spune, Mahshid", am insistat. "Ei bine, când aţi spus *umil,* m-am gândit brusc la Catherine. Ea este timidă şi retrasă, nu ca Daisy, şi totuşi le ţine piept tuturor celor din jurul ei, care sunt mult mai îndrăzneţi decât ea. Îi înfruntă, dar plăteşte un preţ. Dă dovadă de un altfel de curaj faţă de Daisy, şi totuşi..."

În acel moment: am auzit zarvă pe coridor. Nu am dat atenţie zgomotelor. Cu trecerea anilor ajunsesem să consider aceste incidente ca făcând parte integrantă din cursurile mele. Într-una din zile, doi oameni de serviciu au intrat în sala de curs cu două scaune şi le-au aşezat într-un colţ. Au ieşit fără sa spună o vorba şi câteva minute mai târziu au revenit cu alte două scaune. Altă dată, un om de serviciu cocoşat a intrat în clasă şi a început să mature podeaua în timp ce eu am continuat sa vorbesc despre *Tom Jones,* prefăcându-mă că nici nu-l vad.

„Şi în romanul *Ambasadorii,* am continuat eu, putem observa tipuri diferite de curaj, iar cele mai curajoase personaje sunt cele care dau dovadă de imaginaţie, şi cu ajutorul imaginaţiei îi pot înţelege pe ceilalţi. Când îţi lipseşte acest fel de curaj, nu poţi să înţelegi sentimentele şi nevoile celorlalţi.

Maria, sufletul-pereche al lui Strether, este «curajoasă», în timp ce doamna Newsome este doar «exaltată».

Madame de Vionet, frumoasa parizianã pe care doamna Newsome este hotãrâtã sã o excludã din viaţa fiului sãu, este de asemenea curajoasã când riscã totul pentru iubirea pe care-o simte pentru Chad. Dar doamna Newsome alege sã fie prudentã. Imaginându-şi deja cum este fiecare, ce funcţie şi rol îndeplineşte, ea refuzã sã-şi modifice atitudinea cu care îi abordeazã pe cei din jur. Ea este o tiranã de tipul unui romancier prost, care îşi modeleazã personajele în funcţie de propria ideologie sau dorinţã şi niciodatã nu le permite sa se dezvolte. E nevoie de curaj sã mori pentru o cauzã, dar şi ca sã trãieşti pentru un ideal.“

Îmi dãdeam seama dupã agitaţia studenţilor mei şi dupã felul în care priveau spre uşã cã nu se puteau concentra la problema pe care o discutam în acel moment, dar eram hotãrâtã sã nu permit sã fiu deranjatã, aşa cã am continuat. „Cel mai despotic personaj din roman este invizibila doamnã Newsome. Dacã dorim sã învãţãm care este esenţa unei minţi autoritare, ar trebui s-o studiem pe ea. Nima, vrei sã citeşti te rog fragmentul în care Strether o descrie? — «În asta consta…» “

În asta consta firea ei dificila – în faptul cã nu admitea surprizele. Ceea ce o defineşte şi o reprezintã este… aş spune… gândirea tãioasã. Ea se gândeşte dinainte la tot şi o face nu numai pentru ea, ci şi pentru mine. Odatã ce a fãcut acest lucru, nu mai existã cale de întoarcere. E decisã şi încãpãţânatã. N-am atins-o. Nu poate fi atinsã. O vãd acum, aşa cum n-am mai vãzut-o; îşi menţine acea perfecţiune specificã şi… care sugereazã faptul ca orice schimbare ar fi greşitã.

Zgomotul de pe culoar se amplificase. Se auzea cum nişte oameni aleargã şi ţipã. Domnişoara Ruhi şi domnişoara Hatef erau vãdit agitate de-acum şi şuşoteau destul de tare, aruncând priviri pline de subînţeles cãtre uşã. Le-am trimis afarã sã afle ce se întâmplã şi am încercat sã continui cursul.

„Sã revenim la citat…“ Am fost brusc întreruptã de domnişoara Ruhi şi de colega ei ce abia îşi mai trãgea

răsuflarea. Amândouă stăteau în pragul uşii de parcă n-aveau de gând să mai zăbovească multa vreme acolo. Mi-au spus că un student îşi dăduse foc într-o sală goală de curs şi apoi începuse să alerge pe coridor strigând sloganuri revoluţionare.

Am ieşit cu toţii în fugă din clasă. Din ambele capete ale culoarului, studenţii alergau spre scări. M-am strecurat şi eu lângă unul dintre colegii mei. Trei persoane purtau o targa şi încercau să-şi facă loc prin mulţimea adunată. După felul în care purtau targa, povara lor era uşoară. De sub un cearşaf alb, am reuşit să văd o faţă de un roz intens, cu pete cenuşii. Nişte mâini fine, de menestrel, erau întinse deasupra cearşafului, creând impresia că încearcă cu orice preţ să nu atingă materialul. Doi ochi negri imenşi păreau că sunt fixaţi cu nişte fire nevăzute pe acel chip. Ochii păreau complet nemişcaţi, de parcă se holbau la o scenă de groază, şi, totuşi, în mod paradoxal, păreau şi că rătăcesc dintr-o parte în alta. Dintre toate imaginile sălbatice din acea dimineaţă, acea privire rătăcită a continuat să mă bântuie.

Din difuzoare s-a auzit un apel – toată lumea era îndemnată să intre în sălile de curs. Dar nimeni nu se clintea. Cu toţii urmăream faţa roz, mâinile de menestrel şi ochii negri ca funinginea. Trupul era coborât pe trepte, într-o mişcare în spirală. Murmurele se stingeau şi se aprindeau după cum targa se apropia de mulţimea de curioşi. Era una dintre acele scene care, în timp ce se petrece chiar în faţa ochilor tăi, deja capătă însuşirea nu doar a unui vis, ci a amintirii unui vis.

Pe măsură ce targa se îndepărta şi dispărea din raza vizuală, murmurele deveneau mai desluşite şi mai clare. Fiinţa aproape magică de pe targă devenise mai tangibilă, dobândise un trecut, un nume, o identitate. Această identitate era în principal impersonală. Era unul dintre cei mai activi studenţi din cadrul Asociaţiei Studenţilor Islamici. Iar a spune că era unul dintre cei mai „activi” însemna că era unul dintre cei mai fanatici. Aparţinea grupului care

lipea afişe şi scria sloganuri pe pereţi, grup care autorizase notele informative de la intrarea în universitate, pe care puteau fi citite numele celor care încălcaseră codul vestimentar.

Mă gândeam la studentul de pe targă, la cum trecea pe lângă pozele ce înfăţişau imagini din război – irelevante acum, pe lângă chipul lui Khomeini, care chiar şi după moarte privea cu asprime la mulţimea strânsă, cu obişnuita sa căutătură aspră şi de nepătruns – şi pe lângă sloganurile lui nepreţuite despre război: SUNTEM VICTORIOŞI INDIFERENT DACĂ UCIDEM SAU SUNTEM UCIŞI! VOM LUPTA! VOM MURI! DAR NU VOM ACCEPTA COMPROMISUL!

Sunt mulţi tineri ca el în toate campusurile noastre – tineri care fuseseră foarte mici la vremea revoluţiei, mulţi provenind din familii tradiţionale sau din provincie. În fiecare an, tot mai mulţi studenţi erau admişi la universităţi pe baza devotamentului lor faţa de revoluţie. Aceştia erau membri ai familiilor Gărzilor Revoluţionare sau ale martirilor revoluţiei şi erau numiţi „acţiunile guvernului”. Erau copiii revoluţiei, meniţi să-i ducă mai departe moştenirea şi în cele din urmă să înlocuiască forţa de muncă occidentalizată. Probabil că revoluţia însemna multe lucruri pentru ei – mai ales accesul la putere. Dar, de asemenea, ei erau şi uzurpatorii, cei care fuseseră acceptaţi în universităţi şi cărora li se dăduse puterea nu datorită propriilor merite sau a muncii asidue, ci datorită afilierii ideologice. Iar acest lucru nu-l puteam uita nici noi, nici ei.

Am coborât scările, de data asta încet, înconjurată de un grup de studenţi care vorbeau agitaţi între ei. Identitatea studentului devenise un pretext pentru poveştile şi amintirile cărora le dădeam glas. Studenţii mei vorbeau cu ură despre umilinţele suferite din pricina membrilor organizaţiei din care tânărul făcea parte. Povesteau despre un alt lider al Asociaţiei Studenţilor Islamici, unul care a murit în timpul războiului, şi care pretinsese că a fost excitat sexual la vederea unei porţiuni de piele albă care se zărise de sub basmaua unei tinere studente. Nici măcar

moartea nu putuse să şteargă din amintire acea porţiune de piele alba şi pedeapsa pe care o suferise fata din pricina asta.

Nimeni nu vorbea în public despre aceste umilinţe, aşa că ne găseam consolarea în aceste incidente izolate, când aveam prilejul să creăm din resentimente şi ură mici povestiri, care-şi pierdeau însă impactul de îndată ce erau spuse. Nu se ştiau prea multe despre mediul din care provenea studentul care-şi dăduse foc şi nimănui nu părea să-i pese de el. Mai târziu mi-a devenit clar faptul că, în ciuda preciziei cu care îmi aminteam toate povestioarele legate de el şi de tovarăşii lui, nu reuşeam să-mi amintesc numele său. Se transformase într-un revoluţionar, martir şi veteran de război, dar nu într-o persoană. Oare se îndrăgostise vreodată? Oare îşi dorise să îmbrăţişeze vreuna dintre fetele alea a căror piele se vedea atât de albă de sub basmalele lor negre?

Ca mulţi alţii din acea universitate, am urcat scările şi am mers pe holuri cu resentiment în suflet. Resentimentul şterse toata ambiguitatea în privinţa întâlnirilor noastre neprevăzute cu oamenii de felul lui; deja eram polarizaţi – eram *noi* şi *ei.* Nu ne dădeam seama nici eu, şi nici studenţii sau colegii mei cu care împărtăşisem diverse povestiri şi anecdote în ziua aceea, la fel ca nişte conspiratori ce se bucură de răul unui adversar mai puternic, ca omul ce părea să exercite atât de multă putere era de fapt cel care simţea cel mai pregnant chemarea la autodistrugere. Reuşise el oare să uzurpe astfel dreptul nostru la răzbunare?

El, cel care nu însemnase nimic pentru mine cât timp fusese în viaţă, devenise o obsesie după moarte. Tot ce reuşiserăm să aflăm despre viaţa lui personală era faptul că provenea dintr-o familie săracă şi că singura sa rudă apropiată era mama, o femeie foarte bătrână pe care o susţinea financiar. Se dusese ca voluntar la război. Suferise o psihoză traumatică cauzată de bombardamente şi fusese trimis mai devreme acasă. Se pare că nu-şi revenise de fapt

niciodată. După „pacea” cu Irakul, s-a întors la universitate. Dar pacea crease o senzaţie de decepţie. Exaltarea războiului se risipise şi, odată cu ea, mulţi tineri revoluţionari îşi pierduseră puterea.

ACEST RĂZBOI A FOST O BINECUVÂNTARE PENTRU NOI! Pentru noi fusese un război din care nu simţisem că facem parte. Şi totuşi, pentru oameni ca el, războiul probabil că fusese, într-un fel ciudat, o binecuvântare. Le dăduse senzaţia că aparţin unei comunităţi, că au un ţel în viaţă şi că deţin puterea. Iar el pierduse toate astea de îndată ce se întorsese de pe front. Privilegiile şi puterea nu mai însemnau nimic pentru el acum, iar camarazii săi – studenţii islamişti – deja depăşiseră această etapă. Ce-o fi fost în sufletul lui când a văzut că vechii lui camarazi preferau să vadă premiile Oscar prin intermediul antenelor satelit interzise, decât să urmărească imagini de pe front? Cu noi se descurca, dar ce putea face în privinţa unui domn Forsati, care îi devenise la fel de nefamiliar ca personajele dintr-un roman de Henry James?

Mi-l tot imaginam cum venise devreme la universitate cu două canistre de benzină – probabil că nu fusese percheziţionat, fiind un veteran de război privilegiat. Îl văd cu ochii minţii cum intră într-o sală de cursuri goală şi îşi toarnă pe el benzina. Următoarea mişcare probabil că a fost aprinderea unui chibrit. Oare şi-a dat foc doar o dată sau a aprins flacăra în mai multe locuri? Apoi a fugit pe coridor, a dat buzna în sala lui de cursuri şi a strigat: „Ne-au trădat! Ne-au minţit! Priviţi ce ne-au făcut!” Iar acestea au fost ultimele lui cuvinte.

Nu trebuia neapărat să fii de acord cu el sau să îl aprobi în ceea ce făcuse pentru a-i înţelege atitudinea. Se întorsese dintr-un război care-i dăduse un sens de apartenenţă, la o universitate din care nu făcuse niciodată parte cu adevărat. Nimeni nu dorea să-i audă istorisirile de pe front. Numai în momentul morţii putea stârni interesul oamenilor. Era ironic faptul că acest om, a cărui viaţă fusese hotărâtă de certitudinea unei doctrine, dobândise

atâta complexitate prin moarte.

A murit în aceeaşi noapte. Oare tovarăşii lui l-au jelit pe ascuns? Nu s-a spus nimic despre el – n-a existat o slujbă comemorativă, nici flori sau vreun discurs, şi asta într-o ţară unde ceremonia funerară şi doliul constituiau cea mai importantă dintre formele de artă naţională. Eu, care mă mândream cu faptul că luasem atitudine împotriva purtării vălului şi a oricărei forme de hărţuire, mi-am ţinut de asemenea gura. În afară de murmurele studenţilor, singurul lucru ieşit din comun din ziua aceea fusese faptul că, dintr-un motiv sau altul, difuzoarele anunţaseră că toate cursurile se vor desfăşura ca de obicei. Şi noi aveam un curs în după-amiaza aceea. Dar nu s-au desfăşurat ca de obicei.

Partea a IV-a

AUSTEN

1

„Este bine cunoscut în toată lumea faptul că un bărbat musulman, indiferent de averea pe care o deţine, este în căutarea unei soţii virgine, în vârstă de nouă ani.“ Asta spunea Yassi pe acel ton inimitabil, inexpresiv şi uşor ironic, care uneori – iar acum era una dintre rarele ocazii – aducea a burlesc.

„Sau mai degrabă bine cunoscut, răspunse Manna, este faptul că un musulman este în căutarea nu doar a unei soţii, ci a mai multora?” Mă privi conspirativ şi i se citea în ochi amuzamentul, conştientă fiind că va obţine o reacţie. Spre deosebire de Mahshid, Manna avea felul ei de a comunica în secret cu puţinii oameni pe care îi plăcea. Principalul ei mijloc de comunicare erau ochii, şi fie se uita fix la tine, fie îşi îndepărta privirea. Ne formasem un cod secret al nostru şi doar când se simţea ofensată – şi se ofensa foarte uşor – îşi cobora privirea şi se uita într-o parte, punctând astfel jucăuş inflexiunile cuvintelor rostite.

Era una dintre acele dimineţi reci şi cenuşii de început de decembrie, în care cerul acoperit de nori şi aerul rece par să promită că va ninge. Îl rugasem pe Bijan să aprindă focul înainte să plece la lucru, şi acum flăcările scânteiau degajând o căldură plăcută. *Cozy*[23] – un cuvânt prea des folosit de Yassi – ar fi termenul potrivit să descrie felul în care ne simţeam. Existau toate ingredientele necesare pentru asta: ferestre aburite, căni de cafea fierbinte, trosnetul focului, delicioasele prăjiturele cu cremă, puloverele groase de lână, precum şi amestecul de mirosuri de fum, cafea şi portocale. Yassi era tolănită pe canapea, în

23 Confortabil (În Ib. Engl. În original)

locul ei obişnuit, între Manna şi Azin, făcându-mă din nou să mă întreb cum de un trup aşa de mititel putea să ocupe atâta loc. Râsul cochet al lui Azin răsuna în aer şi până şi Mahshid ne învrednici cu un zâmbet. Nassrin îşi mutase scaunul lângă şemineu, iar mâinile ei neobosite aruncau pe foc coji de portocală.

Datorită intimităţii care se formase între noi, puteam lesne trece de la simpla sporovăială la discuţii serioase despre romanele citite. Cu toţi scriitorii, dar mai ales cu Austen, ne binedispuneam. Uneori chiar ne prosteam – deveneam copilăroase, ne tachinam sau pur şi simplu ne distram. Cum ar fi putut cineva să citească fraza cu care începea *Mândrie şi prejudecată* şi să nu priceapă ce le cerea Austen cititorilor săi?

În dimineaţa aceea o aşteptam pe Sanaz. Mitra, arătându-și pentru puţin timp gropiţele din obraji, ne anunţă că Sanaz dorea să o aşteptam – avea o surpriză pentru noi. Toate presupunerile noastre năstruşnice fură întâmpinate cu un zâmbet reţinut.

„Doar doua lucruri s-ar fi putut întâmpla, îşi dădu cu părerea Azin. Iar s-a certat cu fratele ei şi în sfârşit s-a hotărât să se mute cu minunata ei mătuşa.” Ridica mâna cu un clinchet de brățări de aur şi argint. „Sau se mărită cu iubitul ei.“

„Varianta cu iubitul pare mai plauzibila, judecând după expresia Mitrei”, spuse Yassi, îndreptându-şi puţin spatele.

Gropiţele din obrajii Mitrei reapărură, dar aceasta refuză să răspundă la provocare. Privind-o, mă gândeam la recenta ei căsătorie cu Hamid; probabil că fusese curtată pe furiş, chiar sub nasul meu. Fusesem invitată la nuntă, desigur, dar Mitra nu pomenise niciodată nimic în legătură cu relaţia ei cu Hamid.

„Te-ai îndrăgostit?” o întrebasem eu pe Mitra nerăbdătoare, făcând-o pe Manna să spună: „Iar întrebarea asta plictisitoare”. Devenise o glumă, între prietenele şi colegele mele, faptul că nu rezistam ispitei de-a adresa cuplurilor căsătorite obsedanta întrebare. „Te-ai

îndrăgostit?” întrebam cu nerăbdare imediat, provocând invariabil un zâmbet indulgent. Mitra s-a înroşit şi a răspuns: „Ei bine, da, bineînţeles”.

„Cine se mai gândeşte la iubire în zilele noastre?” spuse Azin luând castitatea în râs. Avea părul prins într-o coadă de cal, iar când întorcea capul, cerceii cu perle turcoaz se mişcau uşor. „Republica Islamică ne-a adus înapoi în vremea lui Jane Austen. Binecuvântate fie căsătoriile aranjate! În zilele noastre, fetele se mărită fie pentru că familiile le obliga, fie ca să obţină vize sau să-şi asigure stabilitatea financiară, sau pentru sex – se mărită din tot soiul de motive, dar rareori din dragoste.”

M-am uitat spre Mahshid, care, deşi era tăcută, părea să spună: „Iar o luăm de la capăt”.

„Şi, continuă Azin, întinzându-se după cană, vorbim despre fete educate – fete ca *noi,* care au urmat o facultate, despre care s-ar putea crede că au idealuri mai înalte.”

„Nu *toate* sunt aşa, spuse uşor Mahshid, fără să o privească pe Azin. Multe femei sunt independente. Uită-te câte femei de afaceri avem şi câte au ales să trăiască singure.” Da, şi tu eşti una dintre ele, mă gândeam, o fată studioasă şi muncitoare, care încă locuieşte cu părinții, la treizeci şi doi de ani.

„Dar majoritatea nu au de ales, spuse Manna. Şi cred că suntem *mult* în urma vremurilor lui Jane Austen.” Acesta fu unul dintre puţinele momente în care Manna a fost de aceeaşi parte a baricadei cu Azin, împotriva lui Mahshid. „Mama a avut posibilitatea să aleagă. Eu nu prea am avut de ales, iar sora mea mai mică, cu atât mai puţin,” conchise ea cu mâhnire.

„Ce părere aveţi despre căsătoriile temporare? zise Nassrin, rearanjând cojile de portocală pe farfurie, ca şi cum ar fi fost piesele unui puzzle. Se pare că ai uitat nemaipomenita alternativă oferită de preşedintele nostru.” Se referea la o lege islamică, specifică Iranului, potrivit căreia bărbaţii puteau avea patru soţii oficiale şi oricâte soţii temporare doreau. Logica din spatele acestei legi era

că bărbaţii trebuiau să-şi satisfacă nevoile şi atunci când soţiile nu erau disponibile, sau când nu reuşeau să-i satisfacă. Un bărbat putea semna un contract cu o astfel de soţie fie pentru o perioadă de zece minute, fie pentru 99 de ani. Preşedintele Rafsanjani, care ulterior a primit titlul de reformist, propusese ca tinerii să se căsătorească temporar. Acest fapt i-a înfuriat atât pe revoluţionari, care erau de părere ca asta era o tactică vicleană pentru a câştiga simpatia tinerilor, cât şi pe progresişti, care erau în egală măsură sceptici în privinţa adevăratelor motive ale preşedintelui, iar pe deasupra considerau legea o insultă, în special la adresa femeilor. Unii au mers atât de departe, încât au considerat legea o formă consfinţită de prostituţie.

„Nu sunt în favoarea căsătoriei temporare, spuse Mahshid. Dar bărbaţii *sunt* mai slabi de înger şi chiar *au* mai multe nevoi sexuale, în afara de asta, adăugă ea cu precauţie, este alegerea fetei. Nu e obligată să facă pasul acesta."

„Alegerea fetei? spuse Nassrin cu evident dezgust. Tu *chiar* ai o părere ciudata despre alegere."

Mahshid, coborându-şi privirea, nu răspunse.

„Unii bărbaţi, chiar şi dintre cei mai educaţi, continuă Nassrin, pe un ton grav, găsesc legea asta progresistă. Am avut o dispută cu un prieten – un *bărbat* – pe tema asta şi i-am spus că singurul mod prin care aş putea fi convinsă că asta e o lege progresistă ar fi ca şi femeile să beneficieze de aceleaşi drepturi. Vreţi să ştiţi cât de deschişi la minte sunt aceşti bărbaţi? Şi nu vorbesc acum despre tipii religioşi – nu despre cei îndoctrinaţi, zise, aruncând altă coajă de portocală în foc. Întrebaţi-i ce părere au despre căsătorie. Să vedeţi câtă ipocrizie!"

„Adevărul este că nici mama, nici mătușile mele nu s-au căsătorit din dragoste, spuse Yassi încruntându-se, dar *toţi* unchii mei au făcut-o. E chiar ciudat, dacă stai să te gândeşti. Nouă ce ne rămâne de făcut – adică ce soartă vom avea? Presupun că, adaugă ea, chipul luminându-i-se după un moment de reflecţie, dacă Austen ar fi fost în locul

nostru, ar fi spus că este bine cunoscut în toata lumea faptul că un bărbat musulman, indiferent de averea pe care o deţine, este în căutarea unei soţii virgine, în vârstă de nouă ani.”

Şi astfel am început discuţia despre faimoasa frază de început a romanului lui Austen – cu nedumerirea pe care oricare dintre cititorii lui Austen trebuie să o fi simţit, măcar o dată.

Veselia noastră a fost întreruptă de sunetul soneriei. Mahshid, fiind cel mai aproape de uşă, spuse că deschide ea. Am auzit uşa de la stradă închizându-se, paşi pe scară, apoi s-a făcut linişte. Mahshid deschise uşa din faţă şi se auziră vorbe şi râsete. Sanaz intră, radiind de bucurie. Ţinea în braţe o cutie cu dulciuri. Am întrebat de ce le adusese. „Nu era rândul tău.“

„Aşa e, dar am veşti bune“, spuse ea cu o voce misterioasa.

„Te măriți?“ întreba alene Yassi, care stătea pe canapea. „Lăsați-mă să mă aşez mai întâi“, zise Sanaz, scoţându-şi mantoul lung şi fularul de lână. Îşi scutură capul, cu acea mândrie specifică femeilor care au părul frumos şi spuse: „Va ninge.”

Mă întrebam dacă îşi va cere scuze pentru întârziere, deşi, ţinând cont de această ocazie, exista un motiv întemeiat şi oricum nimeni nu avea de gând să o învinovăţească.

„Îmi cer scuze că am întârziat din nou”, spuse zâmbind dezarmant, fără să dea semne că s-ar căi pentru asta.

„M-ai uzurpat, spuse Azin. Întârzierile sunt specialitatea mea.” Sanaz dorea să aştepte cu veştile până la pauză. Regula noastră era că poveştile personale, ce păreau să se strecoare din ce în ce mai des în timpul alocat cursurilor de joi, să nu întrerupă ora. Dar, în cazul de faţă, nici măcar eu nu mai aveam răbdare să aştept, aşa că am făcut o excepţie.

„Totul s-a petrecut cu repeziciune, explica Sanaz, cedând insistenţelor noastre. Pe neaşteptate, m-a sunat şi m-a

cerut în căsătorie – zicea că nu mai are timp să aştepte."

Îi spusese că deja vorbise cu părinţii lui, care discutaseră cu părinţii ei (fără să o întrebe mai întâi pe ea, am observat în trecere). Aceştia erau încântaţi, şi de vreme ce el nu putea veni în Iran din cauza serviciului militar, ar fi putut ea, împreună cu familia, să meargă în Turcia? Cetăţenii iranieni nu aveau nevoie de viză pentru Turcia, iar călătoria putea fi aranjată cu repeziciune. Era uluită. Era ceva la care se aşteptase mereu, dar, cumva, nu îi venea să creadă că i se întâmplă cu adevărat. „Aproape că s-a stins focul, spuse Sanaz, întrerupându-se. Mă pricep să fac focul. Lăsați-mă să mă ocup eu.” Mai puse câţiva buşteni şi aţâţă energic focul. O flacără lungă ţâşni şi apoi se stinse, la fel de repede cum se ivise.

La începutul secolului al XX-lea, vârsta măritişului în Iran – care, conform legilor islamice, era stabilită la nouă ani – s-a schimbat la treisprezece şi ulterior la optsprezece ani. Mama mea îşi alesese singură soţul şi fusese una dintre primele şase femei alese în Parlament, în 1963. Pe când eram copil, în 1960, nu existau multe diferenţe între drepturile noastre şi drepturile femeilor din democraţiile occidentale. Dar pe vremea aceea nu obişnuiam să ne gândim la faptul că nu era vreo compatibilitate între cultura noastră şi democraţia modernă sau că existau versiuni occidentale şi islamice ale democraţiei şi drepturilor omului. Doream cu toţii şanse reale şi libertate. De aceea am sprijinit schimbarea revoluţionară – pentru că solicitam mai *multe* drepturi, nu mai puţine.

În preajma revoluţiei, m-am căsătorit cu bărbatul pe care-l iubeam. Pe vremea aceea, Mahshid, Nassrin, Manna şi Azin erau adolescente, Sanaz şi Mitra erau cu câţiva ani mai mici, iar Yassi avea doar doi ani. Când fiica mea s-a născut, cinci ani mai târziu, legile au redevenit cele de pe vremea bunicii: prima lege care a fost abrogată, cu câteva luni înainte de ratificarea unei noi constituţii, a fost cea a protecţiei familiei, care garanta drepturile femeii acasă şi la locul de muncă. Vârsta măritişului a fost coborâtă la nouă

ani – opt ani lunari şi jumătate, ni se spusese; adulterul şi prostituţia erau pedepsite prin lapidare; şi se considera, după lege, că femeile reprezentau jumătate din valoarea unui bărbat. Legea coranică, devenită etalon, înlocuia sistemul existent de jurisprudență. În anii tinereţii fusesem martora avansării a două femei la rangul de ministru. După revoluţie, aceste două femei au fost condamnate la moarte pentru păcatul de a se fi răzvrătit împotriva Domnului şi de a fi practicat prostituţia. Una dintre ele, ministru al drepturilor femeii, se afla în străinătate în perioada revoluţiei şi a rămas în exil, unde a devenit un purtător de cuvânt marcant pentru drepturile femeilor şi drepturile omului. Cealaltă, ministru al educaţiei şi fostă directoare a liceului pe care-l urmasem, a fost vârâtă într-un sac şi omorâtă cu pietre sau împuşcată. Aceste fete, fetele mele, vor ajunge în timp să se gândească la acele femei cu respect şi speranţă: de vreme ce am avut asemenea femei în trecut, nu există niciun motiv să nu mai avem şi în viitor.

Societatea noastră era mult mai avansată decât noii lideri, iar femeile, indiferent de apartenenţa religioasă sau ideologică, ieşiseră în stradă să protesteze împotriva noii legi. Prinseseră gustul puterii şi nu erau dispuse să renunţe la aceasta fără luptă. Acela a fost momentul în care s-a creat mitul feminismului islamic – o noţiune contradictorie – ce încerca să armonizeze conceptul de drept al femeii cu dogma islamică. Această mişcare feministă le-a permis liderilor să-şi facă jocul: puteau pretinde că sunt progresişti şi islamişti, în timp ce femeile cu viziuni moderne erau denunţate ca occidentalizate, decadente şi neloiale. Cei din conducere aveau nevoie de noi, femeile şi bărbaţii moderni, pentru a le arăta calea, dar doreau de asemenea să ne ştim locul.

Ceea ce a deosebit această revoluţie de celelalte revoluţii totalitare din secolul douăzeci era faptul că a fost înfăptuită în numele trecutului: acesta era în egală măsură punctul său forte, dar şi cel mai slab. Noi, patru generaţii de femei – bunica, mama, eu şi fiica mea –, trăiam în prezent, dar şi în

trecut; trăiam simultan în două perioade de timp. Interesant, mă gândeam, cum războiul şi revoluţia ne făceau să fim şi mai conştiente de dramele noastre personale – mă refer mai ales la căsătorie, la baza căreia stă problematica libertăţii individuale, după cum descoperise Jane Austen cu două secole în urmă. Ea descoperise asta, dar cum rămânea cu noi, cele care stăteam în această încăpere, într-o altă ţară, spre sfârşitul unui alt secol?

Râsul nervos al lui Sanaz m-a trezit din reverie. „Sunt atât de speriată, spuse ea, ridicând mâna dreaptă către sprâncene pentru a-şi da la o parte o şuviţă de păr inexistentă. Până acum, căsătoria cu el a fost un fel de vis, ceva la care mă gândeam atunci când mă certam cu fratele meu. Niciodată nu am ştiut – şi nici acum nu ştiu – cum va decurge totul în realitate."

Sanaz era îngrijorată de drumul în Turcia şi de ceea ce va simţi când îl va vedea din nou. „Dacă nu mă place?" zise ea. Dar nu se întreba „Dacă nu îl plac *eu* pe el?" sau „Daca nu *ne* înţelegem?" Va deveni oare fratele său şi mai răutăcios, iar mama ei şi mai deprimată? O va face mama ei, cu aspectul acela de martiră, să se simtă vinovată, de parcă Sanaz ar fi dezamăgit-o înadins? Acestea erau întrebări importante pentru Sanaz. Era greu de spus dacă pleca în Turcia să le facă celorlalţi pe plac sau pentru că era îndrăgostită. Asta era problema cu Sanaz – nimeni nu ştia ce îşi dorea ea cu adevărat.

„După şase ani, numai Dumnezeu ştie cum va fi el", spuse Nassrin, învârtind absentă cana de cafea. M-am uitat la ea cu oarecare îngrijorare, cum o făceam mereu atunci când venea vorba despre căsătorie sau despre bărbaţi. Nu puteam să nu mă întreb cum se descurca oare cu amintirile ei, adânc îngropate în memorie. Oare se putea compara cu prietenele ei, care nu trecuseră printr-o experienţă asemănătoare? Puteau fi oare celelalte protejate de astfel de experienţe?

Sanaz o privi pe Nassrin cu reproş. Chiar avea nevoie să

audă asta acum? În orice caz, călătoria în Turcia urma să-i prindă bine, chiar dacă nu ieşea totul conform planului. Măcar şi-l scotea din minte, dacă era cazul.

„Îl iubeşti? am întrebat-o, încercând să ignor zâmbetele sardonice ale fetelor. Întotdeauna există un risc atunci când te măriţi, dar întrebarea este: *acum* îl iubeşti?”

„Îl iubeam când eram foarte tânără, zise încet Sanaz, prea agitată ca să ia parte la glumele lor. Acum nu mai ştiu dacă-l iubesc. Întotdeauna mi-a plăcut să mă gândesc la el, dar a fost departe atâta vreme. A avut atâtea şanse să cunoască alte femei… Ce șansă am avut eu să cunosc alţi bărbați? Mătuşa mea spune că nu trebuie să răspund nici da, nici nu. Spune că dacă vrem să aflăm ce simţim cu adevărat unul pentru celalalt, ar trebui să ne întâlnim în Turcia sing*uri.* Ar trebui să petrecem ceva timp împreună, fără a se amesteca familiile noastre.”

„Ce mătușă neobişnuit de înţeleaptă, am spus, fără să mă pot abţine să nu intervin, de parcă aş fi fost un arbitru. Să ştii că are dreptate.”

Mahshid îşi ridica pentru o fracţiune de secundă privirea către mine, apoi o coborî. Azin, observând cu repeziciune privirea lui Mahshid, spuse: „Sunt de acord cu dr. Nafisi. Ar trebui să fii înţeleaptă şi să încerci să petreci o vreme cu el, înainte de a lua o decizie”.

Mahshid hotărî să nu muşte momeala şi rămase tăcută. Îmi juca feste imaginaţia sau îmi aruncase o privire plină de reproş înainte de a fixa din nou un punct insesizabil pe covor?

„Primul lucru pe care trebuie să-l faci, pentru a testa compatibilitatea voastră, spuse Nassrin, este să dansezi cu el.”

La început am fost uimite de afirmaţia ei, care părea neobişnuită chiar şi pentru Nassrin. Mi-a trebuit o clipă ca să-mi dau seama la ce se referea. Desigur! Se referea la Dear Jane Society, societate pe care o inventasem în ultimul meu an la Allameh! Ideea acelei societăţi – defuncte încă înainte de a se naşte – începuse cu un memorabil

dans.

2

Acum văd totul ca şi cum aş privi prin fereastra largă a unei case aflate în mijlocul unei grădini goale. Mi-am apropiat faţa de fereastră, şi iată-le: cinci femei, toate îmbrăcate în veşminte negre şi cu basmale pe cap. Pe măsură ce fiecare trece prin faţa ferestrei, încep să le disting feţele; una dintre ele le supraveghează pe celelalte patru. Nu sunt graţioase; se ciocnesc una de alta şi de scaune. Sunt gălăgioase, dar într-un fel suspect de supus.

În cadrul unei prelegeri pe care am ţinut-o în acea primăvară, comparasem structura romanului *Mândrie şi prejudecată* cu un dans din secolul optsprezece. După curs, câteva dintre fete au rămas să mai discute despre acest lucru – erau confuze în privinţa a ceea ce-am vrut să spun. M-am gândit că varianta cea mai bună pentru a le explica era să le arăt mişcările acelui dans. „Închideţi ochii şi închipuiţi-vă dansul, le-am sugerat. Închipuiţi-vă că vă mişcaţi înainte şi înapoi; ar fi bine să vă închipuiţi că bărbatul care stă în faţa voastră este neasemuitul Mr. Darcy, sau poate nu – un alt bărbat, care vă vine în minte.“ Se auzi chicotitul uneia dintre fete. Cuprinsă deodată de inspiraţie, am luat mâinile şovăitoare ale lui Nassrin şi am început să dansez cu ea: un-doi şi un-doi. Apoi le-am cerut celorlalte fete să formeze un şir. După scurt timp, dansam toate, iar veşmintele noastre lungi şi negre se învârteau, pe când ne loveam unele de altele şi de scaunele din jur.

Fetele stau faţă în faţă cu partenerele, se înclină puţin, păşesc înainte, îşi ating palmele şi apoi se învârtesc. „Când vă atingeţi palmele, priviţi-vă partenera în ochi! OK, să vedem acum dacă puteţi purta o conversaţie în acest timp. Spuneţi-vă ceva una alteia!” Fetele abia îşi puteau ţine capul drept. Mojgan spuse: „Problema e că toate dorim să fim Elizabeth şi Darcy”. „Nu mă deranjează să fiu Jane, zise Nassrin, întotdeauna mi-am dorit să fiu cea mai frumoasă.

Avem nevoie de un Mr. Collins. Haide Mahshid, nu ţi-ar plăcea să mă calci pe picioare?" Mahshid protestă şi spuse jenată: „N-am dansat în viaţa mea". „Nu trebuie să-ţi faci probleme din pricina unui dans, i-am spus. Iar ca profesoară, îţi cer să dansezi. Dansul face parte din tema pentru acasă, am adăugat, iar aceasta a fost una dintre rarele ocazii în care mi-a făcut plăcere să fiu autoritară. Înainte, înapoi, pauză, piruetă, piruetă; toate trebuie să vă armonizaţi paşii, asta e tot farmecul. Trebuie să fiţi atente la mişcările voastre, ale partenerului, dar şi la ale celorlalţi – nu aveţi voie să vă desincronizaţi de restul. Ei bine, da, asta-i partea mai grea, dar pentru domnişoara Eliza Bennet totul era floare la ureche."

„Dansul este spectacol şi ceremonie, le spuneam fetelor, şi-apoi, observaţi cum diferite dansuri conduc la diferite interpretări?" „O, da. Spuse Nassrin. Compară dansul acesta cu cel persan. Dacă britanicii şi-ar putea undui trupurile ca noi... Pe lângă noi, dansul lor e atât de nevinovat."

Atunci am întrebat cine ştie să danseze arăbeşte. Toată lumea privi spre Sanaz. Era timidă şi refuză să danseze. Am început s-o tachinăm şi s-o îndemnăm să danseze, formând un cerc în jurul ei. A început să danseze, la început cu timiditate, iar noi o aplaudam şi murmuram un cântec. Nassrin ne-a atras atenţia să nu mai fim aşa de gălăgioase. Sanaz dansa sfioasă, făcând cu graţie paşi mici, mişcându-şi languros talia. Pe măsură ce glumeam şi râdeam, ea devenea mai îndrăzneaţă; începu să-şi mişte capul într-o parte şi-n alta, iar îşi mișcă tot corpul, de parcă dorea să capteze atenţia. Trupul îi tremura în ritmul acelor paşi mici. Dansa mişcându-şi mâinile, degetele. O privire aparte îi apăru în ochi. Este un dans îndrăzneţ, menit să atragă, să cucerească, dar care în acelaşi timp îndepărtează şi respinge, cu o forţă care dispare de îndată ce dansul a încetat.

Exista diferite metode de seducţie, dar felul în care o fac dansatoarele persane este unic: un amalgam de subtilitate

şi de neruşinare, căruia nu îi pot găsi un echivalent în cultura occidentală. Am avut ocazia să observ femei provenind din cele mai diverse medii sociale, care atunci când dansau căpătau acea privire aparte: înceţoşată, leneşă şi languroasă. Am redescoperit privirea lui Sanaz, câţiva ani mai târziu, în ochii sofisticatei şi educatei mele prietene Leyly, de îndată ce aceasta a început să danseze pe o muzică presărată cu expresii precum *naz, eshveh şikereshmeh,* cuvinte ale căror echivalente în engleză – *coquettishness, teasing, flirtatiousness*[24] – erau sărace în înţeles, dacă nu chiar irelevante.

Acest gen de seducţie este subtil, puternic şi profund tactil. Suceşte, învârteşte, se încolăceşte şi se descolăceşte. Mâinile se mişcă şi se răsucesc, în timp ce talia se unduieşte. Totul e calculat. Efectul pe care fiecare pas îl produce este prevăzut deja. Dansul reprezintă un mod de a flirta la care Miss Daisy şi cei asemenea ei nu au visat vreodată. Este de-a dreptul seducător, dar nu într-un mod copleşitor. Toate acestea se regăseau în dansul lui Sanaz. Veşmântul ei larg şi basmaua neagră – care îi încadrau chipul osos, ochii mari şi trupul foarte slab şi fragil –, în mod ciudat, contribuiau la farmecul dansului. Cu fiecare mişcare pe care o făcea, părea că se mai eliberează de un rând de haine. Veşmântul devenise diafan; ţesătura sa aducea un plus misterului dansului.

Am fost surprinse de un student speriat care a deschis uşa. Pauza de masă se terminase; nici nu observaserăm când trecuse timpul. Cu ochii la studentul oprit în pragul uşii, cu un picior în clasă, am început să râdem.

Acea întâlnire a înfiripat un pact secret între noi. Ne-am înţeles să creăm un grup clandestin şi să-l numim Dear Jane Society. Urma să ne întâlnim, să dansăm, să mâncăm prăjiturele cu cremă şi să împărtăşim noutăţi. Deşi niciodată nu am înfiinţat o asemenea societate, începând de atunci, fetele s-au autointitulat Dear Janes, iar acesta a fost pasul premergător al actualei noastre complicităţi. Aş fi

24 Cochetărie, aţâţare, flirt.

uitat cu totul această poveste, dacă nu m-aş fi gândit la Nassrin.

Acum îmi amintesc că aceea a fost ziua în care, mergând spre biroul meu, deodată, fără să mă fi gândit dinainte la asta, le-am invitat la cursul meu secret pe Mahshid şi pe Nassrin. Privindu-le chipurile uimite, le-am prezentat rapid ideea, improvizând probabil pe tema visurilor şi planurilor pe care mi le făcusem de-a lungul atâtor ani. Mahshid întreba ce trebuiau să facă. Să-şi ia un angajament *absolut* faţă de lucrări, faţă de curs, am răspuns eu cu impetuoasă fermitate. Dar mai degrabă mi-am asumat eu atunci acest angajament, decât le-am îndemnat pe ele s-o facă.

3

Sunt prea pedantă: am scris prea multe lucrări şi articole ca să-mi transpun trăirile şi ideile într-o poveste, fără a fi dogmatică. Deşi asta era chemarea mea – să povestesc, să mă reinventez alături de toţi ceilalţi. Atunci când scriu, drumul e liber, omul de tinichea îşi recapătă inima, iar leul – curajul, dar asta nu e povestea mea. Eu merg pe un alt drum, al cărui capăt nu-l pot întrezări. Ştiu tot atât de puţine despre acest drum ca şi Alice, când alerga după lepurele cel Alb, care, îmbrăcat în jiletca, murmura, privindu-şi ceasul: „Am întârziat. Am întârziat”.

Nu am putut găsi o cale mai potrivita pentru a le explica studenţilor structura de ansamblu a romanului *Mândrie şi prejudecată,* decât să folosesc comparaţia cu un dans din secolul optsprezece, ca acela pe care cititorii îşi imaginează că Darcy şi Elizabeth l-au dansat la numeroasele baluri la care au luat parte. Deşi balurile şi dansurile reprezintă instrumente de creare a intrigii în unele dintre celelalte romane ale lui Jane Austen – în *Mansfield Park,* de exemplu, şi în *Emma* –, în niciun alt roman dansul nu joacă un rol atât de important. Nu vorbesc despre numărul dansurilor aici. După cum spuneam, întreaga structură a romanului se aseamănă cu un dans, ce reprezintă în egală măsură un act

public şi privat. Atmosfera din *Mândrie şi prejudecată* are aerul festiv al unui bal.

Astfel încât structura este aceea a unui dans şi a unei digresiuni. Evoluează în paralel, polifonic, nu doar din punct de vedere al evenimentelor şi al personajelor, ci şi al decorurilor. Întâi o vedem pe Elizabeth în mediul ei, apoi o vedem în mediul lui Darcy, apoi îl vedem pe Darcy în adevăratul lui mediu – fiecare dintre aceste schimbări de perspectivă îi apropie şi mai mult. Cererea în căsătorie a lui Darcy se suprapune cu cea a lui Collins. De asemenea, există paralele şi între personajele lui Darcy şi Wickham. Ca un aparat de fotografiat, perspectiva lui Darcy se focalizează asupra lui Elizabeth; în partea a doua a romanului, se întâmplă exact invers, pe măsura ce Elizabeth se apropie mai mult de Darcy.

Personajele principale sunt prezentate unul altuia în cadrul primului dans, iar conflictul iscat cu aceasta ocazie tensionează întregul roman. Elizabeth devine adversara lui Darcy cu ocazia acelui prim dans, atunci când îl aude pe acesta spunându-i lui Bingley că ea nu ar fi îndeajuns de frumoasă pentru ca el să danseze cu ea. Mai târziu, când o întâlneşte la următorul bal, Darcy începe să-şi schimbe părerea, dar ea îi refuză invitaţia la dans. Se reîntâlnesc la Netherfield şi de data aceasta dansează. Deşi dansul pare civilizat, este încărcat de tensiune. Atracţia lui faţă de ea creşte direct proporţional cu repulsia ei faţă de el. Notele discordante din dialog contrastează cu mişcările line ale trupurilor.

Protagoniştii romanului lui Austen sunt persoane private, plasate în locuri publice. Dorinţa lor de intimitate şi de reflecţie se adaptează încontinuu situaţiei în care se află în cadrul unei comunităţi mici, ce-i ţine permanent sub observaţie. Echilibrul dintre public şi privat este esenţial în această lume.

Ritmul dansului – înainte-înapoi – se repetă în faptele şi în mişcările celor doi protagonişti, în jurul cărora este ţesută intriga. Evenimente paralele îi apropie, pentru ca apoi să-i

despartă. Pe parcursul romanului, Elizabeth şi Darcy se apropie şi se îndepărtează unul de celălalt în mod constant. De fiecare dată când avansează, terenul e deja pregătit pentru următoarea mişcare. Întoarcerea este însoţită de o reevaluare a mişcării precedente. Dansul exprimă un schimb, o adaptare constantă la nevoile şi la paşii partenerului. Observaţi, de pildă, cât de groaznic este Mr. Collins pe ringul de dans, la fel cum este grosolanul Thorpe în *Mănăstirea Northanger.* Incapacitatea lor de a dansa este semnul incapacităţii lor de a se adapta la nevoile partenerilor.

Partea centrală a dialogului din *Mândrie şi prejudecată* se potriveşte perfect în structura ca de dans a romanului. Pare că în fiecare scenă are loc un dialog între Elizabeth şi Darcy. Acest dialog este fie real, fie imaginar, dar el constituie o permanentă preocupare, ducând la un schimb de replici cu ceilalţi, dar şi cu şinele lor. Acest dialog central dintre Elizabeth şi Darcy, şi Elizabeth cu ea însăşi, este însoţit de o multitudine de alte conversaţii.

Unul dintre cele mai minunate lucruri legate de *Mândrie şi prejudecată* este varietatea de voci pe care o întruchipează. Există atât de multe forme de dialog: intre mai multe personaje, între doi oameni, dialog intern şi dialog prin intermediul scrisorilor. Toate tensiunile sunt create şi soluţionate cu ajutorul dialogului. Abilitatea lui Austen. De a crea o asemenea polifonie, o atât de mare varietate de voci şi de intonaţii ce intră în relaţie şi se confruntă în cadrul unei structuri coerente, constituie unul dintre cele mai elocvente exemple ale spiritului democratic al romanului. În romanele lui Austen există spaţii de confruntare, precum şi spaţiul – nu doar spaţiul, ci necesitatea – pentru introspecţie şi autocritica. Asemenea reflecţii sunt sursa schimbării. Nu avem nevoie de mesaj, de chemarea categorica la pluralitate, pentru a demonstra că avem dreptate. Tot ceea ce trebuie să facem este să citim şi să recunoaştem cacofonia vocilor pentru a-i înţelege imperativul democratic. Aici se află pericolul lui

Austen.

Nu întâmplător cele mai antipatice personaje din romanele lui Austen erau cele incapabile să poarte un dialog autentic cu ceilalţi. Aceste personaje tună şi fulgeră. Ţin predici. Se ceartă. Această incapacitate de a dialoga implică lipsa de toleranţă, de introspecţie şi de empatie. Mai târziu, la Nabokov, această incapacitate dobândeşte forme monstruoase în personaje precum Humbert din *Lolita* şi Kinbote din *Pale Fire.*

Mândrie şi prejudecată nu este un roman poetic, ci îşi are propriile cacofonii şi armonii; vocile care se aud se apropie, se îndepărtează şi fac ocolul camerei. Chiar acum, răsfoind paginile, le ascult. Aud vocea patetică şi seacă a lui Mary, tuşea lui Kitty şi insinuările caste ale domnişoarei Bingley, precum şi o vorbă a curtenitorului Sir Lucas. N-o prea pot auzi pe domnişoara Darcy, timidă şi rezervată, dar aud paşi urcând şi coborând scările, uşoara batjocură a lui Elizabeth şi tonul rezervat şi blând al lui Darcy, iar când închid cartea, aud glasul ironic al naratorului. Şi chiar cu cartea închisă, vocile nu dispar – sunt ecouri şi reverberaţii ce par că ies dintre pagini şi părăsesc neastâmpărate romanul, bâzâind în urechile cititorului.

4

„Sanaz a noastră are multe talente, zise Azin în timp ce-şi cerceta meticuloasa unghiile. Nu are nevoie de un băiat de doi bani, a cărui mare realizare e faptul că a reuşit să scape de armată şi să se mute în Anglia.“ Tonul ei era în mod gratuit răutăcios, şi pe moment nu luase pe nimeni în colimator. Din acea clipă am început să fiu atenta la unghiile lui Azin. Le vopsise într-o nuanţă de roşu-deschis şi părea absorbită cu totul de forma şi de culoarea lor. În timpul orei, de câte ori avea ocazia, îşi cerceta unghiile de parcă oja roşie o transporta într-o altă dimensiune, într-un loc ştiut numai de ea. Când întindea mâna să ia o prăjitură sau o portocală, ochii ei urmăreau cu atenţie mişcarea

degetelor cu unghii roşii.

Discutam despre Sanaz în timpul pauzei. Trebuia să se întoarcă din Turcia săptămâna următoare. Mitra, singura care păstra legătura cu ea, ne ţinea la curent: el era foarte drăguţ, Sanaz îl iubea, se logodiseră. Au fost împreună la mare şi au făcut o mulţime de fotografii. Mătuşa nu e de părere că e o partidă aşa de bună. E de părere că e un băiat drăguţ, dar mai potrivit doar ca iubit, şi că ar avea nevoie de cineva să-l ajute să-şi ţină nădragii (gropiţele îşi făcură apariţia). Se părea însă că asta nu o deranja pe Sanaz a noastră.

„Nu-i nimic rău în a fi tânăr, ciripi Yassi. Aşa au început şi mătuşa cu unchiul meu – şi pe deasupra nu aveau nici bani. Dacă stau să mă gândesc, trei dintre unchii mei s-au căsătorit aşa. Toţi, cu excepţia celui mai mic, care nu s-a căsătorit niciodată. El s-a înscris într-o organizaţie politică", adăugă ea, de parcă asta ne-ar fi lămurit de ce nu se căsătorise niciodată.

Acum aflam mai des veşti despre unchi, pentru că acela mai în vârstă dintre ei se afla în Iran, într-o vacanţă de trei săptămâni. El era favoritul lui Yassi. Îi asculta poeziile, privea la picturile surorii ei Mina, comenta poveştile sfioasei lor mame. Era un bărbat răbdător, atent, care le încuraja, în acelaşi timp criticându-le puţin, fapt pe care îl sublinia ca pe un mic defect, o slăbiciune. Yassi era în culmea fericirii ori de câte ori acesta venea în vizită sau când scria ori suna din State şi cerea să vorbească în mod special cu ea. El era singura persoană care avea permisiunea să o influenţeze pe Yassi, fără să primească reproşuri. Şi chiar o influenţa. La început, a încurajat-o să-şi continue studiile muzicale; apoi i-a spus: „De ce nu mergi la universitate în Teheran?” Iar acum o sfătuia să-şi continue studiile în America. Tot ce îi povestise despre viaţa în America – fapte ce pentru el erau rutină –, în ochii ei lacomi căpătase o strălucire magică. De fiecare dată verifica aceste poveşti vorbind cu mine, iar eu aveam mereu câte ceva de adăugat. Mă simţeam de parcă împreună cu unchiul ei conspiram să o înstrăinăm pe tânăra

Yassi. Şi mă îngrijoram: dacă o încurajam să trăiască o viaţă care până la urma nu e bună pentru ea? Puteam vedea cum încurajările noastre făcuseră ca Yassi, o fată afectuoasă şi loială, foarte ataşată de familia ei iubitoare, să devină confuză şi deprimată, uneori zile în şir. Se autoironiza şi spunea că se simte tot timpul… „Nehotărâtă?" întrebam eu. „Nuuuu, care să fie cuvântul? Deodată faţa i se lumina. Arţăgoasă!" „Nu, Yassi, nu ăsta e cuvântul. Cu siguranţă, nu arţăgoasă." „Ei bine, da, nehotărâtă şi inadaptată – aşa mă simt; şi poate că mă simt şi arţăgoasa."

În acea perioadă se pare că toate fetele mele doreau să părăsească Iranul – toate cu excepţia lui Mahshid, care era preocupată mai mult ca niciodată de slujba ei. Dorea o avansare şi stabilitate, lucruri care îi erau refuzate în baza mai vechii ei afilieri la un grup politic-religios, aflat acum în opoziţie. Mitra deja aplicase pentru o viză în Canada, deşi ea şi Hamid aveau dubii în aceasta privinţă. Mama lui se împotrivea, şi mai era şi perspectiva unui viitor necunoscut în Canada, în timp ce viaţa de aici, în ciuda părţilor ei proaste, măcar era ceva palpabil. Hamid avea un loc de muncă bun; erau în siguranţă. „Aici suntem cineva, ne tot spunea mama lui, dar acolo…" „Mă gândesc să plec, zise brusc Azin. Dacă Sanaz ar avea un dram de minte, ar pleca sau s-ar mărita cu tipul, ar ajunge acolo şi ar divorţa. Ce e?" întrebă ea pe un ton defensiv, confruntându-se cu privirile speriate ale celorlalte, pe când cotrobăia cu nervozitate în geantă după o ţigară. „Ce-am mai zis acum?"

Nu şi-a aprins ţigara – niciodată nu o aprindea în timpul cursului –, dar o ţinea între degetele ei lungi şi albe, cu unghii roşii. Deodată surprinse liniştea din jur şi, asemenea unui copil prins când fură o ciocolată, îşi privi ţigara neaprinsă şi o strivi în scrumieră cu un zâmbet dezarmant.

„Cum te descurci cu unghiile?" am întrebat-o, pentru a schimba subiectul. „Port mănuşi, răspunse ea. Chiar şi vara port mănuşi negre." Unghiile lăcuite, ca şi fardurile, erau un delict pedepsit prin biciuire, amendă şi până la un an de închisoare. „Desigur că ei ştiu şmecheria, spuse ea, şi dacă

vor cu adevărat să te înhaţe, îţi spun să-ţi scoţi mănuşile.” Ea bolborosi în continuare, vorbind despre mănuşi şi despre unghii, apoi se opri brusc. „Unghiile mă fac fericită, spuse ea cu o voce subţire, în care nu se simţea nicio urmă de fericire. Oja e atât de roşie, încât mă face să uit unele lucruri.”

„Ce fel de lucruri?” întrebă Nassrin, cu blândeţe de data asta. „Ah, lucruri. Ştiţi voi.” Şi apoi izbucni în plâns. Am fost luate prin surprindere, în tăcerea aceea. Manna îi întinse pachetul de şerveţele, încercând în mod vădit să reziste lacrimilor lui Azin. Mahshid se retrase în cochilia ei, iar Nassrin se aplecă în faţă, cu mâinile strâns împreunate. Yassi, care stătea cel mai aproape de Azin, se aplecă spre ea şi o mângâie blând pe umărul drept.

5

Acum nu mai puteam să descopăr care erau rănile reale pe care Azin le ascunsese sau care erau rănile imaginare pe care ea le dezvăluise. Caut răspunsuri în fotografia făcută în ultima mea noapte la Teheran, iar ochii îmi sunt distraşi de strălucirea cerceilor rotunzi de aur ai lui Azin. Fotografiile pot fi înşelătoare, doar dacă nu cumva, asemenea magicianului meu, cineva are darul de a descoperi vreun lucru în forma nasului cuiva. Ei bine, eu nu posed asemenea daruri.

Privind la fotografie, nu-mi închipui necazurile lui Azin. Pare lipsită de griji; părul blond i se potriveşte cu pielea palidă şi cu ochii de culoarea mierii. Îi plăcea la nebunie să scandalizeze, iar faptul că fusese căsătorită de trei ori o ajuta de minune. Cu primul soţ se măritase înainte de a împlini optsprezece ani şi divorţase până să treacă un an de căsnicie. Nu a povestit niciodată ce se întâmplase cu cel de-al doilea soţ. Probabil că se măritase atât de des, deoarece în Iran era mai uşor să ai un soţ decât un iubit.

Soţul ei, după cum ne povestise, părea a fi frustrat de toate lucrurile care o interesau pe ea. Era gelos pe cărţile

ei, pe calculator şi pe dimineţile de joi. Zâmbind, ne relata cum se simţea umilit de ceea ce ea numea „spiritul ei independent”; o bătea şi apoi încerca să o împace, jurându-i că o va iubi până la moarte. Simţeam o durere aproape fizică auzindu-i povestea. Mai mult decât bătăile, mă deranjau răutăţile pe care i le spunea – cum îi striga că nu se va mai căsători nimeni cu ea, că era „uzată“ ca o maşină la mâna a doua, că niciun bărbat nu îşi doreşte o soţie la mâna a doua. Îi spunea că el în schimb se poate căsători cu o fată de optsprezece ani; se putea însura cu o fetişcana proaspătă, de optsprezece ani, oricând avea chef. Îi spunea toate astea, dar n-o putea părăsi. Îmi amintesc nu atât de vorbele ei, ci de faptul că, pe măsură ce-şi depăna teribila poveste, zâmbetul îi era schimonosit de şiroaie de lacrimi. După ce ne-a spus povestea ei, a adăugat; „Acum ştiţi de ce întârzii atât de des la cursuri”. Mai târziu, Manna avea să spună, fără compasiune: „Cred că Azin încearcă să obţină un avantaj până şi din necazurile pe care le are“.

În curând aveam să fim implicaţi cu toţii în problemele maritale ale lui Azin. Prima dată i le-am povestit lui Bijan după cină, apoi am vorbit cu prietena mea cea mai bună, o avocată nemaipomenită, care avea o slăbiciune pentru cauzele pierdute şi pe care am convins-o să îi accepte cazul. Începând din acel moment, Azin – cu şovăielile ei, soţul, nemulţumirile, sinceritatea sau lipsa acesteia – a devenit un constant subiect de conversaţie.

Aceste scrutări ale vieţii personale nu trebuiau să facă parte din curs, dar se infiltraseră în discuţiile noastre, ducând la alte şi alte incursiuni. Începând cu lucruri abstracte, am rătăcit pe tărâmul propriilor noastre experienţe de viaţă. Am discutat despre diferitele ipostaze în care abuzurile fizice şi mentale îndreptate asupra femeilor au fost considerate de judecători motive insuficiente pentru divorţ. Am vorbit despre cazuri în care judecătorul nu numai că refuzase cererea de divorţ a soţiei, dar chiar încercase s-o învinovăţească pe aceasta pentru bătăile primite, ordonându-i să reflecteze asupra greşelilor

pe care le făcuse pentru a-i aduce neplăcere soţului. Glumeam pe seama judecătorului, care obişnuia să-şi bată în mod repetat soţia. În cazul nostru legea era cu adevărat oarbă. Nedreptăţind femeile fără deosebire, nu ţinea seama de religie, rasă sau crez.

6

Se spune că viaţa personală a unui om are caracter politic. Fireşte că asta nu este adevărat. La baza luptei pentru drepturile politice se află dorinţa de a ne proteja, de a împiedica politicul să se infiltreze în viaţa noastră personală. Caracterul privat şi cel politic sunt interdependente, dar ele nu înseamnă acelaşi lucru. Tărâmul imaginaţiei este puntea care le uneşte şi le remodelează în permanenţă. Regele-filosof al lui Platon ştia acest lucru şi la fel ştia şi cenzorul orb, astfel încât, probabil că n-a fost prea surprinzător faptul că primul lucru pe care l-a făcut Republica Islamică a fost să şteargă graniţele dintre privat şi politic, distrugându-le astfel pe amândouă.

Când sunt întrebată cum este viaţa în Republica Islamică Iran, nu pot separa aspectele cele mai personale şi mai intime ale existenţei noastre de supravegherea cenzorului orb. Mă gândesc la fetele mele, care proveneau din cele mai diverse medii sociale. Indiferent de mediul de provenienţă şi de convingeri, ele împărtăşeau aceleaşi dileme, iar regimul le confiscase cele mai intime momente şi cele mai tainice năzuinţe. Acest conflict constituia esenţa paradoxului creat de legea islamică. Acum ca mullahii erau la putere, religia era folosită ca instrument al puterii, ca ideologie. Tocmai aceasta abordare ideologică a credinţei a făcut diferenţa între cei aflaţi la putere şi milioanele de cetăţeni obişnuiţi, credincioşi precum Mahshid, Manna şi Yassi, care considerau Republica Islamică drept cel mai mare duşman al lor. Oamenii ca mine urau oprimarea, dar ceilalţi trebuiau să se confrunte şi cu trădarea. Chiar şi pe aceştia, contradicţiile şi interdicţiile din vieţile personale i-

au afectat mai mult decât marile probleme ale războiului şi ale revoluţiei. Am trăit în Republica Islamică vreme de optsprezece ani şi totuşi nu am înţeles pe deplin această realitate în timpul primilor ani ai revoluţiei, în toiul execuţiilor publice şi al demonstraţiilor sângeroase sau de-a lungul celor opt ani de război, în care zgomotul sirenelor albe şi roşii se alătura zgomotului rachetelor şi al bombelor. Adevărul mi-a devenit clar numai după încetarea războiului şi după moartea lui Khomeini, cei doi factori care păstraseră ţara unită prin forță, împiedicând vocile protestatarilor şi contradicţiile să iasă la suprafaţa.

„Ia stai aşa!, veţi spune. Proteste, contradicţii? Nu erau acelea vremuri de *speranţă, reformă şi pace?* Nu ni s-a spus că steaua lui Ghomi apune şi că steaua lui Forsati este în ascensiune?” Îmi veţi reaminti finalul părţii anterioare, unde se părea că revoluţionarii radicali nu aveau de ales decât fie să-şi dea foc, fie să se schimbe şi ei odată cu vremurile. Cât despre Mahshid, Nassrin şi Manna, veţi spune: *„Au supravieţuit – li s-a acordat a doua şansă.* Nu exagerezi puţin cu dramatismul, de dragul efectului narativ al povestirii?” – mă veţi întreba.

Nu, nu exagerez. Viaţa în Republica Islamică era prea controversată, dramatică şi haotică pentru a lua forma dorită, necesară efectului narativ. Perioadele de pace scot la iveală proporţiile dezastrului, plasând în prim-plan craterele căscate în locul unde fuseseră înainte case. Acela este momentul în care vocile amuţite, spiritele rele care fuseseră închise în sticlă, zboară în diferite direcţii.

Manna obişnuia să spună că exista două Republici Islamice: una a vorbelor şi alta a realităţii. În Republica Islamica a vorbelor, anii nouăzeci au început cu promisiuni de reformă şi de pace. Într-o dimineaţă ne-am trezit şi am aflat că, după deliberări, Consiliul Gardienilor l-a ales pe fostul preşedinte Hojatol-Islam Ali Khamenei drept succesor al ayatollahului Khomeini. Înainte de a fi ales, poziţia politică a lui Khamenei era una dubioasă; era asociat cu unele dintre cele mai conservatoare şi mai reacţionare

grupări ale elitei aflate la putere, dar era de asemenea cunoscut şi ca protector al artei. Se întovărăşise cu poeţi şi îşi atrăsese reproşuri din partea lui Khomeini deoarece îmblânzise tonul *fatwei*[25] împotriva lui Salman Rushdie.

Dar aceasta persoană, noul Lider Suprem – care deţinea acum cel mai înalt titlu politic şi religios din ţara –, era un şarlatan. El ştia acest lucru, noi îl ştiam, şi, ceea ce era mai grav, propriii lui colegi şi membri ai clerului, cei care îl aleseseră, ştiau. Presa şi sistemul de propagandă al guvernului au omis faptul că acest bărbat fusese ridicat peste noapte la rangul de ayatollah. Un asemenea rang trebuia să fie câştigat înainte de a putea fi conferit, iar numirea lui era o violare evidentă a regulamentului şi a statutului clerical. Khamenei alesese să se alăture facţiunii celei mai reacţionare. Nu doar crezul religios l-a îndemnat să ia această decizie; a făcut-o şi din necesitate, pentru a obţine sprijin politic şi protecţie, pentru a compensa lipsa de respect a egalilor săi. Dintr-un liberal dezinteresat se transformase dintr-odată într-un radical iremediabil. Într-un moment de rară sinceritate, doamna Rezvan spusese: „Îi cunosc pe oamenii aceştia mai bine decât voi. Îşi schimbă afirmaţiile mai des decât îşi schimbă hainele. Islamul a devenit o afacere, ca petrolul pentru Texaco, îi dădea ea înainte. Aceşti oameni care au de-a face cu Islamul – fiecare încearcă să-l înfăţişeze mai bine decât predecesorii săi. Şi am rămas cu ei pe cap. Doar nu credeţi că ar mărturisi că putem trăi şi fără petrol, nu-i aşa? Pot ei spune că Islamul nu e bun pentru guvernare? Nu, dar reformatorii sunt şi mai vicleni; îţi vor oferi petrolul puţin mai ieftin şi vor promite ca va fi mai de calitate”.

Preşedintele nostru, puternicul fost purtător de cuvânt, Hojatol-Islam Rafsanjani, primul care şi-a câştigat titlul de reformist, era noua speranţă, dar cel care se autointitula generalul reconstrucţiei şi era poreclit Ayatollahul Gorbaciov era cunoscut pentru corupţia financiară şi politică şi pentru implicarea în persecutarea disidenţilor,

25 Lege oficiala islamică, emisă de o autoritate recunoscuta (n.tr.)

atât în ţară, cât şi peste hotare. „El vorbea despre liberalizarea legilor într-o oarecare măsură – după cum ne reamintea Manna, aceste reforme însemnau că puteai fi puţin islamist, puteai trage chiulul ici şi colo, puteai arata o mică şuviţă de păr de sub basma.” „Era ca şi cum ai fi spus că ai voie să fii puţin fascist, un fascist sau un comunist moderat”, am adăugat eu. „Sau puţin gravidă”, încheie râzând Nima.

Rezultatul a fost că această liberalizare însemna că Sanaz şi Mitra nu se temeau să poarte basmalele într-un mod mai îndrăzneţ, să arate o şuviţă de păr, dar poliţia moravurilor avea de asemenea dreptul să le aresteze. Iar când ele au amintit poliţiştilor vorbele preşedintelui, Gărzile Revoluţionare le-au arestat pe loc şi le-au întemniţat, proferând injurii la adresa preşedintelui, a mamei sale şi a oricărui ticălos care emitea astfel de legi pe teritoriul Islamului. Dar liberalismul preşedintelui, la fel cum s-a întâmplat ulterior şi cu succesorul său, preşedintele Khatami, s-a limitat la atât. Cei care i-au luat în serios reformele au plătit un preţ scump, unii şi-au pierdut viaţa, în timp ce asupritorii lor au scăpat nepedepsiţi. Când scriitorul disident Saidi Sirjani, care-şi făcuse false speranţe în privinţa sprijinului preşedintelui, a fost întemniţat, torturat şi în cele din urmă ucis, nimeni nu i-a venit în ajutor – acesta fiind un alt exemplu al luptei permanente dintre Republica Islamică a vorbelor şi cea a faptelor, luptă ce continua şi astăzi. „Interesele lor sunt mai presus de orice, ţinu să-mi reamintească doamna Rezvan. Indiferent cât de liberali se cred, niciodată nu renunţă la faţada de islamişti: asta este emblema lor. Cine ar mai avea nevoie de domnul Rafsanjani într-un Iran democratic?”

Erau vremuri ale speranţei, e adevărat, dar noi nutrim speranţa că astfel de vremuri sunt lipsite de tensiuni şi de conflicte, şi, de fapt, sunt cele mai primejdioase. Ceea ce pentru unii înseamnă speranţă, pentru alţii înseamnă pierderea ei. Când cei deznădăjduiţi îşi recăpătau speranţa, cei aflaţi la putere – adică aceia care le luaseră speranţa –

se speriau, îşi protejau şi mai mult interesele aflate în pericol, devenind mai opresivi. În multe privinţe, aceste vremuri ale speranţei, ale unei mai mari toleranţe, erau la fel de frământate ca şi vremurile dinainte. Viaţa căpătase consistenţa unei opere de ficţiune scrise de un autor prost, ce nu era în stare să restabilească ordinea şi logica între personaje, în vreme ce acestea o luau razna. Trebuia să fie o perioadă de pace, de reconstrucţie, pentru ca ritmul obişnuit al vieţii să se reinstaureze, cu toate acestea, ne copleşea o cacofonie de voci care ajunsese să acopere sunetul sumbru al războiului.

Războiul cu Irakul se terminase, dar guvernul continua războiul cu inamicii interni, dus împotriva celor consideraţi ca reprezentativi pentru decadenţa culturală şi influenţa vestică. În loc să le slăbească forţele şi să-i elimine, într-un fel aceasta campanie de opresiune i-a făcut mai puternici. Partidele politice erau interzise şi opozanţii erau întemniţaţi, dar în domeniul culturii – literatură, muzică, artă şi filosofie – tendinţa dominanta era cea a forţelor seculare; elita islamică eşuase în încercarea de a câştiga supremaţia în aceste domenii. Bătălia pentru cultură s-a centralizat pe măsură ce tineretul radical musulman, intelectualii, jurnaliştii şi profesorii au trecut în tabăra cealaltă. Deziluzionaţi de revoluţia islamică şi confruntându-se cu vidul ideologic ce a urmat căderii regimului sovietic, aceştia nu aveau încotro să se îndrepte, altundeva decât spre democraţiile occidentale, cărora li se opuseseră vehement cândva. Aceia pe care regimul islamic încercase să-i distrugă sau să-i reducă la tăcere, acuzându-i că sunt occidentalizaţi, nu puteau fi eliminaţi; aceştia erau o parte integranta din cultura iraniană, asemenea celorlalți aşa-zişii gardieni ai culturii. Dar ceea ce-i înspăimânta cel mai mult pe cei din elita islamică era faptul că aceşti indivizi deveniseră acum modele pentru numărul din ce în ce mai mare de foşti revoluţionari care se treziseră la realitate, precum şi pentru tineret – aşa-numiţii copii ai revoluţiei.

Mulţi dintre cei care lucrau la Ministerul Islamic al Culturii începuseră să ţină partea scriitorilor şi a artiştilor, permiţând publicarea unor cărţi care înainte fuseseră considerate antiislamice. Cartea mea despre Nabokov a fost publicata în 1994 cu sprijinul unor persoane deschise la minte din cadrul ministerului. Regizori cu experienţă, ale căror filme fuseseră interzise după revoluţie, aveau acum permisiunea de a-şi prezenta creaţiile, datorită directorului progresist al fundaţiei Farabi Film, care ulterior a fost pus sub acuzare de către reacţionarii din interiorul regimului. Ministerul în sine devenise un câmp de luptă între diferite facţiuni, pe care le numeam radicale şi reformiste. Mulţi dintre foştii revoluţionari citeau şi interpretau lucrări ale gânditorilor şi filosofilor occidentali şi îşi puneau sub semnul întrebării propriile metode de abordare a problemelor. Era o rază de speranţă, chiar ironic vorbind, de vreme ce erau influenţaţi de aceleaşi idei şi sisteme de valori pe care erau cândva decişi să le distrugă.

Incapabili să descifreze sau să înţeleagă lucrurile complicate sau lipsa de simetrie, înfuriaţi de ceea ce ei considerau trădare în rândul celor de acelaşi rang, oficialii au fost constrânşi să îşi impună formulele simple atât în domeniul ficţiunii, cât şi în viaţa de zi cu zi. Exact aşa cum cenzuraseră culorile şi nuanţele realităţii pentru a se potrivi cu lumea lor în alb şi negru, tot aşa cenzuraseră orice formă de introspecţie în ficţiune. În mod ironic, atât pentru ei, cât şi pentru opozanţii lor, creaţiile ce nu înglobau un mesaj politic erau considerate periculoase. Astfel, o scriitoare ca Austen, de exemplu, chiar dacă ei o ştiau sau nu, reprezenta un adversar firesc.

7

„Ar trebui să nu mai dai vina pe Republica Islamică pentru toate problemele pe care le ai“, spuse magicianul. M-am încruntat şi am început să sap în zăpadă cu vârful cizmei. Ne-am trezit într-o dimineaţa însorită în care

ninsese – era cea mai frumoasă parte a iernii în Teheran. Stratul fin de zăpadă care acoperea copacii şi trotuarele strălucea în miriade de sori mici.

Era una dintre acele zile care te face să te simţi vesel şi copilăros în ciuda protestelor tale împotriva poluării şi a nemulţumirilor mai importante, dar mai puţin palpabile pe care le porţi în suflet şi în minte. Încercam să dau glas nemulţumirilor, dar amintirea vagă a siropului de cireşe pe care mama îl amesteca cu zăpadă proaspătă se răzvrătea împotriva tristeţii mele. Dar nu eram genul de persoană care să se lase cu una, cu două; eram copleşită de gândul la soţul lui Azin şi la tânărul prieten al lui Sanaz. În ultimele cincisprezece minute încercasem să îi expun magicianului necazurile prin care treceau fetele mele, condimentând povestea cu acuzaţii justificate şi nejustificate la adresa Republicii Islamice Iran – izvorul tuturor nenorocirilor noastre.

În prima săptămână de la întoarcerea din călătorie, Sanaz revenise la cursuri cu o stare de exaltare reţinută. Fotografiile erau împrăştiate pe suprafaţa de sticlă a mesei: familia în holul hotelului; Sanaz stând lângă o balustradă împreună cu un tânăr cu păr castaniu-închis şi cu ochi căprui blânzi, îmbrăcat în blugi şi cu o cămaşă albastră; petrecerea de logodnă; Sanaz într-o rochie roşie, cu minunatul ei păr mângâindu-i umerii goi, privind în sus spre acel tânăr chipeş, îmbrăcat într-un costum închis la culoare, cu o cămaşă bleu pal, tânăr care o sorbea din ochi cu afecţiune; sau iată-l, punându-i pe deget inelul de logodnă pe care ea îl privea gânditoare (păcat că părinţii lui cumpăraseră inelul fără să-i ceară şi ei părerea, avea să spună Sanaz mai târziu). Iat-o şi pe mătuşa renegată, pe mama depresivă şi pe nesuferitul de frate-său. Foarte curând după aceea, el fu nevoit să se întoarcă la Londra, iar ea, la Teheran. („Ne spusesem atât de puţine lucruri eu şi Ali, ne va povesti ulterior Sanaz cu oarecare frustrare în glas. Întotdeauna eram înconjuraţi de familie.“)

Două săptămâni mai târziu, fu abătută pe durata

întregului curs. În timpul pauzei, Sanaz îşi ceru mâhnită scuze că răpeşte cu problemele ei personale din timpul alocat orelor, şi, cu ochii plini de lacrimi, îndreptându-şi cu mâna dreaptă o şuviţă de păr imaginară de pe frunte, ne anunţă că totul se terminase – nu se mai căsătorea. Fusese părăsită. El îi spusese, tot prin telefon, că nu vedea cum ar putea s-o facă fericită. Încă era student; cum o putea întreţine? Cât va mai dura până vor putea să stea în sfârşit împreuna? Nu era corect – tot spunea el –, nu era corect faţă de ea. Găsea tot felul de scuze. „Îi înţeleg punctul de vedere, spuse Sanaz, şi eu mi-am pus aceleaşi probleme, totuşi, mi-aş fi dorit să nu fie atât de scrupulos!” Îi spusese că o va iubi mereu. „Ce altceva putea să-mi spună?” ne întrebă Sanaz. „Un laş nenorocit”, m-am gândit eu.

În consecinţă, toată lumea era extrem de drăguţă cu Sanaz. Familia lui era foarte supărată pe el. Fusese stricat de anii petrecuţi între englezii aceia reci şi lipsiţi de sentimente, spunea mama lui. „Ei – occidentalii – nu au sentimente ca noi. Se va răzgândi, spunea tatăl lui foarte convins. Mai acordă-i timp.” Niciunul dintre părinții lui nu se gândea că poate amestecul şi presiunea venită din partea lor îl forţaseră să ia o decizie de care nu era sigur.

Aceasta permanentă compătimire era de nesuportat pentru Sanaz. Până şi fratele ei fusese plin de compasiune. Existau zvonuri că ar fi vorba despre o altă femeie – *întotdeauna* existau, se amesteca Azin în discuţie; aşa sunt bărbaţii. „Nu, nu era persană tipa – nu că asta ar avea vreo importanţă, răspunse Sanaz întrebării lui Mahshid. Unii spun că ar fi suedeză, alţii că e o englezoaică. *Desigur!* O străină, întotdeauna o partidă – cine spusese asta?“ Pe Sanaz o înnebunea şi mai tare liniştea ca de înmormântare cu care o înconjurau familia şi prietenii. Măcar de l-ar apuca pandaliile pe frate-său, zise ea zâmbind printre lacrimi, să-i fure maşina sau ceva de genul ăsta. Azi era prima zi când avusese ocazia să scape de ai ei şi deja se simţea mai bine.

„Bărbaţii sunt mereu mai atrăgători, mai dezirabili, atunci când nu sunt disponibili”, spuse Manna pe un ton

surprinzător de sarcastic. După ce făcu o pauză, adăugă enigmatic: „Şi nu spun asta pentru a-i fi pe plac lui Sanaz”.

„Bărbații!“ zise Nassrin furioasă. „Bărbaţii!” se auzi ca un ecou vocea lui Azin. Yassi, care părea că se micşorase, se îndrepta de spate şi rămase cu mâinile împreunate în poală. Numai mătușa era fericită, ne informă Sanaz. „Slavă Domnului! Te-a salvat de propria ta prostie.“ Acestea au fost primele ei cuvinte. „La ce te aşteptai? Numai un nebun ar crede că e normal ca un băiat de vârsta lui, sau de orice vârstă, să trăiască cinci ani fără să aibă vreo aventură.” „Eu nu am avut aventuri”, îi spuse Sanaz. „Ei bine, tu ai fost proastă.”

Una peste alta, reacţia lui Sanaz a fost una calmă, stăpânită. Aproape că era ușurată. În sufletul ei ştiuse că nu avea cum să meargă, oricum nu în felul ăsta. Dar durerea rămase: de ce o respinsese? Devenise ea prea îngustă la minte pentru el, în comparaţie cu alte fete, să zicem, o englezoaică, lipsită de timiditate, care nu se temea să-şi petreacă noaptea cu el? Dezamăgirea în dragoste e aşa cum e, am conchis eu. Până şi englezoaicele şi americancele sunt pârâite de iubiţii lor. Citisem nişte poveşti grozave pe tema asta – *The Jilting of Granny Weatheral*[26] – vă amintiţi? Şi desigur mai era şi *A Rose for Miss Emily*[27]*.* Sanaz glumi spunând că se gândea să devină o persoană memorabilă imitând-o pe Miss Havisham, eroina ei preferată pe atunci. Numai că ea nu apucase nici măcar să-şi cumpere rochia de mireasă, adăugă cu melancolie.

Cum de ne abătuserăm de la discuţia despre necazurile lui Sanaz şi ajunseserăm să discutăm despre viaţa în Republica Islamică? Am reuşit cumva să încheiem discuţia cu câteva referiri la adresa regimului: numărul de clerici şi de oficiali de rang înalt care aveau permis de muncă în SUA, complexul de inferioritate de care sufereau cei din elita conducătoare, incendierea steagului american pe de-o parte şi slugărnicia faţă de jurnaliştii occidentali, mai ales

26 Povestire de Katherine Anne Porter (1930) – în limba engleză în original

27 2 Povestire de William Faulkner – în limba engleză în original

americani, pe de altă parte. Şi mai era şi Faezeh Rafsanjani, fiica preşedintelui, cu blugii ei şi cu pantofii sport marca Reebok, şi cu părul decolorat ce i se zărea de sub *chador.*

Îi explicasem toate aceste lucruri în detaliu magicianului meu, plăsmuindu-i o imagine vie şi înduioşătoare a deziluziei amoroase a lui Sanaz şi a durerii lui Azin. Şi am conchis cu dramatism că acest regim ne pătrunsese atât de adânc în minţi şi în suflete, insinuându-se în căminele noastre, spionându-ne în intimitate, încât ajunsese să ne modeleze împotriva voinţei noastre. Aflându-ne sub o supraveghere atât de minuţioasă, cum am fi putut separa problemele personale de cele politice? Era un sentiment plăcut să ai pe cine da vina, una dintre puţinele compensaţii ale statutului de victimă – „iar suferinţa este un alt prost obicei“, după cum spunea Bellow în *Herzog.*

Magicianul îşi ridică sprânceana dreaptă, apoi îmi aruncă o privire ironică, întrebătoare. „Spune-mi, zise el sardonic, ce legătură exista între deziluzia amoroasă a unei fete frumoase şi Republica Islamică? Vrei să-mi spui că, în alte părţi ale lumii, femeile nu sunt abuzate de către soţii lor şi nu sunt părăsite?” Mă simţeam prea irascibilă şi probabil prea neputincioasă pentru a avea o reacţie rezonabilă, deşi găseam logice argumentele sale. Aşa că am preferat să tac.

„Pentru că regimul nu-ţi dă pace, intenţionezi să colaborezi cu el şi să-i oferi controlul total asupra vieţii tale?“ continuă el, ca unul ce insista până obţinea rezultatul dorit. „Desigur că *ai* dreptate, spuse ceva mai târziu. Acest regim ne-a acaparat în asemenea măsură fiecare moment, încât nu ne mai putem gândi la vieţile noastre în afara regimului. A devenit omnipotent, astfel încât probabil că nu e o exagerare să-l declarăm responsabil pentru succesele sau eşecurile noastre amoroase. Dă-mi voie să-ţi aduc aminte de Bellow, ultima ta iubire.” Zăbovi preţ de câteva clipe asupra cuvântului *iubire.* „Îţi aminteşti propoziţia cu care l-ai citat – una dintre multele fraze cu care ne-am delectat în ultimele două săptămâni – aceşti oameni mai întâi te ucid, apoi te obligă să te gândeşti la crimele lor. Tu

asculţi ce-ţi spun? zise, apropiindu-şi ochii aceia întrebători de chipul meu. Unde îţi zboară mintea?"

„Nicăieri. Mă gândeam doar."

„Cum să nu?!" spuse el amintindu-şi de pregătirea lui în Marea Britanie.

„Pe cuvânt ca te ascultam i-am spus. Tocmai mi-ai lămurit ceva la care mă gândeam de multă vreme." Aştepta să continui. „Mă gândeam la viaţă, libertate şi căutarea fericirii, la faptul că fetele mele nu sunt fericite. Vreau să spun că ele se simt condamnate la nefericire."

„Şi cum propui tu să le faci sa înţeleagă că *au* dreptul la fericire?" mă întreba el. „Cu siguranţa, nu încurajându-le să pozeze în victime. Trebuie să înveţe să lupte pentru fericirea lor."

Continuam să sap cu cizmele în zăpada, încercând în acelaşi timp să ţin pasul cu el. „Dar atâta timp cât nu suntem în stare să înţelegem lucrul acesta şi continuăm să luptăm pentru libertate politica fără să conştientizam faptul că aceasta depinde de libertatea individuală, de faptul că Sanaz nu trebuia să se ducă tocmai până în Turcia pentru a fi curtată, nu meritam dreptul de a fi fericite."

Ascultându-i morala şi neavând cum să-l contrazic, mi-am lăsat gândurile să hoinărească în voie. O vreme am mers în tăcere. „Dar tu nu pricepi că încercând să le fac sa înţeleagă lucrul ăsta, pot să le fac mai mult rău decât bine? am spus cu o doză de dramatism. Ştii, fiind alături de mine, auzind despre experienţele mele trecute, fetele îşi creează această imagine perfectă, strălucitoare despre cealaltă lume, despre Occident… Nu ştiu, dar cred că le-am…"

„Vrei să spui că le-ai ajutat să îşi creeze o lume paralelă, care se opune celei plăsmuite de Republica Islamică."

„Da, da!" am spus tulburată.

„Ei bine, în primul rând nu e vina noastră. Niciunul dintre noi nu poate trăi şi supravieţui în *această* lume fantastică – cu toţii avem nevoie să ne creăm propriul paradis în care să evadăm. În al doilea rând, *există* ceva ce tu poţi face în legătură cu asta."

„Există?” am spus cu nerăbdare, încă demoralizată şi dornică sa mi se spună măcar o dată ce aveam de făcut. „Da, exista, şi de fapt, chiar o faci la cursul ăsta al tău, asta dacă nu-l strici. Fă ceea ce poeţii fac cu regii lor filosofi. Nu e nevoie să creezi o fantezie paralelă a Occidentului. Dăruieşte-le cel mai bun lucru pe care acea lume îl are de oferit: dăruiește-le ficţiune pură – redă-le imaginaţia!" îşi termină el tirada triumfător, şi mă privi de parcă se aştepta la urale şi aplauze pentru sfatul lui înţelept. „Şi ţie ţi-ar prinde bine dacă ai pune în practica tot ceea ce expui în teorie. Ia exemplul lui Jane Austen!“ spuse el pe un ton ce suna a mărinimie condescendentă.

„Obişnuiai să ne spui că Austen ignora politica, nu pentru că nu s-ar fi priceput, ci pentru că nu lăsa ca opera şi imaginaţia ei să fie înăbuşite de societate. Într-o vreme în care lumea era înghiţită de războaiele napoleoniene, Austen şi-a creat propria lume independenta, o lume pe care tu, două secole mai târziu, în Republica Islamică Iran, o înfăţişezi drept idealul imaginar al democraţiei. Îţi aminteşti toate discuţiile tale despre faptul că primul pas în lupta cu tirania este să îţi vezi de treaba ta şi să ai conştiinţa curată? continuă el cu răbdare. Vorbeşti întruna despre spaţii democratice, despre nevoia de spaţii personale şi creative. Ei bine, creează-le, femeie! Încetează cu văicăreala şi nu-ţi mai consuma energia cu ceea ce face sau spune Republica Islamica şi concentrează-te asupra lui Austen!“ Ştiam ca are dreptate, deşi eram prea frustrată şi supărată pe mine însămi pentru a o recunoaşte. Ficţiunea nu era un leac universal, dar ne oferea un mod critic de a aprecia şi înţelege lumea – nu doar lumea noastră, dar şi lumea cealaltă, care devenise obiectul dorinţelor noastre. Avea dreptate. Nu-l ascultam, altfel ar fi trebuit să admit că fetele mele, la fel ca milioane de alţi cetăţeni, refuzând să renunţe la dreptul de a-şi căuta fericirea, creaseră o fisură în austera lume imaginară a Republicii Islamice.

Când relua discuţia, vocea lui părea că vine de undeva de departe şi că ajunge la mine ca prin ceaţa. „Când mi-ai

vorbit despre înfiinţarea acestei clase secrete, m-am gândit că ar fi o idee bună, în parte pentru că ţi-ar fi distras atenţia de la politică. Dar văd că a fost exact pe dos – te-a făcut să te implici şi mai mult.“

Când i-am spus prima dată despre decizia mea de a demisiona de la universitate şi de a crea această clasă secretă, el a zis:

„Cum ai să supravieţuieşti? Ţi-ai distrus toate relaţiile publice, profesoratul e singurul tău refugiu“. I-am spus că doresc să ţin un curs, un atelier de literatură la mine acasă, cu doar câteva studente care iubesc cu adevărat literatura. „Mă vei ajuta?” „Te voi ajuta, îmi răspunse, desigur, dar ştii ce înseamnă asta?” „Ce?“ „Că ne vei părăsi în curând. Te retragi din ce în ce mai mult în tine însăţi. Treptat te-ai retras din toate activităţile.“ „Da, dar dacă am acest curs?“ „Cursul tău va fi la domiciliu. Spuneai că următoarea carte ai s-o scrii în limba persană. Acum nu mai vorbim decât despre ce ai să spui la următoarea conferinţă în Statele Unite sau în Europa. Scrii pentru alţi cititori.“ „Te am pe tine, i-am spus.“ „Eu nu sunt un bun exemplu, a răspuns el. Mă foloseşti ca pe o parte din lumea ta imaginară.”

Când ne-am despărţit şi am pornit spre casă, dispoziţia mea deja se schimbase. Mă gândeam la noul roman pe care plănuisem în ultima vreme să-l includ pe lista noastră – *Iarna decanului,* al lui Saul Bellow –, roman în care era vorba despre încercările Orientului şi ale Occidentului. Mă simţeam vinovata pentru că mă plânsesem magicianului. Doream atât de mult să schimbe totul, pe loc, să frece lampa fermecată şi să facă să dispară Gărzile Revoluţionare, împreună cu soţul lui Azin şi cu şeful lui Mahshid. Voiam ca el să facă să înceteze toate acestea, iar el îmi spunea să nu mă mai implic atât de mult. Mă simţeam ruşinată de mine însămi pentru că refuzasem să-l înţeleg, pentru că mă purtasem ca un copil capricios care loveşte fără să-i pese într-un părinte iubitor.

Soarele deja începuse să apună pe când mă întorceam acasă; părea să-şi retragă una câte una mărgelele

scânteietoare pe care le împrăștiase asupra zăpezii. Când am ajuns acasă, m-am bucurat să găsesc focul arzând în şemineu. Bijan avea o figura senină, cum stătea pe un scaun tras lângă foc, cu o sticlă mică de votcă, cumpărată pe sub mână, aşezată pe masa de lângă el. Citea *The Long Goodbye. D*e la fereastră puteam vedea ramurile copacilor acoperite de zăpadă şi contururile munţilor, pierdute în depărtare, abia distingându-se din cauza ceţii.

8

„Au încercat să fie emancipaţi în privinţa asta“, zise Yassi cu o urmă de sarcasm, tolănită pe canapea, pe locul ei obişnuit. Yassi povestea despre ultima ei aventură cu un *pretendent* – termen pe care ea obişnuia să-l folosească. Exista o mare presiune asupra ei să se mărite: cele mai bune prietene, precum şi verişoarele cele mai apropiate erau fie căsătorite, fie logodite. „Atât familia lui, cât şi a mea au căzut de acord că trebuie să ne cunoaştem mai bine înainte de a lua o decizie. Aşa că ne-am dus într-un parc şi se presupunea că ne vom cunoaşte îndeaproape, dacă ne plimbăm şi stăm de vorbă timp de o oră, spuse ea pe acelaşi ton sarcastic, dar cu o mimică ce sugera că se distrează. Noi doi mergeam în faţă, urmaţi de părinţii mei, de sora mea mai mare şi de două dintre surorile lui. Aproape că-i auzeam cum se prefac că vorbesc lipsiţi de griji despre tot soiul de lucruri, în timp ce noi doi pretindeam că le ignorăm prezenţa. L-am întrebat în ce domeniu lucrează: inginerie mecanică. Citise ceva interesant în ultima vreme? Nu are timp să citească. Aveam senzaţia că vrea să mă privească, dar n-o poate face. Când a venit în casa unchiului meu să-mi ceară mâna, a trebuit să-şi ţină capul plecat tot timpul, iar acum îi era din nou imposibil să mă privească aşa cum trebuie. Astfel încât mergeam unul lângă altul, cu privirea înfiptă în pământ. Tot timpul îmi treceau prin minte numai lucruri nebuneşti, ca de exemplu: de unde ştie un bărbat că femeia pe care

intenţionează să o ia de nevastă nu e cheală?“

„Simplu, zise Nassrin. Pe vremuri, femeile din familia bărbatului obişnuiau să cerceteze viitoarea mireasă. Până şi la dinţi se uitau.”

„Slavă Domnului că am toţi dinţii! În fine, ne petreceam timpul în felul acesta, până când mi-a venit deodată o idee genială: am început să merg repede, luându-i pe toţi prin surprindere. Pe când încercau să-şi potrivească paşii cu ai mei, m-am oprit brusc şi aproape că i-am făcut să se ciocnească de noi. El era surprins, dar încerca să ascundă acest lucru, mergând în acelaşi ritm cu mine. Am încercat în zadar de câteva ori să-l privesc în ochi. Mă gândeam că dacă el îşi dă seama de figură şi râde, îi voi acorda o şansă. Dacă nu, asta e – nu-mi voi pierde vremea cu el. Ştiam că *oricare* dintre unchii mei ar fi intrat imediat în jocul meu.“ După ce spuse asta, Yassi tăcu.

Ei bine, ce se întâmplase? „O, nimic!“ spuse ea ca trezită din transă. Nimic? „Nu, idiotul nici măcar nu m-a întrebat de ce o luasem brusc la sănătoasa. Din politeţe, încercase să ţină pasul cu mine. După o vreme m-am săturat de toate astea şi ne-am luat rămas-bun. Nu le-am răspuns alor mei la întrebări, astfel încât au trebuit să înceteze cu interogatoriul. Sunt convinsă că deja s-a căsătorit cu o fată cu mai puţină carne pe ea“, spuse privindu-ne vesela. Adora să spună câte-o poveste amuzantă, chiar dacă ea era calul de bătaie al acesteia.

Fusese o săptămână obositoare pentru Yassi, cu acest nou pretendent al ei şi cu plecarea unchiului în Statele Unite. De fiecare dată când unchiul vizita Iranul – şi n-o făcea prea des –, în mintea ei luau naştere îndoieli şi întrebări, ce o făceau să tânjească neliniştită, săptămâni la rând, fără să ştie după ce anume. Ştia că trebuie să plece în America, exact aşa cum ştiuse la doisprezece ani că trebuia să cânte la instrumentul interzis. Faptul că studiase acel instrument, insistenţa ei de a merge la Universitatea din Teheran, alegerea ei de a urma acest curs – toate erau pregătiri pentru scopul ei final. Dorea să fie acolo unde erau

unchii ei şi să guste din fructul oprit care întotdeauna le ispitise pe mama şi pe mătuşile ei – ideal imposibil de atins. Lor, femeilor, nu le lipsise inteligenţa, ci le lipsise libertatea. Yassi nu putea decât să-şi dorească să fie ca unchii ei – nu neapărat ca ei, dar să aibă aceleaşi drepturi inalienabile ca şi ei.

Nu doream ca ea să se căsătorească. Doream să treacă prin greutăţi şi să doboare obstacolele. Sorţii erau împotriva ei, începând cu opoziţia familiei – era fără precedent ca o fată să meargă peste hotare pentru a studia – şi până la dificultăţile financiare. Apoi mai era problema admiterii la o facultate americană şi a obţinerii vizei. Doream ca ea să reuşească, nu numai pentru ea, ci pentru noi. Întotdeauna am tânjit după certitudinea că visele imposibile se pot împlini.

Azi era ziua pretendenţilor, iar Sanaz avea o mulţime de poveşti de spus. După eşecul logodnei sale, Sanaz a avut o serie întreagă de întâlniri cu diverşi pretendenţi şi ne povestea pe îndelete despre fiecare dintre aceştia: despre american – inginer, educat şi posesor de carte verde, simbol al statutului –, care o alesese dintr-o poză de familie, iar când a ajuns la Teheran a invitat-o la un restaurant elveţian; despre comerciantul bogat care adora ideea de a avea o soţie educată şi atrăgătoare şi intenţiona să-i cumpere o bibliotecă întreagă, numai pentru ca ea să nu mai iasă din casă, şi tot aşa. Aceste ieşiri deveniseră o manie pentru Sanaz.

„Învaţă de la noi, spunea Azin. De ce să te căsătoreşti?” Un ton de cochetărie îi reveni pentru scurt timp în voce. „Nu-i lua în serios pe aceşti bărbaţi – doar ieşi cu ei şi distrează-te!“

Prietena mea, avocata, întâmpina greutăţi cu cazul lui Azin. La început Azin fusese de neclintit în hotărârea ei de a obţine divorţul. Zece zile mai târziu, venise la biroul avocatei împreună cu soţul, soacra şi cumnatele. Credea că o reconciliere era posibilă. La scurt timp după aceea, se năpustise în birou fără a avea programare; era plină de

vânătăi, spunea că el o bătuse din nou şi că dusese fetiţa acasă la mama lui. Apoi, noaptea, el îngenunchease lângă pat şi, plângând, o implorase să nu-l părăsească. Când i-am pomenit lui Azin despre episodul acesta, a izbucnit din nou în lacrimi, spunând că el îi va lua copilul dacă divorţează. Fetiţa era viaţa ei şi ştiţi cum sunt tribunalele, tatăl primeşte mereu custodia. Ştia că singurul motiv pentru care el dorea copilul era ca să-i facă rău. Niciodată nu îi va păsa de fată; probabil că o va trimite la mama lui. Azin aplicase pentru o viză în Canada, dar chiar dacă cererea i-ar fi fost acceptată, nu putea pleca fără permisiunea soţului. „Numai dacă mă sinucid nu-mi trebuie acordul bărbatului, “ zise ea cu disperare şi cu dramatism.

Manna era de acord cu Azin, dar îi era greu s-o recunoască. „Dacă aş fi în locul tău, aş pleca din ţara asta cât mai repede, o sfătuise ea pe Sanaz. Nu rămâne aici şi nu te mărita cu cineva care te va face să stai. Ai să putrezeşti aici, şi nimic altceva.”

Mahshid o privi cu reproş. „Asta e ţara ta. Sunt o mulţime de lucruri pe care le poţi face“, spuse ea, strângând din buze.

„Nu e nimic de făcut aici – *nimic!“* spuse Manna cu fermitate.

„Poţi să scrii sau să predai, spuse Mahshid, aruncându-mi o privire fugară. Avem nevoie de critici buni. Avem nevoie de profesori buni.“

„Da, spuse Manna, ca doamna profesoară Nafisi. Îţi frământi creierii atâţia ani şi pe urmă ce faci? Chiar zilele trecute Nima îmi spunea că ar câştiga mai mulţi bani dacă ar fi vânzător ambulant, în loc să petreacă atâţia ani pentru a obţine masteratul în literatura engleză.“

„Dacă toată lumea pleacă, spuse Mahshid cu ochii în podea, cine va mai face ceva pentru ţara asta? Cum putem fi atât de iresponsabili?”

Aceasta era întrebarea pe care mi-o puneam şi eu zi şi noapte. „Nu putem să plecam cu toţii din ţară, îmi spusese Bijan. *Acesta* e căminul nostru.” „Lumea e un loc

nemăsurat, îmi spusese magicianul când mă dusesem la el cu nemulţumirile mele. Poţi scrie şi preda oriunde doreşti. Vei fi citită mai mult şi te vei face mai bine auzita, odată aflată în străinătate. Să pleci sau să nu pleci? Până la urmă, e o chestiune de alegere personală. Întotdeauna am admirat onestitatea fostului tău coleg.” Care fost coleg? „Dr A, cel care a spus că singurul motiv pentru care trăieşte este faptul că îi place să bea nestingherit bere. Mi-e silă de oamenii care îşi deghizează defectele personale şi dorinţele în fervoare patriotică. Aceştia rămân aici pentru că nu au mijloace de subzistenţă în altă parte, pentru că dacă ar pleca, nu ar mai fi barosanii care sunt aici; dar vorbesc despre sacrificiul pentru pământul natal. Iar cei care pleacă pretind că au făcut-o pentru a critica şi a demasca regimul. De ce toate justificările astea?”

Avea dreptate, dar lucrurile nu erau atât de simple: ştiam că Bijan nu dorea să rămână doar pentru că nu şi-ar fi găsit o slujbă sau o locuinţă în State – toate rudele lui apropiate erau acolo şi el însuşi locuise mai mulţi ani acolo decât în Iran. „Vreau să rămân aici pentru că iubesc ţara asta, îmi spusese. Trebuie să rămânem, să fie o formă de rezistenţa, să arătăm că nu suntem manipulaţi. Însăşi prezenţa noastră aici le este ca un ghimpe în coasta. Unde altundeva în lumea asta, mă întreba, poate o discuţie despre *Madame Bovary* să atragă mulţimile şi aproape să ducă la o răzmeriţa? Nu putem să renunţam şi să plecăm; este nevoie de noi aici. Iubesc ţara asta”, repetase el. Oare eu n-o iubeam? m-am întrebat.

„Bijan e de aceeaşi părere cu tine, i-am spus lui Mahshid. El este mai legat de ideea de cămin. El a creat acest cămin, pur şi simplu a construit apartamentul nostru şi casa din munţi, şi-a format tabieturi precum urmărirea programelor BBC şi grătarele cu prietenii. E greu să distrugi lumea asta şi s-o reconstruieşti în altă parte. Ideea e ca toţi trebuie să luăm decizii în funcţie de potenţialul nostru şi de propriile limitări”, am spus şi în acelaşi timp mă gândeam cât de superficiale trebuie să le fi părut fetelor vorbele mele.

„Am cea mai bună scuză pentru a merge în America, spuse cu obrăznicie Yassi. Pentru că sunt durdulie. Mi s-a spus că fetele grase o duc mai bine acolo. Se spune că americanilor le plac fetele cu ceva carne pe oase.“

„Depinde de fată”, o înţepă Mitra pe Yassi. Mitra desigur ca nu ar avea probleme nicăieri în lume, cu gropiţele şi cu ochii ei mari şi căprui. Ea şi Hamid se hotărâseră sa plece pentru o săptămână în Siria la un interviu pentru obţinerea rezidenţei în Canada – deoarece Canada nu accepta cereri pentru obţinerea vizei sosite din Iran. Încă oscila între a pleca şi a rămâne.

„Aici avem identitate, spuse ea şovăitoare. Putem face ceva cu vieţile noastre. Acolo, viaţa e o necunoscuta.”

„Încercarea libertăţii”, spuse Nassrin eliptic, citând fraza mea preferata din Bellow.

Doar Mahshid era tăcută. Ştiam că ea e mai conştientă de ceea ce-şi doreşte decât restul fetelor. Nu voia sa se căsătorească. În ciuda concepţiilor ei tradiţionaliste şi a imperativelor morale, Mahshid nu era genul de femeie care să se mărite, aşa cum era Sanaz. Condamna regimul, dar problemele ei erau mai mult practice decât existenţiale. Profund dezamăgită de şansele de a se căsători cu bărbatul ideal şi fără să-şi facă iluzii în privinţa abilităţii ei de a se descurca în străinătate, îşi concentrase toate forţele asupra muncii. Pe moment, problema ei era cum să surmonteze prostia şi ignoranţa şefilor, care îi răsplăteau munca excepţională cu un sentiment vecin cu invidia şi care îi ţineau mereu deasupra capului sabia trecutului său politic.

Mă temeam pentru Mahshid, pentru calea solitară pe care o apucase. Şi pentru Yassi şi fanteziile ei necontrolate despre locul minunat unde locuiau unchii ei. Mă îngrijoram pentru Sanaz şi inima ei frântă, pentru Nassrin şi amintirile ei, ca şi pentru Azin. Îmi făceam griji pentru toate, dar cel mai mult pentru Manna. Era o femeie foarte inteligentă şi tot ce i se întâmpla în momentul de faţă o ofensa, pornind de la faptul că ea şi soţul ei erau încă dependenţi financiar de familia ei, până la statutul mizerabil al intelectualilor şi,

cruzimile de zi cu zi ale regimului islamic. Nima, împărtășindu-i sentimentele şi dorinţele, i-a consolidat izolarea impusă. Şi totuşi, spre deosebire de Yassi, Manna refuza cu încăpăţânare să facă ceva pentru a schimba situaţia. Părea să aibă o satisfacţie nebunească, ştiind că i se irosesc puterile. Ea, la fel ca şi magicianul meu, era hotărâtă să fie mai dură cu ea însăşi, decât cu lumea din jur. Amândoi se învinovăţeau din pricina faptului că persoane inferioare deţineau controlul asupra vieţilor lor.

„Cum se face că mereu ne întoarcem la discuţia despre căsătorie, când ar trebui de fapt să vorbim despre cărți?“ spuse Mitra.

„Ar trebui ca domnul Nahvi să ne reamintească, am răspuns râzând, cât de triviale suntem pentru că o citim pe Austen şi vorbim despre căsnicie.“ Domnul Nahvi, cu costumul lui prăfuit, cămaşa închisă până în gât, părul tuns în scări şi ochii apoşi, era din când în când readus în discuţie, fiind ţinta facilă a glumelor noastre. Câştigase dispreţul meu etern în ziua în care proclamase că protagonista din *Mama* de Gorki era de departe o reprezentantă a feminităţii mai elocventă decât toate tinerele frivole din romanele lui Jane Austen.

9

Olga era tăcuta.

— Ah, striga Vladimir, de ce nu mă iubeşti aşa cum te iubesc şi eu?

— Îmi iubesc ţara, spuse ea.

— Şi eu! exclamă el.

— Şi exista ceva ce iubesc chiar și mai mult, continua Olga, desprinzându-se din îmbrăţişarea tânărului.

— Şi anume? o întrebă el.

Olga îl privi cu ochii ei de un albastru strălucitor şi răspunse fără să şovăie:

— Partidul!

Fiecare carte admirabilă pe care o citeam devenea o provocare pentru ideologia celor de la putere. Devenea un potenţial pericol şi o ameninţare nu atât din cauza textului în sine, cât din pricina felului în care era scrisă, a atitudinii pe care o avea autorul asupra vieţii şi a ficţiunii. Nicăieri nu era provocarea mai evidentă decât în cazul lui Jane Austen.

La cursurile mele din Allameh am petrecut mult timp pentru a evidenţia contrastul dintre Flaubert, Austen şi James, pe de o parte, şi Gorki cu *Mama,* Şolohov cu *Pe Donul liniştit* şi alte câteva aşa-zise ficţiuni realiste provenite din Iran, pe de altă parte. Pasajul reprodus mai sus, citat de către Nabokov în volumul *Lectures on Russian Literature,* a stârnit râsete la unul dintre cursurile mele din Allameh. Mi-am întrebat studenţii ce se întâmplă atunci când le negăm personajelor cea mai mică fărâmă de individualitate. Cine este mai împlinita ca om, Emma Bovary sau Olga, cea cu ochii de un albastru senin?

Într-una din zile domnul Nahvi mă urmă în birou. Încerca să-mi spună că Austen nu numai că era o scriitoare antiislamică, ci se făcea vinovată şi de un alt păcat: era o scriitoare colonialistă. Eram surprinsă să aud aşa ceva din gura cuiva care până atunci cita, mai mult sau mai puţin corect, doar din Coran. Mi-a spus că *Mansfield Park* era o carte ce scuza sclavia, şi că până şi cei din Occident erau conştienţi că greşiseră. Mă mira ceea ce spunea, mai ales că eram aproape sigură că domnul Nahvi nu *citise Mansfield Park.*

Abia mai târziu, cu ocazia unei călătorii în State, am aflat de unde îşi lua ideile domnul Nahvi, atunci când am cumpărat un exemplar din *Cultură şi imperialism* al lui Edward Said. Era de-a dreptul ironic faptul că un fundamentalist musulman cita din Said împotriva lui Austen. Era la fel de ironic precum faptul că majoritatea elementelor reacţionare din Iran ajunseseră să se identifice cu creaţiile şi cu teoriile celor consideraţi revoluţionari în Occident.

Domnul Nahvi tot venea la mine în birou şi scotea aceste

perle de înţelepciune. Rareori aducea vorba despre asta la curs; acolo de obicei era tăcut, păstrând o mina calmă, detaşată, de parcă rămăsese la ore pentru a ne face o favoare. Domnul Nahvi era unul dintre puţinii studenţi la care nu reuşisem să descopăr nicio calitate salvatoare. Puteam spune că era un tip iraţional, ca Eliza Bennet. Într-una din zile, după o dispută obositoare, i-am spus: „Nu te compar cu Eliza Bennet. Nu există nimic din felul ei de a fi în tine, să fii sigur de asta – sunteţi la fel de diferiţi ca un om şi un şoarece. Dar îţi aminteşti cât de obsedată era de Darcy, căutând mereu motive de cearta cu el, aproape interogând orice cunoştinţa nouă pe care o făcuse pentru a-şi confirma că el este persoana rea pe care ea o credea? Îţi aminteşti de relaţia ei cu Wickham? De faptul că simpatia ei nu se datora sentimentelor pe care le nutrea pentru el, ci urii lui faţă de Darcy? Uite cum vorbeşti despre ceea ce tu numeşti Occident! Nu poţi vorbi despre asta fără a folosi un adjectiv sau un atribut – *decadent, infam, corupt, imperial.* Fereşte-te de ce i s-a întâmplat lui Elizabeth!”

Încă îmi amintesc privirea pe care a avut-o când i-am spus toate astea. De astă dată, îmi folosisem autoritatea de profesoară pentru a avea ultimul cuvânt.

Domnul Nahvi avea o mare influenţă în universitatea noastră şi odată a turnat-o pe Nassrin comisiei disciplinare. Ochiul lui de vultur o zărise alergând pe scări într-o zi când întârziase la ore. La început Nassrin refuzase să semneze un act în care declara că promite să nu mai alerge niciodată în incinta universităţii, chiar dacă va mai întârzia la ore. În cele din urmă a consimţit, lăsându-se convinsă de doamna Rezvan, care i-a explicat că nu merita să fie expulzată din universitate pentru împotrivirea ei îndărătnică.

În timp ce aminteam isprăvile domnului Nahvi, am observat că Mitra şi Sanaz şuşoteau şi chicoteau. Când le-am rugat să ne împărtăşească şi nouă motivul veseliei, Sanaz a îndemnat-o pe îmbujorata Mitra să spună. Ea mărturisi că între prieteni îl porecliseră pe domnul Nahvi Mr. Collins al Universităţii Tabatabai, după personajul încrezut al

lui Jane Austen.

Într-o seară, după ore, domnul Nahvi şi-a făcut deodată apariţia în faţa Mitrei. Nu arăta ca de obicei… „Înfricoşător?” sugeră incorigibila Yassi. Nu, nu chiar aşa. „Îngâmfat? Arogant? Plictisitor?” continua Yassi cu dezinvoltura. Nu. În orice caz, domnul Nahvi nu părea a fi el însuşi. Aroganţa făcuse loc unei mari emoţii în timp ce îi înmâna Mitrei un plic. Sanaz o înghionti pe Mitra spunându-i să descrie plicul. Era de un albastru oribil, spuse ea. Şi puţea. Puţea? Da, mirosea a parfum ieftin, de trandafiri.

În plic, Mitra găsi o scrisoare, având aceeaşi culoare albastră şi mirosul îngrozitor. Un scris de mână impecabil era aşternut cu cerneală neagră pe coală.

„Spune-le cum începea scrisoarea!” o încurajă Sanaz.

„Ei bine, adevărul e că a început prin a scrie…”

Vocea îi pieri, de parcă îşi pierduse cuvintele.

„Narcisa mea aurie!“ strigă Sanaz, izbucnind în râs.

Serios? Narcisă aurie? Da, şi îi dădea înainte exprimându-şi iubirea veşnica pentru Mitra, ale cărei mişcări şi cuvinte i se întipăriseră în minte şi în inimă. Nimic – nicio putere – nu avuseseră asupra lui efectul zâmbetului ei, pe care spera că i-l adresează doar lui. Şi aşa mai departe.

Şi ce făcuse Mitra? doream noi să ştim. Toate lucrurile astea se întâmplau în toiul aventurii secrete pe care Mitra o avea cu Hamid, ne reaminti Sanaz. Ziua următoare, când domnul Nahvi apăru pe stradă din senin şi o abordă, ea încercă să îi explice că îi era imposibil să-i împărtăşească sentimentele. El dădu din cap ca un filosof şi plecă, numai ca să apară două zile mai târziu. Ea parcase pe o alee în apropierea universităţii şi tocmai deschidea portiera micii ei maşini, când deveni conştientă de prezenţa cuiva chiar lângă ea. „Ca umbra Morţii”, interveni Nassrin ameninţător. Ei bine, se întoarse şi îl găsi pe domnul Nahvi – păr ondulat, ochi apoşi, urecheat – care ţinea în mâna o carte de poeme scrisa de E.E. Cummings. Un alt plic albastru se putea zări dintre pagini. Înainte ca Mitra să poată protesta, îi puse cartea în braţe şi dispăru.

„Spune-i doamnei Nafisi ce a scris, adăugă Sanaz. I-ar face mare plăcere să afle că orele sale i-au fost de folos domnului Nahvi.“ Îi scrisese ca dedicaţie: *„pentru trandafirul meu sfios“.* Şi mai ce? Şi, ei bine, a reprodus un poem pe care dumneavoastră ni l-aţi predat într-o lecţie introductivă a cursului de literatura:

Undeva unde nu am mai călătorit, mai bucuroşi
ca niciodată, ochii tăi îşi au liniştea lor:
în cel mai delicat gest al tău sunt lucruri care mă învăluie
sau pe care nu le pot atinge pentru că sunt prea de aproape

cea mai neînsemnată privire a ta mă va da de gol
deşi m-am închis precum degetele,
tu mă desfaci mereu, petală cu petală, aşa cum Primăvara deschide
(atingând cu măiestrie şi mister) primul ei trandafir

sau dacă dorinţa ta îmi e aproape, eu şi
viaţa mea ne vom închide foarte frumos, deodată,
la fel ca inima acestei flori atunci când îşi imaginează
zăpada ce se aşterne grijuliu peste tot;

nimic din ceea ce ne este dat să vedem pe lumea asta nu se asemuie
cu puterea intensei tale fragilităţi: a cărei consistenţă
îmi impune culorile tărâmurilor sale,
aducând moartea şi eternitatea cu fiecare suflare

(nu ştiu ce anume din fiinţa ta se închide
şi se deschide; ceva din mine înţelege
că vocea ochilor tăi este mai profundă decât toţi trandafirii)
nimeni, nici măcar ploaia, nu are mâini atât de mici

„Asta-i de ajuns pentru a-ţi tăia cheful să mai predai poezie”, am spus eu, molipsită de dispoziţia lor copilăreasca.

„De acum înainte, ar trebui să predaţi doar poeme morbide precum *Childe Harold* sau *The Rime of the Ancient*

Mariner” sugeră Mahshid.

Mitra simţise că de data asta trebuia să recurgă la măsuri mai drastice înainte ca lucrurile să scape de sub control. După ce s-a consultat de câteva ori cu prietenii săi, a ajuns la concluzia că a-i răspunde cu un „nu“ categoric unei persoane atât de influente ca domnul Nahvi putea fi periculos. Era mai bine să îi spună o minciună convingătoare care să-l pună într-o postură imposibilă.

Când drumurile li s-au intersectat din nou, Mitra şi-a luat inima în dinţi şi l-a oprit pe domnul Nahvi. Bâlbâindu-se îmbujorată, i-a spus că îi fusese ruşine să dezvăluie adevăratul motiv pentru care îl respingea: era logoditǎ şi urma să se căsătorească cu o rudă îndepărtată. Familia viitorului soţ era influentă şi foarte tradiţionalistă, iar ea se temea ca ei să nu recurgă la cine ştie ce măsuri dacă aflau despre efuziunile domnului Nahvi. Tânărul se opri pentru o fracţiune de secundă, de parcă prinsese rădăcini în pământ, iar apoi se întoarse fără a spune o vorba şi o lăsă pe Mitra, care încă tremura uşor, în mijlocul străzii.

10

Cu ocazia ultimului revelion pe care îl petrecea în Teheran, doamna Rezvan mi-a cumpărat trei agrafe pentru păr. Erau agrafe pe care multe femei le foloseau pentru a-şi fixa basmaua. Nu învăţasem să port cum trebuie basmaua, şi devenise un ritual al nostru ca ea să o verifice şi să se asigure că eram aranjată, înainte de cursuri. Mi-a spus: „Draga mea doamnă Nafisi, mi-ar părea rău să ştiu că-ţi aminteşti de mine doar pentru lucrul acesta, dar chiar îmi fac griji pentru dumneata. Îmi promiţi că vei purta aceste agrafe cât timp voi fi plecată? Vreau să te găsesc aici când mă voi întoarce”.

Doamna Rezvan se pregătea să plece în Canada. Reuşise într-un final, după ani de chin, să obţină mult râvnita bursă pentru a-şi urma doctoratul. Ani întregi visase la momentul acesta, dar acum era prea neliniştită pentru a se bucura.

Eram fericita că pleacă, atât de dragul ei, cât şi pentru mine. Plecarea ei a venit aproape ca o uşurare.

În perioada aceea credeam că este excesiv de ambiţioasa şi că se folosea de oameni şi de mine pentru a-şi atinge scopurile. Mai târziu am descoperit că lucrurile nu stăteau chiar aşa. Ea nu avea doar ambiţia de a vizita diverse locuri şi de a deveni rector al facultăţii, deşi avea şi asta în minte. Ea îşi dorea să ajungă o personalitate în lumea literară: dragostea ei pentru literatură era reală, totuşi talentul ei era limitat. Setea de putere şi de control prevala şi chiar intra în conflict cu acea dragoste pentru literatură. Reuşise să trezească în mine sentimente contradictorii. Întotdeauna simţeam că e pe punctul de a-mi dezvălui ceva important despre ea, ceva care-mi va arăta adevărata ei faţă. Poate că ar fi trebuit să fiu mai curioasă. Poate ca dacă aş fi fost mai puţin preocupată de intruziunile şi de pretenţiile ei, aş fi observat mai multe.

Spre sfârşitul verii lui 1990, pentru prima dată în unsprezece ani, am plecat în vacanţă cu familia mea în Cipru, pentru a ne întâlni cu cumnatele mele, care nu ne văzuseră niciodată copiii. Ani de zile nu avusesem voie să părăsesc ţara, şi când într-un final am primit permisiunea să plec, mă simţeam paralizată şi nu reuşeam să mă urnesc să-mi fac paşaportul. Dacă nu ar fi fost Bijan, cu răbdarea şi cu stăruinţa lui, nu m-aş fi descurcat. Dar în cele din urmă am obţinut paşaportul şi într-adevăr am plecat, fără să întâmpin nici o dificultate. Am locuit la o prietena, una dintre fostele studente ale doamnei Rezvan. Aceasta mi-a povestit că doamna Rezvan obişnuia s-o întrebe despre mine, despre munca şi familia mea.

Mai târziu, după ce m-am întors acasă, prietena mea mi-a spus că în ziua în care am plecat, probabil cu acelaşi avion cu care noi zburaserăm spre Teheran, doamna Rezvan venise în vacanţa în Cipru. Era singură. O sunase pe prietena mea să întrebe de mine şi i s-a spus că plecasem deja. Doamna Rezvan dorea să meargă în aceleaşi locuri pe unde fusesem şi eu. A întrebat-o ce făcusem acolo şi pe

unde mă plimbasem.

Într-una din zile au mers la plaja unde fusesem şi eu să înot. Doamna Rezvan era ruşinoasă. A ezitat până să-şi pună un costum de baie, iar când a făcut-o, a vrut să meargă într-o parte părăsită a plajei, pentru ca nimeni să nu o poată vedea. A intrat în apă, dar după scurt timp a ieşit, spunându-i prietenei mele că, oricât de mult încerca, nu se putea obişnui să defileze în costum de baie.

Doamna Rezvan a dispărut din viaţa mea în momentul în care a plecat din Iran. Absenţa ei era la fel de desăvârşită precum îi fusese şi prezenţa. Nu a scris şi nici nu a telefonat atunci când s-a întors pentru câteva vizite ocazionale; auzeam de ea de la secretara de la Departamentul de Engleză. Ceruse de două ori prelungirea şederii pentru a-şi termina disertaţia. Uneori, când treceam pe holuri sau pe lângă biroul ei, îmi aminteam de doamna Rezvan, absenţa acesteia fiind în egala măsură un motiv de tristeţe, dar şi o uşurare.

La câteva luni după sosirea mea în America, am aflat că este bolnavă de cancer. Am sunat-o, dar nu era acasă. M-a sunat ea. În voce i se simţea formalismul familiar din Teheran. Dorea informaţii despre câţiva dintre studenţii noştri comuni şi despre activitatea mea. Şi apoi, pentru prima dată, îşi deschise sufletul şi începu să vorbească despre ea. Nu putea scrie – devenise prea dureros – şi se simţea mereu slăbită şi obosită. Fiica ei cea mare o ajuta. Avea multe planuri şi era plină de speranţă. Deschiderea ei faţă de mine nu stătea în lucrurile pe care mi le spunea, ci în tonul vocii, care conferea o anumita aură de confidenţialitate celor povestite: slăbiciunea ei, incapacitatea de a scrie, faptul că depindea de fiică. Era optimistă în privinţa ultimului tratament pe care-l urma, deşi cancerul se extinsese mult. M-a întrebat despre activitatea mea. Eu nu i-am spus că sunt sănătoasă şi că scriu o carte, pe scurt – că mă bucur de viaţă.

A fost ultima dată când am vorbit cu ea; curând după aceea a fost prea bolnavă pentru a mai putea vorbi la

telefon. Mă gândeam la ea aproape obsesiv. Părea atât de nedrept faptul că se îmbolnăvise de cancer atunci când era aşa aproape de atingerea ţelului său. Nu doream să vorbesc cu ea pentru a nu-i aminti că, din nou, eu fusesem cea norocoasă – fusesem binecuvântată să mai rămân o vreme pe pământ, lucru de care ea fusese văduvită atât de nedrept.

A murit la scurt timp după ultima noastră conversaţie. Intruziunile ei luaseră acum o altă formă. Când şi când, o fac să renască şi o recreez în mintea mea. Încerc să pătrund înţelesul emoţiilor şi al sentimentelor care au rămas nedezvăluite între noi. Îmi tot apare în faţa ochilor, prin licărul luminii, aşa cum era atunci când ne-am întâlnit prima oară, având acea privire piezişă şi ironică, iar apoi trece prin mine, lăsându-mă cu îndoielile şi cu regretele mele.

11

În primăvara lui 1996, la începutul lui martie mai exact, am observat pentru prima data transformarea lui Nassrin. Într-una din zile a apărut la curs fără veşmântul său obişnuit şi fără basma. Mahshid şi Yassi purtau basmale de diferite culori, iar când intrau în apartamentul meu şi le scoteau. Dar Nassrin era mereu îmbrăcată la fel; singura schimbare pe care şi-o îngăduia era culoarea veşmântului, care alterna între bleumarin, negru şi maro-închis.

În acea zi, a venit la curs mai târziu decât de obicei şi, scoţându-şi cu nonşalanţa haina, a rămas într-o cămaşa bleu, o jachetă bleumarin şi o pereche de blugi. Părul ei negru, lung şi moale, era împletit într-o coadă care se mişca dintr-o parte în alta, când îşi întorcea capul. Manna şi Yassi schimbară o privire, iar Azin îi spuse că arată bine, de parcă îşi schimbase coafura. Yassi spuse pe tonul ei ironic: „Ai o ţinută... absolut îndrăzneaţă! Vreau să spun, arăţi divin“. Până la sfârşitul cursului, Nassrin îmi păru atât de naturală în noua ei ţinută, încât deja îmi era greu să mi-o imaginez

pe vechea Nassrin.

Când umbla îmbrăcata în *chador* şi cu basma, Nassrin avea un mers sfidător; ea mergea în acelaşi mod în care făcea şi restul lucrurilor – febril, dar cu un soi de bravură. Acum, fără văl, stătea adusă de spate, de parcă voia să ascundă ceva. În mijlocul discuţiei despre personajele feminine create de Austen, am observat ce încerca ea să ascundă. De sub *chador* nu se putea vedea ce corp voluptuos şi sexy are. A trebuit să mă abţin să nu-i spun să lase mâinile jos şi să nu-şi mai acopere sânii. Nemaifiind îmbrăcată în robă, am putut observa că de fapt *chador-ul* era o scuză pentru a-şi acoperi trupul pe care încerca să-l renege – mai ales pentru că într-adevăr nu ştia cum să se comporte în această privinţă. Avea un fel ciudat de a merge, ca un copil la primii săi paşi; parcă urma să cadă din clipă în clipă.

După câteva săptămâni, a rămas după ore şi m-a întrebat dacă poate stabili o întâlnire cu mine. I-am spus să vină la noi acasă, dar a devenit formală şi a întrebat dacă ne putem vedea la o cafenea pe care eu şi studenţii mei o frecventam de obicei. Acum, când rememorez acele vremuri, observ că multe dintre povestirile lor cele mai personale şi confidenţele pe care mi le făceau mi le împărtăşiseră în locuri publice: la birou, în cafenele, în taxi sau când ne plimbam pe străzile întortocheate din apropierea casei mele.

Când am intrat în cafenea, Nassrin stătea la o măsuţa de lemn pe care era aşezată o vază cu garoafe roşii artificiale. Am comandat îngheţată de vanilie şi ciocolată pentru Nassrin şi *café glacé* pentru mine. Nassrin dorise să ne întâlnim pentru a-mi spune oficial că are un prieten. „Îl cunosc?“ am întrebat-o în clipa în care vâra linguriţa în cupa cu îngheţată. „Nu. Vreau să spun – îşi căută ea cuvintele –, s-ar putea să-l fi văzut. Bineînţeles, el vă cunoaşte. Eu îl ştiu de multă vreme, continuă ea, de parcă recunoştea în sfârşit un fapt ruşinos. Îl cunosc de mai bine de doi ani, oftă ea, dar suntem împreună doar de câteva

luni.“

Am fost luată prin surprindere. Am încercat să-mi ascund uimirea, căutându-mi cuvintele, dar expresia de pe chipul ei nu-mi permitea să mă eschivez. „Am vrut să vi-l prezint de multă vreme, dar pur şi simplu nu ştiam cum să procedez. Apoi mi-a fost teamă.“ „Teamă de ce anume? Este o persoană înspăimântătoare?” am spus încercând să fac o glumă. „Nu, m-am temut că nu o să vă placă”, spuse ea jucându-se cu linguriţa în îngheţată. „Nassrin, nu eu sunt cea care trebuie să-l placă.”

Îmi părea rău pentru ea. Era îndrăgostită – iar asta trebuia să fie cea mai frumoasă perioadă din viaţa ei –, dar ea era neliniştită în privinţa multor lucruri. Desigur, era nevoită să-l mintă pe tatăl ei. Trăia în multe lumi paralele: aşa-zisa lume reală a familiei, a locului de muncă şi a societăţii; lumea secretă a cursului nostru şi a tânărului ei prieten; şi lumea pe care o crease din minciuni. Nu eram sigură la ce se aştepta din partea mea. Trebuia să îmi asum rolul unei mame şi să o instruiesc în ale vieţii? Sa mă arăt mai curioasă şi să cer mai multe detalii despre el şi despre relaţia lor? Am aşteptat, încercând să-mi iau ochii de la garoafele roşii care parca mă hipnotizau şi să mă concentrez asupra lui Nassrin.

„Nu te-aş învinovăţi dacă ai râde pe seama mea“, spuse cu mare tristeţe, învârtind linguriţa în îngheţata topită.

„Nassrin, n-aş face niciodată aşa ceva, am protestat eu. Şi oricum, de ce aş face-o? Mă bucur pentru tine.“

„E jalnic, spuse ea urmându-şi firul gândurilor, fără să acorde atenţie vorbelor mele. Mama avea deja un copil când era de vârsta mea, dumneavoastră predaţi, şi uitaţi-vă la mine… mă port ca un copil de zece ani. Despre asta ar trebui să vorbim la cursul nostru.”

„Despre faptul că te porţi ca un copil de zece ani?“ am întrebat-o, încercând să o înveselesc.

„Nu, nu, despre cum noi toate – fete ca şi mine, care i-au citit pe Austen şi pe Nabokov, care vorbesc despre Derrida şi Barthes şi despre situaţia mondiala – nu ştim nimic, *nimic*

despre relaţia dintre un bărbat şi o femeie, despre ceea ce înseamnă să fii cu un bărbat. Nepoata mea de doisprezece ani probabil că ştie totul despre asta, probabil ca a ieşit cu mai mulţi băieţi decât mine.” Vorbea nervoasa, frământându-și în permanenţă mâinile.

Într-un fel avea dreptate, iar faptul că era pregătita să vorbească despre asta mă făcea să mă simt tandra şi protectoare faţă de ea. „Nassrin, i-am spus eu, niciuna dintre noi nu este mare expertă în privinţa asta. Cu fiecare nouă persoană pe care o cunosc, eu simt că o iau de la început. Lucrurile astea sunt instinctive. Tu trebuie să înveţi să-ţi laşi deoparte inhibiţiile, să te întorci în timp la perioada copilăriei, când băteai mingea cu băieţii şi nu te gândeai la nimic altceva.”

Nassrin nu răspunse. Se juca mângâind petalele florilor de ceară de pe masa.

„Ştii, i-am spus, primul meu soţ... Da, am mai fost căsătorită înainte să-l cunosc pe Bijan, pe când abia împlinisem optsprezece ani. Ştii de ce s-a căsătorit cu mine? Mi-a spus că l-a atras inocenţa mea – faptul ca habar n-aveam ce înseamnă un sărut francez. M-am născut şi am crescut în vremuri liberale, într-o familie cu vederi largi – părinţii m-au trimis în străinătate când nici nu împlinisem bine treisprezece ani – şi totuşi, iată: m-am căsătorit cu un bărbat pe care-l dispreţuiam în adâncul sufletului, care îşi dorea o soţie virgină şi, îmi pare rău s-o spun, care m-a ales. Umblase cu multe fete, iar când m-am dus cu el în Oklahoma, unde urma facultatea, prietenii lui au fost surprinşi să mă vadă, deoarece până în ziua când a plecat în Iran pentru vacanţa de vară, el trăise cu o americanca pe care o prezentase tuturor drept soţia sa. Aşa că nu te simţi prost! Lucrurile astea sunt complicate”

„Eşti fericită?” am întrebat-o neliniştită. A urmat o pauză lungă în timpul căreia am luat vaza şi am împins-o într-o parte, lângă perete.

„Nu ştiu, spuse ea. Nimeni nu m-a învăţat vreodată cum să fiu fericită. Am fost învăţaţi că plăcerea e un păcat, că

rolul sexului e doar procrearea, şi aşa mai departe. Mă simt vinovată, deşi n-ar trebui – doar pentru că mă interesează un bărbat. *Un bărbat,* repetă ea. *La vârsta mea!* Problema e că nu ştiu ce vreau, şi nici nu ştiu dacă fac ceea ce trebuie. Întotdeauna mi s-a spus ce e bine – şi deodată m-am trezit că nu mai ştiu ce am de făcut. Ştiu ce nu vreau, dar nu ştiu ce vreau“, a încheiat ea, uitându-se la îngheţata de care de-abia se atinsese.

„Ei bine, nu ai să afli răspunsul de la mine“, am spus eu. M-am aplecat spre ea, vrând să-i ating mâna, să o consolez. Numai că nu am atins-o. Nu am îndrăznit; părea atât de distantă şi de retrasă. „Voi fi alături de tine atunci când vei avea nevoie, dar dacă îmi ceri sfatul, nu te pot ajuta – va trebui să găseşti singură răspunsul. Bucură-te de viaţă!“ am pledat neconvingător. Cum putea cineva să fie îndrăgostit şi totuşi să-şi refuze puţină bucurie?

Tânărul prieten al lui Nassrin se numea Ramin. Îl văzusem cu diferite ocazii, prima dată la o întrunire prilejuită de lansarea cărţii mele despre Nabokov. Avea un master în filosofie şi preda cu jumătate de normă. Nassrin îl cunoscuse la o conferinţă unde el prezenta o lucrare şi de atunci ţinuseră legătura. Aş fi vrut s-o întreb dacă fusese dragoste la prima vedere. Cât timp durase până îşi mărturisiseră sentimentele? Se sărutaseră vreodată? Acestea erau lucrurile pe care doream atât de mult să le aflu, dar bineînţeles că n-am întrebat-o.

Când am plecat de la cafenea, Nassrin a spus ezitând: „Vreţi să mergeţi la un concert cu noi?“ „Un concert?” „Cântă câţiva dintre studenţii lui Ramin. Putem face rost de nişte bilete pentru dumneavoastră…”

12

Ar trebui să pun cuvântul *concert* între ghilimele, deoarece asemenea evenimente culturale erau parodii ale spectacolelor autentice, fie că erau interpretate într-un cadru privat, fie la centrul cultural construit de către

municipalitate în sudul Teheranului. Concertele erau subiectul unei ample polemici, deoarece, în ciuda nenumăratelor restricţii impuse, mulţi membri ai guvernului le considerau scandaloase. Spectacolele erau monitorizate îndeaproape, în special cele în care apăreau cântăreţi amatori, aşa cum erau şi cei pe care mergeam să-i vedem în acea seară. Cu toate astea, locul respectiv era mereu aglomerat, biletele se vindeau mereu în avans şi programul începea întotdeauna mai târziu.

Bijan nu avea nicio tragere de inimă să meargă. Prefera să asculte muzică de calitate în confortul şi intimitatea casei decât să se expună acestor mediocre performanţe live, cozilor interminabile şi neplăcerii ce rezulta din toate astea. Dar în cele din urma cedă entuziasmului copiilor şi rugăminţii mele. După revoluţie, aproape toate activităţile asociate cu prezenţa în public – vizionarea filmelor, concertele, mesele în oraş în compania prietenilor – se mutaseră în intimitatea caselor. Era reconfortant să ieşi în oraş din când în când, chiar şi cu prilejul unui eveniment atât de puţin important.

I-am întâlnit la intrare. Nassrin părea emoţionata, iar Ramin era timid. Era înalt şi zvelt; avea treizeci şi ceva de ani, înfăţişarea eternului student absolvent şi era atrăgător, cu aerul său studios. Mi-l aminteam sigur pe sine şi vorbăreţ, dar acum că ne era prezentat în noul său rol, părea să-şi fi pierdut fluenţa şi dorinţa de a vorbi. I-am mulţumit lui Ramin pentru invitaţie şi am pornit cu toţii spre o coadă lungă, formată în mare parte din femei şi bărbaţi tineri. Nassrin se ocupa de copii, iar eu, rămasă dintr-odată fără grai, am încercat să-l întreb pe Ramin despre cursurile sale. Doar Bijan părea indiferent la stânjeneala creată în acel moment. Făcuse sacrificiul de a-şi părăsi confortul căminului într-o seară din timpul săptămânii de lucru şi nu simţea niciun fel de obligaţie să mai şi socializeze.

Când am intrat în cele din urmă în sală, am văzut că era plină de oameni care stăteau pe coridoare, pe podea sau în picioare, îngrămădiţi lângă perete. Noi eram printre oaspeţii

de onoare, aşa ca locurile noastre erau pe al doilea rând, şi chiar am stat pe scaune. Programul a început târziu. Am fost întâmpinaţi de un domn care a insultat spectatorii timp de aproape douăzeci de minute, spunându-ne că oamenii din conducere nu doreau să distreze un public format din „bogătaşi imperialişti”, contaminaţi de cultura decadentă a Occidentului. Aceste cuvinte au adus zâmbetul pe feţele multora dintre cei ce veniseră să asculte muzica celor de la Gipsy Kings în acea seară. Domnul cu pricina ne-a avertizat că dacă cineva se va comporta într-un mod antiislamic, va fi dat afară. A îndemnat apoi femeile să respecte regulile referitoare la folosirea vălului.

E greu de redat cu acurateţe în imagini ce s-a petrecut în seara aceea. Grupul era format din patru tineri iranieni, cu toţii amatori, care ne-au cântat o selecţie din repertoriul celor de la Gipsy Kings. Numai că ei nu aveau voie să interpreteze vocal; puteau doar să cânte la instrumente. Şi nici nu li se permitea să arate vreo urmă de entuziasm – să-şi arate emoţia ar fi fost antiislamic. Şi cum stăteam acolo, într-o sală arhiplină, am hotărât că singurul mod în care seara putea fi transformată într-una distractiva era ca eu să pretind că sunt un observator extern, care nu venise să se distreze, ci să povestească despre cum arată o noapte în oraş, în Republica Islamică Iran.

Şi totuşi, în ciuda restricţiilor şi a calităţii interpretării, tinerii noştri muzicieni nu ar fi putut găsi nicăieri în lume un public mai receptiv, mai îngăduitor faţă de greşelile lor, mai recunoscător pentru muzica. De câte ori publicul, în cea mai mare parte tânăr şi nu neapărat format din bogătaşi, începea să se mişte sau să aplaude, doi bărbaţi îmbrăcaţi în costum apăreau pe scenă şi făceau semn ca lumea să nu mai aplaude şi să nu mai fredoneze. Chiar şi când încercam să ascultăm muzica, să uităm de aceşti doi clovni, reuşeau să se menţină în câmpul nostru vizual, mereu prezenţi, mereu gata să sară şi să intervină. Întotdeauna ne făceam vinovaţi de ceva.

Interpreţii aveau chipuri grave. De vreme ce era aproape

imposibil să cânţi lipsit de expresie, deveniseră morocănoși. Chitaristul principal părea supărat pe public; se încrunta, încercând să nu-şi mişte corpul – o sarcină dificilă, având în vedere faptul că interpreta melodiile celor de la Gipsy Kings.

La sugestia lui Bijan, am încercat să plecăm devreme – înainte de a fi, după cum se exprimase el, călcaţi în picioare de mulţime, care, neavând posibilitatea să-şi exprime trăirile în timpul spectacolului, putea să se răzbune îmbrâncindu-i pe ceilalţi. Afară, am stat câteva minute bune lângă intrare. Bijan, care nu prea spusese multe, fusese impresionat de eveniment.

„Îmi pare rău de aceşti puşti, a zis el. Nu sunt întru totul netalentaţi, dar nu vor fi niciodată judecaţi după calitatea muzicii. Regimul îi critică pentru că sunt occidentali şi decadenţi, iar publicul îi laudă fără spirit critic – nu pentru că sunt cei mai buni, ci pentru că interpretează o muzică interzisă. Deci, adăugă el, cum vor învăţa ei să cânte cu adevărat?”

„Ai dreptate, am spus, simţindu-mă obligată să acopăr liniştea care urmase celor spuse. Nimeni nu e judecat după valoarea muncii depuse. Oameni fără cea mai vagă pregătire muzicală umblă de colo până colo şi îşi spun muzicieni.” Nassrin era posacă, iar Ramin – tăcut şi stânjenit. Eram uimită de metamorfoza lui şi am hotărât să nu-i sporesc disconfortul, forţându-l să vorbească.

Deodată Nassrin se însufleţi. „Nabokov n-ar fi vrut să aibă de-a face cu aşa ceva, spuse ea emoţionată. Uită-te la noi – e jalnic –, am recurs la *aşa ceva* ca să ne distrăm.” Îşi mişca braţele şi vorbea fără să-şi tragă suflarea, dorind să-şi ascundă stinghereala în spatele potopului de vorbe. „Ar fi avut o zi plină dacă ar fi fost aici – ăsta da *poshlust!“*

„Ce?” spuse Negar, care agrease nu atât muzica, cât emoţia unei ieşiri în oraş.

„Poshlust”, repetă Nassrin, şi, atipic pentru ea, încheie astfel discuţia.

13

Bombăneam în sinea mea în timp ce aranjam pe masă farfuriile pentru cină. Bijan se întoarse spre mine şi zise: „Ce tot bombăni acolo?“ „Nu ţi s-ar părea interesant”, am răspuns, fără să-mi dau seama, pe un ton tăios. „Pune-mă la încercare!” a spus el. „OK, mă gândeam la menopauză.” Întoarse privirea către televizor. „Ai dreptate – nu mă interesează.” De ce nu-l interesa? N-ar fi trebuit să vrea sa afle mai multe despre această etapă a vieţii cu care se confruntase mama lui, prin care urma să treacă soţia sa, surorile, fiica şi – continuai eu îmbufnată – amanta, dacă ar avea vreodată o aventură? Ştiam că sunt nedreaptă cu el. Nu era insensibil faţă de greutăţile vieţii trăite în Republica Islamică, dar adopta o atitudine defensivă ori de câte ori bombăneam. Protestam de parcă el ar fi fost de vină pentru toate neplăcerile create de regim, şi în felul acesta îl făceam să se retragă în sine însuşi şi să se poarte ca şi cum ar fi fost indiferent în privinţa lucrurilor de care de fapt îi păsa.

Ultimul nostru curs s-a încheiat într-o atmosferă ciudată: discutam despre mamele fetelor – despre încercările şi necazurile prin care trecuseră şi despre faptul că nu aveau nici cea mai vagă idee despre ceea ce însemna menopauza. Discuţia începuse cu Manna. Cu o seară înainte, ea şi Nima văzuseră pentru a treia oară (cu ajutorul unei antene parabolice) filmul lui Vincente Minnelli, *Creatoarea de modele.* Vizionarea filmului o întristase pe Manna. Se gândea la faptul că nu-şi imaginase iubirea într-un context persan. Dragostea e dragoste, dar există atâtea moduri de exprimare. Când citea *Madame Bovary* sau când vedea *Casablanca,* putea să experimenteze textura senzuala a operei: putea auzi, vedea, atinge, simţi mirosul. Niciodată nu auzise un cântec de dragoste, nu citise un roman sau nu văzuse un film care s-o facă să creadă că ar putea trăi şi ea aşa ceva. Chiar şi în filmele persane, în care doi oameni se presupunea că se iubesc, acest lucru nu

putea fi detectat în privirile şi în gesturile lor. Dragostea era interzisă, alungată din sfera publică. Cum putea fi experimentată, dacă era ilegal să o exprimi?

Acea discuţie mi-a deschis ochii. Aşa am aflat că aproape toate fetele făceau separaţia între ceea ce ele descriau drept iubire spirituală (care era bună) şi sex (care nu era bun). Aparent, ceea ce conta într-o relaţie era nivelul elevat al afinităţii spirituale. Chiar şi Mitra aduse ca argument faptul că sexul nu era important, că satisfacerea sexuală nu contase niciodată pentru ea. Cea mai dură lovitură veni din partea lui Azin. Cu o notă de cochetărie în voce, semn că totul revenise la normal în viaţa ei – era într-o perioada de semiarmistiţiu cu soţul ei – Azin spuse că lucrul cel mai important în viaţă este comuniunea mistică a omului cu universul. Adăugă, filosofic, faptul că oamenii sunt doar un receptacul pentru o iubire spirituală mai înaltă. Receptacul?! Iată cum se duceau pe apa sâmbetei toate pretenţiile ei la plăcere sexuala şi compatibilitate fizică. Chiar şi Mahshid, care schimbase o privire rapidă cu Manna, era surprinsă.

„Deci, spuse Nassrin, care rămăsese tăcută până în acel moment, când soţul tău te bate, poţi pretinde că totul se întâmplă doar în imaginaţia ta, de vreme ce el e doar un receptacul gol care trebuie să-ţi îndeplinească fanteziile. Şi nu e vorba doar de Azin aici. În principiu, toate spuneţi acelaşi lucru.“

„Cum stau lucrurile între tine şi Nima? o întrebă Mitra pe Manna. Se pare că aveţi o relaţie echilibrată.”

„Îmi place de Nima pentru că nu există altcineva pe lumea asta cu care să pot vorbi aşa cum o fac cu el“, spuse Manna ridicând din umeri.

„Bietul Nima“, spuse Yassi.

„Nu-i spune aşa! Manna era nemiloasa în acea zi. Nici el nu are pe nimeni altcineva cu care să vorbească. Şi nefericirea e o forţă care uneşte oamenii, la fel ca şi dragostea.”

„Mă dezamăgiţi! spuse Yassi. Speram să-mi spuneţi că

atracţia fizica într-adevăr contează, că dragostea nu există doar la nivel spiritual şi intelectual. Speram să-mi spuneţi că mai întâi veţi deprinde iubirea fizică şi abia apoi veţi decide dacă este greşit sau nu. Sunt absolut uluită spuse ea, cufundându-se şi mai mult în canapea. De fapt, sunt bulversată", conchise ea cu un zâmbet triumfător.

„Au!" am strigat. Bijan îşi ridică privirea de la televizor şi mă întrebă dacă am păţit ceva. Mă tăiasem cu cuţitul în timp ce feliam nişte castraveţi pentru faimosul kebab de pui al lui Bejan. Se duse la baie şi reveni cu un leucoplast pe care mi-l înfăşură grijuliu pe deget. Fără să scoată o vorba, zâmbi cu indulgenţa şi se îndrepta spre dulăpior. Îşi turnă într-un păhărel o măsură de votcă făcută în casă, puse păhărelul pe măsuţă, lângă farfuria cu fistic, şi se aşeză să urmărească programul BBC. Intram şi ieşeam din bucătărie, bombănind. Nu-i de mirare că îi place viaţa pe care o are; şi dacă am trăi în State, tot asta ar face. Eu duc tot greul, am bodogănit, ca şi cum aş fi vorbit cu un interlocutor nevăzut, care întotdeauna mă lua la întrebări, ironizându-mi nemulţumirea. Chiar îmi este greu, am repetat eu, ignorând sentimentul de vinovăţie care mă încerca, ştiind că Bijan îşi avea şi el partea lui de greutăţi şi totuşi nu se plângea prea mult, şi că nu trebuia să-i port pică pentru tabietul lui: un păhărel de votcă şi programul BBC.

Când am terminat de tocat castraveţii şi verdeaţa, le-am adăugat peste iaurt. Între timp, ajunsesem la următoarea concluzie: cultura noastră evita ideea de sex, deoarece era mult prea implicată în asta. Trebuia să suprime cu violenţă sexul din acelaşi motiv din care un bărbat impotent îşi păzeşte cu străşnicie soţia. Întotdeauna sexul fusese separat de sentimente şi de iubirea spirituală, astfel încât ori erai pură şi virtuoasă, după cum spunea unchiul lui Nassrin, ori erai obscenă şi amuzantă. Noua ne era străin erosul, adevărata senzualitate. Aceste fete, fetele mele, ştiau o mulţime de lucruri despre Jane Austen, puteau discuta cu uşurinţă despre Joyce şi Woolf, dar nu ştiau

aproape nimic despre propriul lor corp, despre lucrurile la care trebuiau să se aştepte din partea trupului lor, despre care li se spusese că e sursa tuturor ispitelor.

Cum să îi spui unei femei că trebuie să înveţe să se iubească pe ea însăşi şi să-şi iubească propriul trup, înainte de a iubi pe altcineva şi de a se aştepta să fie iubită? Până să pun sarea şi piperul peste mâncare, găsisem răspunsul la această întrebare. Aşa că, la următorul curs, m-am prezentat cu un exemplar din *Mândrie şi prejudecată* într-o mână şi cu *Our Bodies, Ourselves*[28] – singura carte pe care o aveam la dispoziţie despre sexualitate – în cealaltă.

14

Lui Charlotte Bronte nu-i plăcea Jane Austen. „Pasiunea îi este cu totul necunoscută, şi nici chiar sentimentelor nu binevoieşte să le acorde decât ocazional o recunoaştere rezervată; un contact prea des cu acestea ar tulbura eleganţa progresului ei“, se plângea Bronte unei prietene. Luând în consideraţie temperamentul lui Charlotte Bronte, putem înţelege cum este posibil ca un bun romancier sa simtă aversiune faţă de altul, aşa cum şi Bronte o detesta pe Austen. Era vehementa şi stăruia în ura ei; îi scrisese lui G.H. Lewes, în 1848: „De ce o placi atât de mult pe domnişoara Austen? mă uimeşte acest fapt... Nu aflasem de Mând*rie şi prejudecată* până să citesc acea recenzie a ta; după aceea am cumpărat cartea. Şi ce am descoperit? Un adevărat portret dagherotip al unui chip banal; o gradină minunată, împrejmuită cu grijă, cu alei ordonate şi cu flori delicate; dar niciun chip luminos, plin de viaţă, niciun teren deschis, nici urmă de aer proaspăt, de dealuri, de ape curgătoare. Nu găsesc deloc atrăgătoare ideea de a trai alături de domnii şi doamnele de aici, captivi în casele lor elegante”.

Bronte are pe undeva dreptate, dar nu este întru totul

28 Trupurile noastre, noi înşine (În limba engleză în original)

corectă în acuzaţiile pe care le aduce. Nimeni nu poate spune că romanelor lui Austen le lipseşte pasiunea. Le lipseşte un anumit tip de senzualitate, apetitul pentru abandonul romantic nerafinat dintre Jane Eyre şi Rochester. Există însă o senzualitate tacită, o dorinţa indirectă.

„Vă rog, deschideţi cărţile la pagina 148 şi încercaţi să vizualizaţi scena pe măsură ce citiţi fragmentul. Darcy şi Elizabeth sunt singuri în casa domnului Collins. Darcy ajunge treptat să-şi dea seama de faptul că nu poate trai fără Elizabeth. Discuta despre semnificaţia pe care o are distanţa dintre locuinţa unei femei căsătorite şi casa părintească a acesteia.

Mr. Darcy îşi trase scaunul mai aproape de ea şi spuse: „Tu nu poţi avea dreptul să fii atât de ataşată de un loc. Nu se poate ca tu să fi fost mereu la Longbourn”.

Elizabeth păru surprinsă. Domnul îşi schimbă atitudinea; îşi trase scaunul la loc, luă ziarul de pe masă şi, privind peste el, zise cu o voce rece:

— Te simţi bine în Kent?

Să revenim la scena menţionata anterior. Insistenţa din tonul lui Darcy este un semn al pasiunii sale faţă de Elizabeth, sentiment ce iese la iveala chiar şi în cele mai banale situaţii în care aceştia interacţionează. Putem examina evoluţia sentimentelor lui Darcy analizând tonul vocii sale. Acesta atinge apogeul în scena în care o cere de soţie. Perseverenţa negativă – începutul discursului fiind „În zadar m-am străduit. Fără niciun rost.“ – devine aproape violentă, în parte pentru că romanul în sine este atât de reţinut, iar Darcy este cel mai sobru dintre toate personajele.

Acum vă rog să ascultaţi cu atenţie acel „tu“. Darcy i se adresează rareori – dacă o face vreodată – lui Elizabeth pe nume, dar are un fel special de a spune „tu“. În câteva rânduri, transformă acest pronume într-un apelativ de extremă intimitate. Ar trebui apreciate asemenea nuanţe într-o cultura ca a noastră, în care toată lumea este încurajată să-şi arate la modul cel mai exagerat dragostea

pentru imam şi, cu toate acestea, orice manifestare publică a sentimentelor, mai ales a iubirii, este interzisă.

Rareori există o descriere fizică a unui personaj sau a unei scene din *Mândrie şi prejudecata,* şi totuşi avem senzaţia că i-am văzut pe eroii romanului şi că le cunoaştem lumea lăuntrică; simţim că îi cunoaştem şi că percepem ceea ce-i înconjoară. Putem observa reacţia lui Elizabeth atunci când Darcy îi spune că este frumoasă, îl putem auzi pe domnul Bennet stând la taclale la masă şi îi putem vedea pe Elizabeth şi pe Darcy cum se plimbă pe moşia Pemberley. Uimitor este faptul că toate acestea sunt create cu ajutorul diferitelor tonuri ale vocii, al cuvintelor ce devin dispreţuitoare, necuviincioase, blânde, dure, linguşitoare, insinuante, insensibile, zadarnice.

Simţul tactil care lipseşte din romanele lui Austen este înlocuit cu o tensiune, o consistenţă erotică formată din sunete ce alternează cu momente de linişte. Reuşeşte să creeze o senzaţie de nostalgie punând în situaţii dificile personajele care se simt atrase unele faţă de altele. Elizabeth şi Darcy sunt aşezaţi unul lângă celălalt cu mai multe ocazii, dar de fiecare dată se află în locuri publice şi nu pot comunica. Austen creează o tensiune izvorâtă din frustrare, punându-i pe cei doi în aceeaşi încăpere şi totuşi atât de departe unul de celălalt. Tensiunea e accentuată de faptul că toata lumea se aşteaptă ca Jane şi Bingley să se îndrăgostească, şi nicidecum Elizabeth şi Darcy.

Luaţi drept exemplu scena petrecerii de la Elizabeth de acasă, care are loc spre finalul romanului, când ea caută cu disperare un moment în care să poată discuta cu el. Întregul eveniment se petrece într-o stare de nelinişte. Elizabeth stă lângă sora ei şi o ajută să toarne în ceşti cafeaua şi ceaiul, în timp ce-şi spune în sinea ei „Dacă nu vine la mine, *atunci* renunţ la el pentru totdeauna”. Până la urmă el se apropie de ea, dar una dintre fete o ia de braţ şi-i şopteşte: „Sunt hotărâtă să nu las niciun bărbat să ne despartă. N-avem nevoie de ei, nu-i aşa?” Darcy se îndepărtează, făcând-o să-l urmărească cu privirea. Ea

„invidia orice persoana cu care Darcy stătea de vorbă, nu avea răbdare să toarne cafeaua şi într-un final se înfurie pe ea însăşi pentru că se comporta atât de prosteşte”. Acest joc va continua toată noaptea. Darcy se apropie din nou de masa ei, aducând ceşcuţa înapoi, zăboveşte pentru o vreme, îşi spun câteva glume şi este nevoit să plece din nou.

Austen reuşeşte să ne atragă atenţia asupra celui mai uluitor aspect al unei relaţii: dorinţa, nostalgia după persoana iubită, care este atât de aproape, şi totuşi atât de departe. Este o aşteptare ce va fi împlinită, o nesiguranţa ce se va sfârşi într-un mod fericit. Scenele propriu-zise de amor sunt inexistente în romanele lui Austen, dar poveştile ei constituie un lung şi complex proces de curtare. Este evident faptul că pe ea o interesează mai mult fericirea decât instituţia căsătoriei, iubirea şi înţelegerea mai degrabă decât viaţa conjugală. Acest lucru reiese cu claritate din căsătoriile nepotrivite din romanele sale – Sir Thomas şi Lady Bertram, domnul şi doamna Bennet, Mary şi Charles Musgrove. Ca şi în poveştile Şeherezadei, descoperim o infinită varietate de căsnicii potrivite şi nepotrivite, de bărbaţi şi de femei, buni sau răi.

Nici afirmaţia lui Bronte referitoare la constrângeri nu este în întregime adevărata, deoarece femeile din romanele lui Austen încearcă în permanenţă să doboare aceste bariere. Ele se simt în largul lor în intimitate, în sfera sentimentelor, a relaţiilor personale complexe, şi nu în public. Romanul secolului nouăsprezece plasează femeia – cu fericirea, necazurile şi drepturile ei – în centrul povestirii, astfel încât căsătoria devine cea mai importantă temă. De la nefericita Clarissa a lui Richardson, la sfioasa şi supusa Sophia a lui Fielding şi până la Elizabeth Bennet, femeile au creat situaţiile complexe şi tensiunea care au determinat evoluţia intrigii. Ne-au supus atenţiei ceea ce exprimă romanele lui Austen: nu importanţa căsniciei, ci importanţa sentimentelor şi a înţelegerii într-o căsnicie; nu supremaţia convenţiilor, ci încălcarea lor. Aceste femei, rafinate şi

frumoase, sunt rebelele care spun „nu“ alegerilor făcute de mamele lor necugetate, de taţii lor incompetenţi (rareori există vreun tată înţelept în romanele lui Austen) şi de societatea convenţională şi rigidă în care trăiesc. Luptând pentru dragoste şi camaraderie, încercând să atingă acel obiectiv iluzoriu aflat la baza democraţiei – dreptul de a alege –, ele riscă ostracizarea şi sărăcia.

15

Imaginaţi-vă o noapte de vară! Suntem la o petrecere în aer liber şi stăm într-o grădină înmiresmată. Rafinata noastră gazdă a aranjat pe terasa ce da spre piscină măsuţe cu lumânări delicate. Într-un colţ, lângă perete, erau împrăştiate pe un covor persan câteva perne colorate. Unii dintre noi stăteam pe aceste perne. Vinul şi votca sunt făcute în casă, deşi n-ai zice, după culoare. Zgomotul râsetelor şi al vorbelor pluteşte printre mese. Compania este plăcută – oameni culţi, inteligenţi, sofisticaţi, care au multe de spus.

Ce ascultam noi, cei care stăteam pe acele perne, jucându-ne cu paharele de vin? Gazda noastră istorisea din nou povestea cu autocarul. Mulţi dintre noi auziseră în ultimele două zile doar fragmente din acea poveste, dar părea neverosimilă chiar şi pentru noi, cei care eram obişnuiţi cu poveştile incredibile. Gazda noastră era o persoana de încredere, ba mai mult, aflase informaţia direct de la sursă, sau cel puţin de la una dintre persoanele implicate în acel incident.

Cu două luni în urmă, consiliul Asociaţiei Scriitorilor a primit invitaţia de a participa la o conferinţă în Armenia. Invitaţia era adresată tuturor membrilor consiliului. La început, mulţi dintre aceştia au primit telefoane de ameninţare din partea agenţilor serviciului de informaţii, care îi *sfătuiau* să nu se ducă la conferinţă, dar, după un timp, cei aflaţi la putere au părut să se înduplece în această privinţă şi chiar să încurajeze călătoria. În cele din urmă,

vreo douăzeci dintre membri au acceptat invitaţia şi au hotărât să închirieze un autocar. Din acest punct, poveştile încep să difere în privinţa detaliilor – unii pretind că au bănuit încă de la bun început ca ceva era suspect; alţii se acuză reciproc că au fost complici la conspiraţie. Cu toţii sunt însă de acord în privinţa faptului că toţi cei douăzeci şi unu de scriitori au pornit la drum. Unora li s-a părut ciudat că autocarul n-a ajuns la timp şi că şoferul fusese schimbat. Alţii au observat că anumiţi colegi au contramandat totul şi au hotărât să nu mai plece exact în dimineaţa cu pricina.

În cele din urmă au plecat. Călătoria a decurs bine până după miezul nopţii, sau, după cum spun unii, până în jurul orei două dimineaţa, când toţi pasagerii dormeau – toţi, în afara unui insomniac, care a observat că autocarul se oprise şi şoferul dispăruse. A privit pe geam şi a văzut că autocarul era oprit pe marginea unei prăpăstii foarte adânci. În acel moment, a alergat – strigând pentru a-i trezi pe ceilalţi – până la locul şoferului, a trecut la volan şi a întors autocarul. Ceilalţi pasageri, care se treziseră înspăimântaţi din somn, au coborât agitaţi din autocar şi s-au trezit în faţa membrilor securităţii care se aflau acolo cu Mercedesurile şi cu elicopterele. Pasagerii au fost duşi în diferite avanposturi pentru a fi interogaţi şi, după ce li s-a spus explicit să nu povestească nimic, au fost eliberaţi. În ziua următoare, tot Teheranul auzise cele întâmplate. Se pare că planul era ca autocarul să fie aruncat în prăpastie şi să se pretindă că totul fusese doar un accident.

Circulau multe glume pe tema asta şi a altor incidente similare. Mai târziu în acea noapte, în drum spre casă, am discutat cu Bejan despre teribila încercare prin care trecuseră scriitorii. „Este aşa de ciudat, spuse el. De obicei, când vorbeşti despre majoritatea acestor scriitori, o faci din pricina frustrării pe care ţi-o creează atitudinea lor faţă de literatură, dar o asemenea întâmplare face ca toate astea să devină irelevante. Nu contează cât de mult te contrazici cu aceşti oameni sau ce părere ai despre ei ca scriitori, în cele din urmă compasiunea biruie toate celelalte

considerente.”

La scurt timp după acea petrecere, într-o dimineaţă, am fost treziţi de o prietenă care era căsătorită cu unul dintre fondatorii Asociaţiei Scriitorilor. În voce i se citea spaima. Voia să ştie dacă putem suna la BBC să anunţăm ce se întâmplă. Ea şi soţul ei fuseseră obligaţi să părăsească Teheranul pentru o vreme, până ce lucrurile se mai linişteau, şi ne întreba dacă fiul ei poate să stea la noi pentru câteva zile.

Acest incident fusese precedat de multe altele: atacul de la o mică petrecere dată de consulul german în propria casa, în cinstea unor intelectuali şi scriitori, care s-a soldat cu arestarea acestora; dispariţia unui cunoscut ziarist de stânga, redactor al unei reviste de succes, care fusese arestat împreuna cu alte persoane şi reţinut în continuare, după ce li se dăduse drumul celorlalţi. Mai târziu s-a spus că plecase în Germania, unde trăiau soţia şi familia lui, dar el nu a ajuns niciodată acolo. Guvernul iranian pretindea că acesta părăsise Iranul şi că germanii îl reţinuseră. Guvernul german a negat toate aceste acuzaţii. Mişcarea de protest creată la nivel internaţional de dispariţia lui a ţinut povestea pe prima pagină a ziarelor. Într-o zi a apărut pe aeroportul din Teheran, spunând o poveste stranie, cum că fusese plecat în Germania şi de acolo într-o altă ţară. Câteva zile mai târziu, a publicat o scrisoare deschisă în care descria torturile la care a fost supus de către regim şi bineînţeles că a fost arestat din nou. În cele din urmă, a fost eliberat în urma presiunii internaţionale. La scurt timp după acest episod, un editor care-l ajutase pe el şi pe alţi scriitori disidenţi a plecat de acasă şi nu s-a mai întors niciodată. Corpul său, ca al multor altor disidenţi, a fost aruncat într-un loc părăsit de la periferia Teheranului.

Pe la mijlocul anilor nouăzeci, într-un efort de deschidere către Europa, un număr de intelectuali occidentali au fost invitaţi în Iran. Paul Ricoeur a venit pentru o serie de conferinţe. A ţinut trei prelegeri; la fiecare dintre acestea, publicul se revărsase până pe holuri şi pe scări. La ceva

timp după aceea, V.S. Naipaul a venit în Iran. În Isfahan a fost întâmpinat de către Ahmad Mir Alai, un bine-cunoscut traducător şi editor. Parca îl văd în faţa ochilor pe Mir Alai, în librăria lui din Isfahan, care devenise un loc de întâlnire şi discuţii pentru intelectuali şi scriitori. Era un bărbat palid; pielea lui părea că se decolorase. Era mic şi îndesat şi purta ochelari cu rame rotunde. Nu ştiu cum, dar combinaţia între tenul palid şi corpul durduliu te făcea să ai încredere în el şi să-i încredinţezi poveştile tale. Avea o minte ascuţită şi părea genul de om care te ascultă şi îţi arată compasiune. Acest lucru se datora în parte faptului că, spre deosebire de prietenii săi mai militanţi, el nu era o persoana combativă. Îl puteam considera o victimă, deoarece nu era interesat de politică – uneori era prins la mijloc şi trebuia să ia o atitudine politică radicală, în pofida firii sale. Avea un excelent gust în alegerea autorilor din care făcea traduceri, pe listă aflându-se Naipaul, Kundera şi o mulţime de alţi scriitori.

La câteva luni după ce Naipaul a părăsit Iranul, trupul lui Mir Alai a fost găsit pe stradă, lângă o rigolă. Plecase de acasă în cursul dimineţii şi nu s-a mai întors. Seara târziu, familia a fost anunţată că murise. O sticluţă de votcă fusese găsită într-unul din buzunare. Pe partea din faţă a cămăşii fusese stropit cu votcă, în încercarea de a face să pară că Mir Alai trăsese o beţie ziua în amiaza mare şi că suferise un atac de cord în plină stradă. Nimeni nu a crezut aşa ceva. I-a fost descoperită o vânătaie mare pe piept şi urma unei injecţii pe un braţ. Fusese interogat şi, fie din greşeală, fie deliberat, ucis.

Imediat după acest incident, Jahangir Tafazoli, faimosul expert în Iranul antic, a fost găsit mort. Îl cunoşteam bine. Era foarte timid şi slăbuţ; avea o claie de păr negru şi ochi mari, ce păreau imenşi sub lentilele ochelarilor. Tafazoli nu era implicat în politică, deşi scrisese pentru Encyclopedia Iranica, un proiect coordonat de către un remarcabil om de ştiinţă iranian, profesor la Columbia, care fusese pus sub acuzaţie de către guvernul iranian. Aria lui de cercetare –

Iranul preislamic – era detestată de regimul islamic. Plecase de la Universitatea din Teheran către casă şi pe drum, dintr-o maşină, îi dăduse un telefon suspect fiicei sale, acasă. Corpul i-a fost găsit la marginea unui drum aflat departe atât de locuinţa sa, cât şi de universitate. S-a susţinut că, încercând să schimbe cauciucul, fusese lovit de o maşină.

De nenumărate ori, la servicii funerare, petreceri şi întruniri, discutam cu prietenii şi colegii despre aceste morţi. Readuceam în discuţie şi evocam obsesiv felul în care se spunea oficial că muriseră, apoi îi ucideam din nou, încercând de astă dată să înţelegem felul în care muriseră de fapt. Încă mi-l închipui pe Tafazoli stând în maşină între doi bătăuşi, obligat să o sune acasă pe fiica sa, şi apoi stau şi mă întreb: Unde l-au ucis? L-au lovit în maşină? Sau l-au dus într-una din casele lor conspirative şi l-au omorât acolo, după care l-au aruncat pe drumul acela pustiu?

16

„Dacă promiţi că te porţi frumos, îmi spuse magicianul la telefon, am o surpriza pentru tine.“ Am convenit să ne întâlnim la o cafenea populară, care dădea într-un restaurant şi avea propria patiserie la intrare. Numele îmi scapă şi oricum, sunt sigură ca a fost schimbat după revoluţie, la fel ca numele multor altor localuri.

Am ajuns cu rucsacul plin de cărţi şi l-am găsit pe magician la o masa aşezată într-un colţ, răsfoind propriul lui teanc de cărţi. „Căutai o ediţie engleză din *O mie şi una de nopţi,* spuse el. Ţi-am găsit o ediţie Oxford.” Am comandat un cappuccino pentru mine, un espresso pentru el şi două *napoleon,* produsele de patiserie pentru care era renumită acea cafenea. „Ţi-am adus şi poemul lui Auden pe care-l căutai, deşi nu ştiu sigur de ce ai nevoie de el“, spuse magicianul, întinzându-mi o coală pe care era scrisă la maşină *Scrisoarea către Lordul Byron,* de Auden.

„Am avut o discuţie foarte interesantă zilele trecute la curs, am spus eu. Vorbeam despre *Iarna decanului* şi *Lolita*

şi despre alte cărţi studiate la curs. Una dintre fetele mele, Manna – îţi aminteşti de ea?“ „Da, mi-o amintesc pe Manna, poeta ta.“ „Da, ei bine, Manna m-a întrebat cum îi putem asocia pe aceşti autori cu Jane Austen, care este mult mai încrezătoare în ceea ce priveşte lumea şi oamenii.”

„Mulţi oameni fac această greşeală în privinţa lui Austen, spuse el. Ar trebui s-o citească cu mai multă atenţie."

„Da, exact asta i-am spus şi eu – tema predilectă a lui Austen este cruzimea săvârşită de oameni ca noi, nu în împrejurări extraordinare, ci în situaţii obişnuite. Cu siguranţă că lucrul ăsta e şi mai înfricoşător, nu? Şi iată de ce îmi place Bellow”, am spus cu emfază, gândindu-mă la noua mea pasiune.

„Ce nestatornică eşti! spuse el. Cu Nabokov ce s-a întâmplat? O carte şi deja îl uiţi?“ „Nu e vorba de asta, am răspuns, încercând să-i ignor tonul ironic, dar romanele lui Bellow vorbesc despre cruzime la modul personal, despre coşmarul de a fi liber, despre povara liberului-arbitru – şi asta este valabil şi pentru romanele lui James. Libertatea şi asumarea responsabilităţii pentru deciziile luate pot fi înspăimântătoare.” „Da, mai ales să nu ai o Republică Islamică pe care să dai vina. Zise el. Şi nu o spun pentru că ei ar fi nevinovaţi – departe de mine gândul ăsta“, adăugă după o scurtă pauză.

„Ia asculta aici, am spus răsfoind prin *Mo re Die of Heartbreak,* carte pe care o adusesem special pentru a-i citi pasajele mele preferate:

Scopul Revoluţiei a fost încercarea de a izola Rusia de coşmarul conştiinţei modeme. În aceasta ţară claustrată, Stalin inocula vechea moarte. În Occident, nenorocirea era noua moarte. Nu exista cuvinte pentru a descrie ce se întâmplă cu sufletul celor din lumea liberă. Nu contează funcţiile înalte şi stilul luxos de viaţă. Ştim, în străfundurile minţii, ca asta nu duce la nimic bun. Toate aceste lucruri sunt percepute de către centrii izolaţi ai conştiinţei, care luptă împotriva stării de veghe absolută. Starea de veghe absolută ne-ar face să ne asumam noua moarte, nenorocire

caracteristica părţii noastre de lume. Activarea conştiinţei faţă de ceea ce se întâmplă cu adevărat în lume ar fi un proces de purificare."

„Îmi place sintagma *vechea moarte*, i-am spus. La un moment dat vorbeşte despre atrofierea sentimentelor – Occidentul e cuprins de o atrofiere a sentimentelor…"

„Da, răspunse el. Domnul Bellow, sau după cum îi spun studenţii, Saul, poate fi citat cu uşurinţă. Nu sunt sigur dacă asta e o virtute sau un defect."

„Dar cine m-a iniţiat? Cine mi-a dat *Filiera Bellarosa?* l-am întrebat pe un ton acuzator. Cred că e un autor important pentru studenţii mei, care au tendinţa să privească Occidentul fără niciun pic de spirit critic. Din pricina Republicii Islamice, şi-au format o imagine mult prea roz despre Occident. Tot ce e bun, în ochii lor provine din America sau din Europa, de la ciocolată şi gumă de mestecat, până la Austen şi Declaraţia de Independenţă. Bellow le oferă o perspectivă mai realistă asupra Vestului. Le dezvăluie problemele şi temerile occidentalilor"

„Uite ce vreau sa spun. Asta e ideea. De aceea…" Dar magicianul nu se uita la mine. „Nu mă asculţi!" am spus supărată. Privea undeva în spatele meu şi făcea semne ospătarului, care sosi îndată la masa noastră. „Ce se întâmplă? Ce-i cu agitaţia asta?" întrebă el. Pentru că într-adevăr era zarvă în spatele nostru, fapt ce-mi scăpase din vedere în râvna mea de a expune virtuţile domnului Bellow.

Ospătarul ne-a explicat că era vorba despre o razie. Gărzile stăteau la ieşire şi îi controlau pe cei care începuseră să plece. Ne-a sugerat delicat că dacă nu suntem rude, ar fi mai bine ca magicianul să se mute la o altă masă, iar eu să spun că aştept o comandă de la patiserie, când voi fi întrebată ce fac acolo.

„Dar nu facem nimic rău, am spus. Nu am de gând să mă mut, şi nici tu nu o vei face!" am adăugat, întorcându-mă spre magician. „Nu fi nesăbuită! a spus el. Doar nu vrei să iasă un scandal." „Îl sun pe Bijan chiar acum", am spus eu. „La ce bun? Chiar crezi că or să-l asculte, de vreme ce nici

soţia nu şi-o poate struni?” răspunse el. S-a ridicat de la masă, cu ceaşca de cafea în mână. „Ai uitat ceva“, am spus întinzându-i exemplarul din *O mie şi una de nopţi.* El a spus, în engleză: „Acum chiar te porţi copilăreşte!” „Cred că ai nevoie de ceva care să te ţină ocupat, şi, de altfel, deja am fotocopiat celalalt exemplar pe care mi l-ai dat.” El s-a mutat la o masă departe de mine, luându-şi cărţile şi cafeaua, iar eu am rămas singură, încercând să-mi mănânc prăjitura, răsfoind frenetic prin *More Die of Heartbreak*, de parcă toceam pentru examenul de a doua zi.

Gărzile Revoluţionare au intrat în cafenea şi au început să treacă pe la fiecare masă. Câţiva tineri reuşiseră să se strecoare afară la timp, dar alţii nu fuseseră la fel de norocoşi. O familie formată din patru membri, magicianul meu, două doamne de vârstă mijlocie şi trei bărbaţi tineri au fost lăsaţi la urmă. Când comanda mea a fost gata, m-am ridicat de la masă şi i-am lăsat un bacşiş gras ospătarului. Am scăpat din braţe pachetul cu cărţi, care s-au împrăştiat pe podea, am aşteptat ca ospătarul să-mi aducă o sacoşă şi am plecat fără să privesc spre magician.

În taxi, mă simţeam confuză, nervoasă şi puţin cuprinsa de remuşcări. Voi pleca din ţară, mi-am spus în sinea mea. Nu mai pot trăi în felul ăsta. De fiecare dată când se întâmpla ceva de genul ăsta, eu, ca şi mulţi alţii, mă gândeam să plec într-un loc unde viaţa de zi cu zi să nu mai semene cu un câmp de luptă. În ultima vreme, gândul de a părăsi Iranul devenise mai mult decât un mecanism de autoapărare, iar incidentele de genul acesta erau un factor hotărâtor. Unii dintre prietenii şi colegii mei încercaseră să se adapteze situaţiei. „Cu mintea şi cu sufletul nu suntem de partea regimului, spunea unul dintre ei, dar ce altceva putem face decât, să ne supunem? Să înfund puşcăria şi să-mi pierd slujba doar de dragul a doua şuviţe de păr purtate la vedere?” Cândva doamna Rezvan a spus: „De-acum ar trebui să fim obişnuite cu toate lucrurile astea; tinerele din ziua de azi sunt cam răsfăţate – vor cam multe. Uitaţi-va la Somalia sau la Afganistan! În comparaţie cu femeile de

acolo, trăim regeşte”.

„Nu mă pot obişnui!” a spus Manna într-una dintre zile. Şi n-o puteam condamna. Eram nefericite. Comparam situaţia în care eram cu ceea ce am fi putut avea şi găseam puţină consolare în faptul că milioane de oameni erau şi mai nefericiţi ca noi. De ce-ar fi trebuit ca suferinţa altora sa ne facă pe noi mai fericite sau mai mulţumite?

Când am ajuns acasă, Bijan şi copiii erau la parter, în apartamentul mamei mele. Am pus în frigider prăjiturile *napoleon* pe care le luasem pentru ei şi am lăsat afară prăjitura cu morcov pentru mama. Apoi m-am dus direct la congelator, mi-am umplut un bol mare cu îngheţata peste care am turnat cafea şi alune, iar când copiii şi Bejan au urcat, eu deja eram în baie şi vomitam. Toată noaptea am vomitat. La un moment dat magicianul meu a sunat, „Îmi pare aşa de rău! O întâmplare ca asta te face să te simţi pângărit”, a spus. „Şi mie îmi pare rău, i-am răspuns. Tuturor ne pare rău – nu uita să-mi dai un autograf pe carte!”

Stomacul meu nu mai suporta nimic, nici măcar apa, iar dimineaţa, când am deschis ochii, camera a început să se învârtească; vedeam numai luminiţe care dansau ameţitor în aer. Am închis ochii, i-am deschis din nou, dar luminiţele au reapărut. M-am apucat cu mâinile de stomac şi am fugit la baie, unde am vomitat doar fiere. Toată ziua am stat în pat, cu pielea sensibilă până şi la atingerea cearşafurilor.

17

N-ai putea s-o şochezi mai mult decât mă şochează ea pe mine;
Pe lângă ea, Joyce pare nevinovat ca iarba.
Nu mă simt în largul meu văzând
O englezoaică, fată bătrână din clasa de mijloc
Cum descrie efectul senzual pe care-l au banii
Şi cum dezvăluie aşa deschis şi cu atâta seriozitate
Baza economica a societăţii.

O fată este violată, dusă în portbagajul unei maşini şi apoi ucisă. Un tânăr student este omorât şi i se taie urechile. În romanele lui Bellow au loc discuţii despre lagăre de prizonieri, despre moarte şi distrugere; Nabokov descrie monştri precum Humbert, care violează fete de doisprezece ani; chiar şi în opera lui Flaubert există atât de multă durere şi trădare. „Ce legătură au toate astea cu Austen?“ întrebă Manna într-una din zile.

într-adevăr, care era legătura? Satirele lui Austen şi caracterul ei generos le-au făcut pe studentele mele să împărtăşească opinia conform căreia ea era o celibatară nostimă, împăcată cu lumea, prea puţin conştientă de brutalitatea oamenilor. A trebuit să le amintesc de *Scrisoarea către Lordul Byron* de Auden, în care poetul îi cere lui Byron să-i transmită lui Jane Austen cât de iubite sunt romanele ei aici.

Eroinele lui Austen sunt neîndurătoare şi se poartă după bunul lor plac. Există multă trădare în romanele ei, multă lăcomie şi falsitate, mulţi prieteni neloiali, mame egoiste, taţi tiranici, atât de multă vanitate, cruzime şi durere. Austen e generoasă cu păcătoşii ei, dar asta nu înseamnă că iartă pe cineva, nici măcar pe eroinele ei. Eroina ei preferată şi cea mai puţin atrăgătoare, Fanny Price, este de fapt cea care suferă cel mai mult.

Ficţiunea modernă scoate la iveala răul din viaţa de familie, din relaţiile banale, din oamenii obişnuiţi, ca mine şi ca tine („Cititorule! *Bruder!“*- cum a spus Humbert). Răul în creaţia lui Austen, ca în majoritatea marilor opere literare, constă în incapacitatea de a-i *vedea* pe ceilalţi, şi, prin urmare, de a te identifica emoţional cu ei. Ceea ce este mai înfricoşător e faptul că această incapacitate de a vedea poate exista atât în cei mai buni dintre noi (Eliza Bennet), cât şi în cei mai răi (Humbert). Avem capacitatea de a deveni cenzorul orb, de a le impune celorlalţi viziunile şi dorinţele noastre.

Odată ce răul e individualizat, devenind parte din cotidian, calea de a-i ţine piept devine de asemenea

individuală. Întrebarea esenţială e cum supravieţuieşte sufletul. Iar răspunsul este: cu ajutorul dragostei şi al imaginaţiei. Stalin a pustiit sufletul Rusiei inoculând vechea moarte. Mandelstam şi Siniavski au redat viaţa acestui suflet, recitând poezii colegilor de închisoare şi scriind despre asta în jurnalele lor. „Probabil că pentru a rămâne poet în asemenea împrejurări, scria Bellow, trebuie să ajungi şi în miezul politicii. Sentimentele şi trăirile umane, înfăţişarea şi chipul uman îşi recapătă locul care li se cuvine – prim-planul.“

18

Decizia de a părăsi Iranul a venit absolut întâmplător – cel puţin aşa a părut. Asemenea decizii, indiferent cât de spectaculoase ar fi, rareori sunt planificate. La fel ca şi căsătoriile care merg prost, sunt rezultatul anilor întregi de resentimente şi de furie care deodată se sfârşesc printr-o hotărâre fatală. Ideea de a pleca, la fel ca şi posibilitatea divorţului, stă la pândă în mintea noastră, întunecată şi sinistră, gata să iasă la suprafaţă la cea mai mică provocare. Dacă ne întreba cineva de ce plecăm, înşiram din nou motivele obişnuite: locul meu de muncă şi sentimentele mele ca femeie, viitorul copiilor noştri şi călătoriile mele în Statele Unite, care ne făcuseră încă o dată conştienţi de alegerile pe care le puteam face şi de posibilităţile pe care le-am avea astfel.

Pentru prima dată, eu şi Bijan am avut certuri serioase, şi pentru o vreme nu vorbeam despre nimic altceva în afară de decizia de a pleca sau de a rămâne. Când Bijan a constatat că de data asta eram hotărâtă să plec, a urmat o perioadă de tăcere chinuitoare; apoi am trecut printr-o fază în care am avut certuri lungi şi supărătoare, la care participau familia şi prietenii. Bijan spunea că nu era o idee prea grozavă şi că trebuia să aşteptăm cel puţin până mai cresc copiii; magicianul meu spunea că e cel mai bun lucru pe care îl puteam face; prietenii mei aveau păreri împărţite.

Fetele mele nu voiau ca eu să plec, dar multe dintre ele hotărâseră la rândul lor să plece. Părinţii mei doreau să plecăm, chiar dacă asta însemna că ei vor rămâne singuri. Perspectiva unei vieţi mai bune pentru copii – chiar dacă o iluzie – este foarte atrăgătoare pentru majoritatea părinţilor.

În cele din urmă, Bijan, mereu raţional şi mult prea chibzuit, fusese de acord că trebuie să plecăm – cel puţin pentru câţiva ani. Acceptarea noului nostru destin îl pusese în mişcare. Felul lui de a face faţă plecării noastre iminente era unul pragmatic; se ocupa cu dezmembrarea a optsprezece ani de viaţă şi muncă şi cu înghesuirea lor în cele opt geamantane pe care ne era îngăduit să le luăm cu noi. Eu mă descurcam altfel; evitam realitatea, până la negarea acesteia. Faptul că el suporta totul atât de elegant mă făcea să mă simt vinovată şi nesigură. Amânam pregătirea bagajelor şi refuzam să vorbesc serios despre asta. La curs, atitudinea degajată şi neserioasă pe care o adoptam le deruta pe fete, acestea neştiind cum să reacţioneze.

Nu discutaserăm niciodată aşa cum ar fi trebuit despre hotărârea mea de a pleca. Era clar faptul că nu voi putea ţine la nesfârşit cursul, şi-mi exprimasem speranţa că fetele vor organiza propriile lor cursuri, la care vor aduce cât mai multe prietene. Simţeam tensiunea care plutea în aer în momentele de tăcere ale Mannei şi în aluziile indirecte pe care Mahshid le făcea, vorbind despre datoria faţă de cămin şi de ţară. Celelalte arătau o anumită nelinişte şi tristeţe la gândul că totul va lua sfârşit. „Locul dumneavoastră va fi atât de gol“, a spus Yassi, folosind o zicală persană – dar şi ele începuseră sa urzească planuri de plecare.

În momentul în care decizia noastră de a pleca a fost definitivă, nimeni n-a mai vorbit despre asta. Tata a devenit mai retras, ochii lui părând că privesc într-un punct dincolo de orizontul unde parcă dispărusem deja. Mama devenise dintr-odată supărată şi plină de resentimente. Insinua că decizia mea de a pleca îi confirmase cele mai amare

suspiciuni şi dovedise încă o dată lipsa mea de loialitate. Prietena mea cea mai bună m-a însoţit să cumpăr cadouri şi vorbise despre orice altceva, numai despre plecare nu. Fetele mele nu au luat notă de schimbare. Doar copiii pomeneau de plecarea noastră iminenta, cu un amestec de încântare şi tristeţe.

19

Exista o sintagmă în limba persană, „piatra răbdătoare”, pe care oamenii o folosesc de obicei în vremuri de nelinişte şi încercări. Se spune că o persoană îşi povesteşte toate necazurile şi nemulţumirile acestei pietre. Piatra ascultă şi absoarbe toate durerile şi secretele, şi astfel omul este vindecat. Uneori piatra nu mai poate îndura povara şi explodează. Magicianul nu era „piatra mea răbdătoare”, iar el niciodată nu-şi spusese povestea – pretindea că oamenii nu ar fi interesaţi s-o audă. Cu toate astea el petrecea nopţi întregi ascultând şi absorbind necazurile şi nemulţumirile altora, iar pentru mine sfatul lui era să plec: să plec, să-mi scriu povestea şi să am propriul curs.

Probabil că observa ce mi se întâmpla mai clar decât o făceam eu. Ceea ce înţeleg acum este că, în mod ironic, cu cât deveneam mai ataşată de cursul şi de studentele mele, cu atât mă detaşam mai mult de Iran. Pe măsură ce descopeream lirismul din vieţile noastre, propria mea viaţă devenea o reţea de ficţiuni. Acum pot vorbi despre toate astea cu o oarecare claritate, dar la vremea aceea nimic nu era prea limpede. Lucrurile erau mult mai complicate.

Mergând spre apartamentul său, tot învârtindu-mă şi răsucindu-mă, şi trecând încă o dată pe lângă bătrânul copac din faţa casei lui, un gând mi-a venit brusc în minte: amintirile se eliberează de realitatea pe care o evocă. Ne fac îngăduitori faţă de cei care ne-au rănit profund sau ne provoacă resentimente la adresa celor pe care cândva i-am acceptat şi iubit necondiţionat.

Împreuna cu Reza ne așezăm din nou la aceeaşi masă

rotundă de lângă tabloul cu pomi înfloriţi, stăm de vorbă şi mâncăm sendvişurile interzise – cu şuncă şi brânză. Magicianul nostru nu bea. Refuză să se compromită cu marfă de contrabandă: casete video şi vinuri vândute la negru, romane şi filme cenzurate. Nu se uită la televizor şi nici la cinematograf nu merge. Să urmărească un film îndrăgit e o anatemă pentru el, deşi pentru noi face rost de casete cu filmele lui preferate. Astăzi ne-a adus un vin făcut în casă. Vinul, de un roz plin de păcat, era pus în cinci sticle pentru oţet. Mai târziu, când am ajuns acasă, am desfăcut o sticla şi am gustat din vin. Ceva se întâmplase, pentru că vinul avea gust de oţet, dar bineînţeles că lui nu i-am spus asta.

Subiectul fierbinte al zilei era Mohammad Khatami şi recenta sa candidatură. Khatami era cunoscut printre intelectuali în principal datorită scurtei perioade în care fusese ministru al culturii şi devenise în câteva săptămâni un nume care era pe buzele tuturor, în autobuze şi în taxiuri, la petreceri şi la locul de muncă, toată lumea vorbea despre Mohammad Khatami, pe care aveam datoria morală să-l votăm. Nu era de ajuns faptul că, de peste şaptesprezece ani, membrii clerului ne spuneau că votul nu este o simplă îndatorire, ci o datorie religioasă; acum adoptaserăm noi înşine această atitudine. Prieteniile se duceau de râpă din pricina acestei probleme.

În ziua în care mă duceam spre casa magicianului, luptându-mă să-mi ţin basmaua bine înfăşurată în jurul capului, am observat pe un zid un afiş electoral cu chipul lui Khatami. Era o fotografie mare a acestuia, înconjurata de un text scris cu litere uriaşe: IRANUL S-A ÎNDRĂGOSTIT DIN NOU! O nu, mi-am spus deznădăjduită – nu din nou!

Stând noi în jurul mesei magicianului, locul atâtor poveşti pe care le-am spus sau creat, am început să le vorbesc despre acel afiş. Ne iubim familiile, amanţii, prietenii, dar trebuie să ne îndrăgostim de politicieni? Chiar şi la curs ne certam din pricina lui. Manna nu vedea niciun motiv pentru care ar fi trebuit să-l votăm; ea spunea că nu are

importanţa dacă va putea purta o basma de culoare deschisă sau dacă va avea voie să poarte la vedere câteva şuviţe de păr. Sanaz era de părere că, dată fiind alegerea între rău şi mai rău, trebuie ales răul; iar Manna a răspuns că ea nu doreşte un gardian mai amabil, ci doreşte să scape de închisoare. Azin spuse: „Tipul ăsta vrea să fie respectata litera legii? Nu e aceeaşi lege care îi permite soţului meu să mă bată şi să îmi ia fiica?“ Yassi era confuză, iar Mitra spunea: „Chiar şi cu prilejul acestor alegeri, circulă zvonuri cum că paşapoartele vor fi verificate şi nu ţi se va permite să părăseşti ţara dacă nu ai votat.“ „Alte zvonuri la care nu trebuie să-ţi pleci urechea”, spuse Mahshid cu asprime.

„De obicei, oamenii capătă ceea ce merită”, spuse Reza, muşcând din sendvişul lui cu şuncă şi brânză. I-am aruncat o privire plină de reproş. „Vorbesc serios, zise el. Dacă suntem gata să ne lăsăm prostiţi de aşa-zisele alegeri – ştim cu toţii că nu sunt nişte alegeri reale, de vreme ce orice musulman cu recomandări ireproşabile de revoluţionar, ales de către Consiliul Gardienilor şi aprobat de Liderul Suprem, poate deveni candidat. Oricum, ideea e că atâta timp cât acceptăm această şaradă numită *alegeri* şi sperăm că vreun Rafsanjani sau Khatami ne vor salva, meritătm dezamăgirile din ultima vreme.”

„Dar aceste dezamăgiri nu au doar o singură faţetă, adăugă magicianul. Cum crezi că se simte domnul Khamenei când vede tinere ca Mitra şi Sanaz corupând fete cuminţi precum Yassi şi Mahshid? spuse întorcându-se către mine cu o privire întrebătoare şi ridicând din sprânceană. Sau când îi aude pe foştii lui colegi de revoluţie citându-i pe Kant şi pe Spinoza în loc să vorbească despre Islam? Şi apoi mai e şi fiica preşedintelui, care încearcă să adune voturi promiţându-le femeilor dreptul de a se plimba cu bicicleta în parcurile publice.”

„Toate astea sunt ridicole”, am spus.

„Poate ţie ţi se par ridicole, zise el, dar nu prea sunt amuzante pentru preşedinte şi pentru adepţii săi, care

trebuie să cucerească inimile şi minţile copiilor revoluţiei promiţându-le – cel puţin implicit – accesul la toate lucrurile din Occident. Şi cu toate astea, adăugă el, aceşti tineri îl ascultă pe Michael Jackson şi îl citesc pe Nabokov al tău cu mai mult entuziasm şi plăcere decât am făcut-o noi vreodată, În tinereţea noastră decadentă. Şi de altfel, de ce-ţi mai faci griji? Vei pleca curând şi ne vei lăsa în urmă pe noi şi problemele noastre."

„N-o să vă părăsesc nici pe voi, nici problemele voastre, am spus eu. Contez pe voi să mă ţineţi la curent."

„Nu, n-am s-o fac, răspunse el. După ce-ai să pleci, nu vom mai comunica."

Ca răspuns la privirea mea şocată, spuse: „Poţi s-o numeşti autoapărare sau laşitate; dar nu vreau să ţin legătura cu aceia dintre prietenii mei care sunt îndeajuns de norocoşi încât să plece".

„Dar chiar tu m-ai încurajat", am spus uimită de ceea ce auzeam. „Ei bine, da, însă asta e o altă problemă. Dar oricum, astea sunt regulile mele. Rar văzut, repede uitat; ochii care nu se văd, se uită etc. Trebuie să mă protejez!"

A făcut tot ce i-a stat în putinţa pentru a mă ajuta să plec, şi totuşi, când a văzut ca sunt gata de plecare, când totul a ajuns la un sfârşit, nu era fericit pentru mine. Era dezamăgit? Credea ca plecarea mea era o critică la adresa celor pe care-i lăsam în urmă?

20

Vorbeam la telefon când a sosit Nassrin. Negar, care îi deschisese uşa, striga întruna, deşi nu era nevoie: „Mama! Mamă! A venit Nassrin!" După câteva minute Nassrin intră cu timiditate, dar se opri în uşă de parcă deja regreta faptul că venise în vizită. I-am făcut semn să mă aştepte în living. „Te sun mai târziu, i-am spus prietenei mele. Una dintre fetele mele a venit să mă vadă." „Una dintre fete?" spuse ea – ştia foarte bine ce voiam să spun. „Studente, am spus. Studente!" „De ce nu-ţi vezi de viaţă, femeie? De ce nu te

întorci în învăţământ?” „Dar lucrez în învăţământ!” „Ştii ce vreau să spun. Apropo, că tot veni vorba de studentele tale, Azin a ta mă scoate din minţi. Fata asta habar n-are ce-i în mintea ei – ori face un joc pe care eu nu-l înţeleg.” „Îşi face griji pentru fiica ei, am răspuns în grabă. Ascultă, chiar trebuie să închid. Te sun eu mai târziu.”

Când am intrat în living, Nassrin se uita la pasărea-paradisului şi îşi rodea unghiile cu concentrarea unei persoane care face asta tot timpul. Trebuia să ghicesc dinainte că face parte din categoria oamenilor care-şi rod unghiile, îmi amintesc că m-am gândit în acel moment – probabil că se abţine cu greu să nu facă asta şi la ore.

Când mi-a auzit vocea, s-a întors brusc şi şi-a ascuns dintr-un impuls mâinile la spate. Pentru a depăşi momentul acela stânjenitor, am întrebat-o ce doreşte să bea. Nu dorea nimic. Nu îşi scosese veşmântul, doar îi desfăcuse nasturii, lăsând să se vadă o cămaşă albă, băgată în nişte pantaloni negri, de catifea. Purta pantofi sport Reebok, iar părul era strâns într-o coadă de cal. Era o fată drăguţă, tânără şi fragilă, ca orice altă fată din oricare colţ al lumii. Se mişca de pe un picior pe altul, amintindu-mi de prima zi când o văzusem, în urmă cu aproape şaisprezece ani. „Nassrin, stai locului o clipă! i-am spus uşor. Sau şi mai bine, ia loc! Stai jos, te rog – nu, hai mai bine la parter, în biroul meu; e mai intim acolo.“

Încercam să amân momentul în care urma să-mi spună ce hotărâse. Ne-am oprit puţin în bucătărie. I-am dat ei coşul cu fructe, iar eu am pus pe o tavă un urcior cu apa, două pahare şi nişte farfurii. Pe scări m-a prins şi a spus: „Plec!“ Ştiam din experienţă că nu trebuia să o descumpănesc şi mai mult, aşa că nu m-am arătat prea surprinsa. „Unde pleci?” „La Londra, să locuiesc cu sora mea pentru un timp.“ „Şi cum rămâne cu Ramin?” Ajunseserăm în biroul meu. A aşteptat să deschid uşa, şi-a mutat din nou greutatea corpului de pe un picior pe celălalt, de parcă niciunul dintre picioare nu dorea să-şi asume responsabilitatea poverii pe care o duce. Mi-am dat

seama după paloarea şi după expresia şocată a feţei că nu trebuia să fi pus acea întrebare. „Am terminal-o cu el”, a murmurat pe când intram în camera.

„Cum ai să pleci?” am întrebat-o când am luat loc, ea cu spatele la fereastră, iar eu aşezată pe canapeaua de lângă peretele pe care trona un tablou mare cu Munţii Teheranului – mult prea mare pentru acea încăpere. „Cu contrabandiştii, a spus ea. Autorităţile tot nu-mi dau paşaportul. Va trebui să merg până în Turcia pe jos şi acolo o să-l aştept pe cumnatul meu să vină să mă ia.”

„Când ai să pleci?” „Peste vreo săptămână, spuse ea. Nu ştiu exact data; o să mă anunţe ei. Ai să afli de la Mahshid, adăugă după o pauză. E singura de la cursul nostru care ştie.”

„Merge cineva cu tine?” „Nu. Tata e împotriva plecării mele. A fost de acord, într-un final, doar să-mi plătească o parte din cheltuieli. Sora mea se ocupă de restul – ea numeşte asta *operaţiunea de salvare.* Tata spune că dacă insist cu planul ăsta nebunesc, mă lasă pe cont propriu. Pentru el, aceşti oameni, indiferent ce credem noi despre ei, sunt poporul nostru. A mai pierdut o fiică, şi acum mai pierde încă una. Spune că întâi am vrut să vin la acest curs, iar acum vreau să plec.“ „Credeam că nu ştie despre curs“, i-am zis. „Se pare că a ştiut; şi el păstra aparenţele.”

Îşi freca mâinile obsesiv şi se ferea să mă privească direct. Asta era Nassrin, sau, ca să fiu sinceră, aşa eram noi două când eram împreună: împărtăşind cele mai intime momente cu o ridicare din umeri, pretinzând că nu suntem apropiate. Nu era curaj ceea ce ne făcea să ne comportăm atât de nepăsător şi de impersonal când era vorba despre atât de multă durere; era un fel aparte de laşitate, un mecanism de apărare distructiv, care-i obliga pe oameni să asculte cele mai înfiorătoare experienţe de viaţă şi totuşi să nu fie în stare să ofere consolare: *Nu trebuie să-ţi pară rău pentru mine; nu e prea grav, mă descurc. Nu, chiar nu e nimic!*

Mi-a povestit că dintre toţi anii pe care-i petrecuse în

închisoare, toţi anii de război, această perioadă de acomodare fusese cea mai grea pentru ea. La început se gândise că avea nevoie să plece doar o perioadă. Dar, treptat, şi-a dat seama că pur şi simplu dorea să plece. Nu voiau să-i facă paşaport, atunci o să plece ilegal, nu o deranja absolut deloc asta.

Mă purtam de parcă discutam despre o călătorie oarecare, o vizită obişnuită la sora ei în Londra – „Vremea este cam umedă în această perioadă a anului; roagă-i să te ducă la Globe…“ „Şi de ce ai terminat-o cu Ramin? nu m-am putut abţine să întreb. S-a opus plecării tale sau tocmai el a provocat-o?“ „Nu, el – ei bine, ştia cât de mult îmi doream să plec, din cauza bolii pe care o am din timpul detenţiei. Noi – sora mea, mama şi cu mine – ne gândeam de multă vreme că m-aş putea îngriji mai bine acolo.” Niciodată nu o întrebasem despre ce boală era vorba.

„La început, Ramin, un om onorabil – pentru un scurt moment, un surâs îi readuse pe chip înfăţişarea de fetiţă –, a fost de acord cu plecarea mea, dar acum e de părere că ar trebui măcar să ne logodim.” Am aşteptat ca ea să continue. „Şi atunci, ei bine, m-am despărţit de el.” „Nassrin?” Făcuse o pauză şi lăsase capul în jos, concentrându-se asupra mâinilor. Spuse foarte repede: „El era… Nu e mai bun ca alţii. Îţi aminteşti fraza aceea din Bellow pe care ne-ai citat-o, în care era vorba despre oamenii care îşi revarsă tot balastul gândurilor asupra ta?“ Din nou a zâmbit. „Ei bine, aşa sunt Ramin şi prietenii lui intelectuali."

Asta era deja prea mult, chiar şi pentru mine, care eram specialistă în evitarea anumitor subiecte. A sorbi o gură de apă, după cum ştim din romane, reprezintă o metodă bună pentru a câştiga timp. „Ce-ai vrut să spui când ai afirmat că el nu e mai bun ca alţii? Care alţii?”

„Unchiul meu era un om grosolan, spuse ea încet. Ştii, în genul domnului Nahvi. Ramin era altfel. El citea Derrida; văzuse filme de Bergman şi de Kiarostami. Nu, nu m-a atins; de fapt, era foarte atent să nu mă atingă. Era mai

rău. Nu pot explica; era ceva în ochii lui.” „În ochi?” „În felul în care se uita la oameni, la alte femei. Puteai să-ţi dai seama de fiecare dată, spuse ea. Lăsă capul în jos cu tristeţe. Ramin era de părere că există o diferenţă între fetele de care te simţi atras sexual şi fata cu care te căsătoreşti – o fată care împărtăşeşte viaţa ta intelectuală, o fată pe care o respecţi. *Respect*, spuse ea din nou, foarte nervoasă. *Respect* era cuvântul pe care-l folosea. Mă respecta. Eu eram Simone de Beauvoir a lui, mai puţin partea legată de sex. Şi era prea laş ca să meargă să facă sex cu altele. Aşa că se uita la ele. Ajunseserăm în punctul în care se uita la sora mea mai mare în timp ce vorbea cu mine. Doar se uita. Se holba la femei în felul... în felul în care mă atinsese unchiul meu.”

Îmi părea rău pentru Nassrin şi, ciudat, şi pentru Ramin. Simţeam ca şi el avea nevoie de ajutor – şi el avea nevoie să ştie mai multe despre el însuşi, despre nevoile şi dorinţele lui. Nassrin nu putea să vadă că el nu era ca unchiul ei? Poate că însemna prea mult să-i cer să-l înţeleagă pe Ramin. Era neîndurătoare faţă de el; se convinsese singură că el nu putea avea sentimente. I-a spus că a terminat-o cu el şi că în ochii ei nu e mai bun decât bărbaţii pe care el îi critică şi-i dispreţuieşte. „Măcar ştii cu cine ai de-a face când e vorba de ayatollahul Khamenei, dar în privinţa celorlalţi, a celor cu tot felul de pretenţii şi idei – te confrunţi cu ce-i mai rău. Vrei să salvezi omenirea, i-a spus, tu şi afurisita ta de Arendt. De ce nu începi prin a te salva pe tine însuţi de problemele tale sexuale? Găsește-ți o prostituată şi nu te mai holba la sora mea!”

De câte ori mă gândesc la Nassrin, întotdeauna încep şi termin cu acea zi, în camera mea, când mi-a spus că pleacă. Era seară. Afară, cerul avea culoarea amurgului – nu era nici întuneric, nici lumină. Ploaia cobora în averse, iar picăturile se prelingeau pe frunzele ruginii ale pârului.

Spuse: „O să plec!“ Spunea că are douăzeci şi şapte de ani şi că nu ştie ce înseamnă să trăieşti. Întotdeauna se

gândise că viaţa în închisoare era cea mai grea, dar n-a fost aşa. Îşi dădu la o parte câteva fire de păr de pe faţă. „În închisoare, la fel ca şi ceilalţi, credeam că vom muri şi că acela era sfârşitul, sau că vom trăi, vom trăi şi vom scăpa, şi o vom lua de la capăt. Acolo, în închisoare, visam doar să ieşim afară, să fim liberi, dar când am ieşit, am descoperit că-mi lipsea acea senzaţie de solidaritate pe care o aveam înăuntru, sensul unui scop, felul în care încercam să ne împărtăşim amintirile şi hrana. Mai mult decât orice, îmi lipseşte speranţa. În închisoare speram că vom ieşi, că vom urma o facultate, că ne vom distra şi vom merge la film. Am douăzeci şi şapte de ani. Nu ştiu ce înseamnă să iubesc. Nu vreau să fiu un secret şi să stau ascunsă pentru totdeauna. Vreau să ştiu, să aflu cine este aceasta Nassrin. Bănuiesc că tu ai numi toate astea încercarea libertăţii”, spuse ea zâmbind.

21

Nassrin mă rugase pe mine să le spun fetelor despre plecarea ei. Nu putea să dea ochii cu ele – era prea dureros. Era mai bine să plece fără să-şi ia rămas-bun. Dar cum să le dau vestea? „Nassrin nu o să mai vină la curs.“ Propoziţia în sine era simplă; conta felul în care o spuneam şi unde puneam accentul. Am spus-o brusc şi fără menajamente, lăsându-le buimace pe toate. Am observat chicotitul nervos al lui Yassi, teama din ochii lui Azin şi schimbul rapid de priviri dintre Sanaz şi Mitra.

„Dar ea unde este acum?” întrebă Mitra după o pauză lungă.

„Nu ştiu, am răspuns. Va trebui să o întrebăm pe Mahshid.”

„Nassrin a plecat spre graniţă acum două zile, ne-a spus încet Mahshid. Aşteaptă să fie contactată de contrabandişti, aşa că săptămâna viitoare pe vremea asta va traversa deşertul călare pe o cămilă sau pe un măgăruş sau poate va merge cu un jeep.“

„Not Without My Daughter[29]*,* spuse Yassi chicotind stânjenită, îmi pare rău, spuse, punându-şi mâna la gură. Mă simt groaznic."

O vreme, toată lumea a speculat cu privire la călătoria lui Nassrin: am discutat despre riscurile traversării graniţei cu Turcia, despre faptul că era singură şi despre ce opţiuni de viitor avea. „Hai să nu mai vorbim despre ea de parcă ar fi murit, a spus Azin. Îi este mult mai bine acolo unde se duce şi ar trebui să ne bucurăm pentru ea.“

Mahshid îi aruncă o privire ca de gheaţa. Dar Azin avea dreptate. Ce altceva ne puteam dori pentru ea?

Persoana care a avut reacţia cea mai puternica, nu la plecarea lui Nassrin, ci la a mea – acum că se concretizase ameninţarea despărţirii – a fost cea care se identifica în cea mai mare măsură cu mine: Manna.

„Cursul ăsta oricum se va termina curând, a spus ea fără să privească pe nimeni, iar Nassrin a înţeles ce ne-a sugerat dr. Nafisi.” „Ce anume?” „Faptul că ar trebui să plecăm toate.”

Am fost destul de uimită de duritatea acestei acuzaţii. Şi aşa mă simţeam vinovată, de parcă decizia mea de a pleca ar fi însemnat încălcarea unei promisiuni pe care le-o făcusem. („Sentimentul de vină a devenit o parte din tine. Te simţeai vinovată chiar şi atunci când nu te gândeai să pleci”, mi-a spus mai târziu magicianul, când m-am dus la el să mă plâng.)

„Nu fi prostuță! a spus Azin, întorcându-se spre Manna, cu o voce plină de reproş. Nu e vina ei că în ţara asta te simţi prins ca într-o capcană.”

„Nu sunt prostuţă, a spus Manna pe un ton înverşunat, şi, da, mă simt prinsă în capcană. Am vreun motiv să nu mă simt aşa?”

Azin a început să cotrobăie în geantă – probabil scotocea după o ţigară – dar nu a găsit ce dorea. „Cum poţi să spui

29 Titlul unei cărţi autobiografice (1987), aparţinând lui Betty Mahmoody, rezidenta în SUA, în care aceasta relatează cum ea şi fiica ei, Mahtob, au fost invitate de soţul ei în Iran pentru o vacanţă de doua săptămâni şi ţinute acolo timp de 18 luni, împotriva voinţei lor. (n. Red.)

aşa ceva? Vorbeşti de parcă ar fi vina dr. Nafisi," îi spuse Mannei, iar mâinile îi tremurau.

„Nu, las-o pe Manna să explice ce a vrut să spună de fapt", am zis eu.

„Poate a vrut să spună că..." începu neconvingător Sanaz.

„Pot să vorbesc şi singură, mulţumesc, a spus Manna îmbufnată. Ceea ce vroiam să spun este că aţi creat un şablon pentru noi. Se întoarse spre mine. Sa stăm aici e inutil, deci ar trebui să plecăm din ţară dacă vrem să se aleagă ceva de noi."

„Nu este adevărat, i-am spus cu iritare în glas. Niciodată nu v-am sugerat că experienţa mea trebuie să devină şi a voastră. Nu-mi puteţi urma întru totul exemplul, Manna. Eu v-am spus că fiecare dintre voi trebuie să facă ce e mai bine pentru ea însăşi. Acesta e singurul sfat pe care vi-l pot da."

„Singurul lucru care mă poate convinge că este în regulă ca tu să ne părăseşti, a spus Manna (îmi amintesc bine – a zis «ne părăseşti»), este faptul că ştiu că dacă aş avea măcar un dram de noroc, aş pleca şi eu. Aş lăsa totul în urmă", spuse ea apoi. Chiar şi pe Nima? „Mai ales pe Nima, a răspuns, zâmbind maliţios. Eu nu sunt ca Mahshid. Nu sunt de părere că avem datoria să rămânem aici. Avem doar o viaţă de trăit."

Timp de atâţia ani le-am fost confidentă. Ne-am împărtăşit toate supărările, toate necazurile, de parcă eu nu aveam propriile mele probleme cu care trebuia să mă confrunt, de parcă trăiam sub protecţia unei vrăji care mă scutea de toate primejdiile şi greutăţile, nu doar ale vieţii trăite în Republica Islamica, ci şi ale vieţii în general. Iar acum voiau să port şi povara alegerilor pe care le făceau ele. Alegerile pe care le face un om îi aparţin. Singurul mod de a-l ajuta este să ştii ce îşi doreşte. Cum ai putea să-i spui cuiva ce să-şi dorească? (Mai târziu în seara aceea, Nima mi-a telefonat. „Manna se teme că nu o mai plăceţi, a spus, pe jumătate în glumă. Ea m-a pus să vă sun.")

Necazurile şi bucuriile altora au darul de a ne face să ni le amintim pe ale noastre; într-o oarecare măsura simţim compasiune pentru cei din jur şi datorită faptului că ne fac să ne întrebăm ce perspectiva ne oferă asupra vieţii, asupra durerilor şi angoaselor noastre. Plecarea lui Nassrin ne-a făcut să ne gândim cu grijă, nelinişte şi speranţă la noua ei viaţă. De asemenea, pe moment cel puţin, am fost şocate de durerea resimţită ducându-i dorul, imaginându-ne cum va fi la curs fără ea. Dar în cele din urmă, ne-am gândit la noi înşine, amintindu-ne de propriile speranţe şi nelinişti puse în lumină de hotărârea ei de a pleca.

Mitra a fost cea dintâi care şi-a exprimat propriile nelinişti. În ultima vreme, observasem la ea o furie şi o răutate fără precedent, şi de aceea cu atât mai alarmante. Începuse să fie mai virulentă atunci când povestea ceva, începând cu relatarea ultimei sale vizite pe care o făcuse împreună cu soţul în Siria. Primul lucru care o şocase au fost umilinţele pe care le îndurau iranienii, destul de docili, pe aeroportul din Damasc, unde erau izolaţi la o coadă separată şi controlaţi ca nişte infractori. Şi totuşi, ceea ce o şocase cel mai tare fusese senzaţia avută pe străzile din Damasc, unde mersese liberă, de mână cu Hamid, îmbrăcata în blugi şi tricou. Ne-a descris senzaţia pe care a încercat-o simţind adierea vântului şi căldura soarelui direct pe piele şi prin păr – era aceeaşi senzaţie surprinzătoare pe care o simţisem şi eu, şi pe care aveau s-o simtă mai târziu Yassi şi Manna.

Pe aeroportul din Damasc s-a simţit umilită din pricina a ceea ce se presupunea că ar fi, iar când s-a întors acasă, s-a înfuriat la gândul a ceea ce ar fi putut deveni. Era mânioasă din pricina anilor pe care îi pierduse, a dreptului la porţia ei de soare şi de vânt, şi pentru plimbările pe care nu le făcuse cu Hamid. Ideea este – ne-a spus ea cu mirare – că, plimbându-se cu Hamid aşa, el se transformase brusc într-un străin. Era un context nou pentru relaţia lor, şi ea devenise străină pentru ea însăşi. Era ea oare aceeaşi Mitra, se întreba, această femeie îmbrăcată în blugi şi cu

tricou portocaliu care se plimbă la soare cu un tânăr chipeş? Cine este această femeie? O va putea include în viaţa ei dacă reuşea să plece în Canada?

„Vrei să spui că nu simţi că aparţii acestui loc? a întrebat-o Mahshid pe Mitra, privind-o sfidător. Se pare că sunt singura care consideră că datorează ceva acestei ţări.“

„Nu pot trăi mereu cu aceasta frică, spuse Mitra, făcându-mi griji din pricina felului în care mă îmbrac sau merg. Lucrurile care mie mi se par fireşti sunt considerate pline de păcat, deci cum ar trebui să reacţionez la toate astea?“

„Dar ştii ce se aşteaptă de la tine, cunoşti legile, spuse Mahshid. Nu este nimic nou. Ce anume s-a schimbat? De ce toate astea te deranjează atât de mult acum?“

„Poate pentru tine e mai uşor“, spuse Sanaz, dar Mahshid nu a lăsat-o să continue.

„Crezi că mie mi-e uşor? a zis ea, aruncându-i o privire tăioasă lui Sanaz. Crezi că numai cei ca tine suferă în ţara asta? Tu nici măcar nu ştii ce înseamnă frica. Dacă sunt credincioasă şi port vălul, tu crezi că eu nu mă simt ameninţată? Crezi că nu sunt speriată? Este frivol din partea ta să crezi că există doar un anumit tip de frică – aceea pe care o simţi tu”, spuse cu o asprime pe care rareori o arătase.

„Nu am vrut să spun asta, a răspuns Sanaz cu blândeţe. Faptul că suntem familiarizate cu aceste legi nu le face mai bune. Nu înseamnă că nu simţim constrângerea şi teama. Dar cel puţin pentru tine, să porţi vălul e ceva normal; este religia ta, alegerea ta.“

„Alegerea mea, spuse Mahshid râzând. Ce altceva am în afară de religia mea, iar dacă pierd şi asta… A lăsat propoziţia neterminată, şi cu ochii în podea a murmurat; îmi cer scuze. M-am lăsat copleşită de emoţii.”

„Înţeleg ce vrea să spună Mahshid, izbucni Yassi. Teama cea mai mare este să nu-ţi pierzi religia. Pentru că astfel nu vei mai fi acceptat de nimeni – nici de cei care se consideră laici, nici de oamenii de aceeaşi religie cu a ta. E ceva

îngrozitor. Eu şi Mahshid am discutat despre aspectul ăsta, despre faptul că, de când ne ştim, religia ne defineşte în tot ceea ce facem. Dacă într-o zi mi-aş pierde credinţa, ar fi ca şi când aş muri şi aş fi nevoită s-o iau de la capăt într-o lume care nu-mi oferă nicio garanţie."

Îmi era milă de Mahshid, de felul cum stătea acolo, încercând să pară calmă, cu faţa toată îmbujorată, cuprinsă de emoţii puternice. M-am gândit că Mahshid, chiar mai mult decât studenţii mei mai sceptici în privinţa credinţei, îşi punea cele mai chinuitoare întrebări despre religie. În caietul ei de clasă şi în lucrări, cu o furie la fel de reţinută ca şi zâmbetul ei, trecea în revistă şi punea sub semnul întrebării detaliile cele mai mărunte ale vieţii trăite sub influenţa legii islamice. Mahshid avea să scrie în caietul ei de clasă: „Atât Yassi, cât şi eu ştim că ne-am pierdut credinţa şi am pus-o sub semnul îndoielii prin tot ceea ce am făcut. Pe vremea şahului, totul era diferit. Simţeam că sunt în minoritate şi trebuia să-mi apăr cu orice preţ credinţa. Acum că religia mea se află la putere, mă simt mai pierdută şi mai lipsită de speranţă ca niciodată". Scria că de când se ştie, i s-a spus că viaţa printre necredincioşi e iadul pe pământ. I s-a promis că totul va fi altfel, odată instaurată legea dreaptă a Islamului. Legea Islamului! O adevărata paradă a ipocriziei şi a ruşinii. Scria despre faptul că la slujbă şefii ei nu o priveau niciodată în ochi, şi despre filmele în care chiar şi o fetiţă de şase ani trebuia să poarte basma şi nu i se îngăduia să se joace cu băieţii. Deşi purta vălul, ea descria durerea pe care o încerca pentru că i se impunea să-l poarte, şi-l numea *masca* în spatele căreia femeile erau obligate să se ascundă. Vorbea despre toate astea cu răceala şi cu furie, şi punea câte un semn de întrebare după fiecare problemă adusă în discuţie.

„Decizia de a pleca a fost una dificilă, am spus, simţind pentru prima dată că eram pregătită să le vorbesc cu sinceritate despre ceea ce făceam şi despre însemnătatea gestului. Am fost copleşită de multe gânduri chinuitoare. Luasem în calcul chiar şi posibilitatea de a-l părăsi pe

Bijan.“ („Chiar aşa? m-a întrebat mai târziu Bijan, când i-am povestit ce discutasem cu fetele. Nu mi-ai spus asta niciodată.”) Cele povestite le-au distras pentru moment atenţia de la necazurile şi de la frustrările lor. Le-am povestit despre temerile mele, despre cum mă trezeam noaptea simţind că mă sufoc, că nu mai pot scăpa, despre perioadele de greaţă şi de ameţeală şi despre cum făceam ture prin casă toată noaptea. Pentru prima oară îmi deschideam sufletul în faţa fetelor, vorbindu-le despre propriile mele simţăminte şi emoţii, şi se pare că asta a avut un efect liniştitor asupra lor. Deja ne simţeam mai uşurate. Azin a sărit deodată, amintindu-şi că azi era rândul ei să-şi viziteze fiica – aceasta purta acelaşi nume ca fiica mea, Negar. Fata ei locuia temporar cu familia soţului ei. Am glumit pe seama lui Sanaz şi a diverşilor ei pretendenţi, şi a lui Yassi, care tot încerca să slăbească.

Înainte de a pleca, Mahshid mi-a întins un pachet şi a spus: „Am ceva pentru dumneavoastră. Nassrin vă transmite toate cele bune. M-a rugat să vă dau astea“. Mi-a înmânat un dosar gros şi nişte hârtii făcute sul. Acum am dosarul pe birou, în faţa ochilor. Este colorat strident: alb cu dungi de un portocaliu ţipător şi cu trei personaje dintr-un desen animat. Pe dosar scrie cu nuanţe intense de verde şi de violet: *„Ne vedem în fabuloasa Florida! Lucrurile merg mai bine cu o rază de soare!“* În dosar am găsit notiţele lui Nassrin de la cursurile pe care le rostisem în timpul ultimelor trei semestre petrecute la Allameh. Scrisese de mână, cu litere îngrijite, cu titluri şi subtitluri. Erau consemnate acolo toate frazele şi anecdotele. James, Austen, Fielding, Bronte, Poe, Twain – erau acolo cu toţii. Nu lăsase în urmă nimic altceva – nicio fotografie, nicio însemnare personală – cu excepţia unui rând scris pe ultima pagină din dosar: „încă vă datorez un referat despre Gatsby.”

22

„Să trăieşti în Republica Islamică e ca şi cum ai face sex cu un bărbat pe care îl deteşti“, i-am spus lui Bijan în acea seară de joi, după curs. Când a ajuns acasă m-a găsit stând pe scaunul meu preferat din living, cu dosarul lui Nassrin în poală, cu lucrările fetelor împrăştiate pe masă, şi lângă ele, o cupă de îngheţată de cafea, deja topită. „Cred că te simţi groaznic”, spuse el după ce a aruncat o privire către cupa cu îngheţată. A luat loc în faţa mea şi a zis: „Nu mă lăsa aşa… Explica-mi ce-ai vrut să spui cu fraza asta!“

„Lucrurile stau în felul următor: dacă eşti forţat sa faci sex cu cineva care nu-ţi place, îţi alungi orice gând din minte – pretinzi că eşti altcineva, ai tendinţa să uiţi de trupul tău sau să îl urăşti. Asta facem noi aici, în ţară. În mod constant ne închipuim că suntem de fapt în altă parte – fie planificăm plecarea, fie visam cu ochii deschişi la ea. De când au plecat fetele de la curs, m-am tot gândit la lucrul asta.“

Eu şi Bijan ne apropiasem surprinzător de mult după toată perioada de certuri, care fusese plină de înverşunare şi de durere. Bijan era foarte expresiv în momentele lui de tăcere. Datorita lui am învăţat să desluşesc în tăcere diferite atitudini şi nuanţe: tăcerea furioasă şi dezaprobatoare; tăcerea plină de înţelegere şi de iubire. Uneori tăcerile lui se acumulau şi se revărsau într-un torent de vorbe, iar în ultima vreme discutam foarte mult. Totul începuse cu hotărârea pe care o luaserăm de a ne împărtăşi reciproc ceea ce înseamnă pentru noi Iranul. Pentru prima oară, vedeam problema din perspectiva celuilalt. Acum că se apucase să „demoleze” viaţa pe care o avusese în Iran, simţea nevoia să verbalizeze ceea ce gândea şi simţea. Am petrecut multe ore discutând despre sentimentele noastre, despre ideea de cămin – a lui era mai tradiţionalistă şi mai înrădăcinată decât a mea.

I-am povestit de-a fir a păr discuţiile în contradictoriu pe care le avusesem la curs în acea zi. După ce fetele au

plecat, nu mi-am putut alunga din minte ideea asta cu molestarea sexuală. Mă tot chinuia gândul că ăsta era felul în care trebuie să se fi simţit şi Manna.

Bijan nu mi-a răspuns – părea ca aşteaptă să dezvolt ideea –, dar, brusc, n-am mai avut nimic de spus. Simţindu-mă puţin mai uşurată, m-am întins şi am luat câteva boabe de fistic. „Ai observat vreodată, am spus spărgând o boabă, cât de ciudat e atunci când te uiţi în oglinda din peretele opus şi în loc să-ţi vezi propria imagine reflectată, vezi copacii şi munţii, de parcă ai dispărut printr-o magie?“

„Da, ce-i drept am observat, a zis el, plecând spre bucătărie să-şi aducă obişnuita votcă, dar nu pot spune că mi-am pierdut somnul din pricina asta. Tu, cu toate astea, probabil că te-ai gândit la lucrul ăsta zi şi noapte, a adăugat el, punând pe masă păhărelul cu votcă şi încă o farfurioară cu fistic. Cât despre analogia ta plină de semnificaţie, probabil că fetelor le displace faptul că, în vreme ce tu îl laşi în urmă pe tipul detestabil, ele trebuie sa facă în continuare sex cu el – cel puţin unele dintre ele, a spus Bijan, sorbind din băutură. Se uita gânditor la pahar. Să ştii că îmi va lipsi băutura asta. Trebuie să recunoşti, avem cea mai bună votcă de contrabandă din lume."

Trecând peste remarca lui privind calităţile votcii noastre, i-am spus: „Faptul că plecăm nu ne va ajuta foarte mult. Amintirile vor rămâne, la fel şi ruşinea. Nu sunt lucruri de care te descotoroseşti odată ce-ai plecat“.

„Am două lucruri de spus în privinţa asta, răspunse el. În primul rând, nimeni nu poate evita contactul cu răul care există în lume; totul e doar o chestiune de atitudine. Şi în al doilea rând, întotdeauna vorbeşti despre efectul pe care îl au asupra ta «aceşti oameni». Te-ai gândit vreodată la efectul pe care îl ai tu asupra lor?“ L-am privit cu scepticism. „Relaţia asta nu este echitabilă nici în ceea ce priveşte aspectele pozitive, nici cele negative, a continuat el. Ei au puterea de a ne ucide sau de a ne biciui, dar toate astea nu fac decât să le reamintească propria slăbiciune. Probabil că sunt înfricoşaţi de moarte de ceea ce se

întâmpla cu foştii lor tovarăşi şi cu copiii acestora.”

23

Era o zi călduroasă de vară, cam la două săptămâni după discuţia mea cu Bijan. Intrasem într-o cafenea. Era de fapt o patiserie, una dintre puţinele rămase de pe vremea când eram copil. Aici se făceau piroşti grozave pentru care oamenii stăteau la cozi interminabile. La intrare, lângă ferestrele franceze, erau două sau trei măsuţe. Stăteam la una dintre aceste măsuţe cu o *café glacé* în faţă. Mi-am scos stiloul şi o hârtie şi, uitându-mă mai mult în gol, am început să scriu. Asta devenise specialitatea mea, mai ales în ultimele luni pe care le-am petrecut la Teheran.

Deodată, la coada aceea interminabilă am observat o figură ce-mi părea familiară, dar nu suficient de familiară încât s-o pot localiza în memorie. O femeie mă privea insistent. Mi-a zâmbit şi, renunţând la preţiosul ei loc la coadă, a venit spre mine. „Dr. Nafisi, nu vă amintiţi de mine?“ a spus ea. În mod evident, era o fostă studentă. Vocea ei îmi era familiară, dar tot nu-mi dădeam seama cine este. Îmi amintea de cursurile mele despre James şi Austen, şi treptat chipul ei mi se contura în memorie şi se suprapunea peste imaginea ei actuală. Am recunoscut-o: era domnişoara Ruhi, pe care nu o mai văzusem de câţiva ani. Aş fi recunoscut-o mai repede dacă ar fi purtat *chador-ul,* care îi sublinia linia nasului mic şi cârn şi zâmbetul defensiv.

Era îmbrăcată în negru, dar nu în *chador,* şi purta o eşarfă neagră înfăşurată în jurul gâtului, prinsă cu un ac argintiu ce părea că tremură precum o pânză de păianjen pe hainele ei negre. Era fardată discret şi câteva şuviţe de păr şaten se zăreau de sub eşarfa, îmi revenea în minte aspectul ei auster; era atât de închisă în sine, încât părea mereu bosumflată. Acum observam că nu era fata banală pe care o credeam.

Se tot învârtea pe lângă masa mea. I-am spus că, de

vreme ce şi-a pierdut râvnitul loc la coadă, măcar să ia loc la masă şi să bem o cafea. A ezitat şi apoi s-a aşezat cu precauţie pe marginea unui scaun. După absolvirea facultăţii, devenise membră activa a miliţiei, dar renunţase în scurt timp. „Ei nu dau doi bani pe literatura engleză, ştiţi asta“, a spus ea zâmbind. Era căsătorita de doi ani. Spunea că îi este dor de anii studenţiei. La vremea aceea, se întrebase adesea de ce continua să studieze literatura engleză, de ce nu făcea ceva mai util – spunând asta, a zâmbit –, dar acum era bucuroasă că a continuat. Simţea că deţine ceva ce alţii nu aveau. „Vă amintiţi discuţiile noastre despre *La răscruce de vânturi?“*

Da, mi le aminteam, şi pe măsură ce discutam mi-o aminteam mai clar şi pe ea; îmi treceau prin minte imagini ce îi alungau figura nefamiliară pe care o avea acum şi o înlocuiau cu alta, care devenise de asemenea nefamiliară. M-am întors în timp, în acea clasă de la etajul patru, şi am văzut cu ochii minţii a treia – sau să fi fost a patra? — bancă de pe rândul de lângă culoar. Puteam desluşi două siluete, aproape identice în atitudinea lor dezaprobator afabilă. Fetele luau notiţe. Erau deja în clasă când eu veneam şi rămâneau acolo şi după ce plecam. Majoritatea studenţilor le priveau cu suspiciune. Erau destul de active în cadrul Asociaţiei Studenţilor Islamici şi nu se integrau prea bine nici măcar printre elementele mai liberale ale Jihadului Islamic, precum era domnul Forsati.

Mi-o aminteam acum. Îmi aminteam şi acea discuţie pe care o avuseserăm despre *La răscruce de vânturi;* domnişoara Ruhi se dezlipise de prietena sa şi mă urmase afară din clasă. Aproape împingându-mă într-un colţ al coridorului, a sărit la mine şi a bolborosit indignată că e împotriva imoralităţii lui Catherine şi a lui Heathcliff. Era atâta pasiune în cuvintele ei, încât rămăsesem cu gura căscată. Despre ce vorbea?

Nu aveam de gând să las lucrurile astfel. I-am spus că imoral este să vorbeşti aşa despre un mare roman, că personajele nu erau un vehicul pentru imperativele morale

pedante, că faptul de a citi un roman nu însemna un exerciţiu de cenzură. Spusese ceva despre ceilalţi profesori, cum că ei cenzurau cu delicateţe chiar şi cuvântul „vin” atunci când citeau un text, pentru a nu-i ofensa pe studenţii islamişti. Da, m-am gândit, aceşti profesori ajunseseră să predea doar *Perla.* I-am spus că poate renunţa la cursul meu sau se poate adresa autorităţilor, pentru că acesta era modul în care se va desfăşura cursul şi în care voi continua să predau. Am lăsat-o acolo, în acel colţ întunecos al coridorului. Deşi o mai văzusem după aceea, în mintea mea o lăsasem acolo pentru totdeauna. Iar acum ieşise de acolo şi îşi îmbunătăţise imaginea.

Obiectase şi împotriva romanului *Daisy Miller:* o găsea pe Daisy nu doar imorală, ci şi ridicolă şi „lipsita de judecată”. Dar, în ciuda opiniilor noastre divergente şi a faptului că nu era de acord cu programa, s-a înscris din nou la cursul meu în anul care a urmat. Se zvonea ca ar avea o aventură cu unul dintre ştabii de la Asociaţia Studenţilor Islamici. Nassrin îmi aducea mereu la cunoştinţă aceste zvonuri, încercând să-mi arate cât de ipocriţi erau oamenii aceia.

Iar acum îmi spunea că îi era dor de anii studenţiei. Nu i se păruse mare lucru la momentul acela, dar mai târziu observase cât de mult îi lipsise totul. Îi era dor de filmele pe care le urmăream împreuna şi de discuţiile de la ore. „Vă amintiţi de Dear Jane Society?” Eram uimită: de unde ştia despre asta? Fusese o glumă între mine şi câteva studente. „Întotdeauna mi-am dorit să fac şi eu parte din acel grup, a spus ea. Mereu mi-am spus că trebuie să fie foarte distractiv. Chiar îmi plăcea Jane Austen – dacă aţi şti câte fete suspinau după Darcy!“ „Nu ştiam că în grupul tău e îngăduit să ai sentimente”, i-am replicat. „Dacă vreţi să mă credeţi, să ştiţi că ne îndrăgosteam tot timpul.”

Încercase să înveţe araba şi tradusese câteva povestiri din engleză în persană – pentru ea însăşi, a adăugat pe urmă. Folosise expresia persană „pentru sufletul meu”. După o pauză, a adăugat: „Apoi m-am măritat şi acum am o fiică”. Mă întrebam dacă s-o fi măritat cu tipul despre care

auzisem zvonuri; era un om despre care nu aveam amintiri prea plăcute.

Am întrebat-o ce vârstă are fiica ei. Ea mi-a spus: „Are unsprezece luni. Şi zâmbind a adăugat: I-am pus numele gândindu-mă la dumneavoastră.” „La mine?“ „Vreau să spun, în certificat are un alt nume – Fahimeh, după numele unei mătuși care a murit de tânără –, dar am un nume secret pentru ea. Îi spun Daisy. Am ezitat între Lizzy şi Daisy, dar am rămas până la urmă la Daisy.” Ea visase la Lizzy, dar pentru că aceasta s-a căsătorit cu Mr. Darcy, i s-a părut o exagerare. „De ce Daisy?“ „Nu vă amintiţi de Daisy Miller? Nu aţi auzit că dacă îi pui copilului numele cuiva important, acesta va semăna cu tizul său? Vreau ca fiica mea să fie cum n-am fost eu niciodată – ca Daisy. Ştiţi dumneavoastră, curajoasă.”

Daisy era personajul cu care se identificau multe dintre studentele mele. Unele dintre ele deveniseră obsedate de aceasta. Ulterior, la cursul meu, ele rememorau vremurile în care trăise Daisy şi vorbeau despre curajul acesteia – ceva ce simţeau că lor le lipseşte. Mahshid şi Mitra vorbeau despre ea cu regret în lucrările lor; ca şi Winterbourne, puteau să jure că vor greşi în privinţa ei.

Când Ruhi s-a ridicat să plece, am privit-o şi am întrebat-o cu ezitare: „Pot să-ţi pun o întrebare personală? Spuneai că eşti căsătorită. Cine e soţul tău?” „M-am măritat cu cineva din afara universităţii, a spus ea. Lucrează în domeniul computerelor. Şi e deschis la minte”, adăugă ea cu un zâmbet.

Trebuia să plece, o aştepta acasă o fetiţă de unsprezece luni care avea un nume secret. „Ştiţi, pe vremea aceea nu mă gândeam la asta, dar noi chiar ne distram, a mai spus. Cu toată zarva pe care o făceam pentru aceşti scriitori, de parcă lucrurile pe care le scriau reprezentau probleme de viaţă şi de moarte pentru noi – James, Bronte, Nabokov şi Jane Austen.”

24

Unele amintiri se ridică la suprafaţă din străfundurile memoriei, ca baloanele imaginare pe care Yassi le desena cu mâinile ei delicate atunci când era fericită. Ca şi baloanele, aceste amintiri sunt uşoare, strălucitoare şi de neînlocuit, în ciuda „aerului de tristeţe” (termenul lui Bellow) care le înconjoară. În timpul ultimelor mele săptămâni petrecute în Iran, m-am întâlnit cu fetele şi în afara zilelor de joi când ţineam cursul, în diferite locuri din oraş. Am mers chiar şi la cumpărături împreună, pentru că mă hotărâsem să cumpăr cadouri pentru prietenii şi rudele din America.

Într-o după-amiază am fost la cafeneaua mea preferată, şi intrând acolo le-am căutat pe fete, dar nu le puteam găsi. Am chemat un ospătar, unul foarte bătrân, îmbrăcat cu nişte pantaloni negri prea scurţi, care ducea o tavă cu pateuri şi două căni aburinde de cafea, şi l-am întrebat dacă a observat un grup de tinere care intrase acolo. „Sunt neînsoţite?” m-a întrebat. L-am privit surprinsă. „De ce? Da, presupun că sunt neînsoţite.“ „Ei bine, atunci probabil că sunt în camera din spate. Mi-a făcut semn cu capul spre stânga, acolo unde era restaurantul principal. Ştiţi regulile, a spus el. Femeile neînsoţite nu au voie să stea aici.“

Fetele mele stăteau lângă fereastră. În tot acel spaţiu vast, o singură masă mai era ocupată în afara de a lor. La acea măsuţă de lângă perete se aflau două femei care beau cafea. „Fără bărbaţi, fără privilegii!” exclamă cu veselie Manna. De data asta Nima ar fi fost bun la ceva." Absenţa lui Nassrin se făcea simţită mai pregnant în aceste ultime săptămâni, când eram toate împreună. I-am cerut lui Mahshid veşti despre ea. Nu avea nicio noutate pentru noi. „Veştile rele circulă repede, deci dacă n-am primit veşti, înseamnă că totul e în regulă”, adăugă ea cu puţină răutate.

Atât Manna, cât şi Azin îşi aduseseră aparatele de fotografiat – „amintiri de cafenea”, spusese Manna. Pe

măsură ce momentul plecării se apropia, am devenit obsedată de acest obicei de a fotografia fiecare detaliu din viaţa noastră. Când nu aveam un aparat de fotografiat la mine, deveneam eu însămi unul, scriind cu fervoare despre zborul păsărilor în Polour, staţiunea noastră montană de lângă Teheran, despre consistenţa aerului care era aproape tactilă, mai ales dis-de-dimineață, atunci când răsărea soarele, şi despre toate chipurile celor dragi, care ne-au fost alături în timpul acestor ultime săptămâni.

Mitra era abătută. Înainte de sosirea mea, le povestise fetelor despre problemele pe care le avea acasă, iar acum reluă subiectul. Mama lui Hamid se opunea din răsputeri plecării lor în Canada, iar faptul că ea nu era de acord cu asta îl făcea pe Hamid să-şi schimbe tot timpul hotărârea. „Ceea ce mă deranjează cel mai mult nu este faptul că el nu mai vrea să plecăm, ci că ea se amestecă mereu în treburile noastre. Înainte de asta, îi căşunase să facem un copil – dorea un nepot înainte de a fi prea bătrână pentru a se mai bucura de el –, iar acum asta.” Atât Mitra, cât şi Hamid oscilau între a pleca şi a rămâne. El avea aici o slujbă bună şi stabilitate financiară, dar în Canada ar fi fost nevoiţi să o ia de la zero. Ea povestea că simte că s-a schimbat – devenise mai neliniştita, mai sensibilă; începuse să aibă coşmaruri. Într-o noapte se trezise simţind că toată casa se zgâlţâie, dar de fapt ea zgâlţâia tăblia patului. „Am senzaţia că uneori bărbaţii nu-şi dau seama cât de greu îi este unei femei să trăiască în ţara asta”, spuse ea cu frustrare în glas. „Pentru ei e mai uşor, răspunse Yassi. Într-un fel, locul ăsta poate fi paradisul pentru un bărbat.” „Hamid îmi spune, zise Mitra, că dacă vom câştiga bine, ne putem petrece vacanţele în străinătate.”

„Cu siguranţă că bărbaţilor le este mai bine aici, a spus Azin. Uitaţi-vă la legile privind căsătoria şi divorţul; uitaţi-vă câţi bărbaţi aşa-zis necredincioşi şi-au luat o a doua soţie.” „Mai ales unii dintre intelectualii care ţin titlurile ziarelor cu declaraţiile lor despre libertate şi aşa mai departe”, adăuga Manna.

„Nu toţi bărbaţii sunt aşa“, obiectă Sanaz.

Azin se lumină deodată, şi se întoarse spre Sanaz. „Ei bine, da. Unii bărbaţi, ca noul tău iubit…”

„Nu e iubit, spuse Sanaz chicotind, în mod clar destinsă după o lungă perioadă de depresie. E un prieten de-al lui Ali. A venit în vizită din Anglia, mă informă ea, simţind nevoia să-mi explice. Ne cunoşteam dinainte – eram într-un fel prieteni, prin intermediul lui Ali. El trebuia să fie cavalerul nostru de onoare, înţelegeţi? Aşa că mi-a făcut o vizita, ca să fie drăguţ.”

Gropiţele din obrajii Mitrei şi zâmbetul plin de înţeles al lui Azin sugerau că era mai mult decât atât la mijloc – nu doar faptul că era *drăguţ*. „Ce? spuse Sanaz. Nu arată bine. De fapt, este chiar urât”, adăugă ea îngustându-şi privirea. „Poate, mai degrabă din topor?” sugeră Yassi cu optimism. „Nu, nu, mai degrabă urât, dar un om cumsecade, politicos şi blând. Fratele meu glumeşte mereu pe seama lui, dar uneori mă gândesc că aş merge la o întâlnire cu el. Zilele trecute îmi spunea că nu poate să poarte bluze cu mânecă scurtă şi că nu poate să înoate acolo. După ce a plecat, fratele meu îl tot imita şi spunea că e o metodă ingenioasă de seducţie şi că eu, prostănaca de soră-sa, sunt genul de fată care să îi cadă în plasă.”

Ospătarul a venit să-mi ia comanda şi i-am spus că aş dori o *café glacé,* şi apoi, uitându-mă la Manna, am adăugat: „Aţi putea să ne aduceţi câte o cafea turcească puţin mai târziu?” De când mama stabilise ritualul servitului cafelei turceşti, căpătasem obiceiul de a ghici în cafea. Manna şi Azin întotdeauna se luau la întrecere pentru privilegiul de a ghici. Ultima dată îmi ghicise Azin, iar eu îi promisesem Mannei că în curând va veni şi rândul ei.

După ce ospătarul a plecat, Azin a spus: „Doamne, ce-aş vrea să îi fac o poză. De ce nu îi distrageţi voi atenţia ca să-l fotografiez pe furiş?” „Cum să-i distragem atenţia? spuse Manna. Doar nu vrei să ajungem la închisoare pentru că am flirtat cu arătarea asta ramolită!”

Când ospătarul s-a întors cu comanda mea, am văzut-o

pe Azin luându-şi camera foto şi făcându-i semne lui Yassi, care stătea lângă mine. A îndreptat alene aparatul în direcţia mea, apoi a focalizat spre perete. „Îmi puteţi aduce cafeaua fără zahăr?“ l-a întrebat Yassi pe ospătar. „Nu ştiu; de obicei e deja amestecat în cafea”, răspunse ospătarul morocănos. S-a întors rapid la ţăcănitul făcut de aparatul foto, ne-a privit cu suspiciune chipurile şi a plecat. „Nu ştiu cum o fi ieşit poza, spuse Azin. Vom vedea.” în fotografie ospătarul stătea cumva aplecat asupra mea, dar avea faţa întoarsă spre Yassi; doar ca nu-i putem vedea figura de la bărbie în sus. Corpul îi este puţin adus de spate şi într-o mână are o tava goală; atât eu, cât şi Yassi ne uitam către el, iar eu îmi ţin cu grijă paharul îngheţat, de parcă din clipă în clipă cineva mi l-ar putea smulge din mână.

Ulterior, i-am arătat fotografiile făcute în acele ultime săptămâni şi magicianului meu. „Ai o senzaţie stranie atunci când eşti pe punctul de a pleca dintr-un loc anume, de parcă nu-ţi vor lipsi doar cei dragi, ci şi persoanele cu care se nimereşte să fii la un moment dat, pentru că niciodată nu vei mai fi la fel.”

Ospătarul ne-a adus cafelele în ceşcuţe de culori diferite, şi în timp ce beam, cumpăneam încercările şi greutăţile prin care trecea un scriitor în Iran, care are atât de multe spus, dar căruia nu i se permite să dea glas ideilor sale. M-am uitat la ceas; deja eram în întârziere. „Hai să auzim ce îmi ghiceşte Manna şi pe urmă trebuie să plec”, am spus. Luându-mi creionul şi jurnalul, i-am spus Mannei că am să notez fiecare cuvânt pe care mi-l va spune şi că am să ţin cont de ceea ce voi auzi. „Îţi aminteşti ce a spus Cary Grant în acel film nemaipomenit: un cuvânt, ca şi o ocazie pierdută, nu poate fi recuperat odată ce a fost rostit.”

Manna mi-a luat ceaşca de cafea şi a început să ghicească: „Văd o pasăre care aduce a cocoş, ceea ce înseamnă veşti bune, dar dumneavoastră sunteţi agitată. Un drum strălucitor. Iar dumneavoastră abia faceţi primul pas. Vă gândiţi la o sumedenie de lucruri în acelaşi timp. Un drum este închis şi întunecos, iar altul e deschis şi luminos.

Puteţi merge pe oricare dintre ele; rămâne la alegerea dumneavoastră. Văd şi o cheie; o problemă va fi rezolvată. Niciun ban. Un vaporaş ce se află în port şi încă nu şi-a început călătoria”.

25

Reuşeşte oare fiecare magician veritabil, aşa cum este al meu, să evoce prestidigitatorul ascuns în fiecare dintre noi şi să scoată la iveală potenţialul magic de care noi nici nu suntem conştienţi? Iată-l aici aşezat pe acest scaun, scaunul pe care tocmai îl inventez. Pe măsură ce scriu, scaunul este creat: lemn de nuc, o pernă maro, nu foarte confortabilă. Acesta este scaunul, dar el nu stă pe scaun; eu sunt cea care stă. El e aşezat pe canapea, tot pe nişte perne maro, probabil mai moi, părând de-al casei; era canapeaua lui. Stă ca de obicei, exact în mijloc, lăsând mult loc liber la dreapta şi la stânga. Nu-şi reazemă spatele, ci stă drept, cu mâinile în poala. Are faţa uscăţivă şi ascuţită.

Înainte de a spune ceva, îl fac să se ducă la bucătărie, pentru că este o persoana foarte ospitalieră şi cu siguranţă nu o să mă lase să vorbesc atâta timp fără să-mi ofere o cană cu ceai sau cafea, sau poate nişte îngheţată. Astăzi o să fie ceai, în două căni desperecheate, a lui maro, iar a mea – verde. Sărăcia lui aristocratică, plină de graţie, cănile lui, blugii spălăciţi, tricourile, ciocolatele. În timp ce el e la bucătărie, eu am să rămân tăcută şi am să mă gândesc cu câtă meticulozitate a creat aceste ritualuri – citirea ziarului la o anumita oră, după micul dejun, plimbările de dimineaţă şi seară, obiceiul de a răspunde la telefon numai după ce sună de două ori. Sunt cuprinsă deodată de emoţie: cât de dur ne pare nouă, şi totuşi cât de fragilă este viaţa lui.

Când a intrat în camera cu cele două câni de ceai, i-am spus: „Ştii, simt că toată viaţa mea a fost un şir nesfârşit de plecări”. A ridicat o sprânceană şi, așezând cănile pe masă, mi-a aruncat o privire de parcă se aştepta să vadă un prinţ, iar în faţa lui se afla doar o broască. Apoi am izbucnit

amândoi în râs. Încă stând în picioare mi-a zis: „Poţi să spui tâmpeniile astea aici, între aceşti patru pereţi – doar sunt prietenul tău; eu te iert – dar să nu scrii aşa ceva în cartea ta.“ „Dar ăsta este adevărul”, i-am răspuns eu. „Doamna mea, nu avem nevoie de adevăruri, ci de ficţiune – iar dacă tu chiar eşti pricepută, poate strecori şi câteva fărâme de adevăr în povestire, dar ne putem lipsi de sentimentele reale.”

El este din nou în bucătărie, scotocind prin frigider. Apare cu o farfurioară pe care sunt cinci bucăţele de ciocolată. Stă în faţa mea, aproape de marginea canapelei. „Mă tem că nu mai avem nimic de mâncare. Ciocolata asta e tot ce-am găsit în frigider.”

I-am spus că intenţionam să scriu o carte în care am să mulţumesc Republicii Islamice pentru tot ce m-a învăţat – să iubesc literatura lui Austen şi James, îngheţata şi libertatea. Simţeam că nu e suficient doar să apreciez toate astea, voiam să şi scriu. „Nu ai să poţi scrie despre Austen, fără să scrii şi despre noi, despre locul acesta unde ai redescoperit-o. Nu ai să reuşeşti să ne uiţi. Încearcă doar, şi ai să te convingi! Acea Austen pe care o ştii este iremediabil legată de acest loc, de acest pământ şi de copacii de aici. Doar nu crezi că e aceeaşi Austen pe care o citeai cu dr. French – dr. French era, nu-i aşa? Austen de care vei scrie e cea pe care o citeşti aici, într-un loc unde cenzorul cinematografiei este aproape orb şi unde oamenii sunt spânzuraţi pe străzi şi unde pun o draperie de-a lungul mării pentru a despărţi femeile de bărbaţi.” I-am spus că atunci când voi scrie despre toate astea, poate am să devin mai generoasă şi am să fiu mai puţin furioasă.

Şi stăm în felul acesta, ţesând la nesfârşit poveşti, el pe canapea, iar eu pe scaun; în spatele nostru, cercul alungit de lumină din faţa balansoarului devine tot mai îngust şi mai mic, până dispare. El aprinde veioza şi ne continuăm conversaţia.

26

„Îmi tot imaginez că se mai adaugă încă un articol la Declaraţia Universala a Drepturilor Omului: dreptul de a avea acces liber la imaginaţie. Am ajuns să cred că o democraţie veritabilă nu poate exista fără libertatea aceasta şi fără dreptul de a folosi ficţiunea fără nicio restricţie. Pentru a duce o viaţă împlinită, omul trebuie să aibă posibilitatea de a crea şi a exprima public universuri private, visuri, gânduri şi dorinţe, şi de a avea acces permanent la comunicarea între spaţiul public şi cel privat. Cum altfel am putea şti dacă existăm, simţim, dorim, urâm sau ne temem?

Vorbim despre fapte, şi totuşi faptele există doar parţial pentru noi, daca nu sunt repetate şi recreate prin intermediul emoţiilor, gândurilor şi sentimentelor. Mie mi se părea că nu existăm cu adevărat, sau că existam numai pe jumătate, pentru că nu ne puteam înţelege pe de-a-ntregul pe noi înşine şi nu puteam comunica cu lumea la nivel imaginar, din pricină că inventivitatea noastră servise unui joc politic."

În acea zi, când am plecat de la magician, m-am oprit în capul scărilor şi am scris aceste cuvinte în caiet. Am datat însemnarea – 23 iunie 1997 – şi am scris lângă dată: „Pentru noua mea carte”. A mai trecut un an de la acea zi până să mă gândesc din nou să scriu această carte, şi încă unul până am început efectiv s-o scriu şi să povestesc despre Austen şi Nabokov şi despre cei care îi citiseră şi trăiseră alături de mine.

Când am plecat de la magician, soarele era la asfinţit şi aerul era plăcut, copacii – de un verde proaspăt, dar eu aveam mai multe motive să mă simt tristă. Toate obiectele şi chipurile îşi pierduseră caracterul palpabil şi mi se înfăţişau ca nişte amintiri nepreţuite: părinţii mei, prietenii, studenţii, strada asta, lumina care se retrăgea după munţi şi se reflecta în oglinda mea. Dar, de asemenea, mă simţeam şi în culmea fericirii şi, ca s-o parafrazez pe eroina

lui Muriel Spark din minunatul ei roman *Loitering with Intent,* mi-am continuat ziua bucurându-mă, gândindu-mă cât e de frumos să fii femeie şi scriitoare la sfârşitul secolului douăzeci.

Epilog

Am părăsit Teheranul pe 24 iunie 1997 şi am pornit spre acea lumină verde în care credea Gatsby. Scriu şi predau din nou, la etajul şapte al unei clădiri dintr-un oraş fără munţi, dar care are cascade şi izvoare minunate. Încă predau despre Nabokov, James, Fitzgerald, Conrad, cât şi despre Iraj Pezeshkzad, care a scris unul dintre romanele mele iraniene preferate, *Unchiul meu Napoleon,* şi despre alţi câţiva autori pe care i-am descoperit de când m-am stabilit în America, precum Zora Neale Hurston şi Orhan Pamuk. Şi acum ştiu că lumea mea, ca şi a lui Pnin, va fi mereu „o lume portabilă”.

Am părăsit Iranul, dar Iranul nu m-a părăsit pe mine. În aparenţă, s-au schimbat multe de când eu şi Bijan am plecat. E mai multa sfidare în umbletul Mannei şi al celorlalte femei; basmalele lor sunt mult mai colorate şi veşmintele – mult mai scurte; se fardează şi se pot plimba nestingherite cu bărbaţi care nu le sunt fraţi, taţi sau soţi. În paralel cu toate astea, raziile, arestările şi execuţiile publice continuă. Dar lumea cere cu mai mult curaj dreptul la libertate. Am deschis ziarul să citesc despre recentele revolte studenţeşti care sprijineau un disident condamnat la moarte pentru ca sugerase faptul că membrii clerului nu trebuiau să fie urmaţi orbeşte şi pentru că ceruse o revizuire a Constituţiei. Citesc însemnările tinerilor studenţi şi ale foştilor revoluţionari, sloganurile şi mobilizările pentru democraţie, şi acum ştiu că această tenace aspiraţie către viaţă, libertate şi fericire a tinerilor iranieni de astăzi – copiii revoluţiei – şi autocritica îndurerată a foştilor revoluţionari vor determina modul în care va evolua viitorul.

De când plecasem din Iran – respectându-i dorinţa – nu mai vorbisem şi nu îi mai scrisesem magicianului meu, dar farmecul lui fusese o parte atât de importantă din viaţa mea, încât uneori mă întrebam dacă era real sau dacă nu cumva îl inventasem eu. Sau el mă inventase pe mine?

Uneori primesc e-mailuri, ca licuricii, ori scrisori din Teheran sau din Sydney, în care foşti studenţi îmi scriu despre viaţa şi despre amintirile lor.

Despre Nassrin ştiu doar că a ajuns cu bine la Londra. În afară de asta nu mai ştiu nimic altceva.

Mitra a plecat în Canada la câteva luni după ce noi am ajuns în Statele Unite. Obişnuia să-mi scrie e-mailuri şi să mă sune în mod regulat, dar de multă vreme nu am mai auzit nimic despre ea. Yassi mi-a spus că s-a înscris la o facultate şi că are un fiu.

Am avut veşti şi despre Sanaz, când am ajuns în State. M-a sunat din Europa să-mi spună că s-a căsătorit şi că intenţionează să se înscrie la o universitate. Dar Azin mi-a povestit că a renunţat la idee şi că este casnică.

La început, nu auzeam prea des noutăţi de la Azin; de obicei mă suna doar de ziua mea. O fostă studentă mi-a spus că ea predă acum la Allameh, aceeaşi materie şi aceleaşi cărţi pe care le predasem şi eu. Ultima noutate era, a adăugat ea cu maliţiozitate, faptul că Azin îşi mutase biroul exact lângă fostul meu birou, la etajul cinci. Mă gândeam adesea la ea şi la frumoasa ei fiică, Negar. Acum câteva luni, m-a sunat pe neaşteptate. Era în California. În voce i se simţeau acele tonalităţi de cochetărie şi de optimism, pe care se pare că le aveam întipărite în memorie. Se recăsătorise; noul ei soţ locuia în California. Fostul soţ îi luase fiica şi, drept urmare, nu mai avea niciun motiv să rămână în Teheran. Avea o mulţime de planuri: se gândea să predea nişte cursuri şi să înceapă o nouă viaţă.

Mahshid, Manna şi Yassi au continuat să se întâlnească şi după plecarea mea. Îi citesc pe Virginia Woolf, pe Kundera şi pe alţii, şi scriu despre filme, poezie şi propriile lor vieţi, ca femei. Mahshid a obţinut mult râvnitul post – este acum editor-şef şi îşi publică propriile cărţi.

În timpul ultimului an pe care l-a petrecut în Iran, Yassi a ţinut propriul ei curs particular, pentru studenţi care o iubeau şi cu care organiza drumeţii pe munte, fapt despre care îmi povestea extrem de încântată. Se străduise mult

să ajungă în America pentru a-şi definitiva studiile. Într-un final a fost acceptată la Rice University, în Texas, în 2000, iar în prezent studiază pentru doctorat.

Nima predă. Întotdeauna am fost de părere că el este, după cum se spune, un profesor înnăscut. De asemenea, scrie eseuri nemaipomenite, dar pe care nu le termină niciodată, despre James, Nabokov şi scriitorii lui persani preferaţi. Încă mă încântă cu povestirile şi cu anecdotele sale. Manna scrie poezii, iar când i-am spus că scriu epilogul cărţii mele şi mă întrebam ce să scriu despre ea, mi-a trimis aceste rânduri:

S-au scurs cinci ani de când povestea a început. În fiecare dimineaţă de joi, într-o cameră slab luminată, citeam Madame Bovary şi mâncam ciocolată de pe o farfurie roşie ca vinul. Nu s-a schimbat aproape nimic din monotonia vieţii noastre cotidiene. Dar exista un loc unde m-am schimbat. În fiecare dimineaţa, la răsăritul aceluiaşi soare mă trezesc şi îmi pun vălul în faţa oglinzii, pentru a ieşi din casa şi a face parte din ceea ce se numeşte realitate. Ştiu că mai există de asemenea un alt eu, dezgolit în paginile unei cărţi: într-o lume imaginară, am devenit de nestrămutat, ca o statuie a lui Rodin. Şi aşa voi rămâne atâta timp cât mă veţi privi în ochi, dragi cititori.

MULŢUMIRI

Sunt numeroase persoanele ale căror fantome şi umbre şi-au făcut apariţia în paginile acestei cărţi. Pe unele dintre acestea le cunosc de mult timp şi avem în comun multe dintre experienţele narate în capitolele precedente; pe altele am senzaţia că le cunosc de când mă ştiu, chiar dacă nu au fost de la început lângă mine. Sub nicio formă nu le pot recunoaşte meritele în doar câteva cuvinte. Precum zânele bune şi duhurile protectoare ale lui Pnin, aceste persoane au fost îngerii păzitori ai cărţii mele. Lor le datorez mai mult decât voi putea spune vreodată.

Mama mea, Nezhat Nafisi, a murit pe 2 ianuarie 2003. Nu am putut fi alături de ea în ultimele luni de boală şi nici când a murit. Acea durere pe care am simţit-o va fi mereu însoţită de ura pe care o împărtăşeam cu ea la adresa regimurilor totalitare malefice pe care Nabokov le învinuia pentru că îşi ţineau cetăţenii ostatici prin intermediul emoţiilor profunde. Pentru ea, lupta împotriva tiraniei nu era una politică, ci una existenţială. Nici ca fiică şi nici ca individ nu am putut atinge standardul de perfecţiune la care se aştepta, dar ea chiar se bucura de succesele mele profesionale şi credeam în aceleaşi idealuri şi valori. Abia aştepta să citească această carte, şi i-o dedic acum în memoria curajului şi a integrităţii sale, care au constituit principala cauză a eşecurilor sale. Ea şi tatăl meu au fost primii şi cei mai entuziaşti suporteri ai activităţii mele.

Tatăl meu a fost cel dintâi povestitor din viaţa mea. Născocea poveşti pentru şi despre mine. M-a învăţat o mulţime de lucruri, printre acestea, cum să cred în idealuri şi cum să confrunt lumea reală cu posibilităţile create de lumea imaginară. Cu fratele meu, Mohammad, am împărtăşit cele mai timpurii visuri şi poveşti (experienţa pe care o continui cu iubita mea nepoata, Sanam Banoo Nafisi); deşi am trăit separaţi pe durata redactării acestei cărţi, spiritul sau critic, dar plin de compasiune mi-a fost mereu alături. Soţul meu, Bijan, cu care am împărţit atât de multe dintre experienţele descrise în aceasta carte, a fost în adevăratul sens al cuvântului jumătatea mea mai bună de-a lungul acestor ani de grele încercări, în afară de editorul meu, Bijan e singura persoană care a citit întreg manuscrisul, fiindu-mi de mare ajutor cu judecata sa nepărtinitoare, integritatea morală şi iubirea sa. Copiii mei, Dara şi Negar, mi-au oferit acea dragoste şi acel sprijin care uneori ne-a inversat rolurile.

Şi alţi membri ai familiei şi prieteni, cu sprijinul şi cu ajutorul lor, mi-au uşurat sarcina scrierii acestei cărţi: Manijeh şi Q. Aghazadeh; Taraneh şi Mo Shamszad; Parvin, a cărui prietenie nepreţuita şi al cărui sprijin constant nu

pot fi exprimate în cuvinte; de asemenea, Khosrow, Tahmineh Joon, Goli, Karim, Nahid şi Zari; bunul meu prieten Mahnaz Afkhami, care mi-a oferit prietenia şi sfatul plin de înţelepciune într-o perioadă dificila de singurătate; Paul (îţi mulţumesc pentru că mi-ai recomandat *Persecution and the Art of Writing,* printre multe alte lucruri); Cari Gershman, Hillel Fradkin şi minunaţii colegi şi personalul de la universitatea din Freedonia; Bemard Lewis (care mi-a deschis calea); Hayedeh Daragahi, Freshteh Shahpar, Farivar Farzan, Shahran Tabari şi Ziama (pentru că mi-au arătat relaţia dintre Beethoven şi libertate); Lea King, care mi-a oferit prietenia ei, m-a sprijinit şi mi-a împărtășit dragostea pentru cărţi, pe care mi le oferea cu generozitate; prietenii mei din copilărie, pe care i-am redescoperit – Farah Ebrahimi şi Issa H. Rhode; şi adevăratele voci ale conştiinţei şi prieteni la cataramă – Ladan Boroumand, Roya Boroumand şi Abdi Nafisi.

Le voi rămâne mereu îndatorată studenţilor mei, care mi-au oferit o nouă perspectivă asupra vieţii şi literaturii, în special lui Azin, Yassi, Sanaz, Mitra, Mahshid, Manna, Ava, Mozhgan, Nassrin şi lui Nima. Aproape toate paginile acestei cărţi reverberează de amintirile experienţei mele de profesoară şi, într-un fel, fiecare pagina le este dedicată.

De când am plecat din Iran, în 1997, Şcoala pentru Studii Internaţionale Avansate Paul H. Nitze (SAIS) de la John Hopkins University a fost căminul meu academic şi intelectual. Am beneficiat de deschiderea, setea de cunoaştere şi libertatea intelectuala arătată atât de către foştii şi actualii mei colegi, precum şi de către personalul de acolo. Aş vrea să le mulţumesc pentru că mi-au oferit un mediu academic incitant şi îndrăzneţ, niciodată pretenţios sau limitat din punct de vedere intelectual. Mulţumiri speciale lui Fouad Ajami şi Departamentului pentru Orientul Mijlociu, personalului, colegilor de la Institutul de Politică Externă şi directorului de acolo, dr. Tom Keaney.

Port o mare recunoştinţă Fundaţiei Smith Richardson, care mi-a oferit oportunitatea de a lucra la această carte,

cât şi de a-mi urma proiectele la SAIS. Mulţumiri speciale lui Marin Strmecki şi Samanthei Ravich pentru faptul că au crezut în drepturile indivizilor, indiferent din ce parte a lumii ar proveni, la viaţă, libertate şi fericire. Pentru citatele din ayatollahul Khomeini şi aspectele din viaţa acestuia îi sunt recunoscătoare lui Baqer Moin şi lucrării sale: *Khomeini: Life of the Ayatollah* (I.B. Tauris, 1999).

Aş dori să mulţumesc personalului de la Random House pentru sprijinul, entuziasmul şi profesionalismul de care au dat dovadă. Îi sunt recunoscătoare Veronicăi Windholtz pentru tehnoredactarea conştiincioasă şi pentru ura nutrită faţă de tiranie, lui Robin Rolewicz, pe al cărui zâmbet şi sprijin generos, care mergea dincolo de îndatorire, ajunsesem să contez. Până să lucrez cu Joy de Menii, mă întrebam de ce unii scriitori se bazau atât de mult pe editorii lor. Deşi foarte tânără, Joy a hotărât că va deveni zâna cea bună a acestei cărţi. Îi apreciez prietenia, care s-a înfiripat de-a lungul redactării acestei cărţi, intuiţia şi sugestiile pline de imaginaţie, editarea meticuloasă şi, nu în ultimul rând, pasiunea şi aprecierea nutrite pentru marile opere literare.

Şi întotdeauna îi voi mulţumi inimitabilului, incorigibilului Mr. R, oriunde s-ar afla în acest moment, născocind sau luând parte la vreo poveste.